

શ્રી ધીમજી આસર વીજી,

ૐ શ્રી ।

“ ગ્રંથ-સમર્પણ. ”

શ્રીમાન સદ્ગુરુશ્ચ શેઠ સાહેબ ખીમજી આસર
વીરજીની શેવામાં

મુ. મુખ્ય.

વિ. વિ. કે શ્રીમુત. ?

મુખ્ય જેવી મહાન નગરીના શ્રીમાન મંડળમાં, સદ્
મહસ્થાને ગોચ, સચ્ચુકતાં વર્તનથી વની, આપથી માનવંત
થયાછે, એટલુજ નહીં પરંતુ અત્યાર સુધીમાં નિઃહરતે અવ-
ન્યા અનેક પેરોપકારી કાર્ય કરવાની રહી નેમથી આપશ્રીની
સત્ કીર્તિ સર્વજનિકમાં પ્રસંસનીય અને પ્રિય-
વંત થયેલી છે.

વિશેષમાં આપશ્રી વિદ્યા-વિવાસી સાથે સાહિત્ય
ક્ષેત્રની ગોલા વૃદ્ધિને નિરખવાની સતત ઉત્સુકતા ધરાવી
તે ક્ષેત્રને જાની રહે ત્યાં સુધી વિત્ત-વારિનું સિંચન કરે
છે વગેરે સર્વ સ્તુતિ પાત્ર ગુણુ જોઈ-જાણી
મહાઈ મરિમ અને અસ્પ “ જવાહીર ” અપૂર્વ આગદે
આપ શ્રીમાનના કર કમળમાં સમર્પણ કરે છે તે તેને
મેહેરજાનીથી શ્રીમાન ના

પ્રસ્તાવના.

“કાઠીયાવાડી-જવાહીર” ની પ્રસ્તાવના કાખવામાં મહાં જ્ઞાન બસ નહીં હોવાથી ને, મહારા સુમેચ્છક મિત્ર શ્રીયુત સાક્ષર દંકુર નાગવણ વિચ્છનંત જેવા સાહિત્યના અનુભવિ પ્રતિનીધિની કસ્ય-યક્ષી કલમથી લખાવવા ઇચ્છાસા હતી પરંતુ તેઓશ્રીનું અહીંથી નાદુરગ્ન તળિયતના લીધે હવા બદલ અર્થે પોરબંદર જવાનું થતાં લાચારીથી મહારે પોતાનેજ આ પ્રસ્તાવના લખવી પડે છે.

કાઠીયાવાડી-જવાહીર એ કાઠીયાવાડ પ્રદેશના સાહિત્ય જવાહીરમાંનું એક જુનું અને કિંમતી જવાહીર છે. એમ કહેવું બિલકુલ વાસ્તવિક છે. અજાણ કે તે એક જુના સાહિત્ય તરીકે પ્રચલિત છે.

આ જવાહીર તે સાહિત્ય શી રીતે ? તથા તે સાહિત્ય દોષ તો તેનાં કતાં પ્રણ ? એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે તો તેના ઉદ્ધરમાં જણાવવાનું કે;

કાઠીયાવાડમાં બોલાતા હુલા સોરઠા કે જોને કેટલાએક રાઢીયાના નામાલિધાનથી ઓળખે છે તે છે અને તેનાં કતાં અલગુ અને ગામડીયાંદોવાનું બોલાય છે. જાતે આહિર, ચારણ, રજપુત, ભરવાડ વીગેરે હતાં તથા તેમાનો મોટો ભાગ તળપદ કાઠીયાવાડનાંજ નિવાસીનો હતો તેમાં પણ પુરૂષ કરતાં વિશેષ સ્ત્રી વર્ગ હતો. તેઓ અલગુ ઉપનાંત પિંગળની પદ્ધતિથી કે વ્યાકરણના કમથી છેક અજાણ હોવાનું અનુમાન છે છતાં પણ તેની કૃતિમાં સાદિ-સરલ ભાષા, અક્ષર સગાઈ, તેમાં ન્દેહું રસિક, બોધક અને અર્થ સુચકપણું, ઉપ-

રાંત દેવિ પ્રેમની પ્રલા સાથે ધર્મ, નીતિ, તથા વ્યવહારિક જ્ઞાન યોગ્ય રીતે સમાયેશું છે એટલુંજ નહીં પણ વર્તમાનના કવિની કૃતિ-હૃદયનાઓની ખરાબરી કરી શકે તેવા રસની સાથે મધુર આનંદ પ્રેરકતા છે એમ કહેવું મુશ્કેલ અનિશ્ચયોક્તિ લાચુ" નહીં ગણાય,

આ જવાહીરને અવલોકી તેનાપર શાન્તિથી પુષ્પ વિચાર કરતાં તેઓના કર્તાનાં, રહસ્ય શુદ્ધ, અને સત્ય પ્રેમની લાગણીવાળાં, એક માર્ગિ, અડગવર્તનનાળાં, વિશ્વાસુ, તથા જગતની સુખી લીલી અને કડવી-મિઠી હવાથી વિશાળ અનુભવિ હતા એમ જણાશે, અને તેવું જણાતાં કાઠીયાવાડી જનસમાજની સન્નુકૃતિ સમજ શક્તિ, ધુનિક સમયની કેળવણી શરૂ થયા પહેલાંજ સજ્જવન અને પૌષ્ટિક છે એવું સહજમાજ દક્ષિણ શકાય છે.

હકુમ છે કે, એ કૃતિઓ જો કે, દલાય પિગળ અને વ્યાકરણના દાપથી ઘણે ભાગે નિરાળા નહીં હોય તોપણ "હૃદયભાવના" થી "રૂપરતી-ક'પના"ઓનેજ જો કવિત્વ તરીકે સ્વિકારવાનુંજ મુત્ર સત્ય હોય તો જવાહીરનાં કર્તા સંખ્યા બધે છે અને તેનો ધણો ભાગ કાઠીયાવાડીનો છે તો કવિત્વ શક્તિવાળા બહોળા સંખ્યાનું સમાજ ઉત્પન્ન કરવાનું માન કાઠીયાવાડ પ્રદેશને અવશ્ય મગરરના અપાવનાર છે. અસ્તુ.

આ જવાહીરો મેં મહારા વખતના, વિત્તના, અને અનેક મુશ્કેલી ભર્યા પર્યટનતાના ભાગે મેળવ્યાં છે જેમાં સોન, હામણુ જેઠવો, મે જેઠવો, ઉજળી, વૈભવુંદ વિંકો, કાળોજસ, વિક્રમશી, નાગખાઈ, રા મંડળિક, કુંવરજાઈ, નાગ, લાખણુશી, નેત્રમ આદિ-યાણી, ગોલણુવાગો, સાંખડો, લોડણી ખંભાતણુ, ખીમરો, ઓટો,

હોયલ-પદ્મિની, રાખેંગાર, રાણકદેવિ, રા નવધણુ, જાહલ બાવોવાળો, ચાંપરાજવાળો, કાદુ, બાળા, મુળમાણેક, દેપાળદે, વિજરો કાચબો, સલાટ, સોરઠિઓ, ભેગીયો, સાજણુ, વીગેરે વીગેરેના લગભગ ૩૫૦૦) દુહા સોરઠાઓ સાથે તે સર્વનાં જીવન ચરિત્રો બની શકે ત્યાં સુધી અનુ-માનીક રીતે પ્રમાણુ યુક્ત મનાય તેવાં મેળવ્યાં છે કેટલાક દુહા મેળવી આપવા ગીર પ્રદેશમા ઝોળખાણુવાળાં ગામડીયાંઓએ સારી સુગમતા આપી હતી.

આ દુહાઓનું ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભંડોળ એકદુનું ક્યાં પડી તેને કાઢીયાવાડી-જવાહીરનું નામ આપી આશરે પાંચ વર્ષ થયાં મુજબના સુપ્રસિદ્ધ સાંજ વર્તમાન પત્રની કિંમતી કટારોમાં વખતો વખત કટકે કટકે મુળસદીત અર્થ સાથે લખવાં શરૂ કર્યાં. વખત જતાં તે જવાહીરો વાંચક વર્ગમાં એટલાંતો રચીકર અને રસ યુક્ત થઈ પડ્યાં કે તેને પુસ્તક રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવા કેટલાંક સાહિત્ય શૈક્ષિન વાંચક વૃદ્ધ તરફથી સુચના થવા માંડી.

આવી આજુ સુચનાથી તેને પુસ્તક રૂપે તુરત છપાવવા મ્હારી વૃત્તિ લોભાઈ પરન્તુ સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે કે કવિયોની નાણા મંબંધી ર્થીતિ સારી નહોતી અને તે પ્રમાણે મ્હારી સ્થિતિ પણ તેવીજ હોવાથી છપાઈ વીગેરેખર્ચની જખરી મુશ્કેલીથી હું તેમ કરવામાં તદન અશક્ત બન્યો.

પરન્તુ શ્રીયુત્ સાક્ષર લલિતે મને સુચવ્યું કે જુનાં સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવામાં નામ વડોદરા સ્ટેટ બનતી મદદ આપે છે તો તેના વ્યવસ્થાપક તે સ્ટેટના વિદ્યા-ધિકારી મે. મસાણી સાહેબને જાહેર કરી તો જવાહીરને અવશ્ય લાભ મળશે.

સુચના પ્રમાણે જવાહીરનાં થોડાં કટોંગો સાથે એક વિનંતિ પત્ર મેં મસાણી સાહેબની ઉચ્ચદમ નિવેદન કરી યોગ્ય મદદ ઇચ્છી એટલે તેઓ સાહેબે તે જવાહીર જીનું સાહિત્ય ગણાય કે નહીં ? તે અંબધનો અભિપ્રાય સાહિત્ય પરિવદના નેતાઓથી મેળવવા દરમાબધુ. જો કે તે વ્યાજબી હતું પરંતુ ગરબાં બની અનુભવા દરવાજે ટાઈમ બેટાઈમ અભિપ્રાય લેવા ધક્કા ખાવાનો કદાચ વખત આવે તો તે પ્રત્યે મને અથાગ અજુગમો હોવાથી મેં આપ મેળેજ તેની ક્રિયાને યોગ્ય ન લેખી ત્યારે મેં મસાણી સાહેબે ફરી દરમાબધુ કે, તેમ કરવું ઠીક ન જણાય તો સાક્ષર કેશવલાલભાઈ દુવનો એથવા તો ગ્રો. આનંદશંકરભાઈ દુવનો કે મેં રમણભાઈનો અભિપ્રાય લઈ જવાહીર સાથે મોકલો.

આ કમ યોગ્ય જણાતાં અભિપ્રાય માટે એ જવાહીરો ક્યારે અને ક્યાં જતે લઈ આવું કે પોષ્ટદાર એ મોકલુ ? તે જણાવવા તે ત્રણે માનવંતા મહાપયોને મેં જુદા વિનંતી પત્રો લખ્યા. જેમા સાક્ષરશ્રી કેશવલાલભાઈએ ઉત્તર આપવાની કૃપા બતાવી અને બીજા ઉત્તર મેળવવામાં હું બેનસિબ રહ્યો.

સાક્ષરશ્રી કેશવલાલભાઈ દુવે મને પ્રતિ ઉત્તરમા લખેલું કે.

+ + + +

“ હાલમાં શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર તરફથી બહુ તાકીદે કરવાતું અને બહુ વખત રોકે તેલું કામ બળવવામાં આવ્યું છે એથી કરી હું ઇષ્ટ બન્ધુ કૃત્ય કરવામા અસમર્થ બનું છું. ”

તેઓશ્રીનું ઉપર પ્રમાણેનું લખવું મને વ્યાજબી જણાયું. એટલે પછી લાચાર બની ઉવટે તે સવ હકીકત મેં મસાણી સાહે

બને લખી રોશન કરી ત્યારે તેઓ સાહેબે ફરમાન કર્યું કે,

“ પુસ્તક તમે પ્રસિદ્ધ કરો અને તેની નકલ આ તરફ મોકલજો, એટલે અંથોનેજક ફંડમાંથી પુસ્તકની યોગ્યતાનો તપાસ થઈ જેટલી નકલો ખરીદ કરવા લાયક જણાશે તેટલી લેવામાં આવશે. ”

ઉપર પ્રમાણે મેં મચાણી સાહેબ તરફથી નેક કૃપા ઉતર મળવાથી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મને ઉત્સાહની સાથે હિમત વધી અને તેથી આખરે મેં પોતાથીજ ગમે તેવી મુશ્કેલીના ભોગે જવાહીરના ભાષાન્તર સહિત મુળ ૫૦૦) દુહાઓનું પહેલા ભાગનું પુસ્તક છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનું પદ્ધતી સાહસ વહોરી લીધું.

આ પુસ્તકનાં અગાઉ ગ્રાહકો થઈ જે સહગ્રહસ્થોએ આશ્રી આપ્યો છે તે સર્વનો હું માન પુરક આભાર માનું છું.

જવાહીરના અંબંધમાં જોકે અંખ્યાબંધ અભિપ્રાયો મળ્યા છે તેપણુ અજ્ઞ સંકેતના લીધે તેમાંથી ફક્ત નિચે પ્રમાણેના અભિપ્રાયો જાહેરની જાણ આપવા દર્શાવવામાં આવે છે.

(૧)

વિ. ૬૦ ૬૦ ના. ૦

૧૦૬૨

વિધા ધિકારી કચેરી

વડોદરા તા. ૨૬ સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૧૨

રા. રા કવી ખીમજી

“ કાદીયાવાડી-જવાહીર. ”

મુ. બગસરા.

+ + + + +
 આપે જે હલકા લોકોની કવિતા એકઠી કરી છે તે અંમને તો
 સાદી અને સરસ લાગે છે. તેથી જો આપ ટીકા સાથે અને બને
 તો તે કાવ્યો બનાવનારના જીવન ચરિત્રો સાથે છપાવશો તો, આ
 તરફથી પુસ્તકોને ઉત્તેજન આપવા સારૂ રાખેવ રકમમાંથી આપને
 યોગ્ય ઉત્તેજન આપવામાં આવશે.

+ + + + +
 (sd) A. M. MASANI
 વિદ્યા ધિકારી.

(૨)

૨૧. કવીરાજ ખીમજી વસનજી લક.
 બગસરાવાળા.

+ + + + +
 તમારી “સાન્નવર્તમાન” માં “કાઠીયાવાડ-જવાહીર” નામનાં
 પુસ્તકની જાહેર ખબર વાંચી ખુશી થયો છું. તમારાં “કાઠીયાવાડી-
 જવાહીર” સાગ્રમાં ૯ ઘણી કાળજી પુર્વક વાંચતો હતો અને તે
 વાંચીને વખતો વખત એ લખનારનું નામ સાન્નવાળા પાસેથી મે-
 ળવવા વિચાર થતો હતો તે એવા ઇરાદાથી, તેમને એ “જવાહીર”
 એક પુસ્તકના આકારમાં છપાવવા સુચના કરૂં. અને એ જાણનાપર
 લક્ષ આપવા ટાઈમ ન મળવાથી તે જાણનામાં તમારી સાથે ૫૪
 વ્યવહાર કરી રાક્યો નહિ પણ આખરે પોતાની મેળેજ મારી ઇચ્છા
 પાંર પડેલી જોઈ હતું ખુશી થયો છું. પુરસદ વખતે તમારાં “જવાહી-
 ર” વાંચવાથી મોનનો સાથે આનંદ આપે એવા છે. હું તમારા

આ સાહસને દરેક ક્ષેત્રે ધર્યું હતું. તમારાં એ “જ્વાહીર” ના પહેલા ભાગ માટે માઈ ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધશે ત્યાર બાદ જેટલા ભાગો પ્રસિદ્ધ એ પુસ્તકના કરવાના હોય તે માટે માઈ ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધશે.

હું ધારું છું કે “મુબઈ ર.માયાર” માં પણ કેટલીએક કવિતાઓ તમારા તરફની આવે છે તે કોઈ કોઈ વખત વાંચું છું તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી છે તા. ૨૪-૨-૧૩ મુબઈ.

લી.

(સહી) રાવબહાદુર સુંદરદાસ નારાયણદાસ ખીં. એ. એલ.
એલ. ખીં. સોહીસીટર.

અને

નોટરરી પબ્લીક જસ્ટીસ ઓફ ધી પાસ-
મુબઈની કારપોરેશનના પ્રભ કીય

સભાસદ,

વડોદરા ધારા સભાના પ્રભ કીય

સભાસદ.

(૩)

તા. ૫-૩-૧૩ રાંદા.

કવી ખીમજી વસનજી જોગ

જત લખવા હાસલ કે, આપ “કાઠિયાવાડી-જ્વાહીર” નામનું પુસ્તક બહાર પાડવા ચાહો છો તેમાં આપને કેવળ ધન્યવાદ ધટે છે એ “જ્વાહીર” હમોએ દરેક વખતે “સાંજવર્તમાન” માં વાંચેલું હોવાથી ખાસ આવું પુસ્તક બહાર પાડવા માટે આપને અભિપ્રાય

આપવાનો હતો પરંતુ એટલામાં આપની જોહેર ખખર વાંચી સં-
તોષ થયો છે. “ જ્વાહીર ” ખરેખર એક અમુલ્ય જ્વાહીર છે. સ-
મગ્ન અને કદરદાન માણુમોજ તેની કદર જાણી લેશે.

હાલમાં ઘણે ભાગે કાઠીયાવાડની જુની કહેવતો અને જુની
(નવ નવીન વાંચનો નીકળવાથી) વતો વિસરાઈગઈ છે તેને આ તમારૂં
પુસ્તક પાછી યાદ આપશે. અને એવી કહેવતોના શૈલિનો બલકે “ કા-
ઠીયાવાડી પ્રજા ” માટે આ હિમદ તક આવી છે.

વીગેરે જોટલાં આ પુસ્તકનાં વખાણ કરીએ તેટલાં ઓછાં
છે એજ

લી.

(સહી) મેમણ. મામદ હિમર ધરીયાળી,
દાંકા કાઠીયાવાડ.

ઉપર પ્રમાણેતા અભિપ્રાયો પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પહેલાંજ વગર
પ્રયાસે આપ મેજેજ લખાઈ આવ્યા છે.

મ્હારાં આ “ જ્વાહીર ” ના માટે આપ મેજેજ વ્યાજખી ઈન-
સાદ આપવા ખાતર જે સર્વહથોએ અભિપ્રાયો આપી કદરખુજ
બતાવી છે તેને ખરેખર ધન્યવાદ આપવા ઉપરાંત માનવંતા સોલી-
સીટર રાવ જહાદુર સુંદરદાસભાઈ નારણદાસભાઈ કે જે એક મુ-
બદમાં સુપ્રસિદ્ધ નર રત્ન લેખાય છે તેઓ સાહેબે મારા લેખ માટે
ઉપર પ્રમાણે જે અભિપ્રાય લખી મોકલવાની આપ મેજેજ
કૃપા બતાવી છે. તેના માટે તેઓ સાહેબનો તથા નામ વડોદરા

સ્ટેટના વિધાધિકારી મે. મસાણી સાહેબનો હું ખાસ નમ્રતાથી આ બાર માનું છું.

આ સ્થળે મ્હારે જણાવવું જોઈએ કે, ૨૦ થાં મુંદરદાસમાઈ સાહેબે મને પોતાની મંજૂર મય મુવાકાતનો લાભ આપી પોતાના એક કૃપા બિયાગો સમાન લેખે એની રૂઠી ખાત્રી માનવામાં મને સધળી તક આપી હતી.

તેઓ માનનંતની આવી માયાળુ લાગણીની પ્રજાળનાએ આ જવાબીરનું પુસ્તક તેઓના પ્રતાપી ફોટાથી ભૂપિત કરી તેઓની મેવામાં આ પુસ્તક હું અર્પણ કરવાને દરેક રીતે ઉત્સુક બન્યો. પરંતુ મ્હારા માનનના અનુદાતા બગસરાના દરમારથી અને પોતે બંદર સ્ટેટના એડમિનીસ્ટ્રેટર નામના વાજસુરવાળા સાહેબનો હું આશ્રિત હોઈ આ પુસ્તક તેઓ નામદારની હજુરમાં અર્પણ કરી તેઓ નામદારના પવિત્ર ફોટાથી ભૂપિત કરવાની મેં મારી ફરજ સમજી અને તેઓ નામદારે પણ તેમ કરવા રજા કબુલ્યું હતું પણ લાચાર કે તેઓશ્રીનો ફોટો મેળવવામાં હું. લોભ વિલામ થયો. અને અગાઉથી ગ્રાહક થયેલાઓ તરફથી પુસ્તક મળવાની અનહદ ઉતાવળ થવા માંડી આવાસ જોગમાં પ્રમુ કૃપાએ મુબહના શ્રીમાન ગેઠ સાહેબ ખીમજી ખાસંર વૈરજની હજુરમાં પોતાનો પ્રતાપી ફોટો પુસ્તકપર મુકવાની તથા પુસ્તકની અર્પણ પત્રીકા સ્વિકારવા નમ્ર પ્રાર્થના કરી અને તેઓશ્રી માને મ્હારી તે પ્રાર્થના મંજૂર કરી એટલે નિર્મિત થઈ હું આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં બાંધ્યસાળી થયો.

મારી અસમજના લીધે ભુલો રહી ગઈ હોય તો ક્ષમા કરી મને સુચવવામાં આવશે તો ખીજી આવૃત્તિ વખતે ખાસ તે પ્રત્યે લક્ષ આપવાનું બની શકશે.

જ્વાહીરનાં કર્તાનાં લગભગ (૩૬) જીવન ચરિત્રો મેળવ્યાં છે. પરંતુ તે સર્વ જીવન ચરિત્રો પહેલા ભાગમાંજ સમાવવામાં આવે તો પુસ્તકનું કદ ઘણું વધી જવાથી તે ખીજા ભાગમાં આપવાનું મુલતવી રાખ્યું છે તેમજ (૩૫૦૦) દુહા=સોરઠા-માથી ૫૦૦) દુહાનો આ પહેલો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરી હવે પછી ૫૦૦) નો દરેક એક જ્વાહીરના ૭ ભાગ જેમ જેમ મને સુગ વાંચક વંદ તરફથી ઇનસાફ મળતો જશે તેમ તેમ પ્રસિદ્ધ કરવા મારી શક્તિ લંબાશે.

આ જ્વાહીરનું પુસ્તક મારે ગયા મે માસની આખરમાંજ પ્રસિદ્ધ કરવું હતું પરંતુ લાચાર કે; મુંબઈમાં પોતાના લોક પ્રિય બેલોથી માનવંત થયેલી શ્રી આર્થ નિતી દર્શક નાટક સમાજનો હું નોકર હોવાથી તે સમાજનો “ હદ્રાવતી ” નાટક લખવાના કાર્યમાં ગોઠાઈ રહેવું થતાં તથા વિરમિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ઉપરાંત ખીજી ટેટલીક મુશ્કેલીના અંગે પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં ધાર્યા કરતાં વિલંબ થઈ અને તેથી અગાધી નામ નોંધાવી ગ્રાહક ચનારાં માનવત ગ્રાહકોને પુસ્તક મળવામાં મોડું થયું તેના માટે તે સર્વની દામા માનું છું.

પહેલા ભાગમાં અમુક દુહા સોરઠા કવિશ્વર દલપતરામલાઈની કૃતિના કાર્ણસ સાહેબને મંજોષી લખાયા છે તે અર્થ સુચક હઈ લેવામાં આવ્યા છે તેમજ મુરબ સરદારના, લક્ષ્મિના અને પદ્મસુરભ પિંગળ પદ્મિના ઘોડાક છે તે કોની કૃતિના છે તે જણાવું નથી. સત્યજ કે

તે ભડોળ સાત વર્ષ પહેલાં મુંબઈમાં તંબાકુવાળાની દુકાનેથી તંબાકુ
વેચાતી લેતાં દુકાનદારે એકે દારૂગેમાં તંબાકુ બાધી આપી તે
દારૂગેમાં તે હખેલા હતા અને તેને ઠીક કરી વાંચનાં તે બોધ યુક્ત
જણાતાં લેવામાં આવ્યા છે.

જો કે નાણાં બિડ સગળ આ પુસ્તક છપાવવામાં મહેને ધાકું
ખમવું પડ્યું છે. નોપણ તેને પખ્લીક કરવાની સિમા સુધી આવવા
તક મળી તે ખાને પરમ દયાળુ પરમાત્માની હજુરમાં પ્રાર્થના સહિત
હું તેઓનો આભાર માનું છું. અસ્તુ. તા. ૮-૭-૧૩ મુ. મુંબઈ.

વિ.

લખનાર.

વિજ્ઞાપિ.

ઉદાર ચિત્તનાં અને હંસદૃષ્ટિનાં વાચકવૃંદને આ વિમુક્તિથી વિ-
દીત કરવાની હું ખાસ અગત્યના રિચાઈ છું કે;

આ પુસ્તકનાં મુક સુધારવા મ્હારા હાથમાં આવવાં ચાહુ થયા
ને અરમામા એકનો નાટકજી સાધુ કામ, અને ઉછેલી પેપરોનાં રાખેતાના
લામની પ્રવર્તિનો વિશેષ વધારો તે માથે શરિરે તાવ વિગેરેની વ્યાધિ
તથા માથાનો સખન દુ ખાવો શરૂ થયો તેમા મ્હને મુકેલા વાચી સુધા
રવાની ફરજ પડી એટલે ઉપરની મુશ્કેલીના લીધે મ્હારાથી આ મુક
સુધારવા લેશ પણ નિહતિ મળી શકી નથી તેથી તેમા કેટલીક વધારે
શ્રુતો દ્રશ્ય રંગી હોય તેના માટે હું આપની ઉદાર ક્ષમા માથું છું

વીં

કર્તા.

કાઠીયાવાડી-જવાહીર.

ભાગ ૧ લો.

નિચેના ઠેકાણેથી રોકડી કિંમતે ચા. વીં પીં થી મળશે.

કાઠીયાવાડ ખાતેના એજન્ટ }
(૧ લી આજીનિના)

અમદાવાદીસેન આદમજી
મુ. ભાવનગર.

કવિ. ખીમજી વસનજી ભટ્ટ }
બગસરાવાલા.

મુ. બગસરા-ભાયાણી
કાઠીયાવાડ.

આભાર પત્ર.

શ્રીયુત શેઠ જીવરાજ ગાકળદાસ નેણશી

ધી લાટીયા મિત્ર મંડળના ઉપમંત્રી સાહેબ

મુ. મુ'બક.

વિ. વિ. કે, " જ્વાહીર " નું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આપ સાહેબે મને દરેક રીતે યત્નતી મદદ અને સરળતા આપી છે.

જ્વાહીરમાં શ્રીમાન શેઠ સાહેબ ખીમજી આસર વિરજીનો પ્રતાપી દ્વારો મેળવ્યા ઉપરાંત તેવા મુપ્રસિદ્ધ શ્રીમાનની મંગળમય મુલાકાત અને ચેત્ત્ય મદદ લેવા હું લાગણીથી ધ્યેયો તે ખરેખર આપની મહારા પ્રત્યેની અપૂર્વ લાગણીનું જ પરિણામ છે એમ મને ખુલી રીતે કબુલ કરવું પડે છે.

આ સ્થળે અવશ્ય જણાવવાની મને કુદરતી રીતે ફરજ પડે છે. તે એકે આપનું વધ યોગ્ય છે. આપ શ્રીમંતના ફરજંદ છો. જ્યાં પણ આપની રહેણી એવી તો પ્રસંશનિય છે કે તે દરેક શ્રીમંતના મુવકાએ અનુકરણ કરવા જેવી છે. અને તે એકે, નિર્ભીમાનપણું સરલ અને સાદી વર્તણૂંક, ધર્મ નીતિ પ્રત્યે લાવ કુળ ગૌરવનું અભિમાન પરાંપકારી વૃત્તિ, સાહિત્યનો ગાખ, અભેદ પણું અને મુરખી મર્યાદાની જાળવણી વીગેરે વતન આપના પ્રેમી હૃદયમાં નિરંતર વિરાજ રહેલાં છે.

હું કે મુદતમાંજ આપે આપનાં સન્નુક્રતાં વર્તનનું આદર્શ બતાવી મહારા પ્રત્યે પરાપુર્વનો ચાલુ સંબંધ દોષ તેવું માનવાને મને સખળકારણ આપ્યું છે એટલુજ નહીં પણ વ્યવહારમાં મને સ્નેહીની ગરજ પુરી પાડી મને સ્નેહીલાવથી ચાહો છો તે સર્વના બદલામાં હું આપનો અત્યંત આભાર માની ધન્ય હું કે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર આપનું ચીરંજીવી જીવન સર્વ રીતે વ્યવહારમાં જસવંતુ. બનાવે. અસ્તુ.

વીં મુ

તા. ૨૨-૭-૧૩ મુ. મુ'બક.

કૃતિ ખીમજી વસનજી ભટ્ટ, બગસરાનાળો.

કાઠાયાવાડી જીવજીવંત

પહેલો દિવસ બોલ, પાંચાં થઈ પેતુર્ણિય નહીં;
નીકળે કાળો કાઠ, વાને ત્હારે વિંજરા.

અર્થ:—વિંજરાએ પોતાના જીવજીવંત દોસ્તને દોસ્તના અંગે
અનેક પ્રકારના આશામય કોલ (કતાર-વચન) આપ્યા હશે, પરંતુ
આપેલ કોલ એક પણ વિંજરા ન પાળી શકે ત્યારે તેનો દોષ
તેને સબોધી, સંજી શ્રદ્ધિના સંજ્ઞાને કહે છે કે, અરે હું સંજ્ઞાને
સ્નેહીતો ! કેમ પણ માણસને આશામય બોલ આપનાં પહેલાં તે
ધેનાથી પાળી શકાયે કે નહીં ? તેનો તમે પુષ્ટિવિચાર કરજો અને જોજો
તમને તે પાળી શકવાની ખતરી માય તોજ બોલથી બધાને. કદાચ
બ્રાહ્મ આપ્યા પછી જો તે નથી પળાતો તો પછી બોલ આપનારના
કપાળે કાળો કાઠ નિકળે છે અર્થાત તે બોલો બોલો . પણની આપ
મેજેજ કપાળમાં કાળી દીલી વ્હારી લ્યે છે.

x x x આ ઉપરનું વાક્ય વિંજરાનો દોસ્ત જેમ વિંજરાને કહે
છે તેવીજ રીતે તે વાક્ય માનિક અને આત્માજીવ ને પણ લાગુ પડે
કે અને તે એવી રીતે કે, જીવ બ્યારે નવ માસ સુધી માતાના દુર્ગ-

ધ મય ગર્ભમાં હતો ત્યારે ત્યાંથી મુક્ત થતા માલીક (પ્રભુ) આગળ
હદ ઉપરાંત આજીજી કરી છેવટેકોઈ આપ્યો કે હે ! માલિક ! તું મને
અહીંથી મુક્ત કરીશ તો હું બહાર નીકળ્યા પછી અદ્વૈનિય તારી
ભક્તિ કરીશ. આ કોઈના પરિણામે પ્રાણી માનનાં પાપ-પુન્ય નિ-
ર્ધનાર પ્રભુએ તેને (જીવને) ઉદ્ધર્યો મુક્ત કર્યો. (બહાર કાઢ્યો)
મુક્ત થઈ સંસારમાં આગ્યા પછી માલિકને આપેલ કોઈથી કરી જઈ
તેનું ભાગ્ય-વજન-પુજન કે અર્ચન બુની જઈ માલિક પદાર્થમાં અને
સંસારી સમયમાં વક્ષમાં માર્યા કરવાં એ પણ એક જાનની કોઈ
બ્રજા ૩૫ દક્ષકની કાપી ટીસી લેવા જેવો ઘાટ ગણાશે અને તેનું
પરિણામ એજ કે આખરે લક્ષ્યોદારશીના ચક્રવામાં ફરતું ચશે.

(૨)

તમે માગેન તેજ, તેદિ કાચુંય કુંપે નહીં;
આગ ફરણું ને કુલેલ, વાળે નાખું વિંજરા.

અર્થ:—વિંજરા આશક કોઈ મુઝ્યા માશક પરલક્ષ્યાયો પણ
મુઝ્યા પ્રેમ રસના ખીલકુલ અમણી હઈ વિંજરા સાથે તનથી પ્રેમરંગ
ખેલવા કરી હતી જેથી મુઝ્યાવય જનિત થતાં સુધી તેણી વિંજરા
સાથે માન મનગીજ પ્રેમનાં લાણુ લેતી હતી. દૈવ હઝાએ મુઝ્યાને
પ્રોત્પન્ન પ્રાપ્ત થતા પહેલાં (મુઝ્યા સાથે મન ગમતો પ્રેમરંગ મા-
ણા શિવાય) વિંજરાને દુર દેશાવર જતું પડ્યું અને તેથી તે મુઝ્યા
ત્યારે પ્રોત્પન્નની અને પ્રેમ રસના સ્વાદને સમજવા સર્વ રીતે શ-
ક્તિસન થઈ ત્યારે વિંજરાના વિયોગમાં ટળવળતી તે સુંદરિ અંતર
ઉદ્ગાર કરે છે કે, હે ! વિંજરા ? તમે વખતો વખત મારી પાસે પ્રેમ
રસ રૂપી તેવની માગણી કરતા હતા પણ લાચાર કે તે વખતે કુલેલ

=પ્રલ મિશ્રીન કરી પકવેલું અર્થાત સુગંધી તેલ તો શુ પણ તેના અભાવે કાચું (તલનું) તેલ પણ અમારા કોરા કઠોરામાં નહોતું પણ વખન જતાં તાણું સુગંધીદાર તેલથી કઠોરો જ્યારે ભરપુર છે ત્યારે તે પ્રસેલ તેલનો ઉપયોગ કરનાર તમે (વિજરા) ઘણે દુર છે. માટે અમળા ઉપર કૃપા કરી બેલા બેલા પધારો એટલે મન ગમતી રીતે તે પણ તમને તેનાથી અધિક આનંદ ઉદ્ભવે તેવી રીતે જુડિત પુર્વક શુદ્ધ પણ અપુર્વ ભાવે તમારે વાજેવાજે સિમી તમોને શાન્ત. કરે.

(૩)

ચોડાં ઘોડાં દુઃખ, માનવી માતરને,
એથી અઢકેરાં, બહાણુ ભરાણાં વિંજરાનાં.

અર્થ:—પહેલી મુગ્ધા પ્રૌઢા થઈ અને વિંજરાના પ્રેમ વિરહમાં ઝૂરી ઝૂરી કાયર થઈ તોપણ વિંજરાથી સયોગ ન થયો ત્યારે મરવાની અણીપર આવી કહે છે કે, આ સંસારની આદરપર ઉભેલાં દરેક ઇન્સાનોને ચોડાં-ઝાણું દુઃખ હોય છે. પણ હે વિંજરા ! તારા વિયોગે તો મહારાં દુઃખ એટલાં બધાં વધ્યાં છે કે તેનાં મોઢાં બહાણુ ભરીયે તો પણ ઘણા બાસાન્સ રહે.

(૪)

વિંજરશીનાં બહાણુ, દરિયે ચાલે ડાલતાં;
નેજે નહિ નિશાન, નાવ કીચે નાંગરીયે.

અર્થ:—ફરી એ પ્રૌઢા કહે છે કે, હે ! આશક વિંજરા ! તારા વિયોગ-વિરહમાં મહાર મન રપી બહાણુ, ભવ સમુદ્રમાં અનેક આધિ-

વ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપ પ્રયજ્ઞ તેજાકનથી વખતે ચડી લાકડક લોળ થઈ રહ્યું છે કે જેને ભાગનાં કે કુળતાં લેશ પણ હવે વિદ્યંબ નથી તો તેને હવે શી રીતે ખચાવવું? કેમકે તોફાને ચડેલાં વ્હાણની સકામતીના મુખ્ય સાધનો નેજો-નિશાન-નાવિક-રૂપ તમે (વિંજરા) દ્રષ્ટિએ પણ નથી.

(૫)

કોતર મોર કજુંડીયા, વાદળ ચમકી બિજ;
રાણા રદામાં સાંભર્યો, આવી જેથી બિજ.

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણેની દશામાં વિંજરા વિયોગે દિવસ વિતાવનાં, વૈશાક માસ ઉત્તરી જ્યારે જેઠ બિજ=જેઠ શુદ્ધ ખીજ આવી ત્યારે આકાશ=વાદળ=ગગન=આરમાન; બધું વાદળ-દળથી ઘેરાઈ ગયું અને વર્ષાદથી છવાઈ રહ્યું ત્યારે અચાનક ગગડાટ નાદની સાથે વિજળિ ચમકવા માંડી જેથી પર્વતના ગાળામાંથી સિંહ તથા મોરના બોલવા લાગ્યા જે સાંભળી વિંજરા વિયોગી વનિતાનું ચિંત ચિન્તામાં વ્યગ્ર થતા લાગ્યું અને એવા લપાનક સંજોગથી • સ્વામિની

જ કરે છે. પરંતુ, આ સંસારમાં મન્યુષ્ય જોગ્યન અર્થાત યુવાવ-
સ્થાને વિનાવી સુદાપામાં જાય છે ત્યારે પછી પુનઃ એજ રીતીએ
યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી. માટે જીંદગીમાં જોજો તક આવે તે પુરતા
વિચારે માનવ પશુને જાજો તેવાં કાર્ય અને વર્તન; નીતિથી ભરેલાં
કર્તાં એજ મનુષ્ય જીવનની સુદક્ષતા છે.

(૭) નંબર

જોખને વોરીયેં જાત, જાતે જોખો લાગે નહીં;
પડે પટાળે ભાત, વડે પછા વેડે નહીં.

અર્થ.—આ સંસારમાં જેની સાથે સ્નેહબાધવાની મરજી થાય
તો સ્નેહ બાધનારે સ્નેહ બાધનારની યોગ્યાયોગ્યતા, વાણિતો, વર્તનનો
અને સમજ શક્તિનો પુરનો વિચાર કરવો. અને તેની દરેક દિશ્યાસ
શાન્તિ પુર્વક તપાસી તે નિર્મળ જણાય તોજ પછી તેની સાથે
સમધ સાંધવો એટલે પછી તેવા સમધી સાથે કદાચ પુવની બેણા
દેણી પ્રમાણે જો છુટ પડે તો પણ તે સમધી આપણને વિખી
પિખી નાખવાને જાહેરથી નહીંતા આડકતરી રીતે પણ મસિનના
નહીં કરે એટલુજ નહીં પણ પારકાને હાથે કદાચ આપણું ખરાબ
થરાતું છે એવું તેને અનાયાસે જણવામાં આવજો તો પણ તે આ-
પણને ખમગ આપ્યા સિવાય તે પોતાના કાલાપણના, વિનના અને
વખતના ભોગે પણ આપ મેજેજ આપણું ખમગ થતું અટકાવવા
માટે જાનતું કરશે. માટે સ્નેહિતું પદ હાથા માણુમોએ પરિક્ષા કરી-
નેજ અવરને આપતું એજ ઉત્તમ ગણાય છે. પણ જો ઉતાવળથી
ગીટ દેખાવમાં અંગત સામાથી સ્નેહ સાંધી દેવાથી એનું પરિણામ

સ્નેહ સાંધનારને તથા સ્નેહ સંધાવનારને ખેદ યુક્ત બને છે. જેના સંબંધમાં વિંજરાને તેની પ્રેમી વ્યક્તિ કહે છે કે તું ભણે મને છોડી દુર દેશાવર ગયો પણ ખાત્રી છે કે દુર બેઠાં પણ તું મારી દરેક કીકર રાખતો હૃદય. નહીં કે મને વગર વાંકે, રિયાવી મારી નાખવાનું ધારતો હૃદય.

(૮)

જેથી લાગ્યો જીવ, એથી તન તારવીયે 'નહીં';
ભલે જાય સમુળાં રારિર, વિસરીયે ના વિંજરા.

અર્થ:—વિંજરાના પ્રેમી વ્યક્તિ હૃદયમાં વિંજરાને કહેવરાવે છે કે હું વિંજરા ! કોઈ માણસથી દોસ્તિ બાંધવી નહીં, ને બાંધવી તો પછી તે દોસ્તિના અંગે ભલેને પોતાના પ્રાણનું પણ જોખમ થાય તો પણ તે મુકવી નહીં કે દોસ્તથી લેશ માત્ર પણ જુદાઈ રાખવી નહીં પણ મર્જીત મુઘી તેની સાથેની દોસ્તિને પુર્ણ ભાવે નભાવી રાખવી. (પણ દોસ્તીની કીમત કરનાર દોસ્ત પણ તેનીજ સમજ શક્તિ ધરાવતો હોવો જોઈએ. નહીં તો દોસ્ત પ્રત્યે પોતાનો સતભાવ ભળાવવો અને ક્ષારવાળી જમીનમાં જનમન રંજન કરનાર મોગરાનો નાજુક રોપો રોપવો એ બંનેનું પરિણામ સરખું જ છે.)

(૯)

જળ ઉઠાં બેડી જાદરી, કાંઠા કયાંઈ ન દેખાય;
જેના ખુટયા ખાદવા, તેના વાપણ કવા વાય.

અર્થ:—મહાસાગરના મધ્ય ભાગે કે જે સ્થળે કોઈ પ્રવરતે તળું પણ ન દેખાય એટલાં ઉંડા પાણી હોય, દોડી પુરાણી અને તેમાં પણ મોટું ગાળકું પડી અંદર ન ઉભેલી રાકાય તેનું અને તે-

ટકું પાણી આવતું હોય, દુર્ગિનમાં દેખાતાં પણ કિનારો દેખાતો ન હોય, હોડી હાંકવામાં ઘિપયોગી ગણાતી પાવડીયો, દુડી ગાંધ હોય, હાંકનાર કાયર થયો હોય, અને પત્રી પવન સમુદ્રને તોફાની બનાવવા ઉરકેરી હોડીને મરજી મુજબ નિર્દયતાથી ડાકાવતો હોય આવા સં-
જોગોમાં મુકાયેલ મુસાફરની શી દયા માય ? તે વિચાર કરો. અને
મારા પ્રત્યે દયા ધરો. કારણ કે હે વિંજરા ! તમારા વિયોગમાં મ્હારી
પથુ હોડીમાં બેસનારના જેવી કઠંગી સ્ત્રીની થઈ પડી છે.

(૧૦)

શેરિ મિત્રો 'સો મજે, તાળી મિત્ર અનેક;

તેમાં સુખ દુઃખ વાણીયે, તે લાજોમાં એક.

અર્થ:—આ સંસારમાં મ્હારાં વ્હાણાં વાંતેશરિ અનેક સગાં
સખધીઓ છે પણ નિરંતર મ્હારા સુખ દુઃખમાં લાગુ લઇ શકે એવું
સખધી તો અનેક સખધીમાં હે વિંજરા ! તમે એક છો.

(૧૧)

આરાને અગૃત ગણો, પણ છે કડવી ઝેર;

છાંડા ચેતી સુઘડનર, નહીં તો ધારો કેર.

અર્થ:—આખરે રિમાઈ રિમાઈને પોતાની બાળસ કાઢી થાકી
તો પણ વિંજરાથી બેઠો થયોજ નહીં ત્યારે છાંડમાં તે પેમી મુ-
દરિનું મન કોર થયું. અને કોર થયા પત્રી તેનું મન વિઘુનવત્
વિંજરા ઉપરના મોહથી પાછું વળો આજ્ઞા પત્રી - છેત્રે તે મુદરિ
જગતને જણાવે છે કે, હે જગત ! (જગતનાં - મનુષ્યો !) આ
સંસારમાં દ્રવ્યની, વૈભવી થવાની, અધિકાર મેળવવાની, વિદ્યાનામાં

ગણાવવાની, સ્નેહથી મોહવાની, ઇચ્છીન વિચાર પાર પાડવાની, ન બની શકે તેવું બનાવવાની એવી એવી અનેક કે જે દેવગ માધીક વસ્તુના માટેજ જે મનુષ્ય આશાને પોષી નિરતર (જીવન સુધી) ખુજે છે તે મનુષ્યની કેવળ મુખર્તા છે કેમકે આશા જેમ જેમ પુરી થતી જશે તેમ તેમ તે વિશેષ કાળની જગે એટલે તેને પહોંચી વળવાને માટે મનુષ્ય તો શું પરન્તુ દેવતાનાં જીવન પણ બધું નથી માટે પરિણામે પરનાવોજ કરાવનારી આશામાં હંદગી સુધી ન્હાયા કરવું તેના કરતાં ઇશ્વર પ્રત્યેની ભક્તિ વધારવાની અને અને મુક્તિ મળવાની આશા રૂપીને એજ આશામાં મર્ણુ પરિન ન્હાયા કરવું તે વારાવિક અને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયાનું સાક્ષ્ય છે. માધીક વસ્તુ મેળવવાની આશાનું પરિણામ એર છે અને ઇશ્વર ભક્તિ વધારવાની તથા મુક્તિ મેળવવાની આશાનું પરિણામ આખરે અમૃત છે. હવે અમૃત કે એર જે યોગ્ય લાભે તે સ્વિકારવાને મર્ આપ મુખ્યવાર છે. અને જેવા જેનાં સંચિત, તે પ્રભાવે જે માંથી એક પ્રત્યે મનુષ્યનો ભાવ થયે.

(૧૨)

જાતું છ રહેતું નથી, મરણું વિસા વિશ;
આર દિવસના સુખમાં, નવ લુલો લુગદિશ;

અર્થ.—આખરે વિંજરાના મોહ ઉપરથી પાછું ફરેલું સુંદરિ, મન એવું તો એનિ ગયું કે જગત વ્યક્તિ પ્રત્યે નહી પ્રેરાનાં તે એકા-એક પરમાત્માની શુદ્ધ ભક્તિમાં મુક્તિ મેળવવાની પ્રવર્તિમાં વળુંધું આદ તે પોતાના અનુભવ યાનિ ઉદ્ગારે જણાવે છે કે; 'આ જગતમાં જે જે આવ્યાં છે તેને જોઈું યા મોડું એક દિવસે નહી જ-

મને જેમનું તેમ છોડી આપ્યું જનું છે તો પગી અનીટ અને
અપ્ય સુખને આપનાર જનની ત્યકિત મેળવવામાં લોભાઇ જીવન
પુરું કરવું તેના કરતાં તે જીવન પ્રમાત્માનું ભજન, યજન કે પુ-
જન અર્ચનમાં પુરું કરવું એ પરિણામે શુ ખોટું છે ?

(૧૩)

હિરાગાળ ફાટ્યું હોય, તેને તાંતણુ લાઇને તું નિચે;
કાળજ ફાટ્યું કોઇ, તેના સાંધો ન લાગે સુરના.

અર્થ—સુરના નામના મનુષ્યને દૈવિ પ્રેમથી આહુનાર તેની
પતિવ્રતા પ્રેમિણી, સુરના નિસામણાં જોઈ-જાણી કહેવરાવે છે કે, સુ-
તરાઉ અથવા તો રેશમી કપડું ફાટ્યું હોય તો તેને ચુકિત પુર્યક કા-
બેન દરજી સુરના દોરા વતી એકત્ર કરી સાધી આપે તો તે એકત્ર
થાય છે. પણ અમુક આગાધના પ્રભાવે, કાળજી ફાટી જાય ત્યારે
તેને માધનાનું કોઇ પણ સંસારમાં સાધન નથી તે નથીજ.

(૧૪)

લાણું લાંબું હોય, તેને રેણુ દઇ રેવરાવિયે;
કાચનાં લટકયાં કોઇ, તેના સાંધો ન મળે સુરના.

અર્થ—પીનજ, તાંબુ, સોનું, રૂપું કે એવી કોઈ પણ ધાતુનું
પાત્ર (વાસણ) ઢુટે કે ઢુટે તો તેને પાણું સાધવા માટે અનેક રસા-
યાણુ શાસ્ત્રીઓએ લિન લિન રેણુ તૈયાર કર્યાં છે કે જેનાથી તે પુ-
નર્મધાય છે પણ કાચનાં વાસણુ ત્યારે ઢુટે છે કે ઢુટે છે તેને સાં-
ધવા માટે કોઇ પણ જાનનું રહેણુ નથી, તેથીજ રીને ઈન્સાનનું કાળ-
જનું પણ ત્યારે પ્રજાળ આગાધથી ફાટે છે ત્યારે તેને અસલ રૂપમા

ત્યારે પેનો નજાપેથી પ્રેમિણી એટલી અટુતી એકાન્ત વાસમાં મથુ સ્મરણમાં નિસ ગાળના લાગી ત્યારે તે સ્થાને અયાનક એક મુસાફર આગ્યો ને તે સર્વોંગે મુંદર અને નાબુક વચની પ્રેમિણીને એકલી જોઇ તેને પુછ્યું કે, હે મુંદરિ! તું કાઢનાથી કેમ ધર કરતી નથી અર્થાત કાઢ સાથે કેમ લમ કરતી નથી. ત્યારે તેના ઉત્તરમાં પ્રેમિણી કહે છે કે, સંસારમાં એ તરફ નજર કરી સુકી તો જ્યાં જોયું ત્યાં કુધર જોરાં એટલેકે કાઢના ધરમાં કંઈને કાઢના ધગમાં કંઈ એમ સર્વો અસંતોષ ભરેલો છે. અને તેથી મેં માન્યું કે કાઢ સુધરેનો નથી અર્થાત સજ્જનપથ્ય બર્ચું નથી તો હવે સજ્જનપળાને અભાવે કુધર કરવું તેના કરતાં એકવું જીવન વિનાવવું એ શું મોટું છે ?

x x શું વર્તમાન કાળમાં આર્થ દંપતિઓનાં ધર એવાજ વિગથથી ભરેલાં હશે ?

(૧૮)

અનુર હોય તો વિઠવું, હસી રમાડું છેલ્લું;

સુરખને શું વિનવું, હમ્મડે ઝાઝો મેલ.

અર્થ:—કેટલાક ખુલાસા થયા પછી પ્રેમિણીએ જણાવ્યું કે હું પરણેલી છું છતાં પતિ મારાથી રિસાઇ બેઠો ને બીજી બૈરિથી સંસાર ભોગવવા લાગ્યો એટલે મેં એકાન્ત વાસ પસંદ કર્યો છે. ત્યારે મુસાફરે કહ્યું કે તું તેનાં રસણાં ઉઘડવા કેમ કંઈ પ્રયત્ન કરતી નથી ! ત્યારે પ્રેમિણીએ ખુલાસો કર્યો કે, દરેક બાબતની સમગળ્ય ધરાવતો એટલે કે સજ્જન રામિ મળ્યો હોત ને તે કંઈ પણ કારણસર રસ-

હું લઈ બેઠો હોત તો તે રસણું તળવવા ચુકિત પુરક ગતે તે ઉપાય કરી તેની ઉઘસી દુર કરન પણ જેને સમજણનો છોટો નથી અને અંતરમાં અગાનતા રૂપી મલિનતા છવાઈ રહી છે તેવા મુઠ્ઠા આમિને કઈ રીતે રીઝાવું ? તે મને સુજાતુ નથી.

+ + + સદ્ગુણની સંપૂર્ણ પરિદેશ કર્યા શિવાય, માત્ર કુળની મોટાઈમાં અંગાઈ દ્રવ્ય, વૈભવ, સમાન વય અને સ્વરૂપમાં લોભાદને જે ઇન્સાન પોતાની કન્યાનાં કાંઈનાથી લગ્ન કરે છે તે અંતે બિચારી રિમાઈ રિમાઈને મરે છે અને તેનો દોષ ખરેખરો તેના વરિસો પર આવે છે કે જેઓ બિચારીને તેવા સુધરેલા બળદિયાની કાંઈ પોતાની સમજણી પુત્રી રૂપ અમૃત દળને લટકાડે છે.

(૧૯)

ફરતું આબુલું ફૂલે, માલેમી મલયો નહીં;
માખી જાણે શું સુલ, લમરા વિણ ભાણના.

અર્થ.—મન ગમતા નિર્મળ જળ સિંચનના પ્રભાવે રસરંજિત ફામગ કળિ વખત જતાં અપુર્વ પરાગ મય પુર બાતરમાં ખિલી રી પણ તેની ડિંમન તેનો બોગિ બ્રમર દોષ તોજ કરે. મનમ કે ભોગી બ્રમરજ તેનો શુશુ યા રસની મિઠાશ-મન સમજે પણ નહીં ખાઈના દિનારા પર ઉઝી ત્યાંજ પોતાનું ઝવન પુર કરનારી મક્કીકા પેલા પગલ રમથી લરેલા પુષ્પની મિઠાશ ન સમજે તેને તો સંસારની સર્વ મિઠાશ મહત્વનું સ્થાન નહીં ખાઈના દિનારામાંજ મમાઈ ન્હુ છે એમ સમજાય છે.

+ + + અચાન રૂત્તના પ્રભાવે અચાન ગણનામાં ગણનાં

મનુષ્યો પગ પોતાની માન્યતા યા કર્તવ્યને મહાતાવાળું સમજી તેમાં આનંદ માને છે. પગી લલેને તેની માન્યતા યા કર્તવ્ય જ્ઞાનિ યા વિદ્વાનવર્ગમાં નિંદાતું હોય યા હાની રૂપ છે એનું સિદ્ધ થઈ સુક્યું હોય તેનું જગ્યા છતાં પણ તેની નિંદા યા હાની તરફ લક્ષ્યગમી પોતાની અજ્ઞાનતા સમજી જનિને સુધારવા અજ્ઞાની મનુષ્યો લેશ પણ દરકાર રાખતાં નથી. આ દાખલા ઉપરથી દરેક મનુષ્યોએ એજ સમજવાનું છે કે, જગત-શાળા છે મનુષ્ય વિદ્યાર્થી છે. દયાત્મક જેવા સમર્થે પણ અનેક છૂ-વો પ્રત્યેથી કે જે છૂવો કેટલાક ઉજાછળી જીતિ ધરાવનારમાં હાસ્ત્યજનક મનાય છે તે પાસેથી પણ સદમોઘ ગ્રી તે પ્રમાણે વર્તવાને ચિત્ત રાખીને લીધેલા બોધ સ્થાનને ગુરુ મય અર્થાત પુનનિક રક્ષા માન-તા હતા. કદાચ પુરી સમજ અને વિવેક દ્રષ્ટીના સંગીતમાં વિચાર બળથી અમુક કાર્ય સારૂ છે અને તેથીજ તેને સારૂ લેખી અમમમાં સુકવા ઉત્સુકતા વધેતો પણ તે સારૂ કાર્ય છે જ્યાં જગતમાં નિં-દાય તેનું હોય તો તેનો અમમ કરના ન લોભાતું પણ તેને વર્જીત કરતું એમાજ મનુષ્યની વ્યવહાર સફળતા સમાધ છે અમમન જેને વ્યવહારની સાથેનો સંગો સંબંધ અને વાસના છુટી ગઈ છે અને જેનો આત્મા ઉંચ પ્રવાહ પ્રત્યે વળ્યો છે તેને તેમ કરવાની ઝાઝી દરકાર રાખવા જેનું નથી પણ વ્યવહારમાં રહી જેને વ્યવહાર કુશળ ગણાય છે તેવાંઓએ તો તે સુત્ર પ્રમાણે વર્તવું એજ ઉત્તમ છે.

(૨૦)

‘‘તમે હું’ આવીશું, સામે રસના માધ;’’
‘‘હુંને સખીઓ રયામને, વધરાખ વસમો જાય.’’

અર્થ:—સ્વામ વિયોગી..સુંદરી વ્યાકુળ બની વિરહ વેદનાના પ્રલાપે માર્મિક શબ્દોમાં વર્ણિત માસ અને કેરીના પાકને સંબોધી સદયરીની સાથે સ્વામને સંદેશો કહેવરાવે છે અર્થાત સખી પામે હૃદયની વરાળ કાઢે છે કે, હે સખી ! તું મારા સ્વામ (પતિને એટલુંજ કહેજે કે, વૈશાખ મહીના પુર બહારમાં ચાલ્યો જાય છે. આ માસમાં આંખાનાં વૃક્ષો પોતાના ફળથી ફળી લગી રહ્યાં છે અને તે ફળ હવે સાખોનાં રૂપમાં (પાકવાની સર્વસ્વ તૈયારીમાં આવી ગયેલાં આંખાનાં વૃક્ષો (કેરી)ને કાઢીવાડમાં સાખો કહે છે) ફેરવાઈ જવાથી તેમાં અપુત્ર રમ લરાઈ ગયો છે એટલે હવે ટાઇમસર જે તેનો ઉપયોગ નહીં થાય તો તે રસ ફળમાજ ગુસ્કે થઈ જશે. ફળ મુદ્દન ભરાયે આપ મેળે વૃક્ષેથી ખરી જશે. આખરે ધુળમાં રગદોષ પરિણામે કચરાઈને રગકણ રૂપે નાબુદ થશે (માટીમાં મળી જશે) બાદ નમોને તે સમયની કિમ્મત સમજાશે એટલે પસ્તાવો થશે માટે હિતેવો પસ્તાવો ન કરવો પડે એટલા માટે સાખની મિકાશ લેઈ ત્રણ થનાતું છે સખી ! તું સુચવજે.

+ + + આંખા રૂપ જગત છે કેરી રૂપ કલેવર છે અને રસ રૂપ જીવન છે તથા મન રૂપ સ્વામ છે તેને આત્મરૂપ સંબંધી પોતાના સ્વાર્થ માટે બુદ્ધિરૂપ સખી દ્વારા સંદેશો કહેવરાવે છે કે હે સ્વામ (મન) તુંજે લક્ષિત નિતીના મિત્રનમાં જીવન રૂપી રસની મિકાશ નહીં વ્યાખનાં વિયોગરૂપ અન્ય પ્રકારની આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિમાં રખડ્યા કરીશો જીવનરૂપ રસ આખરે સમય થયે સુસ્ક થશે કલેવર કેરી જગત વૃક્ષેથી ખરી પડશે પરિણામે માટીમાં મિજવારૂપ પ્રયોગનિમાં જતુ થશે. માટે સમય છે ત્યાં સુધી મનને લક્ષિત નિતીમાં

રોકતું અને અન્ય સહવાસીયોને રોકવા સતત સમગ્રવતું એમાંજ દિલ-
યનું તથા જન સમાજનું દિન સમાગેહું છે.

(૨૨)

૧૧

કેશર ક્યારા આંધાને, અંદર વાવે ધ્યાન;
સિંચે સ્નેહે ગુલાબજળ, હોય આખરે ધ્યાન.

અર્થ:—અનિ ઉત્તમ ગણાનિ જમિનને સુવર્ણ (કંચનના)
ના લગથી ખેડી, કાળજી પૂર્વક ક્યારા કરી, તેમાં કેશર અને
કસ્તુરિનાં ખાતર પુરી તેમાં કુંગળી (કાંદા) વાનીએ અને તેને કુધ
તથા ગુલાબજળ અને સેન્ટ અનરથી સિંચી ઉછેરીએ તો પશુ તેની
દુર્ગંધી મટતી નથી અને અંતે કુંગળિતે કુંગળિજ રહે છે.

+ + + નિચ કુળના માણસને અનેક જાતનાં ઉમદાં
આશુપણ અને કિંમતી જવાહીર તથા અમર આદિનાં વસ્ત્રો પહેરાવી નરવર
એટલે રાજા અગરનો માન્યવર અધિકારીના સંપૂર્ણ સહવાસમાં સ-
તત રાખવામાં આવે, અને તેની છવન જીદિના માટે તેનું કલેવર
કુધ થી, સાકર, ચોખા જળ અને ઘઉં આદિ સાત્વિક ખોરાકથી પોષ
વામાં આવે અને તેને વિધ વિધ વિધ્યા લણાવી વ્યાધયા બોલવામાં
આવે તો પશુ તે નિચ ગુણમનો પુરપ વાનર મુઠાંટની પેઠે પોતાની
નિચતાનો સ્વાભાવ બદલતો નથી. અર્થાત ભુલી જતો નથી પણ પ્ર-
સંગે તે પોતાની નિચતા ઉપર જશે.

અર્થ:—મુશ્વત્ત હોય, વિદ્વાન હોય, નિતિવાન હોય, મહાન કુળનો અને સર્વે રીતિ સમર્થ હોય છતાં પણ જો તે નિયત સમાજમાં આવશે તો જ જાતીશીમાં નિયતી, વ્યાખ્યામાં મહાર્થ જશે, માટે પોતાનું કલ્યાણ ચાહવાના અભિલાષી પુરુષોએ ગમે તેવી કઠંગી સ્થિતિ હોય તો પણ સ્વપ્નામાં નિયતો સંસર્ગ ઠાળે પણ ન કરે. કારણ કે, સમુદ્ર કે જે અગાધ શક્તિ અને મહિમા વાળો એટલે કે શ્રી વિઠ્ઠલ જેવા જેના જમાઈ, ચંદ્રમા જેવા પુત્ર અને અનેક રત્નના લંકાર વાળો છે છતાં પણ તેણે જ્યોત્સનાની નજીકમાં રાવણને રાખ્યો તો રાવણ જેવા નિયત સંગે પોતાને બંધાવું પડ્યું. મતલબ કે, રાવણ શ્રીરામચંદ્રની સ્ત્રી સીતાને પોતાની મનિ વાસનાથી હારી લાગ્યો એટલે રામચંદ્રે તે સીતાને પાછી લાવવા અને રાવણને મઠાત કંડવા સૈન્ય લઈ રાવણપર ચડાઈ કરી, પણ રાવણના નિવાસ સ્થાન લંકામાં જતાં વચે મહાન સમુદ્ર હતો એટલે તેના પર પાંજ બાંધી તેઓ લંકામાં ગયા હતા. આ ઉપરથી પ્રથમ સમુદ્ર બંધાણો હતો. તે પહેલાં સમુદ્ર ઉપર પાંજ (પુલ) બંધાયાની કંઈ પ્રમાણ યુક્ત ઘીનાં પ્રચલિત ભાગ્યેજ હશે.

(૨૪)

પત્ર પાઠવું પ્રેમનો, જો પ્રિય હોય વિદેશ;
મનમાં, તનમાં, નેનમાં, તેને શું સંદેશ.

અર્થ:—પતિ વિદેશી પ્રેમદાને તેની સખી કહે છે કે, હે ખાઈ! મેં પત્ર પરદેશ વસે છે છતાં પણ તું તેના પર કુશળતાનો પત્ર

સખતી નથી ચાલે તેમની કુશળતાનો પણ મેળવાની પ્રવર્તિ ધરતી નથી તો એવું ત્યાં હતા કેવું કહીન છ ? એવું સાંભળી પ્રેમદાયે તે સખતીને જવાબ વાજ્યો કે, પ્રિયમ પરદેશ હોય તો વ્યાજમી છે મનુષ્ય કે તે દુનિયાંની દ્રષ્ટિમાં પરદેશ છે પરંતુ મ્હારી પ્રેમ દ્રષ્ટિમાં તર તે નિરંતર મારા સમાગમમાંજ છે એટલેકે, મારાતનમાં, મ્હારા મનમાં, અને મારા નેત્રમાં (નજરમાં) જ છે એટલે નાહક પણ લેવા દેવાની પ્રવર્તિમાં રખા માટે શકાઈ ?/

પણ પરદેશ હતો છતાં પણ તે પ્રેમદાની પતિ પ્રત્યે એટલી બધી પ્રેમી હતી કે તે સધળા જગતને પતિ અપજાવેલી હતી અને પતિ નિરંતર મનમાં, નજરમાં રમતો હતો ત્યાં તેના બાળકારા તેનાં દિદાર અને તેના અંગનો મિલન સુવાસ પોતે ધડી પણ ઘિસરી નહોતી પણ દાબે દાબે એજ ધુનમાં તેણી મગ્ન રહેતી હતી ધન્ય છે આવી પતિ ભક્ત મહીલાને.

+ + + પરમાત્મા સર્વ સ્થળે વ્યાપ્ત છે છતાં પણ અજ્ઞાની મનુષ્યો તેને સોધવા દેવળ હવેલીયે વખતો વખત રથવાયાનીટ માફક રખડે છે પણ જાનિઓ તો પેલી પતિ ભક્ત પ્રેમદાની પેઠે પરમાત્માને પોતાની સમિપે સમજાસાન્તિથી મન, વચન અને કર્મથી તેના ગુણગાનમાંજ મગ્ન રહી પોતાનું જીવન કર્તવ્ય સફળ માને છે.

(૨૪)

પંખિણી પદવશ પડી, પડી પરાયે હાથ;
હાડ મામ તો નવ રહ્યાં, પ્રાણ તહમારી પાસ.

અર્થ:—હૈયે મોઝથી દુખમનના પંજમાં સપડાઈ ગયેલી સનિ સુંદરી, પોતાના સોલાગ્ય અધિષ્ઠાતાને સદેશે કહાવે છે કે, હે માન

મન મોહન, હૃદય રમેશ પ્રનિકુળ સંનિગતા પ્રભાવે હું, પાપી, નિર્દય,
કામાંધની જાગમાં સપડાઈ પડી છું કે જેના સંતાપથી મારાં
હાડકાં અને ઉપરની ત્વચા (ચામડી) સુકાઈને શુસ્ક ગઈ ગયાં
છે અર્થાત્ ત્હમારા વિયોગમાં એકલી, અટુલી ઝૂરી ઝૂરીને હું કંઠંગી
દશામાં આવી પડી છું પણ મારો પ્રાણ તો ત્હમારા પ્રાણ પ્રદેશની
પામેજ રમ્યા કરે છે, મનસખ કે દેહ અહીં છે અને પ્રાણ ત્હમારી
પામે છે.

(૨૫)

પ'ખી હોઈતો ઉડીયે, ઘડી ન રાખું ધિર,
જેમ જેમ પ્રિતમ સાંભરે, તેમ તેમ લાગે તિર.

અર્થ:—દૈને પલિના જેવી મને પાંખો આપી હોય તો વિખંબ
ક્યા વગર હું ઉડી આવી હે પ્રીતમ ! એક પવકવારમાંજ ત્હમને
મળીને ત્હમારા અંગને આસિંગન આપી ગતે વળગી પડન પળ
સાચાર કે અત્યારે પાંખ વગરની છું એટલે મિલન અભાવે તમને
સંભારી સંભારીને ત્હમારા વિયોગમાં ઝુઝું, નિરલ વ્યાધિ રૂપનિર્યા
વિધાઉછું અને દુઃખી જીવન પૂરું કરું છું

(૨૬)

કાષ્ટ બળી કોયલા થયા, કોયલા બળી સહ આખ;
પ્રિત રૂડી એવી બળી, ન કોયલા ન રાખ.

અર્થ:—કાષ્ટકું બળીને કોયલા થાય, કોયલા બળીને રાખ થાય, રાખ
બળીને ઉડી જાય, પણ પ્રિત રૂપ અસિ વડે હું એવી રીતે બળા કે
નનો આ શરિરના કોયલા થયા, કે ન તો કોયલા સહ રાખ બની.

(૨૭)

એક ધુરે સઘળા ધુરૂ, વધે અતિશય દોષ;
અર્જુનના અપરાધથી, ઘણે ક્ષત્રિનો લોપ.

અર્થ:—સર્વ સન્તાન મંડળમાં કલ્પ્ય એકાદ માણસ નિય
હોય તો તે મંડળ ને નિયતા લીધે નિયતામાં લેખાય છે. કેવી રીતે
કે સદ્ગતિ અર્જુને જન્મદગ્નિ રૂપિને ત્યાંથી કામ દુર્ગા ગાય લેવા
તેમના પર, નેમની સ્ત્રી રોલકા પર અને તેના સ્ત્રીના શિષ્યો પર
અત્યાચાર કર્યો તો તેના અપરાધમાં જન્મદગ્નિના પુત્ર પરશરામે સદ્ગતિ
અર્જુનનેનો માર્યો પશુ સ્ત્રીના ક્ષત્રિઓ તેના જન્મજ મુખિ હોવાનું
અનુમાન કરી એકવિંશ વર્ષના ધૃત્વિને નક્ષત્રિયા બનાવવાની લિપિ
અર્જુનના લીધી.

હોય તો નેણે ને ગુણને ગમે તેવી રીતે, ગમે તે વખતે, અને ગમે તેવા પુરૂષ પામે ખુલો મુકવો નહીં પરંતુ, કાળજી પુરવક ને ગુણને મનરૂપ મજુસ (પેટીની - ગરજ સારે તેવી જાતનો કપાટ) આં રાખી તે મજુસને અખોસ-મોન્ય યા સુખાદી રૂપ તાણુ ઈન્દ્રિયો અને જ્યારે તે ગુણનું ગ્રાહક (ધરાક) મળે ત્યારેજ તે તાણુ મિકાં અને નમુ વચન રૂપ કુંચી (ચાવી) વડે ઉઘાડી તે ગુણ જ્યારીર જનાવવું.

(૨૯)

આતર ખંડ અધારીઓ, ત્યારે મેઘ વરસાય;
તેને આવે જીવીયે, કાળો મે કે,વાય.

અર્થ:—વરસાદનું દર્શન સ્વામવર્ણુ હોય છે, તેનું આવવું અધિકારમય હોય છે અને તેનું વર્ષવું અગવડના રૂપ હોય છે એટલેકે, વર્ષાદિ જ્યારે આકાશમાં વાદળ રૂપે ચડી આવે છે ત્યારે કાળો દોષ છે. અને ને જ્યારે પૃથ્વીપર પડવાનો થાય છે ત્યારે છુડ વટો-જીવાનાં અનેક તોફાનો થાય છે અને જ્યારે ને વરસવા માંડે છે. ત્યારે ટેટસાકનાં છાપરાં, કેટસાંકની વસ્તુઓ પથળી જાય છે અને હેલી થવાથી મિત્રારાં પશુ પક્ષિઓ અને ગરિમ માણ્યોને ઘણી હાડમારી ખમવી પડે છે. આવી બધી રીતીએ અડચણ કરનારો જનાં પશુ ને મેઘ અંસારનું જીવન સાધન રૂપ હોવાથી તેનું આગમન સર્વ સંસાર એક મિનેથી ચાહે છે.

+ + + અવગડનામાં પશુ સારાંશ રહેવા છે અને તેમ ગિસાલે કોધી, ઉનાવગીયાં અને નિસ્કાર આપવાને દેવાઈ ગયેલા દોષ જનાં પશુ તેનો સ્વભાવને સાર્વજનિકનું કંથ્યાણ કરવામાં દ્રઢ અને મન્યાગ્રહી હોય નો તે પુરૂષ અવગ્ય આકાશ મોગ્ય છે.

(૩૦)

‘મ્હાં અંતરિયાળા, માળા વિન મુકાય નહીં;
પાંખુ’ પરવતે, લાભિ વરતશું લાણના.

અર્થ:—ઉપરનો ફૂલો લાણુ જોવાને ઉઠીએ છીએ સંબો-
ધી કલો છે કે, ગર્ભવતિ પદ્મિણી પોતાના પેટમાં ગર્ભ પરિપક્વ
થવાથી છેવટે તે મુંઝવે ગર્ભ અને મનમાં વિચાર કરવા લાગી
કે, હાથ નથી, પુખ્ત કહેવર નથી અને જ્યાંને જોગવવા પય ભરે-
લા રૂપ નથી તો ગર્ભનાં જ્યાંને હું કેવી જોગવીશ ? માટે ગમે તે
રીતે ગર્ભ-પાત કરું એટલે જોગવાની આપદથી હું અળગી
થાઉં. એવું નક્કી કરી તે ગર્ભ-પાત કરવાને તૈયાર થઈ, એવામાં
ગર્ભ તે માદાને કહેવા લાગ્યો કે હું માદા તું મને જોગવવા ચિન્તા શું
કરે છે ? કારણકે જોલો મને ગર્ભથીજ વહિની મનિ આપી છે તો
આત્મી છે કે તેને મારા જીવનની ઘણી ફીકર હશે તેથી તે ધટિન
ગોળના મ્હાગ માટે કૃમવાર અવશ્ય તૈયાર કરેના હશે. માટે તું મારો
પાત ન કર પણ એકાદ જણપર સુકસાં પાતરાં દીખાડેના સાલો પોલો
લ્હારી ચાંચ અને પગવડે માળો બાંધી તેમાં તું મને મુકાદે અને ત્યાં
સુધી મારી ઇંડા ફેંટી મરી હું જ્યાંના રૂપમાં ન બદલાઈ જાઉં ત્યાં
સુધી ફક્ત લ્હારી હુંકે મને આપતી રહેજે એટલે હુંકના પ્રભાવે ઇંડા-
ફેંટી છોડી હું પાંખને પામિગનું અને પાંખ પામ્યા પછી હું પેદા કર-
નારની કૃપાવડે જગતમાં વિચરી માર ભરણુ પોપણુ પોનાથી મેળવી
લાઉં.

છે પણ કદાચ જોતે ના હોય તોતે પાવમાલી પામે આવો ગર્વધરી કરેછે પણ તે કેવળ તેની મુર્ખતા છે કેમકે જગતમાં જેણે દાંત આપ્યા છે તેજ મનુષ્યને ચાવણુ આપે છે. પુરુષનો માત્ર તેનો નિમીત્ત બને છે. છતાં ગાડા નિચેના સ્થાન માફક નકામો ભાર બેઠારી કરતું એ મનુષ્ય સમજને હિલુપત લગાડનારૂં છે.

(૩૨)

નિય દ્રષ્ટિ તે નવ કરે, મોટા જે કહેવાય;

સિંહ લાંબણો સો કરે, તોય તર્જુ નવ ખાય.

અર્થ:—મોટાતો એજ કહેવાય કે જે સમુદનાં ખારાં પાણી મિધાં કરી શકે, ચંદ્રનું કલંક કાઢી શકે અને પ્રાણી માત્રનું મર્ગ દૂષ્ય મટાડી શકે, એનાં કાર્ય કરીને મોટાછ મેળવ્યા શિવાય સ્વજન બળે, દૂષ્ય બળે, અધિકાર બળે, માત્ર મોટાછવિરોધણનો બોળે શિર પર ઉપાડી અને મોટા જીએ એવું માનનારા કે મનાવનારા કેવળ મુર્ખ શિરોમણી છે મનમથ કે શ્રષ્ટિ રૂપ આદર પર વસેનાં સર્વ પ્રાણી તેજ કરનારની દ્રષ્ટિમાં સરખાજ છે એટલે નાનાં મોટાનો તક્ષવત જથી તોપણ વ્યવહાર દ્રષ્ટિમા કદાચ મોટાછનું માન કેને આપવું ભેદડી યોગ્ય થઈ પડશે કે, જે હન્સાન માનસ ધર્મને સમજ નિની, સ્વરચના, માયાળુ, ઉદાર અને પરાપકાર વિગેરે અતેક અત કાર્યમાં અર્હ રહેનો હોય તેને મોટા કહેવો અને તેવો મોટો પોતાનાં પ્રાણુ ગુમાવવાના અણિ પર આવે છતાં તે નિય કામ કરનો નથી કે નિય કામ કરવાના વિચારને એક સેંકડના (૧૦૦૦) માં ભાગે પણ મોતાના હૃદયમાં રહેવાનો વખત આપનો નથી તે એવી રીતે કે જેવી રીતે અશ્વિસિંહ કદાચ સો લાંબણો કરે તો પણ હાંસ ખાવા લોભાનો નથી,

+ + + એક પત્નિ જૂત પાળનાર પુત્રવ અને એક પતિસ્ત્રી
પાળનાર સ્ત્રી હોય તો તેઓ પણ ગમે તેવા વિદ્યતા સમયમાં આરે
તે સામાની નિયતાને ભોગ ચાય તોપણ તે પોતાનું એક માર્ગિજન
(શીયળ) થી બાદ થતાં નથી.

ધન્ય છે તેવાં સ્ત્રી પુરુષોને કે જે ભારત વર્ષનાં તેવાં સ્ત્રી
પુરુષો ખરેખર અસૈદ્ધિક ભુવણ રૂપ ગણાય છે પરમાત્મા આવાં સ્ત્રી
પુરુષોથી આખો ભારત સત્વર શુધ્ધિ કરે, અસ્તુ:

(૩૩)

નિત્ય કમળ જળમાં રહે, લેશ ન ભેદ નીર;
કામ ન ભેદ તેહને, જેનું શુદ્ધ શરિર.

અર્થ:—કમળના રોપાની પેદાશ પાણીમાંથીજ છે ને તે નાશ થતાં
શુધી પ્રતિદીન પાણીની અંદર ફળેલોજ રહે છે છતાં પણ તેને
પાણીનો લેશ પણ સંસર્ગ થતો નથી અર્થાત તે રોપો કાલ્પક
જતો નથી તેરીજ રીતે શુદ્ધ શરિર વાળો મનુષ્યકે સતસંગ રહેતો
અને શુદ્ધરહેણી કદેણીથી વર્તવાને મક્કમ થયેલો હોય તેને
કુટિલ અને ભવરાનમાં રખણથી અંતે નર્ક (દોષક) માં દોરી જનાર
કામ (વિવશ)ની અસર થતી નથી.

(૩૩)

કાર્તિક મહીના માંચ, સડિતે શિયાળો સાંસરે;
તેની ટાકડીયું તનમાંચ, આશુ કે આલ પરધણી.

અર્થ:—કાર્તિક મહીનો લગભગ પસાર થાય ત્યારે જગતના
શિયાળાનો યાવો જ્વરાંધજવાથી ઠંડીનું અવળ વધવા માડે છે.

એ ઠીકા નિનધા પછે દેવાથી અમાર્ગ અમળ અંગ ઉધાર્ત
તેથી અમને શિત ચડે છે. તો હે આભાષના ધણી? (મીચા જેઠવા)
અમને શરિર દાર્કના માટે વસ્ત્ર આપો અથાત તમારા વિયોગમા અ
માગથી એકવા શિયાળાની ટાઢ સ્થેનાતી નથી તો અગ દાકુ અર્થ
તમારૂં મિથન (મિનાપ-મેટા) આપો.

+ + જગતમા વ્યાધિ આધિ અને ઉપાધિ મય આવતો
રૂપ શિયાળો આત્માપર કાણુ મેળવે છે ત્યારે તે પ્રભુ ભક્તિ રૂપ દુક
ચગર અતિપથ ટાઢે થયે છે. મતથમ કે તે અધિ મતિમા જાય છે.
નો છન કટો છે હે જગતના પીના ! અને કૃપા કરીને એની આધી
આધીને ઉપાધીરૂપ શિયાળાની ટાઢથી જયના તારી ભક્તિ રૂપ
ઓદુશ્વ (પાગમ્બુ) આપ કે જેની દુકે દુ તે ટાઢને વિનાતુ મનથમ
કે ભક્તિ પ્રત્યે પ્રવર્તે જનુ તો અંને કહક શ્રેય થાય

(૩૪)

માગગરમાં માનવી, સૌના એકજ ધ્યાસ;
તે વાતુનો વિધાસ, જાણુ કરને જેઠવો.

અર્થ — માગગર માસગા વિયોગી મનુષ્ય સયોગી બને છે,
અને તે મુગ્ધ જેઠવો પણ વર્તે એવો ભરૂંમો હતો છતાં તેમ
કરવાની તેણે તક ન લીધી એ તેના હૃદયની ઝટલી બધી કઠોરતા
ગણાય ?

+ + આ દુહામા ઉજગાએ જેઠવા પ્રત્યે જે ઉર્ગાર દા-
વ્યા છે તેનો રૂપ અને વિસ્તારપૂર્વક અર્થ દરવાથી તે બિલત્ય

સંગામાં કદાચ લેખાય અને તેનું જિજ્ઞાસ વાંચન બનતાં સુધી વાં-
ચકદંદના અવલોકનથી અદ્રશ્ય રહે તે વધારે સારૂં એમ અમારી
નામ માન્યતા હજી અમે તે વિવેચન કરવા માટે કસમને અચકાવી છે.

+ બે કે અર્થ જિજ્ઞાસ કદાચ થાય પણ જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી જોતાં
અંશકારી શૈલીમાં તેનો ભાવાર્થ મુકી શકાય છે પણ તેમ કરતાં ક-
દાચ કોઈ વાચક વિચારી તેના અર્થને આ પ્રસંગે અનિવર્યોક્તિનો
આરોપ આપે એ ભિન્ની રહેવાથી માત્ર દુહા નીચે દુકો અર્થ કરી
તેનેજ પુરનો માની લીધો છે.

(૩૫)

રાણા રાખો રિત, ખોસ હજી ખરીના ધણી;

પોસ માસની પ્રીત, જાણ્યું કરશે જોડ્યો.

અર્થ:—હે રાણા ! (મીઠા જોડવા) તમે જરા રાજ્યગાંધિ
અર્થાત રાજકનાં થા તો રાજ્યનાં ફરજદંને સોમે તેરી થાનો મનુ-
ષ્યને ધટીત હોય તેરી વાગી, વિચાર અને વર્તનની રીત રાખો.
અને મને મળવાનું જે વચન આપ્યું છે (કષુપ ક્યું છે) તે નર્સદ
પાણનાં વચન બ્રહ્મ થતાં પેદા કરનાર માસિકની અને પરનાં છિદ્રો
જોવાને દેવાઈ રહેલી દુનિયાંની કંઈક જિક રાખો. તમેજો આપેલ
વચનપર, વિશ્વાસ રાખી અમે વિયોગમાં ને વિયોગમાં જે માસ તો
વિનાવ્યા અને ત્રીજે પોસ પણ લગભગ પસાર થવા આગ્યો છાઈ
પણ તમે મિત્રન સુખ નહીં આપનાં અમારાં વિયોગી હૃદયને રિ-
ગ્વાનું રાખ્યું તે મુદ્દ પ્રેમિ તરીકે તમારી કેટલી બધી નિદેયતા ગ-
ણાય છે તેનો જરા વિવેક દ્રષ્ટિથી વિચાર કરો.

(૩૬)

મા માસે પરણે માનવી, વાગે ત્રંબાળુ કુશકે,
લગન ચોખા લઈ, આવો તો વધાવું વિલોદના ધણી

અર્થ:—પોસ વિનાઓ અને માહ મહિનો આવ્યો, કે જે

મહિનો વિવા કરવા માટે સર્વોત્તમ મનાય છે. વિગેરામાં દૈવિ પ્રેમ-
નં પીછાણનાર પ્રેમીઓનું પ્રથમ મિલન ચોપડીયું (લગ્ન સુકુર્ત)
ઘણે ભાગે માત્ર મામમાંજ બને છે તો અન્ય તેવાં દંપતિષ્ટંદ તેમ
કરના જોઈ માફ મન અધીરું બને છે. તો કૃપા કરી આપ આવી
મગો કે આની સર્વોત્તમ મનાયેલ ધડીમાં હું પણ તમેને વર
માળા (મંગળસુત્ર) આરોપી વેદવિધી પ્રમાણે તમને પતિ તરીકે
કબુલી જગનમાં જાહેર કરૂં. તમારી સહચરી ઠરૂં. સુખની ભાગીદાર
ગણાઈ ચસારી સુખની મીઠાગની આપ લે કરવામાં પ્રવનિ ધરૂં.

(૩૭)

ફાગણ મહિને ફુલ, સહિ લાગે રજિયામણાં;
તેનાં માંઘાં જાએ મુલ, વિજોગ વિલોદના ધણી.

અર્થ:—માહ વિત્યો અને ફાગણ માસ આવ્યો. ફાગણ માસ-

મા રામેના મુગ્ધા ટેલીક વરિકા (વેશ) ઓને પુષ્પ લાગે છે
અને તે પુષ્પ એવાં તો રસભર્યા અને રજિયામણા હોય છે કે જે
તેનો ઉપયોગ સમયસર ન થાય તો તે આપ મેજે મુક થઈ કર-
માઈ જરો. નિમે પડી વિંબાઈ જશે. કચરાઈ છુંદાઈને રજ થઈ
પગિણામે માટી સાથે, માટી રૂપે મળી જશે અમાન જગ્યાદ મશે,
અને પડી નેવા શોધવાથી કિંમત ખર્ચતાં પણ ને મળવાં મુશ્કેલ
થઈ પડે છે.

+ + એજ પ્રમાણે ઉજળાં કહે છે કે મ્હારી કલેવરવેળી મદનવસંત પ્રભાની પ્રમળપાંખે પુરખ્વાસમાં ખીલી ઝસવાંનિ થપેલી છે, અને જો તે વિયોગ આવરણથી વખન અલાંચ કરમાઈ જશે તો પુનઃ તેની તે પ્રકૃતિ અને રસમરી થવાની નથી માટે નકામી જુદાઈ જાળવી ને તકને ય્યા માટે ગુમાવી? આપણુ ઉમયને અંતાપના આવરણમાં ઢુરાયે છે !

(૩૮)

અંતર માસે છેલું, ડાહરિયા કહ્યે નહીં;
ખાંતિના ખમડું લે, વિએગે વિહુંદના ધણી.

અર્થ:—અંતર માસમાં વનરાઈનાં ભિન્ન ભિન્ન ગણે નવનવાં કુંપળિયા ધરી નવપક્ષવથી પુર આનંદના બહારમાં ઝુકી રહે છે. તેને જોનાં વૃક્ષ કાપવાને ટેવાઈ રહેલા કઠિયારા (કપાડી લોકો) ના નિર્દય કુલાડાની કઠોર ધારા પણુ તેનું છેદન કરતાં ત્રામ પામે છે તો પછી આ કલેવર ઓપી વૃક્ષ નવયોવન રૂપ નવાં અંકુરથી ઝુકી રહ્યું છે તેને નારા જોવો ડાહરિયો એટલે કે, છેલ્લું જીવીલો ને અધળા ગુણકંદારથી ગોલિનો સમન, વિયોગરૂપ કુવાડથી નાશ કરવા ઇચ્છે તે ખરેખર તારા માટે (સમજી આગ્રહેને) કમંદ રૂપ અર્થાત નિંદાપુક્ત ગણાશે.

+ + + હે પરમાત્મા (આત્મક) તારીજ રહેમપ્રભાવદીપે અમે આ અસાર સંસારમાં આવી રમણ કરવાને પાવરતાં ત્યાં છીએ. વિશેષ બૈરી, છોકરાં, માતા, પિતા, સગાં રનેડી વીગેરે અંકુરથી સજીવનાં થયાં છીએ અને કંઈક સુદ્ધિપૂર્વક સારાઆરતું ભાન

કરતાં થતાં છીએ તો પણ જ્યારે તું પાપાચાગમા પડવાનીઆશા
અમારા હૃદયમાં ઉદ્ભવે અને તેવી મહિન આગા પૂર્ણ કરવાને તુ નિર્દય
માનુકુળતા અમને આપે એ તારા માટે કહેલુ ન ગોખિતુ ગણાય ને
તારે ખુબ સમજવાનું છે.

(૩૯)

વૈશાકે વનમાંહી, આંખે સાખો ઉતરે,
(તે) તમ વિન (અમણે) કરમાય, વિજેગે વિંછુંકના ધણી.

અર્થ:—વૈશાક માસમાં આગાના વૃક્ષે કણુ ચડી ગયેલ સાખો
(પાકીને તૈયાર થતી કરીઓ) ઉતરવા માટે છે અને તેનો ઉપયોગ
તેના ભાવિક સમજાવના કરના થાય છે. નેમ આ કાયા રૂપ આગા
પર પાડી ચોવન રૂપ સાખો પાકીને તૈયાર થઈ છે પણ આગીને જો-
તેનો વખતસર ઉપયોગ નહી કરેતો તે બચ્ચાન થશે ને વખત જતાં
ઉભાને વિમાસણ થશે.

+ + + શુદ્ધિ રૂપ માથુક મનરૂપ (છારૂપ) આશક
ને આજીજી કરી સમજાવે છે કે, પ્રભુભજનરૂપ સાખો (કરી) ને
વખતસર ઉપયોગ નહી કરે તો ચોવનરૂપ વૈશાક માસની વેળા વિન
જો અને આખરે (જમના પંડામાં સપડતી વખતે) પુરો પ
ગાવો (વિમાસણ) થશે.

(૪૦)

જેઠ મહીનો જાય, તેનો ધોખો ધરિયે નહીં;
ચુંડલે પરોણા ખાધ, જીવન વિનાં લેવા.

અર્થ —જેઠ મહીનો આવે ત્યારે, ધણી વગનારૂંમાયજ્જાનાઈ

ગનીને ખોઈ બેમે છે, નેજ મિસાલે તમારા વિયોગરૂપ માન્યતા અ-
સ્થાવે અમારી પણ એજ દશા થઇ છે.

+ + + હે પ્રભુ! અનેક જન્મ સુધી અત્રાનત્રાના પ્ર-
સ્થાવે રૂપદી રૂપદી અમે પણ પશુની માફક અમારી શક્તિ રૂપ
તારી ભક્તિ પ્રત્યેના ભાવ વિસરી ગયા છીએ અને તેથીજ અમે
અત્યારે વ્યાધિ, વ્યાધિ અને ઉપાદ્વિરૂપ દુઃખમાં ગિચાઇ મરીએ છીએ
અર્થાત પુછલી પડ્યા છીએ. તો કંઈક હવે દૃષ્ટા કરો અને તમારી
શક્તિરૂપ સત્ભાનરૂપ માન્યતાથી અમારો ઉદ્ધાર કરો.

(૪૧)

મોટું દ્રુણોમે, આવે ધરતી ધસાવતો;
અમ પાંતીનોએ, જાકળ સમ વરસ્યો નહીં.

અર્થ:—મે, નામના માણસની સાથે ઉજળી નામની નવયોવ-
નનિ અથાગ નેહ જાધાવો હતો અને તેથી ને નેહના અંગે સદા
ઘડુ ઉજળાએ એમની પામે એવી માગણી કરી કે તમે એક વખત
મને તમારી મીઠી અને મંગળમય મુલાકાત આપો. આ માગણી
સ્વિકારી મે, એ પોતાની મુલાકાત આપવાનું ઉજળાને કહ્યું-પુ હતું
છતાં મુલાકાત આપવાની મુકદ્દર કરેલી તદ્દ કંઈ કારણસર અતિ
અધ ગઇ અને ઉજળા મુલાકાતની આશામાં નિરાશ થઈ. એટલે
એટલે તેણી કહે છે કે, હે મે ! તું જળગ શુંની વટિથી બૂમિને
વરાવી દેવામાં પડાન રહેતો નથી એટલે કે, જેની સાથે તારે કંઈ
સંબંધ નથી તેમાંની સાથે તું અત્યંત પરિચય અને ભોળામોળા ગણે
એ પરંતુ અમાગ ઉપર તો તું જાકળ (મેઘનો) થઈને પણ

વરસ્યો નહીં; મનવજ કે મુલાકાતને અલાવે આ દિવસ સદેશો મો-
કલીને પણ અમને શાન્ત કર્યા નહીં.

(૪૨)

હાંમે રહેતી ઠંડ, આધા પણ ઓરો નહીં;
આવી બરડા હેઠ, પાંજર દાણા પાણીએ.

અર્થ—ઉજળા મેને એવું પણ કહે છે કે, હે મે, હુ ઠંડ હાથ
નામના પર્વત નજીકની રહેનારી (આ હુંગર કાઠિયાવાડમાં છે)
અને ત્યાંથી ત્હારા રેનેહ આકર્ષણથી અગરતો દાણા પાણીના લીધેથી
જરડાની મધ્યભાગે આવી (બરડો હુંગર પણ કાઠિયાવાડમાં છે
અને તેની નજીકમાં મેં જેઠવાની રાજધાનીનું શહેર કુમથી પૂર્વે હતું
તેમ જોવાય છે) તો પણ ત્હારૂં મિનન નો ન થયું પણ ત્હારાં
દર્શન પણ ન થયા.

(૪૩)

વાડી માથે વાદળાં, મેડી માથે મેં;
દાખની દાઝેલ રહે, મુખ દેખાડો ભાણના.

અર્થ—ઉજળાએ વિશેષમાં એવું પણ કહ્યું કે, જેમ વાડી
ઉપર ચોમાસાની નાની નાની વાદળાઓ અશ્રુમિ રહે છે તેમ હેમે, તું
ત્હારીજ મેડી ઉપર કુમી રહ્યો છે એટલે કે ત્હારા જંગલમાં ભ
રાઈ બેઠો છે છતાં અમારા શરીર કે જે ત્હારી જુદાઈ થી અગ્નિમાં
જળી ન્યય છે તેને ઓઘવા એટલે જુલવા-શાન્ત કરવા અમન
રૂપ ત્હારૂં મોઢું હે ભાણના (મે જેઠવાના પીતાનું નામ ભાણ જે-
ઠેયો હતું) કેમ જાણવો નથી.

(૪૪)

અમને મુંઝવમાં મે, ઉડે જળે આણીને;
મોઢું દેખાડે મે, ભોંઠા પડમાં ભાણના.

અર્થ—ઉગળી મેને કહે છે કે, હે મે ! અગાધ ઉડા જળની અધ્યમાં બોવાયીને હવે મુંઝવેમાં. મનકષ્ણ કે, પહેલાં અમને મર્મ-શ્લી બંધનથી બાંધી પરવગ દરીને હવે હડશે ન માગે, અર્થાત અમને ઉડે કુવે ઉતારીને વરન ના વાઢે અને અમને તમારું મોઢું કે જળે જોવાને અમે તક્ષપી રહ્યાં છીએ તે જનાવો અને હે ભાણના ! મુખ્ય અનાવનાં યા દર્શન દેના શરમાવ નહીં અગર નમેરા શાવ નહીં ને-શ-રમાવું ઉતું તો પછી અમારી સાથે પ્રેમ જોડવો નહોતો, અમને પ્રેમબંધનથી બાંધી જગનમાં પોતાનાં તરીકે ઓળખાવવાં નહોતાં.

+ + + પ્રાણી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરે છે પણ ને ક્યારે કે જ્યારે આ અસાર સંસારનાં માષ્ટક પદ્ધર્થ લેવાની આશામાં અથાણ કાયર બની આખી વય ગુમાવી બેસે છે અને આ લોકમાંથી પ્રવાણ કરવાની છેલ્લી ઘડી આવે છે ત્યારે અને તે એવી રીતે કે, હે પ્રભુ ! હું પામર પ્રાણી કે જે તારીજ પ્રસાદિની એક અંશરૂપ વ્યક્તિ છું અને તું પણ તેમ કષુદ્ર કરે છે તો તેને તારા રૂપમાં (મોશમાં) મેળવી દેવા અને તેને આ સંસારના જન્મ મરણનાં દુઃખથી સદાને માટે મુક્ત કરવા એ તારી ફરજ છે પણ જ્યારે તું આમ નિર્દય બનીશ તો પછી તેની શી દશા થશે ?

(૪૫)

માં તણાવતું મે, તહારાં તાણ્યાં નહીં વરતિયે;
એક સગપણને દુજે સ્નેહ, તું તાણશ તો તુદશે.

અર્થ:—(આ સોરડો દિ અર્થો છે અટલે કે, તે એક તો મે, એટલે વરસાદને લાગુ પડે છે અને બીજો મે જેકવાને લાગુ પડે છે.) તે એવી રીતે કે, (૧) હે વરસાદ ! 'ત્રોગામુ' બેશી ગયુ અર્થાત ચાલુ થયું છતાં તું વરસતો નથી અને તણાવતો જાય છે અર્થાત દુર દુર જાય છે તે કીક નથી કારણ કે, તું જો તેમ કરીશ તો અમે કોઈ રીતે જગતમા સુખ શાન્તિથી દિવસો ગુમરી કોઈ રીતે જીવન લંગારી ચડીયુ નહીં એટલે કે વરસાદને લીધે અનાજ પાકે છે અને અનાજવડીયે મનુષ્ય માત્રના જીવનનો આધાર છે, તો ગમે તેવો મિત્ર અને વ્હાલામા વ્હાલુ મનુષ્ય તણાવશે એટલે કે કદાચ રિસામણાં લઈ દુર ચલે તો જગતમા તેના વગર ચાલું જશે પણ તું (મે-વરસાદ) જો તણાનીગ એટલે તારી વૃદ્ધિને લંગારીય તો બીવકુલ ચાલવાનુ નથી. (૨) કિન્તુ પોતાના મને-હી મેને કહે છે કે, હે મે ! તમે અમને સુખાકાન આપવાનો જે વાયદો કર્યો હતો તે વિતી ગયો છે છતાં તમે મળતા નથી અને તણાવો છો તે તમેને લાજમ નથી કેમકે બીજાં નિકટનાં સગાં વ્હાલાં કદાચ ન મળે તો તેની ઝાઝી દરકાર મા તો ચાલના નથી, પણ હે પ્રેમીજન ! તમે કે જેને મેં મ્હારૂં તન, મન અને ધન એમ સર્વસ્વ અર્પણુ કરી દીધું છે તે જે નહીં મળે તો અમારૂં જીવન આ જગતમાં જોખમ મય છે.

+ + + હે પ્રભુ ! જગતમાં સગાં વ્હાલાં સુખ દ્રવ્ય વૈ-જન વીગેરેનો અગે લોગવટો કરશુ પણ તે સાથે ત્હારી દેપાડપ જાકિત અમેને નહીં મળે તો અમારો એ બધો બનાવડી કાનો કાક અતે ધુળધાણી અને વાપાણી છે.

(૪૬)

ગરના હુગર જાગીયા, ફરકયા વેલુનાં વજ્ર
મે, ત્હારું કે મન, બકોળ થયું બરડાના ધણી.

અર્થ — (આ મોરડો પણ દ્વિઅર્થી છે.) ને એરી રીને કે,

(૧) વગસાને લાગુ પડે છે અને (૨) મે, નામના મંજુમને લાગુ પડે છે. ઉજાગીએ મે જેડવાને એવું કહેવડાવ્યું હતું કે, વરસાદ પોતાની વખતે ત્યારે જગતમાં આવી વરસે છે ત્યારે ગિરના હુગરા (વનગધ=જંગલના નાના મોટા પર્વતો) જાગે છે. અર્થાત્ દુરિયાળા=લીલા જાગે છે. (મોમાસામાં પર્વતો પર તરણુ આદિ લીલાતરી જગી નિકળવાથી તે લીલાવરણો ધાય છે અને વિલુ નામની નદીનો તટ (કિનારો) પણ લીલો કંઝાર જેવો થઈ કોણિ જાય છે અર્થાત્ પ્રકૃતિ રાય છે. પણ હે મે ! ત્હારું મન કોઈ નિવસ પ્રકૃતિ થયું નહીં. મનગળ કે પથ્થર અને જુલ જેવી જડ વસ્તુના દેખાવ પણ વખત આવે અસૌકિક દેખાવમાં ફેરવાઈ જાય છે પણ ત્હારું મન તો સત્ય બકોળ એટલે કોલ્યા વગરનું અર્થાત્ નિર્દય મટયું નહીં. (મુલાકાતનો વાયદો વિતી ગયો નોપણુ તે તારી મુલાકાતથી મને સ્વયં વિમુખ રાખી.)

(૪૭)

રાજ તાજ તારાજ, આજ કર્યો અણ્ણસરું;

ધન્ય ગતિ ગરિબ નવાજ, મોસાળ વર્તે મોંઘાતનો

અથ :—કોઈ એક વિધવા રાણીનો પતિ દુશ્મનની તથાવા ગેર
 બાગ થયો અને તે દુશ્મનોએ રાજ્યસંક્રાંતિ નાજ પોતાને સ્વાધીન
 કર્યાં. મહેલ છુટી લીધો અને વિધવા રાણીને દેશપાર કરી. ત્યારે તે
 રાણી પોતાના ધાવણા કુંવર (અવિધવા રાજ્યવારસ) છ માસના તે
 તથા એક મણ વરસની કુંવરિ (છાકરી) ને સહ નીરક્ષપણે એટ-
 લે તદ્દન એકાએક પગ ચાલતી અને બિખારણપણે ગામેગામ ફટકા
 ફેટકો માગતી ઉદર પુર્ણ કરી પોતાને પિયર જતી હતી. (આવી
 દશામાં તે મૃત્યુજ પ્રિય ગણે એ આલાવિક છે પરંતુ અવિધવા રા-
 જ્યવારસની હવનદારી લંબાવાજ નેણી નભિ રહી હતી.) પિયેર
 ગયા પછી અભિમાની લાઇ બોલધના આશા નીચે રહી.
 લેગ પણ માણસાઈ અને સાસમાઈને દુશ્મમાંથી તદ્દન હિંમેચી નાંખ-
 નાર લાઈ ભોગઈ નેને ધણીજ નિરંકાર રીતે તોડડાઈથી રાંખનાં,
 ખાવાને તથા પોષાકને માટે પેસા કુંવર, કુંવરિ અને વિધવા રા-
 ણીને (પોતાની બેન તથા લાણેજને) એક બિખારીને પણ ન
 યટે નેની વસ્તુઓ આપનાં ઉપરાંત તેના પ્રત્યે દમેશના ધખારા કરતાં
 તેને કુવચનથી મેણાં મારનાં. એ સવળા સંબેગને અનુભવીને વિધવા
 રાણી પોતાના ઉત્તાર ઉપરના દુઃખ મારફતે કહે છે જે ઉપરથી આ-

મનવ્ય ક્રે ચરતી દસામાં વનર બોલાવે મો કાઇ ખમાં ખમાં
કરી ખિન્નમત હાવે છે પણ પડતી દસામા એજ ખિન્નમતદાગ મામુ
પણુ જ્ઞેના નથી વળી મરિચીમાથી વૈભવિ યતુ' ઘણું ઉત્તમ છે પણ
વૈભવિમાથી જીજી ધતુ' ઘણું નેષ્ટ છે પણ ના હંત્તાજ એ મરગા
શુભ અશુભના પગિણામનુ મુજ આપણાં પુર્વ કરમનું છે. મારેજ
આ સંમારમા પુર્વના ખરાજ અગર મારાં કર્મ ખપાવવાં અને નાં
કાઇ પણ રીતે ન બાધવા દરેક વ્યક્તિએ ખમુમ લક્ષમાં રાખવાનુ છે.

(૪૮)

ક'પા તું કુંજર ગાઢો, હેમ કરોરો હૃદય;

માગ્યાં મુકનાકુળ મળે, (પણ) લીખને માથે લહ.

અર્થ:—ગથી ગથીમાં લાયમાં કાયલી લેઈ કાયલીવાપણું
મહણુ કરી રાંકે દસાએ “ અરે બાધ કાઇ આસોને ” એવા
દયાહિન શબ્દોના સાધન વડે ભિખ માગનામાં ઉારેયું અને ઠા-
લાઇ ગયેયું અનાજ મળતું હોય તેના કરેના દ્વંદ્વ લલેને હાથીપર
એગી કાયલીને બદલે લાયમા રૂબરૂહિન કંચનનો દરોરો લઇ ભિખ
માગતો હોય અને તેની પોત્રીશનપણાની લિખની રીતમાં તેને મોનિ
મળતાં હોય તો પણ તે નેષ્ટ છે. મનવ્ય ક્રે લિખ માગરી ને જખ
મારની એ બરોગર છે, માટે પ્રતિકુળ સમયે મજુરીથી ઉદરપુણા
કદની. પણ નેષ્ટરપ ગણાઇ ચુકેલી ભિખથી આજીવિકા કાઇ પણ મ-
નુષ્યે ન ઇચ્છી.

+ + + આરી નેષ્ટ ગણાતી લિખને આપણા કેટલાક
બુદ્ધેઓ દ્યારે તણ દેએ ?

(૪૯)

લેખન પુછે જરાને, પ્રિત કેટલામાં હોય;
લાગે જખ લેખુ' નહીં, તુટે ટાંક ન હોય.

અર્થ:—જરા નામનો માણસ કે જે પ્રેમના કીટા તરીકે આગળ ઓળખાતો હતો, મનપપ કે તે પ્રેમનો પ્રમુખ થઇ પડ્યો હતો ત્યારે તેને પ્રિતના ઉમેદવાર સુધકે પુછ્યું કે, હે જરા ! પ્રિતનું માપ (ન્યમ) કેવું, કેટલું છે તે કહે. ત્યારે જરા કહે છે કે ત્યારે પ્રિત લાગે છે તે વખતે તેનું માપ નયમ મંક તેવી ને અમાપ (અમાપ) છે; પણ ત્યારે ને તુટે છે (પત્તે છે, પવડી એમે છે કે પ્રતીકુળ થાય છે) ને વખતે તેનું વખત એક ટાંક કરતાં પણ ઓછું થાય છે.

+ + + પ્રિત આતી બેરંગી છે

(૫૦)

ગાલાં હુંદી ગાહી, ખાખર હુંદી વાડ;
ધીરે ધીરે ઊંડીયે, સરેવર ઊંડે પાળ.

અર્થ:—જાણ્યે અજાણ્યે નિચ માણસની મોખન થઇ હોય ને કમે કમે ઓછી કરી તેને જાયુદને માટે છોડી દેવી. બેનરની અંદરના પાકના રક્ષણ અર્થે ખાખરની વાડ કરી હોય તો તે વાડને પણ ધીરે ધીરે કબેડી તેના બદલે હાથથીયા ચોરની વાડ કરવી. કારણ કે નિચની મોખનથી મનુષ્યનું ક્રોધ થતું નથી. તેમ ખાખરાની વાડથી પાકનું રક્ષણ થતું નથી.

(૫૧)

વણ સંગે વણ સાગયે, વણ નાનરીએ નેદ.
વણ માવતરે જીવશું, તું વણ મરીએ મે.

અર્થ.—ઉઝળી મે જોવાને કહેવનવે છે કે, તે મે જોવા !
સમાના જોડ અભાવે, નાનમનતા અભાવે, અને જોડી અભાવે ક-
મવ્ય અમે અમારું જીવન લગાવી શકીશું પણ તમારું પ્રેમ અભાવે
તો અમે એક પથ પણ અમારું જીવન લગાવી શકવાને ખી-
લકુલ અશકન છીએ, મનસૂચ કે, અન્ય વ્યક્તિઓની મીરી નજર
લગે અને તમારી કહી નજર હશે નો તે અમને નહીં પોગાય પણ
તમારી મીડી નજર હશે અને અન્ય સર્વની કહી નજર હશે તો
પણ અમે આનંદ માની જીવનને મીડું ગણી શેશું.

+ + + જીવનમાં સર્વની અપ્રીતિ હોય તો તેની દરકાર નહીં
પણ પ્રાણી માત્રને પરમાત્માની પ્રીતિની અવશ્ય જરૂર છે. માટે સ-
ર્વની પ્રીતિની દરકાર નહીં ધરતા સતત એક પરમાત્માની પ્રીતિ
મેળવવાનોજ સત્ પ્રયાસ અને અભિપ્રાય વધારવો.

(૫૨)

કશું દાણું કોય, કે તો દડું ગાણું ભરી;
હકયે લાલજા હોય, માંગી લે તું ઉઝળી.

અર્થ.—ઉઝળીની અત્યંત આરત વાણી સાંજળી આખરે મે
જોવે તેને કશું કે હે ઉઝળી ! તું જીવની આરણ છે અને તું જી-
વનો દારિકુમાર છું એટલે સ્વાભાવિક રીતે આગળકોમ દારિકુમારને પુ-
જનિક અર્થાત આશ્રિત ગણાય છે તો પછી તેની પુર્વનો પ્રેમ હું

કોઇ રીતે સ્વિકારી શકાને અશકન હું. વળી અત્યાર મુઠ્ઠી મેં જે તારો પ્રેમ કણ્ઠવાનું તને વચન આપ્યું હતું તે કેવળ હું તારી જનનથી બીનમાહીતગાર હોયો પણ જ્યારે હું તે જાણીતો થયો એટલે હવે હું તને દેવિ કે, ભગિની તરીકે માની તને પગે લાગું છું અને કહું છું કે પ્રેમના બદલે જોઈએ તો ગામ-ગીરાસ, ધન, દોષન, વૈભવ અથવા તો મ્હારાં પ્રાણ જે જોઈએ તે માંગી લે-ત્હારી પુણ્ય સુન્નિ અને પ્રેમપણીની નેક ટેકની જાળવણીના લીધે હું સર્વ આપના તૈયાર છું. પણ પ્રેમ આપી જાણ્યા છતાં પાપ ખાધમાં પડવાને અસમર્થ છું.

(૫૩)

આશા કરીને આવીયાં, નીરશાં તેને ન બાળીયે;
તબકુકે હુંકા કરાવીયા, લોઠપ ઘણી ભાણના.

અર્થ:—હજીજીએ કહ્યું કે હું ભાણના સપુત્રને જોવા । આપેલ વચનના આધારે તારી તરફથી મને ત્હારો પ્રેમ અવશ્ય મળશે એવી ખાત્રી રાખીનેજ આખરે હું ત્હારી ઉજીરમાં આવી પ્રેમની લિખ માંગી છતાં પણ તેં નહીં આપતાં નદામાં અમને તોળડે નામે બોલાવી અર્થાત્ અપમાન આપ્યું તો તેવું કરતાં જમને તો રાગમ ન આવી પણ હું લાજની ભરી આપઘાત્ કરું એવું મને અપમાન લાગ્યું છે.

(૫૪)

કેનાં પાડે કેનાં પોઠિયે, કેનાં ગાઠં ભરાય;
અમારાં દુઃખનો પારના, વિન્દર વાણ ભરાય.

અર્થ:—વિગ્નરા નામના આસકને તેની માશુક વિગ્નરાના વિ-
યોગમાં રિગ્નાની હોવાથી વિગ્નરાને કહેણ મોકલે છે કે, હા વિગ્નરા!
આ અસાર સંસારમાં અવતરેલાં મનુષ્યને કાર્ષણ રીતે કુખ નથી
અર્થાત્ સર્વેને કંઈ કંઈ દુખ તો રહેયું જ છે. મનુષ્ય કે કાઈને
પાટકાં બંધાય નેટકું હોય કાઈનું પાટા-પોડિયો તાણી શકે તેટલું
હોયને કાઈને વેળી ગાડું બરાંય તેટલું હોય પણ હે નિર્દય વિગ્નરા
તારા વિયોગમાં મુરતી મરતી આ મદન જ્વાળામાં તરાતી નવનોવ-
યાનું દુઃખ તો એટલું મદાન છે કે તેના તો વડાણુ મા આગમોટ
ભરાય તો પણ પાર આવે નહીં.

+ + + હે પ્યારા પ્રભુ! આ જગત પાપરૂપ છે અને તેમાં
આવી રમણ કરનાર પ્રાણીને પોતાની બેખજરથી અવસ્ય પાપના ર-
જકાળ એટલે છે. અર્થાત્ તેને પાપ મળે છે તેમાં કાઈનું પાપ પડીકું
બંધાય નેટકું કાઈનું પાપ હેલકારીથી લેવાઈ શકે તેટલું, કાઈનું
પાપ ત્રેન ભરાઈ નેટકું મનુષ્ય કે સર્વેનું માપ થઈ શકે અર્થાત્
તે દરગુજર કરવા આહો તો કદાચ ન્યાયની રીતે પણ દરગુજર થઈ
શકે તેવાં છે પરંતુ હે નાથ! હું પાપીનાં પાપ તો એટલા બધાં પ્રચળ
(ધણાં) છે કે જેનાં વડાણુ બરાં તો પણ માપી શકાય તેમ નથી
તો મારી સમજ પ્રમાણે તે બીજાકુલ માફ પણ ન થઈ શકે તેવાં
છે પણ હે નાથ. આપ પનિનના પાવન કરનાર હો એમ સમજીને
હવે મને તારો અમૃત મય સરણુ આશ્રો આપ અને મારા અર્થ
પાપની માફી આપ.

(૫૫)

જો મોંઘાં મળેતો, સોંઘાં વસાવીયે નહીં;
ખુદ્યાં એવો ખમે, જાનીસાં હોય જોગડા.

અર્થ.—વિના મને શક્તિના ભોગે; અને વખતના ભોગે પણ જે વસ્તુ મળવી મુશ્કેલ થાય તે વસ્તુ મેળવવા દરેક પ્રાણીએ અવશ્ય મહેનત કરવી. પણ તેમાં કાયરતા પામી તે વસ્તુ (મોક્ષ) મેળવવાના અભાવે મોંઘી અર્થાત્ સહેજ મળી શકે તેવી વસ્તુથી સંતોષ માનવો એ પરિણામે મહાન ક્ષેદ પામવા જેવું છે.

(૫૬)

દિન ગણનાં માસ ગયા, વરસે આંતરિયાં;
ગુરત ભુલો શાયમ, નામે વીસરીયાં.

અર્થ.—આ સંસારમાં સંજોગમાં આવનારાં ગમે તેવાં વ્હાલાં વાલેશ્વરિ ગણનાં હોય જેનાં કે માતા-પિતા, બ્રાતા, ભગિની, સ્ત્રી, સુત કે સુતાએ સર્વે આપ મનસ્વી છે અને તેની ગવાહી વેદ પુરાણ અને કુરાંન પણ આપે છે તે હીક છે પણ તેની તરતમાં ખાત્રી એજ છે કે, અમુક વ્હાલી વ્યક્તિ કે જેના શિવાય આપણને એક પણ પણ ભુગ જેવી જણાય છે તે વ્યક્તિનો સદાને માટે વિયોગ થાય છે ત્યારે આપણને એવું તો દુઃખમય લાગે છે કે તેની પાછળ આપણું જીવન પણ અકારં લાગે છે પરંતુ વખતના વહેવા પછી ધીરે ધીરે તે વ્યક્તિની ભુલાઈ વિસારે પડે છે અને છેવે છેલ્લે તો આપણે નારોકો, વીગેરે જેવી ગમ્મતની જગ્યાએ જઈ પુર આનંદમાં ગુંથાઈ પડીએ છીએ કે તે વખતે તે વ્યક્તિના નામ અર્જુનું પણ આપણને લાન રહેતું નથી.

હવે કહો કે જેવું તે વ્યક્તિનું વ્હાવ આપણે વીસરી નુક્યા તેનીજ અન્યકુમાતી ભોગવતી આપણી વ્હાલી વ્યક્તિ આપણને પણ રીસારી દેવાની છે. માટે વ્યવહારના નીચમ પ્રમાણે સર્વની સાથે સમાન ભાવ

અને નીચ્છપટથી વર્તવું પણ અંતરનો સંબંધ તો એક માણિક
(પ્રભુ) પ્રત્યે રાખવો એક પરિણામે ફળ યુક્ત છે.

(૫૭)

‘પરી ગરજ મન યોર છે, સરી ગરજ મન યોર.’

ઉદય કરે, માનવ મનો, એકે ન રહે ઠોર.

અર્થ:—જ્ય નુધી સ્વાર્થ ન સધાય ત્યાં સુધી આર્થિલાઓની
વાણી અને વર્તન દંદક લુદ્ધ પ્રભાવનાં હોય છે પણ ત્યારે આર્થ
સધાઈ રહે છે ત્યાર પછી નેત્રાઓની વાણી વર્તન તદ્દન મેનાનીયન
અર્થમાં વિદ્યુત પ્રાવર્યો ફેરવાઈ જતાં વાર લાગતી નથી.

(૫૮)

અતસસનાં ઉતારી, પ્હેરિશ ગણિયસ પાટ;

ભમતો માગિશ સિખ, સું સંભાળીશ મોરણિક.

અર્થ:—વિગેયમાં જ્યાં સુધી તારું મ્હોન નહીં આવે ત્યાં સુધી
રાજપાટથી વિહિ. રીતીશ. અમુલ્ય વસ્ત્રાણુપણના અભાવે લોક
દ્રષ્ટિમાં અણુગમે પામેલાં ગણિ રંગનાં (ગરિબી કપડાં) પ્હેરતો
અર્થશ. ને હાથમાં કાચલી લઈ કાચલીયાતું વિગેયણ પામિ દેગેદેશમાં
ગામેગામની યોટે ગેરિયે સિખ માગતો ફરીશ ત્યાં તું મને નહીં
સંભારીશ મતલબ કે તને પશ્ચાન્નાપ થશે.

(૫૯)

સારાં ખમે સાર, ફટકીયાં ફાટી પડે;

મીણીયું માતાવળહાર, સાચાં નીપજે રોણનાં.

અર્થ:—સાચાં મોનિ એટલે કે મહાસાગરમાંથી નીકળતી સી

પનાં મોનિ હોય તોજ શંકુનો સાર ખમી ગકે છે અને રમણિય રં-
ભાના અસૌકિક ઉર સ્થળને તથા કાટને હાર (માળા) ના રૂપે ધર્મ
ગોળાએ છે અને તેની સુદરતામાં વધારો કરે છે પણ મીણીયું અ-
થોત્તુ લુકું બનાવતી મોનિ તે સાર ખમી શકતુ નથી પણ સંકટાશમાં
(ભિન્નમાં) આવતાં તર્તજ ભાંગી ભુકો થાય છે. •

+ + + જગતમાં જે જ્ઞાનદાન અને હૃદય ઓખાદથી ઉતરી
આવેલો હન્માન હોય છે તોજ તે હૃદયેશાં ગંભિર મનિ વિચારે અર્થા
શાન્ત રીતે અન્ય તરફથી મળતી કડવાશનું પાન કરી પચાવી શકે
છે. અને તે પચાવનાર ખરેખર અરાર ગણાતા સંસારમાં એક વિ-
શ્રાંતી રૂપ અને વ્યવહારની ગોલા રૂપ મનાય છે પણ નિયતુષ્મનો
જે હન્માન છે તે વ્રણ કાળે પણ કડવાશ પી શકે નથી કે પાન
પચાવી શકે નથી પણ કડવાશ ઘેળનાર પ્રત્યે મદા અભાવોજ
રાખે છે અને પરિણામે પોતાનુ તથા પારકાનું વ્યવહારીક સુખ

આશીર્વાદ આપવા હોના રહ્યા અને પ્રાર્થના કરી હતો તે ઘોડાની ધ-
ગામ જાણી રાખીને પણ આશીર્વાદ આપના હતા. આ દેવાવ નેની
આશાભરી નવયોવના સ્ત્રી અગાથી પરથી જોઈ રહી અને ઊંડી મુ-
લાકાત લેવાને ત્યાં અજ્ઞેયમાં વિગત્ય હવાની બચાનબ આપવા
લક્ષ્યાઈ રહી પરંતુ જ્ઞાનિ રિવાજ અને મર્યાદા ધૈર્ય મુગ્ધ
વચાઈ થઈને વડિય મંડળમાં નેમ કરી શકે નહીં એટલે મેકાઈ સ્ત્રી
અને પેતાનું વ્યાજ રખાયન પત્યે કેટલું બધું હં નેનો જાણકાર
આશી સુપ્રદેવને વિનવી કહે હં કે હે પ્રભુ! આજ અપૂર્વ વાસની
મારા પ્રાણુવશ અપાયના હૃદયમાં તુજના કરાવજો અને રણજેવમાં
નેને વિગત્ય અપાવી. હું આગાભરી અજાણને પતિથી જસની મેળવજો.

(૩૧)

અમરા કાળની ઉજળી, લાણુ જોઈવાનો રોહ;

જેઠી ખાંડલ પોડતાં, તે ઘીના બાંધેલ નેહ.

અર્થ:—ઉજળી મેને પુનઃ કહે છે કે, હે જોઈવા ! આપણુ બંનેની
આજીવન હતી અને મારે બાપ અમરા કાળે આરણુ ને પોતાની
જેશું વીગેરે માત્ર લઈ ગીરના નેશમાં રહેતો હતો અને હું બાળક
સખખ મારો જુલો એક જાડની ડાળાપર બાંધ્યો હતો તે વખતે ત્યારે
બાપ પ્રનિકુળ અંજોગે પોતાના રાજધાનિને ત્યાંથી ને નેમેને આશ્રે
પોતાના કુટુંબ મહિન આવી રહ્યા ત્યારે તું પણ મારીજ ઉમરમાં
એક બાળક હોવાથી મારા જુવાની ડાળીમેજ ત્યારે જુલો તારી માથે
બાંધ્યો હતો અને નેથી એકજ જુવામાં આપણે હિંચ્યાં હોયે અને ત્યા-
રથીજ પતિ તરીકે મેં તને પસંદ કર્યો છે અને મોટા યત્નાં હવે

આમ નિર્દય બન્યો તે હાલ જેવા સર્વ ગુણ સંપન્ન ને શુભાલા
આપે કે ?

(૬૨)

લેખાં ત્યાં નહીં જાણતાં, જાણ્યો જીજ્ઞાસાં ધમે;

મંગેવર ઘણું મંભારજો, હંસા મેરામણ ગમે;

અર્થ — હે હસ ! (મે જોવા ?) આપણે બેગા છીએ ત્યાં
શુધી જ્ઞાન (સરોવરના) ગુણની તને કીમત નથી થતી પણ મન
નહીં અર્થાત્ ગાંધી કુટુંબની સમગ્ર કોઈ તાજબાની (અમુદ્ર) થી
ત્યાં-તાં, અદગાર્થ અર્થાત્ પત્નિ તરીકે કોઈ નજની પુત્રીને દુષ્ટ
સારામાગર તને હું (સરોવર) ની મહાની તને (હસ) ને
સાવધ રાખાશે

૧ એ

(૬૩)

ગંગા માફે ઘર રહે, તણ અવગુણ હોય;

કાપડ ફોટે રૂપ વધે, નામ ન જાણે કોય.

અર્થ — જુગમુગને શુદ્ધિશાળી માણસ દોષ છતાં તે શુદ્ધિને ખિન
વના વ્યવહાર ક્ષેત્રમાં જાણ નહીં પડતા મુનડની માફક ઘરને ખુણે
પડી રી પોતાની જુગમુગિ અને શુદ્ધિને ગોધી માગ તેનું કારણ
એ ક જાતે તેને મુસાફરીના સાધનનો અભાવ દોષ અથવા તો તે
જુલમી વેપારીના કરજમાં આપે દોષ અથવા તો તેનું તેના જાપનું
અને તેના દાદાનું નામ કોઈ જાણતું ના દોષ.

એ ત્રણે આવડે દોષ તો પણ શુદ્ધિશાળીએ તે નહીં લેખતાં
ગોતાની શુદ્ધિ અજમાવવા આપ સત્પર્યાય પણ તે સત્ય પ્રમાણે

અહાર પડે નો પરમાત્મા અવત્ય તેની જુદીની જાણ થોડી કર
અગળ લોકસમાજને પ્રેરણા કરે છે.

(૬૪)

સગાજ જાણ્યો શ્વાસ, સ્વાસ પણ મગો નહીં
એનો સો વિશ્વાસ, સાચુ સારીયો જાણે.

અથ:—સામળા નામના આશકને તેની માથુક સામળાના પ્રેમ અભાવે પુનઃ પ્રેમ મેળવવા સામળાને જળ અને મચ્છી (માછલી)ને સંબોધી સમજાવે છે કે, હે ! સામળા ! જળમાં માછલીયો મળ કરે છે—ઓ હે છે બચાં મુકે છે. વ્યવહાર કરે છે. અને મગ્ન સુખના જગના એક જગને બેઠી કરે કરે છે જાણ પણ જળ તેની સ્તિરંકાર નહીં કરતા સદા પોતાની આત્મિય ગણી પાળે છે અને બની શકે તેટલું જીવન વધારવાને પ્રયત્ન આપે છે અર્થાત તેના ગુણનેજ જોઈ નીરંતર તેને તન મન અને ધનથી ચોધી સર્વ દુનિયામાં તે પોતાનું છે એવું મનાવવા કદી ચુકતું નથી—તો પછી જ્યારે જળ જેવી જડ વસ્તુ એટલે કે સ્વારાસારનું જેને ભાન નથી તે પણ માછલીને પોષણમાં આટલું સાવધ રહે છે તો પછી હે ? સામળા તમે તો અધન્ય રૂપ જીવન સ્વારી એક પુરુષ હો જાણે મારા જેવી પ'સે પડેલી પંખીણીને પ્રથમ પ્રેમદોરે બાધી હવે તેને શા માટે દિવાલી મારા હો ? શું તેમાં તમારા પુરુષ પણાની કંઈક મહત્તા મનાઈ છે ?

+ + + માછલી રૂપ પ્રાણી છે. જળરૂપ પરમાત્મા છે એટલે પ્રાણી અને તેટલું પોતાની સુખીતાની પ્રત્યક્ષતાએ ઉન્નતાત બને તોપણ તેની દૃષ્ટિ કેવળ પરમાત્માની શક્તિ વડીયે છે તો, હે ? પરમાત્મા જેની દૃષ્ટિ આપનીજ શક્તિને આભારી છે તેવાં અમે આ જગતના પ્રાણીના અપરાધ (કર્મણી) પ્રત્યે નહીં જોતાં કેવળ પોતાનાંજ છે એવું અભિમાન ધરી અમારા અપરાધ દરમુજર કરી અખંડાનંદમય શાશ્વત શરણુનો આશ્રો આપી અમેને નિર્બંધ કરો,

(૬૬)

અવની રોગ અનેક, જેનાં કીધાં છે જતન;
દણ તથાખિતનું એક, ઓસડ ન કર્યું રાજવિ.

અર્થ:—હે રાજવિ ' આ જગતમાં મનુષ્યને, પશુને, પક્ષિ યા આડ પાનને જે જે રોગ લાગુ પડે છે તે સર્વને શાન્ત કરવા અનેક જાતની ઔષધિઓ (દવાઓ) ઉત્પન્ન કરી છે પરંતુ મનુષ્યમાં પડેલી કુટેરને દાળવા માટે લેશ પણ ઔષધિ દુનિયામાં દ્રષ્ટિ ગોચર નથી થતી.

++ નહે ! રાજવી જગતની અંદર આવનાં અનેક આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિનાં આવરણને દુર કરવામાં તારી હિમ્મત, શક્તિ અને હુદ્દિ દયાર્થ એટલે કે-અસ છે પરંતુ મારી પ્રકૃતિમાં તારા મીઠાનની તક્ષપગારીની જે પ્રજાળ ટેવ પડી ગઇ છે તેવું દાળી સકવામાં તદ્દન અસામર્થ છો. મનસખ કે તું ત્હાડું મીઠન અને આપનો નથી ને વીયોગદુઃખ દાળતો નથી

(૬૭)

નાણા નાખીએ આકર્ષાં, વોરીયે માલ સમાલ;
દુજાણે દાણિગણ હુદીયે, કાળી મેથું કહેવાય.

અર્થ:—જાતવંત બેંસની જમણી કીમત આપીને પણ તે ખરીદતી; કેમકે તેના દુધના આવકથી કુટુંબનો નીવાંડ ચાલે અને શીરપદ વધેવું કરજ ઓછું થાય છે. વળી સન્જન માણસનો ગમે તેવી મહેનતે પણ રનેદ નીલાવી રાખે એમકે સન્જનનો રનેદ આલવ અને પરલવ ખાંતેને સુધારવામાં સહાયશુભ ગાય છે.

(૬૮)

હંસા ખીતુ કાંધકી, વિપત પડે ઉઠ જાય;

સાચી ખીત મેવાળકી, જે જળ લેગા સુકાધ

અર્થ — અગાધ અને નિર્મળ નીરથી ભરેતુ સુદગ અને મા

નવત લેખાતુ સરોવર પોતાના કિનારા પર વસી રહેવા હસ વદને
કહે છે કે હે હસ વદ ! તમેજ મારી સાથે પ્રીતિ ધાવો છો
તે પ્રીતિ માત્ર નામનીજ છે એમ હું માનુ છું કારણ કે તમેજ
માગ કિનારા ઉપર તમે સ્વકુદુખ સીત વસી રહ્યા છો તે જ્યા
સુધી કે જ્યા સુધી હું નિર્મળ નીરથી ભરેતુ છું ત્યા સુનીજ પણ
કાગે કરીને જે હું સુમધ જાઉં તો મને તજીને તમે પડેનીજ તદ
સ્વકુદુખ સહીત તમારા ઉચાગા ભરીને તમે જળથી ભરેના માછ
અન્ય સરોવરનો કિનારો વમાનવામા જરા પણ વિનય નહીં કે,
અર્થાત મને ત્યાગીને તમે તરન ઉડી જશો એ નીર્વિવા છે માટે
તમારી પ્રીતિ તે ખીતગીયા પ્રાતી છે અને ખરી પ્રાતી તો મેવાળની
કે જે હું સુકાધ જતા તે મને છોડી દેને અન્ય સરોવર પ્રતે
નદી દોડે, પણ મારી સાથેજ સુમધ જઈ પોતાની હરીયાગીને
ત્યાગી દેશે માટે તમે ખીતગીયાની પ્રીતિ હું ઈચ્છતુ નથી તો જન
મારો કિનારો છોડીને તમે અન્ય સરોવરના કિનારાનો આશ્રય પ
કરી લ્યો

સરોવરની આવી ગર્વિષ્ટ અને બે પરવાઈ ભરી તોઝડી વાણી
કટાક્ષ સાભળી વગર આનાકાનીએ અને વગર વિનયે હસવદ તે
સરોવરનો કિનારો છોડી ઉડી ગયા અને કોઈ અથ અગેવગના
કિનારે જઈ રહ્યા બાદ ઘણી મુશ્કેલ મિત્રા પત્રી કોઈ પ મુન નો

શબ પોતા સાથે જળરો સંઘ છાત્રીને જાગ્રાથે નીકળ્યો. મુસાફરોમાં સંઘસહીત રાજા તૃપાથી પીડાવા લાગ્યા અને તેથી પાણી મારે આસપાસના ન્યથોની શોધ શરૂ થઈ. પરિણામે હંમ વગરના કિનારાવાળું નિર્ભળ અને અગાધ નીરથી ભરેલું પેલું સંગેવર નજરે પડ્યું અને સર્વ સંઘ સહીત રાજા તેના કિનારેજઈ પહોંચ્યા પાણી પી તૃપાને શ્રાત કરીને પછી એ ચાર ધડી ત્યાંજ નીરવનિધી આદામ લઈ રંગના ચાકથી પણ સુકત થયા બાદ તે ચાકવા માંડ્યા. ચાકનાં ચાકનાં સંઘ પછડીના કેટલાક માણસોએ વખાણ કર્યો કે વાદ વાદ આ તળાવ કેવું મજનું છે ? જે સાંભળી તળાવે પ્રશ્ન કર્યો કે હું સરોવર છું અને મને તળાવનું વિશેષણ કેમ આપો છો ? ત્યારે મુસાફરે જવાબ આપ્યો કે અલખન તારી ઝાહોજમાલી મરોવ જોવીજ છે પણ ખામી એટલીજ કે તારા કિનારા પર હંસટંદ નથી ને તેથીજ તું તળાવના વીરોષણને લાયક છે ત્યારે સરોવરે કહ્યું કે મારા કિનારાપર અસંખ્ય હંસટંદ હતાં પણ તેની પ્રીત પીવળીયા જ એનું સમજને મેં જાગ્રાથ આપ્યો તેથી તે સર્વ મારા કિનારા છોડી ગયાં છે. જે સાંભળી મુસાફરે તે સરોવરને શીખામણ આપી કે,

૬૯

સાયર હંસને મનાલો, એથી ચહાં જો;

જેનાથી ઉજલાં દીરીએ, તેથી તાણી મ તોડ.

અર્થ.—અરે હે સરોવર ! તું જલદી જ અને હાથ ભેડીને તેના સગળમાં માથું નમાવીને કે મનાવી પડાવીને એ સધળાં હંસ-ટંદને તું પાછાં લાવ અને તારા કિનારાપર રહેવાને સ્થાન આપ;

કારણ કે તેમજીવ તારી ગોલા છે. અર્થાત જમનમાં સરોવર તરીકે ગણાશે પણ એ હંસ નથી તો તું તથાવની ગણનામાં એટલે દયકી પંક્તિમાં જાય છે, માટે વિષય ન કો અને મનજકે સંસારમાં જેનાથીજ આપણી ગોલા માન અને મર્મો અર્થાત આજર નભિ શકે તેવાથી ત્રોષ દીવસ પણ તાણીને બોલવું નહિ મનકમ કે એનાયા બોલી બગાડવું નહિ કે તેની સાથે વિલેપમાં ઉતરવું નથી.

૭૭

૧ નરનાં નાના મોતિને, જોઈ મુકવિયાં કેત,
કયા જપ તપને કારણે, અધર તણા રસ લેત.

અર્થ.—કોઈ એક સર્વાંગિ સુંદર મુઝા કુમારિએ નાકમા નથ (ખુયાખ) પહેવું અને ને ખુયાખવું મોતિ ને મુઝા કુમારિના અણુઆપેના મધની મા/ક મીઠાસ લખા અને લાઘીવાળા હોડપર બટકવું તું તે જોઈને સારો એટલે વીડાન કરી તે મોતિને પિુછે છે કે હે મોતિ ! તેં એવું ને શું તપ કર્યું છે કે જેના પરીણામે તું આ મુઝા કુમારિના હોડનો અમૃતમય રમ નીમદીન મુસ્થા કરે છે? અર્થાત હોડપર બટકવું કે છે ? જે માંબળી તે કવિને પોતે ઉતર આપે છે કે,

થયું ને સીપને મેં તજી દીધી. અર્થાત મને પેલા કરનાર મારા મા-
વિત્રને મેં તજ્યાં. માફ નિવાસસ્થાન જે સમુદ્ર તેને પણ મેં તજ્યો
એટલુજ નહિ પણ વ્હાણમાં વ્હાણ ગણાતું કિંમતી કાળજી પણ
મેં કોરાવ્યું છે. (મોતિની વચમાં સાર દેવાય છે.) વીગેરે તપના
મળાવજ. (એ દુ નિરંતર મુખાના હોડાનો અમૃતમય રસ પીધા
કની મારા તપની સર્વ આધિવ્યાધિ અને વેદનાને વીસાડું છું.

(૭૨)

ધર ભાવ્યું ઘોડે મુવો, માર્ધી મંડુલીએ.

તરફડી તડ ગૂંથ્યાં, રોળ્યાં રેશમિએ.

અર્થ:—એક ગરિય ગામડિઆની જુંપડી નજીક રેશમિઆ
નામનો રાજકર્તા શિકારમાં ધવાયેલો એકાએક આવી ચડ્યો. રેશમિ-
આને અસાધ્ય જોઇ ગરિય ગામડિઆને દયા આવી ને તેને પોતાના
જુંપડીમાં લાવ્યો અને અનન્દ છિપાધિ વેડી રાત રીવસના ઉભગમની
માવજને રેશમિએ સારો થયો ને પોતાના રાત્રીમાં જવા નીકળ્યો.
જીવનદાન આપ્યાનો બદલો વાળવા તે વખતે રેશમિઆ કને કંઈ
સાધન નથી હોવાથી નિશાનામાં ત્રણ અક્ષરનો કાગળ લખી આપી
ગામડિઆને કહ્યું કે જરૂર પડે આ કાગળ લઈ મારે ત્યાં આવજો
તો હું તમારી મહેનતનો બદલો અવરજ આપીશ. કાગળે કરી દેશમાં
દુકાળ પડ્યો ગરિય ગામડિઓ સર્વ રાતે દુઃખીને પાર થયો ત્યારે
શ્રીએ કાગળ લઈ રેશમિઆને ત્યાં જવા મુચ્ચ્યું. દંપતિ રવાના થયાં
મુસાફરીના સાધનમાં ઘોડું લીધું પણ તે કુધાના કોપથી અને પંથના
ચાકથી મરણ શરણ થયું. રસ્તામાં કવજનનો વરસાદ (માવડું થયું)
થયો. દંપતિ તરબોળ લિંબઈ ગયાં દુર્બળ શરીરનાં દંપતિનાં હાડકાં

ટાટથી થરથરવા લાગ્યાં. ઘણી મુશ્કિલને કુંગરવળું અને પડાકવાળો
 રૂનો કાપી રેશમિઆને શહેર પહોંચ્યાં. બનાવાળેએ રેશમિઓ ઘોડે
 ચાર ચર્ધ કરવા ગયેલો તે શહેરના દરવાજા નજીક મળ્યો. વાતચિત
 થતાં નાશાનીમા પેલાએ કાગળ બનાવ્યો કાગળ જોઈ અક્ષર ઓળખ્યા
 પણ કહેવત છે કે મોટા એટલા ખોટા અથવા આપવાઈલા એ
 મીસાલે રેશમિઆએ ખુફ પેલા ગામડીઆને 'ગાકડું' પરખાવ્યું કે રેશ-
 મિઓ નો ગુજરી ગયો. આ ખબર સાંભળી પેલા ગામડીઆનાં નો
 ખાર વાગી ગયા (ધન્ય છે આવા આપમનયથી મોટાઈ ભોગવના
 મહાપયોને) આવા માણુએ શું ઉપમા આપવી તે ગળદ શોધતાં
 ગમ્મદોશમાં અમો અનાનિને તાથ આવતો નથી.

(૭૩)

લાંગી ભેડા યજા, જેને આધારે ઉમતા;
 કાખલ કકારા કાટ, ગીથો રીઝવતલ રેશમિઓ.

અર્થ.—રેશમિઆને મોટેજ રેશમિઓ મરણ પામ્યો એવી ખબર
 સાંભળી પેલા ગામડી ગામડીઆને આગાધ થયા નોપણુ ગરિખ માણુ-
 મનાં હાથ કેવાં હેતાળ અને નિર્મળ હોય છે એ સિદ્ધ કરવા સ્ત્રી
 કાખલને ગામડીઆએ કહ્યું કે દુકાળમાં જેના મદદ મથવાની આશાએ
 ઝવન ટકાવી રાખ્યું તેજ રેશમિઓ મરી ગયો નો હવે આપણું કાણું
 ગરિખોએ ખંડખર આ ઉપચી ધરો લેવાનો છે કે મોટા ખોટાની
 ખિજમનો કરવી અથવા તો તેનો આશ્રો મળશે એવી આશામાં ગેરુ
 નેના અલાવે ખુફ માવિક (પેદા કરનાર)ની ખિજમન કરી તેને
 આશ્રે રહેવું એજ પગિલામે ઉત્તમ છે.

(૭૪)

વાસ વધે સો વાંસ, તોય પોસ'મ પોસાં.
ગાસાં બેસારો ગાદીએ, તોય ગાસ'મ ગાસાં.

અર્થ:—વાંસનું ઝાડ જળસિંચનના બેઝી દ્વારા પોપાદને સો વાંસ કે તેથી પણ અધિક ઉંચું વધી જાય તો પણ તે નકર નહીં થનાં કેવળ પોસાણવાલુગ રહે છે; એટલુંજ નહિ પણ જેમ વધે તેમ વધારે પોસું થતું જાય તેમ કમળનું માણસને અધિકારની જગ્યા આપો તો પણ તેનામાંથી કમળતપણું જતું નથી; પણ ઉંચું જદિ પામતું જાય છે તતજગ કે કમળત અધિકારી થાય તો પણ તેના હૃદયમાં ઉંચ આશ્રય અને ઉદાર વૃત્તિ ન આવે, તો તેવાઓ પાસેથી આશ્રિતો બીજાને શુ સારી આગાહી શકે ?

(૭૫)

જાણ્યું હોત જળધર, બે નવરંગ મોતિ નીપજે;
તો વપરાતલ વડવાળ, દીબધો દેપાળદે.

અર્થ:—કોઈએક ખેતી કરતા ચારણના જળદીઆ મરણ પામ્યા બીજા બળદ લેવા પૈસા નહતા અને વાવણીનો વખત પુરે બહારમાં હતો એટલે વાવેતર કરવાની જરૂર હોઈ લાઈલાએ પેસો ચારણ પોતાની બંને બેઝીને બળદને બદલે રાજમાં બેઝી ક્ષેત્રમાં વાવણી કરતો હતો, ટાઇમ સવારના ૧૧ના નો થયો હતો. આ વખતે દેપાળદે નામનો દેશધારી રાજધોડેસ્વાર થઈ ત્યાં નાઈલ્યો અને બેઝીથી રાજ ખેંચાવી વાવણીનું કામ કરવાથી પેલા રાક્ષસી ચારણને ઠપકો દેવા લાગ્યો. દ્રવ્યહિન ચારણ દેપાળદેના ઠપકાથી કોપિત બન્યો અને દેપાળદેને કહેવા લાગ્યો

કે દયા આવતી હોય તો હજી તું ખેંચવા લાગ. દેપાળદે પ્રજાપાત્રક હતો એટલે ઘોડેથી હિતરી ચારણના કહેવા પ્રમાણે બૈરિઓને છોડાવી તે સ્થાને પોતે જુતાઇ હજી ખેંચવા લાગ્યો અને ચારણ વાવવા માંડ્યો બે ફેરા એટલે બે લાઇન વવરાવી. એટલામાં બપોર (બાર વાગ્યા) થયા. હજીનું કામ ચારણે બંધ કર્યું. દેપાળદે પોતાને સ્થાને ગયાં.

+++ચોમાસાના ચાર મહીના વિત્યાબાદ વાવેલ મોસ તૈયાર થયા. ને દણસલામાં દણ ચડી ગયા; પણ જોટલી લાઇન દેપાળદેએ હજી ખેંચી વવરાવી હતી તેટલી લાઇનના વાવેતરનાં દણસલાં છોડ બહાર ન નીકળનાં અંદર પેટામાંજ રહ્યાં જે જોઇ ચારણ દેપાળદેને ચપરપગો, અકરમી, ખોટીલો વિગેરે શબ્દોથી નવાજવા લાગ્યો ને આખરે મુસાથી તે સખજા પોટાને ચેર લાવી હજી નીકળવાની આરાએ ખાંડવા માંડ્યો ખાંડતાં અંકે પેટામાંથી અંકે લાખ રૂપીઆની કિંમતનાં તંજર હજાર એક નીકળવા લાગ્યાં. એ જોઇ ચારણ બોલ્યો કે દેપાળદેથી વાવણી કરતાં મોતિ પાકશે એમ જાણ્યું હોત તો આખું ક્ષેત્ર તેનીજ પાસે વવરાવત.

(૭૬)

મંડી માથે મોર, બેડો બપોર બેસવે;
ઉડી જા અગણ, સમજણ નર નીરજતાં.

અર્થ:—“ મોટ-કુંવરઆઈથી લાખણુસી દાકારને સ્નેહ હતો; પણ વખત જતાં તે બાળનની બગર કુંવરઆઈના કુટુંબીઓને યવાથી તેઓ વખતો વખત બારીક તપાસ રાખતા તો પણ લાખણુસી રા-બેતા મુજબ કુંવરઆઈને મળી જતો. ચોક્કસ ખાતમી મળવાથી કું

વરબાઈન મકાનનાં દરવાજા અંદરથી બંધ કરેલા હતા- અધીં રાત્રે લાખાણુસી આવ્યો; પણ બેડેલ બોલીથી પાછો ફર્યો અને વિચાર કર્યો કે ગમે તે થાય પણ કુંવરબાઈને મળ્યા સિવાય ન જતું એમ ધારી મકાન ઉપર ચડી. નળીયાં ખસેડી અંદર જવા પ્રયાત્ન કરે છે તે જાણી કુંવરબાઈ સમસ્યામાં કહે છે કે—”

હે! મોર તું અરધી રાત્રે આવીને સમજણુવાળો હોવા છતાં મકાન ઉપર બેસી ખપેડા ન ઉખેડ કારણ કે તારા આગમન ઉપર કોઈ બિલાડાં ટાંપીનેજ બેડાં છે. લાખણુસી ખપેડાં તોડી અંદર હત્યો. ઉતરતા કહે બાંધેલ કટારી અગળણુમાં ચરી પડી નીચે પથંગપર મુનેલ કુંવરબાઈના કાળજીમાં પડી આરપાર નીકળી મઠ. કુંવરબાઈ મૃત્યુ વશ થઈ પથંગ નીચે લોહીનું તળાવ ભરાયું તો પણ અતિ આશા સામે આવેલ લાખણુસીની ઉમેદ જર લાવવા કાળજી મજમુદ પામરી બાંધી નેનાથી મળી. લાખણુસી જવાને તૈયાર થયો ત્યારે કુંવરબાઈ બોલી કે—

(૯૭)

હ્યે,ને લાખમણુસી લાંણુ, આબુની એજા ઘડી;

પરોઢિયાનાં પરિધાનુ, અંરે સવારે સરગ સીધાવશુ.”

અર્થ:—હે, લાખણુમી બે ઘડી તમે મારી પાસે વધારે બેસી મુજાકાતનો છેલ્લો આનંદ હ્યો અને લેવરાવો; કારણ કે સવારમાં હું આ મીઠો મનખ્યો મુઢી સર્જમાં નજીશ. મતલબ કે કટારીના કારી જખમથી માફ ઘડી અઘડીમાં મૃત્યુ થયે. આ સાંભળી લાખણુસી દિલગિર થયો અને પોતાની બેખબરથી પોતાનાજ કટારી પોતાના દીલગનના દીલને ચીરી આરપાર નીકળી એ જાણીને નેને

પારવાર માફું લાગ્યું ને કુંવરબાઈને મનાનો આવે છે. જે રક્તકના
 બોલથી કુટુંબી મોકીઆન ચેલ્યા ને લાખણુમી આવ્યો એમ જાણી
 આર ખુશવા કુંવરબાઈને ધમકી આપી કુંવરબાઈએ લાખણુમીને
 કહ્યું કે તમે જેમ બને તેમ જે રમ્તેથી આવ્યા તે રમ્તેથી પાછા આવ
 નહીં તો મારા કુટુંબી તમને નહીં. લાખણુમી રણુદક્ષત્રી હતો
 તેથી અને પોતાની પ્રીય વસ્તુનો સદાને માટે વિયોગ થનાનો સ-
 મથ નહીં છે તેથી છુપી રીતે નાશી જવા દગ્તા દગ્તાને ઉઘાડી
 મેદાનમા પડી જવું ઉત્તમ છે. એમ કહી લાથોલાથ દરવાજે ઉઘાડી
 ઉભેલા દુશ્મનની વચ્ચે પડી નીકળી ગયો. દુશ્મનો પાછળ પડવા
 ઇન્નેગર બન્યા છે જેથી તેને કુંવરબાઈ કહે છે કે—

(૭૮)

દાદા મ કર દાખરા, વિરા મકર બહાર.

જે નર નમુવો ઘર આંગણે, તે નહીં મઠે આંખાની બહાર.

અર્થ—આપ, દાદા, દાકા, મામા ને સર્વ કુટુંબીઓ તમે
 તમે જા માટે પાછળ પડી મારવાની ઉમરે મોકો છે? કારણ કે જે
 આણુમને ઘરના બહારમા નીકળતા તમે ન મારી રહ્યા તેને હવે
 તમે આપા મકર (મેદાનમા પાછળ પડી) નહીં મારી શકો માટે
 મિથ્યા મહેનત ન કરો તો પણ તે મરના લાખણુમીની પાછળ પ-
 ડવા ને પડોથી વશવાની તૈયારીમા હતા તેવામાં છુપી રીતે લાખણુ-
 મીની મદદમા મહેનત આપા બહાર લપાઈને ઉભો રહેવ લાખણુમીનો
 મોટો ભાઈ પડકારી સામો થયો ને બને ભાઈએ તે મધાને હંકાર્યા
 ને આવતા થયા તે વખતે લાખણુમી બોલ્યો કે—

(૭૬)

હડતી હોયે સિંમડી, પણ શિવજી તેની છાંધ;
બંધુ હોય અબ્બાસડે, તોય પોતાની બાંધ.

અર્થ:—સિંમડાનું ઝાડ હડતું છે પણ તે છાંધ જનરની વ્યા-
ધિને દુર કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ તેને છાંયે સુનાર માણસ
નિરોગી રહે છે નેમ માનો જણ્યો ભાઈ દુશ્મન તરીકે ગણાનો દોષ
તો પણ તે જમણા હાથ તરીકે છેવટમાં કામ આવે છે મનશ્ચમ કે
ભાઈ દુશ્મન લેખાનો દોષ ને દુશ્મન ભાઈ તરીકે મનાનો દોષ તો
પણ દુશ્મન તે અંતે દુશ્મન અને ભાઈ તે અંતે ભાઈ. બંને ભાઈ
મેર ગયા સુના પણ લાખણીને સુનાં સુખ થાય નહિં કે નિદ્રા આવે
નહિં ને કુંવરજાહને લાગેજ દટારિના વિચારમાં તેનું કેમ થયું હશે
એ જાણવાની મને હોયો અને છુપી રીતે પાછો ચાપવા માડ્યો. મ-
સાણને મને થઈ ગામમાં જવા માટે હવાવળો આમે છે તેવામાં
મસાણના અંદર જાવતું માડું, જોઈ આવ્યો ચારનાર ગોવાળને
પુછ્યું કે—

(૮૦)

મેનાવજીની રહે બળે, રૂપા વરણો છુંહ;
હહેને તણ ગોવાળિઆ, કયે ઘર માડુ મુવું.

અર્થ:—મેના જેવી વળકની જેની ચિતા બળે છે અને રૂપા
જેનો (ડિમતી) મંદિર ધુમાડો નીકળે છે તો હે ગોવાળિઆ આ
કમા નગિખદાર ધનું માણસ આજ મરણુ પામિ બલે છે. તે સાં-
લણિ ગોવાળિઆ બોલ્યો કે—

(૮૧)

મોના જેવી એ બળે; રૂપા જેવો કું;

તે ઘર લાખણસી માણતો, એ માહું મુવું.

અર્થ.—મોના જેવી ને એ બળે છે ને રૂપા જેવો કુંમાડો ની-
કે છે એ બળનાર અન્ય કોઈ નહિ પણ કુંવગ્યાઈ કે ને સાથે
લાખણ, નામનો ઠાકોર માણતો. આ સાંભળી લાખણસી બોલ્યો કે—

(૮૨)

લીલી ઘરનાં લાકડ મંગાવું, પહોળી કરાવું ચેહ;

લાગ લોકની પરહરી, બળીયે સાથે બે.

અર્થ.—લીલા (ધાર) વન ઝાડીનાં લાકડાં નાખી મોટી ચેહ
બનાવી મંગારનાં સુખ ને સગાંતો સંબંધ છોડી દુ પણ તે ચેહમાં
પદ એટલે અમે બંને એકજ ચેહમાં સાથે બળી પ્રેમને સફળ,
કરીએ એમ કહી એકાએક ટકી કાઢી ચેહમાં પડી ગોને પણ કુંવ-
ગ્યાઈ સાથે બળી મુવો.

તેનો હતો. આ વખતે મુજબે માગ હતો, સાજનો વખત હતો, વાન-
 થની ઘટા જાગી હતી, વર્ષાદ ગાજતો હતો અને પરતની તજેરીમા
 વગ્ગાની ગર્જનાથી મોઝા ટુટી હતી ગગડુ નાખતા હતા
 એ મોઝાના અસાજથી ઓઢાને પોતાનું ગજ, જો અને છોડન
 યાદ આપ્યા, પણ તેને શી મીને મગધુ । એ વીચાન ઘેઘ મીને ન
 મુજબથી એડલો મેનો હતો એમામા દોયવ આવી અને પોતાના
 મનગમના પ્યાનને અચાનક હુદામ લેઈ લેયલે પુછ્યું—કે રાજન ।
 આજ તમારી આખોમા પ્રાણી આવ્યા ચહેરો હુદામ અને દેખે
 દેખાવિન થયું તેનું નુ કા-લુ । જે દોય ને મને વિતીન કે

(૮૪)

મુજ હુજ મન છે એક, સજડ પાંધ્યા રતેહુડી;

લહે આપે દુઃખ અનેક, ઓઢા હુદાસી જાવ નહિ.

અર્થ—હે ઓઢા । તમે ખાત્રી મળો કે, મે જે તમામથી
 પ્યાન માધ્યો છે તે રિજળીના ચમકામ જેવો, ચડાવેના દના

અર્થ:—મેરે હોયલને કહ્યું કે, હે ! જાણ હું પરતની તજે-
ટીમાં રાજની પેડે સ્વનંત્રનાથી ફરનારો છું. કોઈ પણ માણસનો બગાડ
કર્તા શિવાય તમેટીનાં બીન ઉપયોગની પડેલ કીણકીણી કાંદરીઓ
અણી પેટ ભરે છું શિવાય કેવળ ' નિર્દોષ રીતે રહી મારી
રૂતુએ હું બોલું છું અને તેથી ને તારા આશકનું મન ઉઘાસ થવું
હોય ! તો હું શું કરું; કારણ કે, હું મારી રીતે ના બોલુ નો મારું
હૃદયું શરી નાથ ને હું મરી જાઉં (એમ કહી ઉડી ગયો.).

નાબુક પુત્ર તરફ લેખી સહન કરીશ; પણ તારા વિયોગનું દુઃખ મને એક મિનીટ પણ સહન નહિ થાય મતલબ કે, તારી જુદાઈમાં મારાં પ્રાણ નષ્ટી થશે.

(૯૦)

તે સાગન કેમ વીસરે, જેમું ઘણાં સ્નેહ,
રાત દીવસ મનમાં વસે, જેમ બપોરો મેહ;

અર્થ:—સાગજી એટલે સગન પુરુષ કે જેની સાથે આપણને સ્ત્રીવયગી હોય અને અનેક જાતના કાયદા અને અનેક પ્રકારના અવનવા અવશ્ય લાભો મળતા હોય એવા પુરુષથી કદાપી દૈવ ગતિથી જુદાઈ એટલે વિખુટા થવાનો વખત આવે તો પછી તે વિખુટાપણું આપણને પ્રતિદીન યાદ આવે છે અને જેમ બપોરો જાતીનું પક્ષિ વરસાદ વિના વધે છે તેમ આપણું પ્રેમિ હૃદય તે સર્જન પુરુષની જુદાઈમાં વસખ્યા કરે છે.

(૯૧)

આખડીયે આડખર ધ્યાં, નેણ ગુમાવ્યાં રોય;
તે સાગજી પરદે સડે, વડી વીમાસજી હોય.

અર્થ:—જેવો જેવો સ્નેહી એટલે કે આપણું હલુ.યવામાં જ કમીમાં ખુશી રહેતો હોય અને કેવી રીતે સુખ મળે એ ચિન્તાન થોડે દૂરનો હોય તેવા સ્નેહીના વિયોગનાં તેના એક મિત્રની એવી દ્રશ્યા યદ્ય કે તેની ચક્ષુઓ ઉપર પડતી ચડી ગયાં અને રોધ રોધને થોડે પોતાની આખો ગુમાવી; મતલબ કે તે વિયોગ દુઃખથી અશ્રુપાન કરીને આંધળો થયો.

(૬૨)

જે દીઠે મન હુલસે, વીજોગે વહરાગ;
તે સાજણને સાખીએ, જેમ આઠણુ ગળે તાંગ,

અર્થ —જે સ્નેહીને જોનાજ મન આનંદ સસેવરમાં રસમેળ
થતુ હોય અને તેના રિયોગે એટલે ભુદાઇમાં આપણને આ સંમાર
વેનન વગરા જેવો ઉજડ દેખાતો હોય એવા સ્નેહીને તો શુ-
દ્ધિશાળી પુરોષએ એવી રીતે સાથે રાખવો જોઇએ કે જેમ આઠણુ
લેદો પોતાના ગળામાં જતોઇ રાખે છે.

(૬૩)

સાજણુ તારા સ્નેહની, જડ જામી મનમાંથઃ
હાથુ' તે.ય મુકે નહીં, કરવો કાણુ ઉપાય.

અર્થ —મીત્રના ભુદાઇ કે અથો રિયાતો અને તે દુખ ન સહન
કરી શકતો મિત્ર પોતાના હૃદયના વીચાર એવી રીતે પ્રસિદ્ધ કરે છે
કે હું મિત્ર ! નાગ દેનના મુળ મારા મન રૂપી ભુમિમાં એટલા બધાં
તો ઉંડાં ગયાં છે અને જડ થાલી બેઠાં છે કે તેને હું કાપી નાખું
છું (યાદદાસ નથી કરતો) નો પણ તે મુકતાં નથી (બોલું
થતુ નથી)

(૬૪)

ઘરનારિ વહાલી નહી, પરદારના પ્યાર;
એને મોટો માનવો, મુરખનો સરદાર;

અર્થ —પરણેથી સ્ત્રી ઉપર અભાવો રાખે અને પારકી સ્ત્રીના
સાથે સ્નેહ ગળે એવા માણસને આ જગતમાં મુર્ખનો સર-
દાર ગણવો.

તેને જુલો જાય છે એટલું જ નહિ પણ તેની સાજી ખર્ચાદા આગામીને પણ પાગલો નથી એવા માણસને પણ આ જગતમાં મુરખનો સરદાર બાણીયો.

(૯૮)

ઉદર પોપણ કારણે, જે અનનો દેનાર;

તેનું માથું વાઢશે, મુરખનો સરદાર.

અર્થ:—પોતાના ઉદર પોપણ માટે હમેશાં અન આપે છે. એટલે કે જેના ઉપર પોતાની દયાણી અને મુજબનનું સાધન હોય છે એવાનું જે માથું વાઢે મતલબ કે એવાનું અહિં કરે એવા માણસને પણ આ જગતમાં મુરખનો સરદાર બાણીયો.

(૯૯)

સ્ત્રીનાં કુંદ વિશે સદા, મરત રીતે રહેનાર;

છાંડે કુળની લાજતે, મુરખનો સરદાર.

|| અર્થ — અવધાર નિયમને અગ્રગો કરાને તથા પોતાના ઉચ્ચ મુદ્દાની આગ્રહનો વિચાર નહિ કરીને જે માણસ હમેશાં સ્ત્રીની પ્રીતિ રૂપ પાસવામાં બંધાઈ કેવળ તેમાં જ આનંદ માની મરત રહી અન્ય કાર્ય તરફ પોતાનું લક્ષ આપતો નથી એવા માણસને પણ આ જગતમાં મુરખનો સરદાર માનવો.

(૧૦૦)

સદગુણને અગ્રગો કરી, કુશુણને વરનાર;

સમજાવ્યો સમજે તેહિ, મુરખનો સરદાર.

અર્થ — પોતાના પોત્રીસન મૂંઝાણે નહીં વર્તતા પોત્રીસન પર પાણી ફરી વળે એવા વર્તન વની દરેક મહાયુગનો ત્યાગ કરે એટલે મનુષ્યને યાજ્ઞતા લક્ષણોને તથા દુર્ગુણોને ગ્રહણ કરે એટલે માણુચા-
રને ન ગાંધે એવા અનિષ્ટ ફલોનો અગિકાર કરે અથવા તો નીતિ દિન પથને પ્યારે ગળે અને તેમ નહીં કરવા માટે યાજ્ઞ સમન પુરુષ તેને ઉપદેશ પાતો તીખામણ આપે તો તે તરફ લેશ માત્ર પણ મુરખ આપે નહીં આવા માણુસને પણ આ જગતમા મુરખનો સન્દાર બાણુવો

(૧૦૧)

નવરો બેશી ન રહે, નખોદ કામ કનના;
સાજાનુ સાગ્યું કરે, મુરખનો સરદાર.

અર્થ — સાજા કામ કરી ન સારમા સુખ્યાનિ મેળવના ઉપર તો જેને અકચિ છે, એવો બેરકુદ માણુસ કામકાજ વીનાનો હોય છે તો તે નરો એટલે નકામો બેશી નહીં રહેના પોતાની કુષ્ટતાને કીધે સાજાના જાગ્યા કનનાનુ કામ કરશે મનવચ તે ન કરનાના વામ જેવા કે મિત્રને હોય દેશે વિશ્વાસપાત્ર વરશે બોળાને છતરશે મેસનાની કામ જાગને ધર્મને કુળમા મેળવશે પરિવર્તનને પછાડશે અને નીચ માણુસ પણ જે કામ વત્તા હ્યા ખાસે એવા અનિષ્ટ વામો કરીને પોતાનો વખત મટે તો એવા માણુસને પણ આ જગતમા મુરખનો સરદાર બાણુવો

(૧૦૨)

જન્મિ ઉચા કુળમાં, કુકર્મનો કરનાર,
નિચો તે અતે કરે, મુરખનો સરદાર.

(૧૦૯)

એકની વાતો સાંભળી, બીજાને કહ્યો મારું
એને પણ સૌ માન્યો મુરખનો સરદાર.

અર્થ—ઉભા પક્ષમાંથી એક પક્ષનો વિશ્વાસ બની તેની ગુપ્ત વાતોને સાંભળી લાંબને પત્રી તે વાનો બીજા પક્ષવાળાની પાસે કમવે એટલુજ નહીં પણ તેમાં મીઠું મરચું લખાતી વાત હોય ક્યા ઉપમા અને તેને શયુગારે બીજા ઉપમા અને તે પણ રમતું ગજ કમીને બતાવે મનસખ કે ચાડીચુગવી અને આધા પાછી કરી વિશ્વાસુને દગો દઇ તેનું અહિં કરે તેને પણ મુરખ સમજવો.

(૧૧૦)

વિલુ કારણ કજ્યા કરી, ખટપટ રથે અપાર,
રાખી થાપણ બોળવે, મુરખનો સરદાર.

અર્થ—બોળાં મનનાં માણસની પામેથી મનગમતું કામ કરાવી લેના માટે લાની લાંબી વાનો કરે અને તેથી તે કામના બદલામાં તેને જે લાનાજમ આપવા હગવ્યુ હોય, તેમાંથી થોડી રકમ તેને આપે અને બાકીની તેના નામ ખાને ડીપાઝીટ લખી પોતાના કમળમાં રાખે અને જ્યારે તે રકમ માગશે ત્યારે હું ખીને હુજતે બજતશ તમને મેંખીશ એવી કબુલાત કરે એટલે બોળાં માણસો તે કબુલાતથી તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેમ કરે, પણ કામચક રહેતાં તે રકમ તેને પાછી આપવી પડશે, પણ તે કોઇ રીતે તેને પાછી આપવી નથી એવી ધારણાથી જ્યારે બધું કામ કરાર પ્રમાણે પુરું થાય ત્યારે તેમાં આકાષ કરવાના હેતુથી બની શકે નહીં તેવી ખોટા આપણો કાદી નાહકના કહ્યા કરે અને અતે રાખેય ડીપાઝીટની

રંગ કે જે એ ખરેખર થાપણ તરીકે દેહેવાય તે કોઈપણ પ્રકારે આપે નહીં તો એવાને પણ મુખ્ય સમજવો. (ના. ૬૪ થી ના. ૧૧૦ સુધીના દુહાઓ પાંચ વગ્સ પડેલા તથા મુખર્ષમાં તમાકુવાળા પામેથી ૦-૦-૩ ની તમાકુ લેતા તેણે તે કાગળમાં બાધી આપી અને તે તમાકુ કબીઆ નાખતા કાગળની અંદર લખેલું વાચનાં તેમાં તે દુહા જણાયા અને તે બોધ પૂર્વક હોનાથી જવાહીરમાં ઘખવ કર્યા છે.)

(૧૨૧)

માયા કે હું નત નથી, પુરી કરું ન આશંક
મરી ગયા કુરી ઘણા, ઘણા ગગા નિરાશ.

અર્થ — માયા મનુષ્યને સુચવે છે કે, જગતમાં હું કોઈ મનુષ્યની ધર્ષ નથી ધર્ષી નથી અને ધર્ષ પશુ નહીં અને તેથીજ હું કોઈની આશા પુરણ કરતી નથી વળી હું જેની પાસે નથી તેના પોતાનું જીવન મારે લગ્ન કરામા ગાળી નાખે છે તોપણ તેને ત્યા જતી નથી અને જેની પાસે દોઢ છુ તેની પાસે અદ્ય વખત નહીં આસી જઈ છુ, એટલે મારી પાઠગ ગિચારા તેવાઓ કુરી કુરીને મરી જાય છે, તોપણ તેની ઘઝ હુ મનમાં સાવની નથી તેમ કદાચ હું જેની પાસે કાપત નિરામ દરીને રહુ છુ તેની સાથે આખર વખતે જતી નથી અને તેની યાદી નથી ત્યારે અને તેવાઓ પણ ગિચારા

(૧૧૨)

કંઈક કરેછે કાસદાં, કંઈક કરે બંધાપાર;
ચોરી કરવા ચોર જન, તુજ કારણ તૈયાર.

અર્થ — હે ! લક્ષ્મિ ? તને મેળવવા માટે કેટલાક અભાગીઆ લોત્રે હુકપાટી અને પારકી મળુરી કરે છે કેટલાક દુર દેશાવર જઈ સાચા ખોટા કતવનારો અને પાપનો ખોત્તો વધાગનારો આપાર કરે છે અને ચોર લોકો ચોરીઓ કરે છે

(૧૧૩)

લાંચ ખાય છે લાંચીયા, સતીને કરે અસત્ય;
ધર્મિ કરે અધર્મને, તે સહુ તારું કૃત્ય.

અર્થ — હે લક્ષ્મિ ? તારી પ્રભાએ મોટા મોટા લાંચ લઈ લાચી-આની ગણનામા ગણાવા તૈયાર થાય છે કેટલીક અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ પોતાનો સ્ત્રી ધર્મ ત્યાગી નમારે રૂત્તે ચડી જાય છે અને ધર્માચાર્ય એટલે ધર્મને પાળનાર લોકો અધર્મ કરવા લોભાય છે તે સર્વ તારૂં કામ છે.

(૧૧૪)

પારિતો પાછળ રહે, મુરખ પામે માન;
વખાણ પામે અવનવાં, વિદ્ય વિશે વિદ્વાન.

અર્થ — શાસ્ત્રી, કપિ કે, વિદ્વાન લોકો નિર્ધનપણ એટલે પામે ખમ્મા (લક્ષ્મિ) ના હોય તો તે અપમાન પામે છે. અને મુર્ખ લોકો પણ તે ધનરાન (લક્ષ્મિનાનો) હજે તો તે આ જગતમા અનેક જાનના આદરમાન પામે છે.

(૧૧૫)

તું તો તત્વ ત્રણ લોકનું, જન્મરૂં તારૂં ભેર.
સાહુ તુજથી કહેવાય છે, સાહુકાર કે ચોર.

અર્થ:—ત્રણ મૃત્યુ અને પાતાળ એમ ત્રણે લોકનું હે લક્ષ્મિ? તું સાર કહેવાય છે એવું તારૂં પ્રધાનપણ છે મતલબ કે તું જેની પાસે છે તે ઇન્સાન વગર પ્રયાસે તે ત્રણે લોકનાં સુખ મન માનની રીતે ભોગવે છે વળી તારી હાજરીથી ઇન્સાન અહરથ પદવિમાં ધ્રુવ્ય છે. તારી ગેરહાજરીથી એજ ઇન્સાન પાછો ચોર પદવિમાં પણ કદાચ બોલાય છે.

(૧૧૬)

ધરાઈ ના કો તુજ થકી, મળે લાખ કે કોઈ
જખ મારે જગમાં ઘણા, કરીને દોડા દોડ.

અર્થ:—હે! લક્ષ્મિ? ગમે તેવો મુશ્કવાન રાની કે ધર્મનેા પ્રતિપાળ માણસ હોય તોપણ તે તારામાં તમ થતાં નથી મનલબ કે સર્વ કોઈને આટ મળે તો જેની બે વાળાને દસતી દસવાળાને સોદની, મોહવાળાને દળરની દળરવાળાને લાખની, લાખવાળાને કોડની એમ અધિકાધિક આપેલા વધતી જાય છે અને એ આપેલામાં દરેક ઇન્સાન સંસારમાં જખ મારવા જેવાં અવનવાં ફૂલો કરવા દોડમ દોડ હડીયો કાઢી રવાં છે.

(૧૧૭)

ઓ લક્ષ્મી તું અવનવી, અદ્ભુત એવી એક;
મોટા તુજ મહીમા થકી, ઉપજે ખર્ચે અનેક.

અર્થ:—અરે હે ! લક્ષ્મી ? આ જગતમાં તારા જેવો બીજો એક બળવાન અને અગ્નયજ્ઞ સક્રિયાજો નથી. મનવજ્ઞ કે સર્વ સંસાર ઉપર તારી શક્તિની આદર છવાઈ રહી છે; ને ઇન્સાન તારી પ્રસાદી પામવાથીજ મોટા કહેવાય છે નહિં તો ધણા યજ્ઞ ગયા ધણા ચાપ છે અને ધણા યજ્ઞે તો પણ તારી કૃપા વિનાં તે એક ભરનાં ભટકનાં બીખારી માફક ભટકી ભટકીને પોનાતું અમુલ્ય આયુષ્ય રંધીક દસામાં પુર કરી જાય છે.

(૧૧૮)

જીવન જેવી જગતમાં, તું પ્રીય પ્રાણ આધાર;
તુંજ અર્થે જનતાન તને, પામે કુષ્ટ અપાર.

અર્થ—અરે હે ! લક્ષ્મી ? તું તો ખરેખર આ જગતમાં પ્રાણ સમાન બ્રહ્મી અને આયુષ્યના આધાર જેવી છે મનવજ્ઞ કે તારા મન સંસારનો સાર રહેતો છે જેથી દરિને માની કે મુખ, જોગી કે ભોગી, વિદ્વાન કે પડિન; હિંદુ યા મુસલમાન, પુરુષ યા સ્ત્રી, વૃદ્ધ યા બાળક, સર્વ ઇન્સાન આજકાલ તને મેળવવા માટે અનેક જાતની વિટંબણાએ વિદાર્થ વિશ્વમાં તને ખોળ્યા કરે છે.

(૧૧૯)

તું તોડાયે સંપત્તે, તું જોડાયે જાપ;
તુંજ કાંઈ જામતા જામે, જીવ ન પામે જાપ.

અર્થ—અરે હે ! લક્ષ્મી ? આ સંસારમાં સગાં સંબંધિની સાથે સ્નેહ બાંધવામાં અગર તે સ્નેહ તોડાવવામાં તુંજ એક પ્રધાન કાણુ છે, મનવજ્ઞ કે ઇન્સાનની પામે ધણું દ્રવ્ય એકદું થાય છે

ત્યારે મગાં સંબંધી કે રોડી રવખામાં પણ ન થતાં હોય તેવાં મન-
સાનો અસંખ્ય મગાં સંબંધી કે રોડી થવાનો દાવો કરી વગર
તેડે આવે છે પણ ત્યારે પાસેની લક્ષ્મી કાળે કરીને નાશ થાય છે
ને ગરિબીની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે, કારણ સિવાય અનેક મગાં
રોડી કે મિત્ર સંબંધી નિકટનાં હોય છતાં તે તરછોડી કાઢ્યું કે
કંઠાસ વગર અણગમ થાય છે. વળી તારા માટે એટલે કે તને મેળવવા
માટે હન્સાન ધરમાર મ્ત્રી સંતાન વિગેરેને છોડી દેવાના એક છેડાથી
બીજા છેડા મુઠ્ઠી લડકાયા કુનરા માફક રખડયાજ કરે છે ને એક
ઘડી પણ શાન્તિ લેતાં નથી. અરે વાહ રે ! લક્ષ્મી ? તારા મહી-
માને ધન્ય છે.

(૧૨૦)

પુત્ર પીતા સાથે લડે, પુત્રી સાથે માતૃ;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્મી, લડે ભ્રાતૃને ભ્રાતૃ.

અર્થ:—હે, લક્ષ્મી ? તારી મોહની એવી અજમ છે કે તારે
માટે થઇને પુત્ર પોતાના બાપ સાથે કે જેના વડેજ તે જગનમાં ઉ-
ત્પન્ન થયો છે તેની સાથે બાધે છે પુત્રી પોતાની જનેતા સાથે બાધે
છે એટલુંજ નહિ પણ બાઈ કે જે એકજ ઉદરેથી પેદા થયા છે
જેના જેવી આ જગતમાં બીજી એકે સ્ત્રીજ મારા નથી તેઓ પણ
લક્ષ્મી માટે મહિમાંદી એક બીજનાં શીર કાપવાને લેશ પણ અ-
વકાશ નથી.

(૧૨૧)

કમા અમને નવ કાઢ્યું, અમે કાઢોડું કેવાશું;
પાલ અમારું પેટ, અધવાડી તું આલજે.

અર્થ:—વીકઠ નામની સ્ત્રીની ચાલ માટે વ્હેમી બની તેનો પતિ ક્રમા તેને છુટા છેડા કરી રજા આપવા મંડયો' પણ શુદ્ધ પતિના ધર્મ ખાળનારી કુળવતી વીકઠ, પતિને પગે પડી બોલો પાથગ વિનવી કહેવા લાગી રે ક્રમા તુ મને છુટાછેડા કરી કાઢી ન મુક કદાપી જો તારે મારૂં પેટ ભરવાની તૈવડ નાં હોય તો તું અરધ ખાણુંજ મને આપજો પણ આપણુ દંપતી તરિકે સાથે હશું તેમ આપણી અને આપણા વડીલોની જાલા છે.

(૧૨૨)

વિકઠ વળામળાલ, ઇ વળે વાશીગણ નહીં;

જઠને હવે તું જીવાર, કોડે કાળા જાલને;

અર્થ—ઉપરના બોલ સાંભળી ક્રમે વિકઠને કહ્યું કે હું વિકઠ, હવે વળા ન પકડ એટલે કે મારા ધરમાં તારું મન નાં રોક, કાળુ કે હવે આ ધરમાં તારો વાસો સદાને માટે નથી એમ સમજ કાળા જાલને ત્યાં જા કે જે તને તારા અંતરમાં તારા પ્રાણથી પણ વધારે વ્હાલો છે. એટલે હવે બનાવટી હેતુ હું ક્રમા પ્રત્યે ના બનાવ (ક્રમે કાળા જાલના માટેજ વિકઠ તરફ વ્હેમી બન્યો હતો.)

(૧૨૩)

વીકઠ છેવટનું જ્ઞાન, હેતુ વીનાં હળગે નહીં;

દયમાં બેઠી દાઝ, મેલું મન મેલે નહીં.

અર્થ:—૩મી વીકઠના કાલાવાના સંભળી ક્રમે કહ્યું કે હું વીકઠ હવે જે કંઈ સમજણની વાતો કરવી તે નકામી છે કેમકે બનાવટી સમજણની વાત સાવધ થયેલ માત્ર ચિતમાં લેશ માત્ર પણ અસર

નહિ ધરી શકે; તારાં વર્તનના અગાધથી મારા અનરમાં એવા તો
ધાના કાપ પડ્યા છે કે ને કોઈ રીતે મટે તેમ નથી માટે જા.

(૧૨૪)

સગા લેને માપ, હામાં તેણે ઉનાં કરી;

પંડમાં હુશે જો પાપ, તનમાં જવાળા જાગશે.

અર્થ:—છેવટ પતિવ્રતાને પરિપુર્ણ પાળનારી વિક્ષએ કમાને
કર્તું કે કમા, મારી ચાલ માટે જો તને બ્લેમ રહેતો હોય તો ખાતરી
જ માટે તાવડામાં તેણે ઉકાળ અને ફું તેમાં હાથ બોળું. જો
મારામાં પાપ હશે તો મારું શરીર ઉકળના તેણમાં તગાઈ જશે.
આમ દણા છતાં પણ કમાએ વિક્ષને કાઢી મુઠી એટલે વિક્ષ દુર
દેશાવરમાં દોઈ અમમ્મયા ગામમાં શુદ્ધ વર્તનથી એકલી રહી. અમુક
વખત વિત્યા પછી દેશમાં ધોમ દુકાળ પડ્યો અને માણસો રાંક
ત્યાં તેમાં કમો પણ સનિ અને સત્યાવવાના દોષથી ધર ખાર અને
માલમિલકત વગરનો (ખોટાં ખરબમાં ખરચી નાખવાથી) યજ્ઞગયો
અને બિમાર દુઃખી હાલને હાથમાં કાચમી લઈ માગણુ યજ્ઞ દેશા-
વર દરવા માંડી મુજરો કરવા લાગ્યો. પણ અહિં વિક્ષતો પવિત્ર
રૂઢિણી જે કાંઈ મહેનત મળુરી ધાય તે કરે ને ધન્ય
કૃપાથી સતીપણાને સાચવી મુખી જીવન મુજરો છે તેમાં અચાનક કમો
વિક્ષ એક દિવસે પોતાના ઘરના કમ્બાઉન્ડમાં સુતર કાંતતી કાંતતી
કંઈ મનમાં ગાતી હતી નેવામાં તેની નજીક માગણુ વેગે બિખારી
દશાએ “ પ્રભુ વારસે કટકો મોટલો આપોને ” એમ કહી ઉભો
રહ્યો. કમાએ વિક્ષને ન જાણખી પણ વિક્ષએ તો તરત પોતાનાં

પનિને ઓળખ્યો અને પ્રભુની મારક વ્હાલે દુને પ્રેમથી ઓળખાણ
આપી સ્વાગત કરવા અધિરી ધર્મ પણ એની દશા આવી જાયી ૨ ને
જાણ્યા તેને પુછ્યું કે

(૧૨૫)

નહીં સાધુનો સંબંધો, ના નીર નવાલે નેહ;

ફાટય મેલે હુગડે કમો ઉમો દહ.

અર્થ — હે મુસાફર (કમા) ! ધોયા વગરના મેયથી મડી
ગમેય અને એ પણ જુનાં પુરાણા ધર્મ ફાટીને લગત ધર્મ મોન
કપડા પહેવાં છે તો યુ સાધુના કારખાના બધ ધયા કે જળાશયો
માથી જન્મ ખુદી ગયા વળી દુર્બળ કેમ દેખાવ છે ? માન અને
સ્વામ કયા જગા જ્યા ? છેલાણી ચટકુ કયા ગયું ? અને આ પણ
કેમ મુજ ગયા છે કે જેના દુ ખથી તમે એક હુગડુ પણ ચાખવાને
તદન અસમ્મત ધર્મ ગયા છે

(૧૨૬)

સાધુ સત્યના દીક્ષમાં, નીચનીતિને સ્થાન;

ઉજળાં દહ કોને દેખાડીએ, વીકળ ગઈ મુજાન.

અર્થ — હે સ્ત્રી ! દેશમા ધોમ દુ ઝાગ પડ્યો છે કે જે દુ કાગ
નાથી જેની મુગપર લીધુ લંટકના હતા તેના મડાન માની પણ
બિખારી થઈ જમડના ચયા તો પળી દુ ઝમેતે ચા લેખાયા ? વળી
દુગ્ધાળથી સામુદ્રપ સફેતાર્ત તો સત્યાગ્રહી કેમ સજ્જનના હંસમા
દરો અને પાણી (વટ-ટોક) તો જે નીનિરાન હશે તેની આખો-

માંજ હમે બાકી તો બહુ દરેકાણે થઇ ગયું છે વળી હવે ઉંઝળા
રહી હોને ચોલા બતાવવી ? કેમકે સ્વામિની ચોભા જોવાને આતુર
તરી તે વિદ્યને તો ધિકારી તજ દીધી એટલે આમ રૂખાતો થયો ને
અતે આ ઉઘાડા પગે ચૂવગડાની કાંકરા અને કાંટાવાળી જમીનમાં
રૂખાતાં પગ ઊંચાઇ ગયા ને તળીઆમાં છાયાં પડ્યાં છે કે જેની
રક્ષા માટે જોડા પણ ખરીદી પહેરી શકવાની ત્રેધક રહી નથી.

(૧૨૭)

આ દહુની સગા, ત્વગાની શીવડાવું મોજડી;
તેમાં મુઠાવું કમા, કાળજ સગતણીઉં કુમળી.

અર્થ—હે કમા ! તું મારે ખાનીંદ છે અને હું તારી તજ
દીધેલી સુખ કુખની ભાગીદાર સ્ત્રી વીરકાણું. તો તારું કુખ હું
જેનઇ શકની નથી માટે શાન્ત થા. તારા માટે જો હું મારા મોખા
ગણાતા આ માનવ દેહની ખાસ ઉત્સવી તેની મન ગમની અને હલકા
વજનની નાનુક મોજડી શીવડાવી તેની અંદર તારા પગનાં તળી-
યાને લેશ પણ કંઠણ પદાર્થના આધાતથી દરદ ન થાય તેની સંભાળ
માટે એ મોજડીયુમાં હું મારાં કુંજાં કાળજના લોચાની ગાદીવાળી
સગવલી (૫૩) બનાવી તારા પગમાં પહેરાવીશ એમ કહી બને
વીયોગી દંપતિ પુનઃ પ્રેમથી મળ્યાં અને મુખી જીવન ગાજ્યાં ! અમ્નુ-

(૧૨૮)

માથું મદરસ તણું, ભાળે ભાયાણી;
તહારી ળીકે રાણીંગના, બિવે જે તાણું બાવલા.

અર્થ—કાદાઆવાડમાં કાદી કોમની અંદર બાવાવાળા નાગે

એક વિનર એમે તો જળજ્જસ્ત લડવૈયો યદ ગયો છે ૩ તેના
ત્રાસથી મેદરડા બામાણી અને જેતપર પપુ ડરીને આવતા

(૧૨૯)

વિસાવદરની વાણ્યે, ટાઠ ડસુળા ધાય;
ચેરાળા આવલ વીનાં, વાડીયું ખાવા ધાય.

અર્થ — ખાવોવાળો જોકે એક ગરિબ ઘેર અવતર્યો હતો એટલે
કે તેના પિતા રાણીખવાળા પાસે માન જુજ ગીરાસ હતો તોપણ
ખાવોવાળે જ્યારે ભર કુવાન થયો ત્યારે તેણે વિર સતાથી પોતાની
તલવારની બહાદુરી વડે ધણા ગામે ઘેર કર્યા હતા જેમા પોતે હાલ
જે જુનાગઢનો મહાલ વીસાવદર છે ત્યાની નજીકમા એક “જમી
નના ધડો” નામનો દાંખો હતો એમ કહેવાય છે ત્યા રહેતો ને ત્યા
અતિ દિવસ પોતે પોતાની સ્લામકાર મહળની વચ્ચે રજવાડાને ગોબે
સેવી મિજલસનો આનંદ લેતો હતો

(૧૩૦)

ખાવો હગલાં બે, ભારદમાં પાછાં ભરે નહીં;
ભરે તોતો મેં મસકમાં માંગાણી વચ્છત નહીં.

અર્થ — વળી તે ખાવોવાળો ધી માણાનો એવો તો ભડ હતો કે
તે કોઈ દિવસ પાછા પગે હડયો નહોતો

(૧૩૧)

ટાપી ને તરવાર, નર બીજાને નમે નહીં;
સાહેબને મહીનાં ચાર, બંધીખાને રાખ્યો તે આવસા.

અર્થ:—એ બાવાવાળાના માટે અગાઉના લોકોમાં ઉપરનો
 હવો (સોરઠો) બોલાય છે અને સાંભળવા પ્રમાણે તેની મનમથળેથી
 છે કે અંગ્રેજ લોકોનું કાઠીયાવાડમાં કોઈ પણ જાતની રાજ્ય સત્તા
 યાતો અમલનું જોર જામ્યું નહોતું તે વખતમાં બાવોવાળો પુર
 જોરમાં હતો અને તેણે આસપાસનો ગીરાસ ઘેર કપોઈ અને બહુ
 તોફાન કર્યું ત્યારે તેને સવાહ આપવાને યાતો હાજર દેવાને એક
 અંગ્રેજ તેને ત્યાં જઈ ચડ્યો પણ બાવોવાળો તેની સલાહ યાતો
 દાખને નહીં મણુકારનાં પેલા અંગ્રેજને પકડી ચાર માસ સુધી નજર
 કેદ તરીકે રાખ્યો હતો, એમ કહેવાય છે.

નોટ૦—આ બાવાવાળાની સર્વસ્વ હકીકત “કાઠીયાવાડી ઝરાહીર”-
 ના ખીન્ન ભાગમાં અન્યનાં જીવન ચરિત્રોની સાથે તેના પણ જીવન
 ચરિત્રમાં આવશે તોપણ તેણે એક અંગ્રેજ કેપ્ટનને કેદ કરેલો તેની
 સાબિનામાં નિચે પ્રમાણેનું ખ્યાન કે જે મુંબઈના સુપ્રસિધ્ધ “સાંજ
 વર્તમાન” પેપરના તા. ૧ હી માર્ચ સને ૧૯૧૩ ને રાનિયારના
 અંકમાં પ્રગટ થયેલું તેનો ઉતારો પશ્ચીમની જાણ ખાતર જોવાને
 તેણે અમે નિચે પ્રમાણે સખી જણાવીએ છીએ. (ભદ્રાચાર્ય)

“કાઠીયાવાડ” વીધે સરસી-વોરનરનું ભાષણ.

રાયલ મોસાઈકી એન્ડ આર્ટ્સના હીંદી વીભાગ સમક્ષ “કા-
 ઠીયાવાડ” એ વીધે એક નીમંધ સર વીલ્કન લી-વોરનરે મુંબઈનાં
 નવા નીમાવલા ગવરનર લોર્ડ વીલીંગટનના પ્રમુખપણાં નીચે ગઈ તા.
 ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી દીને વાંચ્યો હતો સર વીલ્કનને તેમાં જણાવ્યું
 હતું કે, કાઠીયાવાડ ગેરજાદોગતથી લારેલો મુલક હતો અને કેટલાક
 સવાલોનો ખીલકુલ નીવેડો થઈ નહીં શકે એમ લાગતું હતું તે પ્રદેશ

પણ એવો હતો કે કુદરતીજ ગેબ્બ દોખમ્ન હોય. ગુજરાતના કીના-
રેથી ત્વણે કે અરબી સમુદ્રમા કપામની એક ગાસડી પડી હોય તેવી
રીતે એ દેગ આવી રહેયો છે. એ દ્વીપકંપ સીયોનના જેટલોજ મોટો
છે અને તેની વચ્ચે ૨૫ લાખ જેટલી છે.

કાઠી પ્રજા.

જે કાઠી પ્રજાએ એ સુવકનું નામ “કાઠીયાનાડ” પાડ્યું તે
મણે ખીમ તમામ રજપુતો અને મુસલમાનો સેપાહો કરતા મરાઠા-
ઓને વધારે વીતાડ્યું હતું સને ૧૮૨૦ માં બારાનાવા નામનો એક
મખ્યાત કાઠી સરકાર હીદી દરયાઈ કાફલાનાળા કેપટન આઠને ગીરના
જંગલમા લઇ ગયો હતો કેપટન આન્ડ તે જગાએ અગીઆર અઠ-
વાડીયા મુખી સંઘટ સહન કરીને રહ્યા અને તે વખતે વણા પ્રકારના
લુપ્ત થના જોવા હતા સને ૧૮૬૭ માં હીંદી સરકારે પેશ્વા પાસેથી
કાઠીયાવાડનો ખંડણીનો તેનો લાગ મેળવ્યો અને ૧૮૭૦ માં ગાય
કનાડે એ પ્રાંત ખાતે પોતાનું લશ્કર ની મોઢવરાની બંધણી કરી
આ રીતે એ પ્રદેશને દેશને એકતડા કે પરદેશી હુમલામાથી તેમજ
લડાઈમાથી બચાવ્યો ઓગણીશમી સદીની શરઆતમા દેશમા ગેરમં
દોખમ્ન આવ્યો હતો પણ મુઘલ સરકારે દેશી રાજ્યોના અંદર ખા
તેના કારોમારમા માથુ મારવાની ના પાડી હતી પહેલા તો તેઓ
ગાયકવાડની ઝારીમા સામેવ યદ્ય જદ્ય પ્રગ્ન ઉપર જજરાઈ ગુજ-
ગ્તા હતા પણ જ્યારે ગાયકવાડના લસકરની જગવી રીતભાતનો
તેઓને અનુભવ થયો ત્યારેજ તેમણે વડોદરાની સરકાર પાસેથી
એવું લખત માગ્યું કે ગાયકવાડ માટેની ખંડણી ઉધરાવવાનું કામ
ખ્રીષ્ટ સરકારને વ્યાધીન રાખવું સને ૧૮૬૩ માં તમામ મુખ્ય

રાજકર્તાઓની સત્તા નહીં કરવામાં આવી હતી અને તે પછી દુર-
તજ એમ સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે, તે રાજકર્તાઓ પોતાની સ-
ત્તાને સારો ઉપયોગ કરે તે માટે તેમને કેળવણી આપવી જોઈએ તથા
પી. રજપુત હોવાથી મગરૂરી પુત્રોને ઘરથી બહાર કઠાડવા સામે
કુટુંબનો મહત્ત્વ વીરોધ વગેરે કારણોથી તેઓ મુખર્ષિ હિંસાકાની શા-
ળાઓ અને કાલેજોનો લાભ લેતા નહોતા અને તેના પરીણામે સને
૧૮૭૦ માં રાજકોટ ખાતેની રાજકુમાર કાલેજ ઉઘાડવામાં આવી
જે રાજકર્તાઓનાં સંતાનો માટેની કાલેજ તરીકે પડેલીજ હતી. એ
કાલેજ અપાયા પછી ૨૬૦૦ રાજકુમારોએ ત્યાં અભ્યાસ કર્યો છે.
જમીન ખાસસા કરી લેવાની યઘ્ધનીયી દૂર રહેવાથી, રાજકર્તાઓના
ઉદ્દેશ્ય અને તેમ વધુ પ્રમાણમાં કાયમ રાખવાથી અને તેમની
સહાનુભૂતી સંપાદન કરવા માટે દરેક જની રાકનો ઉપાય યોગ્યથી
કાળિયાવાડ ખાતેનો કારોબાર શ્વેતમંદ નીવડ્યો છે. સા. વા.

(૧૩૨)

નારી તો રંડાય સદાય, નર કોઇ દી રંડાય નહીં;
ઓખો રંડાણો આજ, માણેક જાતાં મુજબો.

અર્થ—સસારમાં એવો નિયમ છે કે, ભર્યારત્નું મૃત્યુ યતાં
સ્ત્રીને રંડાપો વિધવા દશા) આવે છે. પણ સ્ત્રીનું મૃત્યુ યતાં પુરુષ
કોઇ દિવસ રંડાતો નથી કારણ કે તે ખીજી સ્ત્રીને પરણવા હક્કાર
છે, જતાં પણ મુળ માણેક મૃત્યુ પામતાં ઓખો રંડાપો એમ કહેવ
છે. મતલબ કે કાઠિયાવાડમાં ઓખો મુલક છે અને તે ઓખા ઉપર
વાઘેર જતના લોકોનું વડપણું હતું. વાઘેરના વંશમાં મુળ અને મા-

છોક નામના શુરવિર નગ ઉત્પન્ન થયા અને કારણુમરે તેને આ
 વેલુ પડ્યુ તેનું આ બારવટ કાઢિયાવાડના સધળા બારવટીઆ કરતા
 નામધાજી અને નીનિપણાનું હતું એવું બોલાય છે. કારણુ કે મુળ
 માણેકના તાબામાં સંખ્યાબધ માણસો હતાં અને તે જે ગામને બા-
 ગતાં તેજ ગામના પાદરમાં ડેરા તથા તાણી વિશ્રામ કરતા અને
 પુટેલા માવથી ખાજબોને ચોગરા જમાડી દક્ષણા આપતા. આલું
 બારવટું પબ્લીકમાં કરનાર મુળ માણેક હિમવદાન ગણાતા પણ તેનું
 મૃત્યુ થતાં બોબો (દેશનો એક ભાગ) રંગાઈ પડ્યો એમ વૃદ્ધ
 માણસોમા દેણી છે.

(૧૩૩)

માણેક, સિંચાડા માંડિયો, મુળુએ ભરી (ભીડ) ભાડ.
 સોલજરની દરી શેરી, વાઘેર ભરડે વાડ.

અર્થ—મુળ માણેક જ્યારે કોઈ રીતે મદાન ન થયા ત્યારે
 નામદાર બિટીંગ સરકારની મદદ માગવામાં આવી અને તે મદદમાં હેમડ
 અને લટુસ નામના યુરોપીયનની સરદારી નિચે એક દુકડી તેને મદાન
 કરતા પાછળ પડી જેમાં તે બંને પક્ષનો ભેદો થયો અને એવી તો
 યુનખાર લડાઈ થઈ હતી કે તેનું વર્ણન કરનાં કોઈએ ઉપરના દુકડા
 દેશો તેવોજ ચિતાર થયો હતો. જેનું વર્ણન પણ તેના જીવન
 ચારેત્રમાં બતાવવામાં આવ્યો

(૧૩૪)

દાદમાં ખટકે કાંકરો, કાચું ખટકે નેણુ;
 વચન ખટકે ઉરમાં, ગયાં ખટકે સોણુ.

અર્થ—ગત્રીસ ભાતનાં રસમય અને સ્વાદિષ્ટ બોળન બ/મતાં હોય પણ તેમાં ચરત ચુકથી એક ગ્રાસ (નવાલા) માં ઝીણી સરખી પણ એકાદ કાંકરી મુખમાં આવી જાય તો તે દાદને ખટે છે એટલુંજ નહીં પણ તે આખો ગ્રાસ અત્રીની એટલે અચ્ચીરપ થઈ પડે છે. નેત્રની અંદર રમમાત્ર પણ કણ પડી જાય છે તો નેત્રની સપ્તળી તેજ શક્તિને વિધ્નરૂપ થઈ પડે છે. ગમે તેવું હેન હોય કે જે હેન અમૃત કરતાં પણ વધારે કિમની ગણાતું હોય પણ જે તેમાં અન્યો અન્ય બોલાચાલી થઈ જાય અને તે બોલાચાલીના અગે બારે પડતો એટલે ન જાગતો એકાદ પણ બોલ સંભળાય તો તે બોલની અસરથી અમૃતરૂપ ગણાના સ્નેહમાં હળાહળ ઝેરની પ્રમા ફેલાઈ જાય છે એટલુંજ નહીં પણ તેની અસર જીંડગી સુધી હૃદયમાંથી ભુંસાતી નથી. તેમ સ્નેહી માણસ કે જેના વડે આપણું જીવન હોય એવું માણસ સરી જાય અર્થાત તેનો વિયોગ થાય તો પણ સમજીને બધી જાતની મજા આતસ વન દેખાય છે.

(૧૪૫)

મોતી ભાંગ્યું સારતાં, મન ભાંગ્યું કવેંણું;

ઘોડો ભાંગ્યો ફેરતાં, નહીં સાંધો કે રેંણું,

અર્થ—બાળનસ મોતીની અંદર શાર પાંડનાં (વીર પાડતા) તે મોતી ભાંગી જાય તો તેને, કવેંણું એટલે ખરાબ શબ્દ (મેંણું ટાણું) થી મન ભાંગે (મનમાં તેની કડવાશના હવા જવાઈ જાય તે) તેને; તથા મ્વારી કરતાં (ફિસ્વતા) ઘોડાના પગ મરડાઈને ભાંગી જાય તે સપ્તળાં વાનાં પાછાં સુધારવા બેસે તો ગમે તેવો કારીગર અને સ્વાણો માણસ હોય તોપણ તેનાથી તેનો સાથો મળતો નથી

(ફરી સુધરતું નથી) કે રેંછુ લાગતું નથી (જેવું ને તેવું અસલ) રૂપમાં) થઈ શકતું નથી.

(૧૩૬)

મોઠાં મોરિ ભોગ, અને ચોકક કાંઉ સગાવીયે;

બોલી જણાવે જાત. એના પરિચા કાંઉ પુછાવીયે.

અર્થ.—મોરી—એ એક ભંસ અથવા ગાયને બાધવાતું દોરકું છે અને તેને કાઢિયાવાડમાં મોરી કહે છે—એટલે જેના મોઠા મોરીને લાયક છે તેને ચોકકું (વાધ-લગામ) શુ ચડાવીયે—મનમજ કે તેને લગામ શોભતી નથી એટલે જેવી સભા તેવી વાત—છાણની દેવને કપાશીયાનીજ આખો હોય—છાણા પીણુનાં જવા અને મેસુમનો નારનો લઈ જવો તે શોભે નહીં—તેમ માણસ પોતાની બોલીમાજ વર્નાઈ રહે છે એટલે પછી તેના કાણુ બાપદાદા કે તે કઈ આર્થાદનો છે તે પુછવા પણ રહેતું નથી.

(૧૩૭)

સંગત બીચારી શું કરે, જેનું હૃદય કઠોર;

બાર ચાર પાણી ચઢે. પથ્થર ન ભીંજે કોર

અર્થ.—રાતને દિવસ કાળમીઠું પથરને અખંડ પાણી રેડાતું હોય ને તેને પાણીમાંજ બોળી રાખવામાં આવે તો પણ તેને જેમ પણ પાણીની અસર જેમ લાગતી નથી તેમ કઠોર હૃદયના એટલે કુકર્મી અને ન કરવાના કામો જેવા કે દગલખાજ, ગોરી, છીનાળા, શુકું બોલવું, મીઠા વધ, આપસંગાને છેલ્લ વીગેરે નીચ કામ કરવાની જેને હમેશાં ટેવ પડી છે તેને ગમે તેવા સતસંગમા અને સારી મો-

જનમાં રાખો તોપણ તેને લેશ પણ સારી સોજાની અમર લા-
ગતી નથી.

(૧૩૮)

ઢોલા તુંથી ઢોર ભાંતું; ગરે જંગલના ઘાસ;
સાંજ પડે દીઆથમે, કરે ઘરડાંની આશ.

અર્થ:—પ્રિતી વશ થયેલી પ્રેમદાને પોતાના સ્નેહીથી
દબવ ઇચ્છાથી વિખુટાં પડવાનો સંજોગ આવ્યો ત્યારે તે પ્રેમદાએ
પોતાના સ્નેહીને કશું કે હવે નમે મને પાછા ક્યારે અને ક્યાં મળ-
શે તેના જવાબમાં સ્નેહી પ્રેમદાને અમુક વખતે અમુક સ્થળે
મળવાનું વચન આપી ગયો. બાદ આપેલ મુદ્દે તે સ્નેહી પ્રીતીપદ
થયેલી પ્રેમદાને મળી શક્યો નહિ ત્યારે પ્રેમદા તેને ઇન્કોદ આપે છે
કે હે ટોલા-(સ્નેહી) તારાથી તો બે શીગડાં અને એક પુછડાવાળાં
ઢોરાં પણ સારાં કે તે બિચારાં આખો દિવસ વગડામાં વીતાવી યાસ
આપ છે તોપણ સાંજ પડે અને સુર્જાસ્ત થવાની વેળાએ પાછા વગર
ભાગમણે ઘેર આવી ઉભા રહે છે. મનન કે તું તો તે ઢોર (પશુ)
માંથી પણ ગયો કે આપેલ બોલ અને કાલ ન પાળી શક્યો.

(૧૩૯)

કોમ્પ પુરૂષ કોમ્પ ઘેડલો, કોમ્પ કુળવંતીનાર;
સરજનહારે સરજીયાં, ત્રણે રત્ન સંસાર,

અર્થ:—સરજન હાર.એટલે માલિક (ખુદા મા પરમેશ્વરે) આ
જગત ત્યારે જન્માવ્યું ત્યારે તેમાં મોંઘામાં મોંઘાં અને ઉમદામાં ઉ-

મદા ગ્રામ્ય જનતાનાં રત્ન બનાવ્યાં છે. તેમાં (૧) રત્ન પુરુષને પણ
 ક્યો કે જેની વાણી સાર્વજનિકમાં પ્રસન્ન માફક ઝીલાતી હોય જેનું
 આવાગમન દેવ કરતાં પણ પ્રીય ગણાતું હોય જેની છાંયામાં (કમા-
 રણીમાં) હમરો ગરીબ તરંગર નમ્યાં હોય (જેનીરોજમાં અગણીન
 કુટુંબો પોતાનું ગુજરાન કરતા હોય) અને જેની સુખ્યાનિ દેશના
 એક છેડાથી તે બીજા છેડા સુધી પ્રસરાઈ રહી હોય એવો ઉદરભાગી
 જે પુરુષ હોય તે પુરુષ રત્ન સમાન બધે રત્નથી પણ દિમ્પતી છે
 (૧) કુળાંતીનાર-એટલે જે સ્ત્રી લીલા પગલાંવાળી મનમુગ્ધ કે તે
 જેના ધરમાં હોય. તે મુરડીનખાલુ છતાં પણ તેના આવવાથી અખુટ
 સદ્ગતી અને અનેક સુખના સાધનરાગો બને તે તથા જેની રહેઠાણી
 સ્વતી રીના, દ્રાપની, અને અનુયાના મુજબાને પડોંચી વગે તેની
 હોય-પતી ઉપર ભાવ-કુટુંબના ઉપર સ્નેહ પારકું અને પોતાનું
 સમાન ગણુનારી દયાનો દરીયો, ઉદારની અરધી, અને હમેશાં હમ-
 મુખી રી પવિત્રપણને ધારણ કરી પ્રતીક્ષિત પોતાના પતિના હુકમ
 પ્રમાણે વર્તવામાં ઉત્સુક રહે તે સ્ત્રી પણ સંસારમાં રત્ન સમાન છે.
 (૩) ઘોડા (અથ) જે ઘોડા સ્વારની મરજી પ્રમાણે વર્તનારો અને
 મારેથી મુન્નાફરીમાં કનેક્ટ નિવડી મુગ અથગે પડોંચાડવામાં તીટ્સુ-
 ધા થાક અને તરછતે વેઠનારો અને પોતાના સ્વારના સંકટ વખતે
 પોતાના સર્વ સુખનો ત્યાગ કરી ગમે તેવી વીટંગણા બોગરીને પણ
 સ્વારને સારીથી આનંદ આપે એટલુંજ નહિ પણ પોતે થાકીપાકી
 ગયો હોય છતાં પણ પોતાના સ્વારની ઉપર દુશ્મન દળ દુરી પડ્યું
 હોય તો થાક્યાકને બાલુ મુઠ્ઠી દુશ્મન દળમાંથી સ્વારને મુક્ત કર-
 વામાં પાલન ન રહે એવો ઘોડો પણ આ સંસારમાં રત્ન સમાન

સમાન ગણાય છે કે એવા ઘોઠાથી પ્રતાપી પ્રતાપ, પ્રથુ અને શિવા-
જી પોતાની દરેક કૃતે, કરવાને શક્તિવાન નિવડ્યા હતા.

(૧૪૦)

ભક્ષાં ભેવન વીસરે, નઘણાં ન થડે ચીત;
કાળી ઉનને કમાણસાં, હુલે ન ગડે રંગ.

અર્થ:—ભક્ષાં એટલે જેનું જીવન જગતમાં પરોપકારી ગણાતું
હોય એવા માણસનો વિયોગ લેશ પણ ભુલાતો નથી વળી નઘણાં
એટલે જે માણસને અનેક જાનના ઉપકાર કરીએ તોપણ તે ઉપકાર-
ની લેશ પણ કિંમત કે કદર ન કરી જાણે તેવાં માણસ સ્વપ્નામાં
પણ યાદ આવતો નથી. કે જેમ કાળાં રંગની ઉનને લીલો, રાતો,
પીરોજી, ઘોળો, ચુસાખી કે કેશરી કાષ્ઠપણ જાતનો રંગ (કદર) લા-
ગતો નથી તેમ કમાણસ એટલે કુકર્મ કરનાર માણસને પણ સત્સંગ
કાષ્ઠ દિવસ લાગતો નથી.

(૧૪૧)

ભક્ષાં તો ભવો જીવો, નગણાંને પણજ;
જો નગણાં નહોતજગતમાં તો ભક્ષાં સાંભરતકી.

અર્થ:—આ જગતમાં સારાં કર્મ કરનાર માણસો ઘણા વર્ષ
સુધી જીવે તેમ કુકર્મ કરનારાં અધમ માણસ પણ ઘણા વર્ષ સુધી
જીવે એમ બુદ્ધિશાળી પુરુષ ધન્ય છે કારણ કે જો કુકર્મ અને
અધમ કામો કરનાર માણસો જગતમાં ન હોય તો પછી સારા કામ
કરનારની પીઠાન પડત નહીં.

(૧૪૨)

થોરે કેળાં થાય, કળજગના વારા વીરો;
મીઠપ નહીં મનમાય, સાચું સોરઠીયો ભણે.

અર્થ.—થોરના ઝાડે દોઢ દીવસ કેળાં પાકે નહીં પણ સોરઠીઓ
કહે છે કે કળજગના પ્રભાવે કદાચ થોરે કેળાં થાય પણ તે દેખાવમાં
કેળાં પણ તેનામાં કેળાંના જેવી મીઠાશ હોયજ નહીં. થોરના ઝાડે
કેળાં ફળે એ અશ્વજીન છે છતાં તેવી ઉપમા આપી છે તેની મનલ-
પ એવી છે કે કમળન માણસ ફળવણીના બહોળા સાધનથી કાઢને
ઓથ ભડે જમાનામાં પુજનીક વીધ્યા સંપાદન કરી હીઠી મેળવી
મોટા હોદ્દાની જગ્યા લેવાને ફોદમંદ થાય અને તેથી તે કમળન
રોય છતાં પાંચ પચીસના કિર હુકમ કરનારો અને હુકમી ફરે સા-
વજનીકમાં સરસાઈ લેનારો બને તોપણ જનવંત માણુમના જેવી
તેનામાં કદર, નરમાશ, ભક્તમનસાઈ અ. સાદાઈ આવેજ નહીં
કારણ કે એરઠો તે એરડો અને આંખો તે આંખો.

(૧૪૩)

મનુષ્યમાં નાપીક જીવો, કાચ પંખી નીરધાર;
પશુ માંહી જાણુક જીવો, કાચ ચંગળ સરદાર.

અર્થ.—મનુષ્ય જાતીમાં નાપીક અટલે હજામ, પક્ષી જાતમાં
કાગડો અને પશુ જાતીમાં જાળક એટલે શીયાળીયું આટલા ત્રણ
જુગ્યામાં જુગ્યા ગણાય છે.

(૧૪૪)

ભાટીયા હું ભટકમાં, જેસી રહે તારા આરમાં
હું જ રેલ ગાડીમાં, તો હું જામડા તારમાં.

અર્થ—એક ગામડીયો ભાટીયો ધણીજ મુશ્કેલ નિધનિમા
આવી પડ્યો હતો. તે ભાટીયાના ઘરમાં આઠ દસ માણસ હતાં
અને તે સવળા માણસનું શુજરાન કરવાનું ભાટીયાના ઉપર ફરજ
હતી. પણ ભાટીયો અનેક જાનનો વાણુજ વેપાર અને ધંધો રોજ-
ગાર કરે પરંતુ કમનસીમ હોવાથી તેને કોઈ રીતે લાભ મળે નહીં
પણ ઉત્કુંદ દરેક કામમાં તેને નુકસાન પહોંચે. આવા સંજોગથી
‘ભાટીયો કંઠાળી મયો અને વૃદ્ધ પાટોશીની સલાહ લેવા ગયો કે હવે
મારે શું ઉપાય કરવો ? આ જવાબમાં વૃધે જણાવ્યું કે ભાઈ કરમ
જે ડગલાં આગળ આસે છે માટે એ નિયમને વિચારી સજુરી પકડી
જેસી જા. ભાટીયે પણ વિચાર કર્યો કે જો બે ધંધારોજગારમાં જાઉં

હું ત્યારે પગવાળો (ખાદજી) જાઉં છું અને તેથી મારું કરમ
મારી આગળ જે ડગલાં આસનું હશે એ નહીં છે. આવામાં તે ભા-
ટીયે સાંભળ્યું કે કાઠિયાવાડમાં રેલ ગાડી આવી તે પવન વેગે આસે
છે અને આખા મીનીને ઉધાડીયે એટલી વારમાં તો ક્યાંઈની ક્યાંઈ
આવી જાય છે. આવી વાત સાંભળી ભાટીયે:હીમતમાં આવી કંઈ
કે હવે કરમ જામ મારે છે કેમકે આવી પવન વેગી રેલ ગાડીમાં
જેસી હું મુગધ જાઉં તો કરમ :જોયાં ખાતું ક્યાંઈ પાછળ પડ્યું
રહેશે એમ ધારી ભાતું બાંધી પોતે પોતાનાં ગામથી પાંચ છ માઈલ
દુરના સ્ટેશને રેલ ગાડીમાં બેસવા માટે રવાના થયો ને સીમાડે

આવ્યો ત્યાં તે બાટોગાનું કરમ આજળ બેઠેલું તેણે તેને કહ્યું કે હે! બાટોયા તું ક્યાં જાય છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું હું કરમની બીટિ રેલમા બેસી મુઝાઈ જાઉં છું અને રેલ પવન વેગે ચાલે છે એટલે મારું કરમ મારી પછવાડે રહી જશે. આવું સાંભળી પેદુ કરમ બોલ્યું કે 'તું જ રેલ જાડીમાં તો હું જાડાઈ તારમાં' પણ હું તારી આગાડીજ છું મારે મહત્તનો બટક મા અને તારું ઘર જાવી બેસી રહે.

(૧૪૫)

✓ વિમળ, વિખ્યાતિ, વિરક્ષા, વિનય, વિશ્વપતિ, માન;
જે ઘર પાંચ વવા નહીં, તે ઘર સદા મશાન.

અર્થ—આ સંસારમા જે કુટુંબમાં (૧) વિમળ (એટલે મ-
લીનતા કે દોષ પણ જનના છળ દગા કે દોંગામ નહીં તે), (૨)
વિખ્યાતિ (એટલે નિર્માળ કામ કરીને લોક પ્રસિદ્ધ થવું તે) (૩)
વિરક્ષા (એટલે નગરોજની માફક મેણાં ટેણા નહી ખાતાં સાત્ય
અને સદાય શુ રવિરપણું બતાવવું તે) (૪) વિનય (એટલે ક-
ળ્યા આગામી પેઢે સદાય નમ્ર રહેવું તે અરિજથી તે તત્વજગ સુધી
નાં દરેક માણુઓને સગી રીતે આમન ક્ષિત્રી નિહાળી સુખ લલચી
આદર સત્કાર કરવું તે) (૫) વિશ્વપતિમાન (એટલે પેદા કરનાર
માલીફની બાંનીનું હલમાં અડોનિશ માન હોય તે) એ પાંચ પ્રકા-
રના વવાનું વસતું હોય તે જીવન સફળતા કહેવાય છે એટલુંજ નહીં
પણ તે કુટુંબનો પ્રહરયાત્રમ વાસ્તવિક અને મંગળકારક ગણાય છે
પણ જે કુટુંબમાં એ પાંચ વવાની ગેર હાજરી ગણાય છે તે કુટુંબનું
સ્થાન સ્મરણ જેવું એટલે મુઝાં બાળવાના સ્થળ જેવું છે.

(૧૪૬)

સદા ન જોખન-સ્થિર રહે, સદા ન લક્ષ્મી નેહ;
જોખન ચળ, સંસાર ચળ, ચળ વહસવ ચળ દેહ.

અર્થ—પુત્રા અવધા, દ્રવ્ય, વદ્યભવ, અને આ દેહ કાયમને માટે આબાદ રહેતા નથી પણ તે ચળ એટલે નષ્ટ પાતો ફનાં થાય છે એટલુંજ નહીં પણ આ સંસાર કે જેમાં વસીઆપણે અનેક જાતના મનસુખા અને આગાના હવા કીવા બાંધીએ છીએ તે પણ ચળ છે એટલે એક દીવમે વિનાશ થશે.

(૧૪૭)

માયાધી માયા મળે, કર કર લ'બા હાથ;
ગરિબ નિગાધી જોઈને, ન જોલે તે સાથ.

અર્થ—સંસારમાં એક એવી રીત જોવામાં આવે છે કે ગમે તેવો પાછાવાળો પુરુષ હશે તોપણ તે જ્યારે ખીજ પદ્મ-વાજાને દેખશે તો સામાની ઇચ્છા નહીં હોય છતાં પણ તેને લાખા તાપ કરીને પરાણે મળાને એટલુંજ નહીં પણ વગર માએ કીમતી રૂકમ ખર્ચીને તેનો લયોપતો કરશે કે જે લલોપતાની સામાને અસર થતી નથી. પણ એવો વીરલો જવલેજ મળે છે કે જે ગરીબને જોતાં પેલા પૈસાવાજાનાં જોટલો આપર સતકાર કરે.

અર્થ:- ઇશ્વરનું રટણ કરવાની ઉમેદ માણસ માણા (તરખી-જા-પમાળ) હાથમાં લઈ ફેરવવા જેમે છે. પણ બ્યાધીની પ્રવ્યથાનાયે તેનું ચિત્ત સ્થિર નહીં હોવાથી માણા ક્યાં ફરે છે (હાથમાં) હમ ક્યાં ફરે છે (મુખમાં) અને મન ક્યાં ફરે છે (ચારે દીશાએ) એનું એને જ્ઞાન થતું નથી, માટે વિદ્વાને કહ્યું છે કે એના સંનિગ્રહમાં માણા ફેરવવી નહીં પણ તેને નિશ્ચિત્તિ હોય તોજ ફેરવવી કે જોનાથી કાંઈક અજ્ઞાન રહેન જમા થાય,

(૧૪૯)

અનુરને ચિંતા ઘણી, નહિ મુરખને લાજ;

સરખવસર જાણે નહિ, પેટ સાથતું કાજ.

અર્થ:- શુદ્ધિરાખી માણસ સંસારની અનેક આધિઆધિધી ચેરાયો હશે, અને પોતાની લાજ આખર સાચરવા દ્રવ્યહિન થયો સુધે તોપણ તે કોઈની પામે પોતાનો રદયો જોણી શકે નહીં. એટલુંજ નહીં પણ રનેહી વર્ગ તેમ કરવા તેને આગ્રહ કરમે તો પણ તે પોતાનો શર્મપટ ખુલ્લો થશે એવી બીરીની ચિન્તાથી કંટી શ કલે નથી, પણ બ્યાધી મુકી રાખવા અવર વાર્તા કરી વિરામ પામે છે પણ મુરખ તો અનુકૂળ કે પ્રતીકૂળ વખત જોયા વીના અને કોઈની ઈચ્છા વિના પણ લમવા મંડી જાય છે અને તે સામા માણસને રચીકર છે કે નહીં તેની તુલના ક્યાં વીના અને કોઈક વખત તો અપમાન વચનરખ માણસની માર સકેન કરાને પણ ઉદર જોટું મેળવવાનાજ અભીલાશ રાખે છે તે કેવળ જીવ નરેતું છે. કારણ કે દરેક માણસે પોતાનું પાણી જાળવી માનમાં બાંધી મુડીએ રહેવું એજ ક્રમ છે.

(૧૫૦)

ઉંચું ઉંચું સઉ વહે, નિચું વહે ન કોઈ;
નિચું નિચું જો વહે, ધરવધી ઉંચું હોય.

અર્થ—દરેક માણસ ઉંચાં ઉંચાં થવાને ચાહે છે એટલે કે
જો પન્વાઈપણે મદદ થાય છે અને પોતાના મનમા ધારે છે કે આ
પણે કોઈના બાપની પરવાહ નથી એમ સમજી (અકલ) રહે છે
પણ દિર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કરી નિચા (વિનયવાળ) થતા નથી પણ
જો તે નિચા (વિનયવાળા) રહે તો પરિણામે ઉચા (સૌથી મરમ)
થાય એ નિર્વિવાદ છે

(૧૫૧)

નેહુ ફરી નિગા વડી, કુશળ ગણે અકુશોશ;
તુરહિન નિધિ બન્યો રાવણ કરી પડોશ.

અર્થ—સંસારમા નિય વૃત્તિવાળા માણસથી પ્રિય કરીને કે
પનાર પાઠીને પછી માણસ પોતાનું કલ્યાણ ચાહે છે એ ઘણા અ-
કુશોસની વાત છે. દારણુ નિય માણસના સહવાસથી તણ દાગમાં
પણ સારું થતું નથી જેને માટે વિદ્વાન દાખલો આપે છે કે મહાન
સમુદ્ર જેવા એ જો ગતલુ જેવા નિચને પોતાના સહવાસમાં એટલે
પાડોશમા રાખ્યો તો પોતે માનરિણ બન્યો મનસખ કે સમુદ્રના
ઉપર પાજ (પુત્ર) બંધાણી.

(૧૫૨)

કુસરના ક્યારા કરી, અંદર વાવો પાજ;
ચોપો જળ શેલાબધી, આખરે ધ્યાજ તે ધ્યાજ,

અર્થ:—કેશરના ક્યારા બાંધી અદ્ધરુરામા 'આતર'ના' ...
 પછી તેમાં કુંઠરી વાવે અત્રે તેને મુલાબજળથી સીંચી ઉછેરે। પણ
 તે જેમ દુર્ગંધ તજતી નથી તેમ નીચ માણસનેમને તેવી રીતે વખાણી
 સદાય સતસંગમાં માનપાનથી રાખી તેને ઉંચે અધિકાર આપે। તો
 પણ તે પોતાની નિમત્તા છોડી ઉંચપણું ગ્રહણ કરતો નથી।

(૧૫૩)

સોજન ભુખ ગયે મળે, ઠંડી ગયે કબાવ;
 યુવા ગયે યવતિ મળે, એને આગ લગાવ.

અર્થ:—ભુખ મટ્યા પછી જમવાનું મળે અને જોખન વિતિ
 શુદ્ધાપો આવે ત્યારે સોજ વરસની ઇંદરી મળે એ અગન જેવું બહાણું
 દ્યાગે છે. મતજળ કે સમા અમાણે જે મળે તે અમૃત સમાન છે
 અને સમે વિતી ગયા પછી જે મળે છે તે ઝેર સમાન છે જેમકે
 વર્ષા વ્રતમાં નાળુકે અનાજના રોપા સુકાય ત્યારે મેંધ વૃષ્ટિ થાય તો
 વાર્તાવિક અને પ્રિય થઈ પડે છે પણ તે વખતે નહિ થતાં પોપ મા-
 સમાં જે વૃષ્ટિ થાય તો તે નકામી છે, એટલુંજ નહિ પણ તે અપ્રિય
 નિવડે છે.

(૧૫૪)

ઐક્યતણા શુભ ઓર છે, જડ પણ ઐક્યજ ગદાધ;
 દુધ તણા સતસંગમાં, પાણી ઉજવળ થાય.

અર્થ:—આ સંસારમાં તદ્દન ઐકલાપણાપણે રહેવા કરતાં અ-
 નેકની સાથે મળીને રહેવાથી ઘણાજ ફાયદા છે. વળી જડ પદાર્થ
 ગણુ બહોળા સમુદાયને વધારે પસંદ કરે છે; એવું આપણે નજરે

જોઈએ છીએ. નિર્ણય થઈ ચુક્યો છે કે, એકલે હાથે તાળી પડતી નથી તેમ કેવળ એકલા માણસથી કોઈની કાર્ય થઈ શકતું નથી, માટે જેમ બને તેમ માણસોએ બહોળા સમુદાયને ઈચ્છતું એ સ્તુતિ-પાત્ર છે. એકલાપણે રહેવાથી કોઈ રીતે પરાજય થતો નથી પણ ઉલ્લટી પ્રદિ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ બહોળા સમુદાયમાં રહેવાથી હંમેશા સારા ગુણ અને ઉંચપણે રહેવાની પદ્ધતિ શીખાય છે અને તેથી ઉત્તમ પંક્તિમાં આવાય છે જેવી રીતે કે પાણી જેવો પદાર્થ દુધ સાથે ભળવાથી તે પાણીપ નહીં પણ પચપથકને પવના ભાવમાં બે છે.

(૧૫૫)

બહુ નિર્બળ મળી બળ કરે; કરે જો ગાહ સોય;
મુત સમુદ્ધ મિત્રાવતાં, હાથી બંધન હોય.

અર્થ:—માણસ ગમે તેવો બળવાન હોય તો પણ તે માત્ર એકલો હોય નો ને કોઈ પણ જાતની ક્ષતેહ મારી શકતો નથી અને ગમે તેવા નિર્બળ હોય પણ તે નાના જ્યામાં જોઈએ ત્યાં જોઈ કરવા ધારે તો તે ધારેલાં કાર્ય ગમે તેટલાં નિકટ હોય તો પણ તે પરિપૂર્ણ કરી શકે છે. તે કેવી રીતે કે કાચા સુરના અનેક તાંતણા ભેગા કરી તેનાથી તાથી જેવા બળવાન પશુને બાંધવા ધારે તો બંધાઈ શકાય છે પણ એકજ તાંતણાથી હાથીને બાંધ્યું તો તે તાથી બંધાવાનો નથી એટલુંજ નહિ પણ એકજ તાંતણા દુડી જઈ તેનો પતો પણ લાગતો નથી; માટે ગમે તે રીતે દરેક સંપ અને સંધાતી થવું એમાંજ સધળા કાયદા સમાયા છે.

(૧૫૬)

વગર વિચાર્યાં કાર્યથી, પાપે છે બહુ હાણા
રાવણ સીતા લાવતાં, આપે ખોયાં પ્રાણ.

અર્થ.—નાતું અથગ મોટું કામ કરવાનો આદર કર્યાં ખડેમાં દરેક માણસે તેના સારાચારનું અનુમાન કરવાની જરૂર છે અને એવા નિચારના અંતે જે કામનો આદર પાપ છે તે પરિપુર્ણ થાય છે, એટલું નહિ પણ તે કાર્ય દેશના એક છેડાથી તે બીજા છેડા સુધી પ્રસંશાપાત્ર નિરૂટે છે; પણ જો કાંઈ ધનમદ્યથી વા યુનામદ્યથી કે ગમે તેવા મદના જોરસાથી વિચાર કર્યા વિનાતું કામ કરી એવે છે તો તેને તે કાર્યમાં ફોતેલ ગાળી નથી અને આખરે જગત્પત્નીમીમાં વગોવાય છે, જેવી રીતે કે રાવણ જેના સમર્થ સમજાયે સીતાજીને હરા લાવનામાં કાંઈ પણ જાતનો વિચાર ન કર્યો તો અંતે સીતાજી તો તેની પામે ન રહ્યા પણ ઉઘટ પોતાનું લંકા જેવું ગન્ય જોવાયું અને શ્વ શુભાળ્યો.

(૧૫૭)

લાભાની પ્રમત્તા તમે, લાભ લય લંકારું
લાભા જેને લોળવે, તે નર નહ તરનાર.

અર્થ.—અનુભવી અને સમર્થ પુરુષોએ વણે પ્રમત્તે દરેક માણસને જવામજા કરેલી છે કે મગજની અંદર સ્ત્રી વાસ નાની જે કાંઈ આશા રૂઢી હોય તેનો ત્યાગ કરવો કારણ કે સ્ત્રી સંસારમાં એક આશ્વત્થો મોટા લંકાર છે વળી સ્ત્રી જે પુરુષને લોળવે છે. અર્થાત્ જે સ્ત્રીને વશ થઈ તેની આશા પ્રમાણે પર્ને છે

તે આ સંસાર રૂપી સમુદ્રને સહીસલામતે તરી શકતો નથી એટલુંજ નહિ પણ તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં કોઈ રીતે માન્યવંત થઈ શકતો નથી.

(૧૫૮)

નારી નગણી જાત છે, નારી નરકની ખાણ;
નારીને વશ જે થયો, તે નરને ખર જાણ.

અર્થ:—સુખ સતીની રહેણીથી રહેનારી અને સદગુણને ધારણ કરનારી મહાત્મીને સંસારી સંધળા હક કે જે સ્ત્રીની હકને શોભે અને યોસાય તેવા હોય તે સુગ્રંથ કરવા અને જરૂર જોઈતા પ્રસંગમાં તેની સાથે પ્રીતિભાવથી વર્તવું તે સ્તુતિપાત્ર છે, પરંતુ અભિમાની આપ-જતી પ્રમાણે ચાલનારી કુળ મર્યાદાને ઓળંગી જનારી અને પતિના ઉપર હુકમ ચલાવી ધારેલો હક પાર પાડનારી સ્ત્રીને આધિન રહેવું એ પુરુષનું કામ નથી એ નિર્વિવાદ છે. કારણ એવી સ્ત્રી સદાય નગણી એટલે કોઈ પણ જાતના ગુણને અથવા તો સારા સારને સમજનારી નથી. તે નગણી જાતની કહેવાય છે અને તે ખરેખર નરકના કુંડ જેવી ગણાય છે તો એવી લાવડ સ્ત્રીની પ્રિત પાસમાં જે નર પર વશ થાય છે તે નર ન કહેવાય પણ નર રૂપે તે ખરેખર ગઈડો છે એમ સમજવું.

(૧૫૯)

અંકુશ સહુના ઉપરે, અંકુશ વશ સહુ થાય;
ગજ અંકુશે પાંડરો, બેલ નાકમાં નાધ.

અર્થ:—નાનાથી તે મોટા સુધી સહુએ પોતા ઉપર અંકુશ (બીડ) રાખવો એ સ્તુતિપાત્ર છે, કારણ કે અંકુશ વિના કોઈ

પણ સુધરી શકતું નથી અથવા તો સાર્વજનિક વંદનીય થઇ શકતું નથી. જેવું કે હાથી જેવું જમરું જનનર જે અંકુશથી વશ થાય છે તો તે વનવગડામાં રહેનારું છે છતાં તે રાજ્ય દરબારને દીપાવે છે અને પોતે કીમતીમાં કીમતી અવાહીરોનાં ધરણ પડેરનાં ભાગ્યશાળી બને છે. વળી બળદ જેવું જનનર પણ જે અંકુશ નાથને વશ થાય છે તો તે માન્યવંત ગણાય છે એટલુંજ નહિ પણ તેની મહેનતના પરિણામે અનેક જનની ખેતીનાં અનાજ નીપજરી લોકો પોતાનું જીવન નલાવે છે માટે કોઇ એ અવંત્રનાનો ફોકો નહિ રાખતાં સર્વદા અંકુશમાં રહેવું એજ શ્રેષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ છે.

(૧૬૦)

દંતડા દીન સંભાર, રીશી ચીજો ચખાડીયું;

લાજથો નહિ લગાર, હાડકં આગે હલીયો.

એક માણસ વૃદ્ધાવયમાં આવી ગયો અને તેથી વયના પ્રમાણમાં તેના મોઢામાંથી એક પત્રી એક દાંત પડવા લાગ્યા અને છેલ્લે ત્યારે બધા દાંત પડી રહ્યા ત્યારે પડેલા ચમળા દાંતને હાથમાં લઈ તેને પેલો માણસ કેહેવા લાગ્યો કે હે દાંત ! શરીરના ચમળા અવયવોની અદર ગેહેવા નાના મોટા દરેક હાડકાઓને મેં જે જે ચીજો ચખાડી નથી એવી અનેક અને વળી કીમતી ચીજો મેં પ્રથમ દરજ્જે તનેજ ચખાડી ચવરાવી નો પણ તને લેશ માત્ર પણ સરખ ન આવી કે અંદરના હાડકાં તમામ છતાં તુ સર્વ સમુદાય સહિત બોખો કરી ચાલી નીકર્યો.

મનવખ કે કોણના તમ્મથી પગિણામે કાલ થા હાનિ મગજે

એ કાંઈ અટકળ બાંધતી નથી છતાં તેવી અટકળ બાંધે છે એ મોટા સુરખના જામ કહેવાય છે, કારણ કે જેને મન ગમતાં સુખ આપી નબાવતાં હોય એવાં માણસો માથું કાપવા તૈયાર થાય છે અને જેની ઉપર સ્વભામાં પણ ઉપકાર કર્યો નથી પણ તેને ધન આપી નવાજી શક્યા નથી એવો અંગત્યો માણસ એક વખતે માથું આપવાને તૈયાર થાય છે.

(૧૬૧)

હુંગરિયા હુરિયા હુવા, વન ઝીઝરે મોર;
એ રહે ત્રણ સંઝરે, આઠ માગણ ને ચોર.

અર્થ:—ગીરના હુંગર લીલોનરીથી બરપુર થાય અને જંગલો મોર પક્ષીના પ્રાણ ધનીથી ગાજી ઉઠે એવી રીતે એટલે શુભે આઠ માગણ અને ચોર આવી નીકળે છે. મનુષ્ય કે ચોમાસાની શુદ્ધર શુભમાં દરેક કુટુંબ પોતાના ઘર આગળ એકાદ મળી આનંદ લેતું હોય એ સ્વાભાવીક છે અને ચોમાસામાં કેઈ પણ માણસને ઘર-બાર તથા (પીંડેશ) માં જનુ' સારં લાગતું નથી એવી સુખમય ચોમાસાની શુભતા આનંદ મુકીને પોતાનાં વડાકાંબાળ બચ્ચાં અને સ્ત્રીને મુકીને (૧) નોકરી કરનારો (૨) ચોરી કરનારો અને (૩) માગણ એવી ત્રણ જાતનો ધંધો કરનારો કે જેની આજીવીકા કાંતો બીજા માગવા ઉપર હોય કાંતો ચોરી કરવા ઉપર હોય. અને કાંતો નોકરી કરવાપર હોય એવા પુરૂષો સદાય વાટ માર્ગ પલાની દશા ભોગવે છે. માટે જેમ અને તેમ બીજા, ચોરી, અને નોકરી કરવાની લાલસા નહિ રાખતાં આપ મહેનતથી સ્વતંત્ર ધંધો શોધી જે કાંઈ મળે તેમાં સંતોષ

માની સ્વકુટુબ સહીત સંસારી સુખ ભોગવી નીતીમાં હંદગી
ગુણધર્મી એજ ઉત્તમ અને જીવન સાધક્ય છે.

(૧૬૨)

વિદ્યા વિન જથ અમલ સમા, દાન સહિત ધનવંતઃ
ભુમિ ભુખણ તણ છે, ઉપજે ખપે અનંત

અર્થ:—સમર્થ પુરુષોએ નીર્માણ કર્યું છે કે, આ સંસારમાં
જેણે વીદ્યા સંપાદન કરી છે, તેના અંગમાં વીનય પૂર્વક તથા જેને
આમલ-ઓધા-સના મળી છે. અને અંગમાં ક્ષમા હોય તે અથવા
જેની પાસે અસંખ્ય પૈસા છે અને વરતી ઉદાર (કાદને આપવું)
છે એની તણ સંતાવાળાઓનું જીવન પ્રસંસા પાત્ર, અને જગતી-
શ્રુયાત છે એટલુંજ નહિ પણ તે પૃથ્વીના રાણગાર રૂપ કરીએ તો પણ
ચાલે બાકી તો ખીજા અનેક માણસો ઉપલબ્ધ થાય છે જન્મે છે અને
ખપે છે મરણ પામે છે કે જેનું નામ નીશાન પણ રહેતું નથી માટે
વિદ્યાને વીનય રાખવો, સત્તાધીએ ક્ષમા રાખવી અને ધનવંતે ઉદાર
વરતી રાખવી એ પરીણામે ફાયદાકારક છે.

(૧૬૩)

આચા હેસો જાચગા, રાજા રાંક ફકીર;
કોઇ સીંહાસન નહ ગયે, કોઇ પેરે જાંઝીર;

અર્થ:—આ અવતારમાં જે આવ્યો છે તે એક વખત અવસ્થ
જવાનોજ છે. પછી જલે તે રાજા હોય, વા રાંક કે ફકીર હોય,
અથવા તો હમેશાં હીરા માણેક અને નિવમ જડેલાં સુવર્ણના મિ-

દાસનપર બેસી અનેક જાતનાં સુખ ભોગવતો હોય, અથવા તો પગમાં લોદાની બેડી પહેરી કેદી દશા ભોગવતો હોય, પણ જાતું છે એ ચોક્કસ છે.

(૧૬૪)

જર હુટે છે જંગલે, અમણ એકલા ભીન;

ભર વસ્તીમાં હુંટતાં, વેશ્યા, વૈદ વકીલ,

અર્થ—જર એટલે લક્ષ્મી યા માયા, ધન કે પૈસો, ઉજ્જવગડામાં અમણ (જેને કોઈ પણ જાતના સારા સારાનું જ્ઞાન નથી કે પાપ પુન્યનું જ્ઞાન નથી) એવાં ભીન (ચોર) લોકો હુંટી લે છે એટલે પડાવી લે છે, પણ ભર વસ્તીની વચમાં તો ભણેલા ગણેશ અને ચૌદ વિદ્યાને જાણનારાં એવાં વૈદ, વેશ્યા, અને વકીલ લોકો-પૈસા હુટે છે એટલે પડાવી લે છે એમ વિદ્વાન કહે છે.

(૧૬૫)

ડાળ ખતાવી દાખલે આણે ઘર અસીલ;

ધન છુટી ધકો દીધે, વેશ્યા વૈદ વકીલ;

અર્થ—પોતાની પ્રત્યે દુષ્પ્રસાધી મન ખેંચાઈ એવી જાતના સત્સાવનારા અનેક ડાળ ધાણુ (પ્રસંસા વધારનારા (દાખલા સંલગાવી પોતાને ત્યાં અસીલ (ગર જાડ) ને તેડી લાવે છે અને પછી તેને રૂએ તેવા રસ્તામાં વળત કતારી ધાર્યા પ્રમાણે તેની પાસેનું ધન છુટી લે છે એટલે પડાવી લે છે અને પછી અસીલ (ગર જાડ) ને ધકો દે છે (લાવ પણ પુછ્યા નથી) એવાં કૃત્ય આ સંસારમાં તો વેશ્યા વૈદ, અને વકીલજી કરે છે એમ સમર્થ વડે છે.

(૧૬૬)

શુરવીર કે વંશમે, શુરવીર સુત હોય;

જયું સિંહન કે ગર્ભમે, હિરણ ન નીપજે કોઈ.

અર્થ — હમેશાં કુદરતની કૃતિનો એવોજ નિયમ હોય છે કે જે કુળમાં જેવા નર પેદા થતા આખ્યા છે તે કુળમાં લવિષ્ય વખતમાં પણ તેવાજ નર પેદા થવાના એ નીસંદેહ છે, કેવી પેઠે કે જેમ સિંહણના ગર્ભમાંથી તો સિંહજ પેદા થાય નહિ કે અંચળ (ખખડાદ) સાલગી લડકી જઇ ભાગી જનાર તરણ

(૧૬૭)

રહો અમારા નમ્રમાં, બીનાં હુકમ મત જાય;

કરો અમારિ ગાકરી, લીખ માંગ કે ખાય.

અર્થ — ચડતી પડતીના નીધમ પ્રમાણે કોઇ શુણ્ણાન અને જનનપત્ર માણુમના હિપર કમ જખતીનો વખત પડ્યો અને તેથી પોતાનો નિર્વાહ કરવા તથા પોતાની સ્થિતિ બાધી મુદી ગખના અર્થે ને શુણ્ણાનને અવેશનો ત્યાગ કરી પરદેશ જવું પડ્યું પરદેશમાં જઇ પોતે કયે અથજે સ્ત્રી સત્તામને નબી શકશે? એવા અગતી ગોત કરના માકયો અને ગોતને પરિણામે તેના સાલગવામાં અમુક ભાગના અધિપતીનું નામ આવ્યું. અને તેથી તે શુણ્ણાન ને અધિપતી (ગત) ની આગળ આવ્યો અને જેગ બામ્તરીના માટે વણી આવ્યું ત્તી ત્યારે પેલા અધ્ધના આં અધિપતી (રાગ) એ પોતાની ઉત્તર વરિથી શુણ્ણાને કહ્યું કે—તમે બ્યારે આવ્યું કરો છો ત્યારે તમારા પ્રેરે માફ મન દયા આવ્ય છે અને તેથીજ હ તમને એવી

શરતે આશને આપી નોકર રાખું છું કે તમારે તમારી છંદગી સુધી અમારા શહેરમાં રહેવું પણ અમારી લખી પરવાનગી શીવાય તમારે કોઇ દિવસ અમારું નગ્ર છોડવું નહિ તેમ તમારે હમેશાં દિવસને રાત ચોવીસ દ્વાક સુધી અમારી તહેનાતમાં રહી હુકમ ઉઠાવી અમારી નોકરી કરવી અને તેના બદલામાં અમે તમને ખુશી થઇને નવાજીએ છીએ કે તમારે અમારા શહેરમાં બીજા માગી તમારો ગુજારો કરવો. આ અધિપતી (સમ્રાટ)ની આપી તા ઉપરાંત ઉદારતા સાંભળી પેલો ગુણવાન તે અન્ય ધર્મ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે હે માલીક ! જે રાજ્યમાં એવો અધિપતી છે તે મળતે (તે દુખનો રોગ ટોટો રહ્યો હતો. મનસખ કે એવા મળીયુ-સની પામેથી ગુણવાન આ બિખારી બીજી શી આશા રાખી શકે ? કાંઈજ નહિ.

(૧૬૮)

મૈં રાચી પીયુનીજ મહિ, નગણ્યો તેથી મુજન;

પદ નિવાજ વધ સખ ગઇ, નહિ રાચ્યો રહેમાન.

અર્થ—પોતાના પન્ન સ્નેહી (પુત્ર) ને મળવા અમુક વખતની મુદત આપેલી અને તે મુદત લરાય જવાની અણીપર આપી હોવાથી વચનની સખ ભરેલી પ્રેમદા અનુકુળ વખત લાઇ ઉઠ્યા વાટે ઉતાવળી પસાર થતી જતી હતી, અને તેની સર્વ ઇદ્રિઓ તેના સ્નેહીનેજ મળવાને અધીરી રહ રહી હતી, મનસખ કે તે પ્રેમદાનું ખ્યાન પોતાના પ્રેમી સ્નેહીમાંજ ગુથાયુ હતું અને તેથી રસ્તામાં પોતાને આડી કઈ વસ્તુ આવે તેની પણ સાગ નથી એટલુંજ નહિ પણ તેને પ્રેમની એવી તો પુન લાગી ગઇ છે કે રસ્તામાં ખાણ

ખાભોગીયાં કે કાંકરા કાંટા આવે છે તેનું પણ તેને જ્ઞાન રહેતું ન-
થી ને ચાલી જાય છે. એમાં કાજ સાહેબ નવાજ પદતા
તના અને નવાજને અગે જોયો કાજ જમીન સાથે નમ્યો
કે તુલન પેલી પ્રેમદા કાજની પીડપાર પગ મુકી ચાલતી
થઈ. આ બનાવથી કાજ સાહેબ ખીજવાયા અને ઉભા થઈ
પેલી પ્રેમદાને પકડી બાદશાહ અદાબનમાં લાવ્યા અને
નવાજ પદતાં દરમ્યાનગિરી કરી એવી ફરિયાદ નોંધાવી ફરિ-
યાદના અને પ્રેમદા ગુન્હેગાર કરી પણ તેનો શુ બચાવ
છે ? તે ગુલુ કંઠ્યા બાદશાહે ફરમાવ્યું. બચાવમાં પેલી પ્રેમદા એ-
ટલુજ બોલી કે માઈક મુખવાચના પુરી કરનાર મિથ્યા કલેવરવાળા
પાગર પુણ્યની માએ મારો પ્રેમ લાગ્યો નો અને એ પ્રેમની ધુન
મારા આરાક મગજમાં એટલી બધી જોશથી વધી હતી કે તે જો-
શના પ્રભાવે હું આ કાજ સાહેબની પીડપર પગ મુકી પગાર થઈ
ગઈ તો પણ મને તેનું જ્ઞાન ન રહ્યું. ત્યારે આ કાજ સાહેબ કે જેનું
માનીકમાં જ્ઞાન હતું છતાં તે જ્ઞાન વિસરી હું તેના પરથી પ-
સાર થઈ ચાલી ગઈ એ ગમ તેને કમાથીજ પડી અને જો તેવી
ગમ તેને પડી તો માલિકની સાથે તેનું જ્ઞાન (નવાજ) કેરી જ-
તનું એ ફરિયાદ કરે. આ જવાબ ઉપરથી બાદશાહ ખુશી થયો
અને પ્રેમદાને (નવાજેશ) કરી છોડી મુકી અને કાજભા-
ઈને પાણેચું પકડાવ્યું. મનવલ કે ધુનીક સમયમા પેલા કાજભાઈની
માઈક ધુનારાનાં ટોંગેટાળાં ટુટી નીકળ્યાં છે છે અને તેથી
તેવા ટોંગી ધુના ટુનાની માઈક બોળા અને બાવિક માણસોને ફાલી
ખાવાને કે છેતરવાને પેલા કંઠ્યાર માલિકની લેશ પણ ધાક

રાખના નથી તો તેવા ધુતારાથી સદા દુર રાખે એવી માસિક પામે દુવા માગવી.

(૧૬૯)

સગન વનવેણી ભડી, કરે ઝાડમું પ્રીત;

મુકે પણ મુકે નહિ, એ સગનની રીત.

અર્થ.—‘સગન’ (માણસ) તમે માણસથી પ્રિય કંઈ છો તો બન્ને કંઈ પણ તે પ્રિયને તમે કટોકટ વખતે (સ્નેહીની પડની દગા આવે છે ત્યારે) પડની મુકો છો એ કાર્ધ પણ રીતે તમારી સગનનાર્ધ (માણસાઈ) મુનિપાત્ર ન કહેવાય કેમકે તમેને પેદા કરનારે બુદ્ધિ અને અનેક જાનનાં સાધન આપ્યાં છે છતાં પણ સ્નેહને તમે આખર મુધી નિભાવી સકતાં નથી તો તમે સગન (માણસ) થી તો મિયારી વનવગડાની વેણી કે જે એક જડવન વનસ્પતિનો રાખો છે તે પણ વખાણવા લાયક છે અને તમે તો જડ કરનાં પણ બ્રહ્મ નિવડો છો (વનવેણી જે ઝાડની સાથે પ્રિય કરે છે એટલે લપેટાઈ છે તે મુકાઈ જાય છે અર્થાત નિર્જીવ થઈ જાય છે છતાં પણ તે પોતાનો લપેટ સંકેતી નહિ લેતાં આખર મુધી એટલે નાશ પામે ત્યાં મુધી ઝાડ સાથે જોઈએ રહે છે.

(૧૭૦)

ખાતાં ભોજન ભાવતાં, રાતામાતા રૂપ,

જોતાં જોયા જમખુરે, ભાતા વિણ કંઈ ભુખ.

અર્થ.—મનપસદ અનેક જાનનાં કીર્મીની અને મોળાં ધીના બનેલાં ભિન્ન ભિન્ન મિષ્ટાનો લંભેશાં ખાતાં અને દેખાવમાં પુટડા

યમ ટાપડીપમાં મદ્યનમસ્તપણે કરતા એવા અનેક રાજ્ય મહારાજનઓ પણુ અતે ભાતા વિના જન્મતા રહેરમાં જઈ પુત્રા છે અને પુત્રો છે મતલબ કે સંસારના દરેક સુખ વૈભવમાં જીંદગી ગાળતાં સાધન હોય છતાં પણ પુન્યનાં કામ કરી પુન્ય રૂપ ભાતું કે અતે જે સાથે આવે છે તે બાંધના નથી તેની સાયબી અને રાજપાટ ધુળ-ધાણી અને વા પાણી છે એમ વિદ્વાનો કહી ગયા છે માટે સહુ ક્રાઈએ પુન્ય રૂપનું ભાતુ અને માલિકનું જન્મ કરવું એજ પરિ-જામે હિનરૂપ છે શિવાય બધું ખોટું.

(૧૭૧)

સરખા દિન રહે નહિ, ચતુર વિચારો ચિત્ત;

વર્ષા, શીઘ્ર, ને ઠંડ હીન, આવે ફરતી રીત.

અર્થ — ચતુર એટલે વિચાર કરનારો કાલો માણસોએ અવશ્ય યાદ રાખવાનું છે કે હંમેશાં સરખો દિવસ નમતો નથી મતલબ કે ચડતી પડતી, સુખ પછી દુઃખ, અને જ્યાં પછી દુઃખ, આવે જ્યાં માટે સુખમાં મલકાવું નહિ અને દુઃખમાં દિવગીર બનવું નહિ પણ માલિક જેવો વખત આપે તેને આચકાર આપી નીતિની રાહે વર્તી સર્વદા માણસાર્થ વાપરી માલિકથી ડરતાં રહેવું છતાં કે-ટલાંક માયાના મદમાં મસ્ત બની બે પરવાઈ અને નિર્ચીત ફરે છે પરંતુ એ અકલનાં આધળાં સમજતાં નથી કે કુદરત પણ શરે છે એટલે કે ચોમાસા પછી શિયાળો અને શિયાળા પછી ઉનાળો એમ બદલાય છે તો પછી મનુષ્યોનો દીવસ કાવમ તે ક્યાંથીજ રહેશે.

વારીની ખુબસુરતી કલ્પસર્વાં પાડી માથે આવે ત્યારે દેખાય છે; સજ્જન કે દુરથી તે કલ્પસર્વાંમાં ભરેલા દાણા મોતી માફક જણાય છે. ને પવનના ઝુલાયો તેનો છાંડ ડાલે છે અને તેના પર સુર્યની કે ચંદ્રની કીરણ પડે છે તે વખતે તે કણની કાન્તી મોતીથી પણ અધિક દેખાય છે.

(૧૮૧)

અક્ષી કક્ષીમેં છુપ રહે, લકડ પાડે શાઃ

કાષ્ટ સંગ કાષ્ટ બને, કામળથી લાગ્યાર.

અર્થ:—આ જગતમાં વ્યવહાર કુશળ સન્નત અને પરાગ-ભોગી ભમર અર્થાત ભમરો એકજ સંગમાં મુકવા યોગ અને તે બંને ખરેખર લાયક છે. સજ્જન કે પરાગભોગી ભમરો કામળ અને મુંવાળી લેખાતી કમળ પાંખડીને ભેદી શકે નથી અને તેમાં બંધાઈ કેદ પડી રહે છે. પણ એજ ભમરો ખેર અમર તો બાવળનું સુકું અને કાષ્ટ યથ ગયેલું કાષ્ટ હોય છે તેને ત્વરીત ભેદિ ચાર પાડી પાર જાય છે. એટલે કે કામળ સાથે ભમર કામળ યથ રહે છે અને તેમાં બંધાઈ કેદ પડી રહે છે. અને કાષ્ટને કારે છે તેમ સન્નત પણ સાધુ પુરુષની સાથે સદા નમ્ર અને વિવેકની રીતે વર્તે છે, ત્યારે દુઃખોર અને દુષ્ટ મનીષાં મુરખ સાથે તે તેની લાવનાથી વર્તે છે. અને તે મમાણે વર્તવું એજ ઉત્તમ છે. મનઝન કે લવા સાથે લવા ચર્ચ લવાઈ લેવી દેવી; ભુંડા સાથે ભુંડા ચર્ચ ભુંડાઈ લેવી દેવી. પણ જો ભુંડા સાથે લવાઈ વાપરીએ તો નીર્માલ્ય-પણામાં ગણાઈએ, લોકમાં હાંસીપાત્ર યથ પડીએ, ઉપરાંત ભુંડાઈથી

નડતી જુડાઇમા નુશાની પામીએ માટે જેનું સામેનું પાત્ર તના
થઇ રહેનામાજ શમશે છે

(૧૮૨)

અન યુગી અધવાલ, હિમાં ધડ આહુ નહિ,
સુના પડી માલ, ગોલણુ ભવ ગામં ભરે

અર્થ—પોતાના પીત્રાઇએ શીરજેરીથી લઇ લીધેની જમીન અને
માલ મીનકત પાછી આપી દેના સમજવરા પીત્રાઈ પક્ષના પચગયા
નીધેની જમીન તથા મીન ત પાછી સોપના સમજ નો પરતુ નહિ
અમજતા પચને દે છે કે, જના સુધી આરા પીડમા પ્રાણુ છે ત્યા
સુધી તો લાખની એક પણ જમીનમા ગડરીની ખરી મુકાય તેટલી
પણ જમીન કે મીન તમા અરધા વાનની કિમતની મીનકત આપ
નાનો નથી પણ જનારે મારો કાળ થાય ત્યારે પડી તે જોઇએ
તેટલી જમીન કે મીનકત લેને લઇ જાય પણ જીવના તો દેનાનોજ
નથી તે નરી આ એક જાનની આજ્ઞાનાને દુર કરી સત્ત્વ જ્ઞાનનું
જ્ઞાન પામના અને મારો નાગનો તદ્દાવત ત્યાગી દેવા આજ્ઞાકાતમા
ઘણા પુરોએ મહાનયમા ગણાઇ તત્ત્વજ્ઞાની બની વાતનાતમા સીદ્ધા
તો અને દાખનાઓના હિદાઇરોનો વાણી બોલી સામાના હૃદયમા
પોતે ત્યાગી હોવાનું પુરનાર કરે છે પણ વણખર તે જ્ઞાન માત્ર
પોપમીયા નન છે મરણ કે પોતે તો માન જણના રીખ્યા એજુજ
પણ તે જાણેનું અમનમા મુકતુ એ તો લામાજ મુકે છે તો તેની
દત્તિના અને પુત્રોનો મને ઘણો સહનાસ થયો છે એથીજ અને જ
ણાનું છુ કે, કહેનાગ અને સમજનાસઓનો પાર નથી ત્યારે તેને
અમનમા મુકનાર રોડામા એકદમ વીગેનો હશે

(૧૮૩)

આશા પાશા નિર્મળા, ઠગ ઠકોર સોનાર,
એતાં જન નહિ આપણાં, સિંહ સર્પ ને નાર.

અર્થ —અનેક જનના તર્કવીર્ક ઘડાય પણ તે પાર પડવા
કે નહિ તે મનુષ્યકાણુમાં નથી. એપડના પાસા પણ ધાર્યા દાવ
આપમે એવું દઢ નથા એટલે આગા પાશા પાણી, ઠગારો માણુસ
રાજા, મોતું ઘડનાર, મોનાર, વતરાજ, બોરીય અને સ્ત્રી એટલી
સંજ્ઞા જગતમા સદા રમત્ર છે, અર્થાત કે તે કાંઈની પગત્ર થતી
નથી. છતાં જો કાંઈ મુખ તેને પગત્ર છે એવું મધુરી તેનાપર
કાણુ મેળવાય છે તેવું ધારી હરખાતો હોય તો તે કેવળ જખ
ગારે છે.

(૧૮૪)

મુમ શીજો ને કાંજો, પરધર પોળા થાય;
આપ ઘર આવે તમે, તર સકેલી જાય.

અર્થ.—મખીચુસ અર્થાત લોબીટિલીનો માણુસ, શીજો અને
કાંજો એ ત્રણે સંજ્ઞા સદા પારકાને ઘેરજ પોળા થઈ માલે છે
પણુ પોતાને ઘેર તો સાંકડાજ રહે છે. મનખ કે લોબી પોતાને
ત્યા વગે આવે ત્યારે વાપરી શકતો નથી. નેમ શીજો (એડ જાનુ
જાનવર) અને કાંજો પણ બ્યારે પોતાનાં રહેકાણુને છોડી બહાર
જાય છે ત્યારે પગ પહોળા કરી ચાલે છે ને બ્યારે રહેકાણુ આવે
છે ત્યારે શરીર અવમવને સકેલી જાય છે.

(૧૮૫)

સગમન પર ઘર જાડને, દુઃખ તનતુ' નવ રોય;
ભરમ ગુમાવે ગાંઠનો, બાંઠ ન લેવે કાઈ—

અર્થ:—હે સમતુ માણસ ? તારા ઉપર પ્રતિકુળ કાંઈએકને લઈને કદાપિ દુઃખનાં વાળા તુટી પડે ત્યારે તું તે અસહ્ય દુઃખની વેદના અવરતી આગળ નહિ કહેતાં સદા માંય વૃત્તિથી માલીકની ઇચ્છાને આધીન થઈ સહન કરજે અને તેમાંજ તારા મનુષ્યપણાનું પાણી આપ્પાદ ગળાગે છતાં પણ બાકુળ થઈ વેવડો બની અવરને જાણાવીશ ને રાડો પાડીશ તો તારો ભરમ અને સહન શીજનાની હદ દુનિયાને દેખાઇ આવશે તારી કાયરતાપર લોક હાંસી કરશે. તારા દુઃખનો રાશ્ત્ર થસે, સ્નેહીઓ સંતાપ પામશે; પણ તારૂં દુઃખ કાઈ વહેંચી લઈ ઓછું નહિ કરે એ ખાતરી રાખજે.

(૧૮૬)

ગાતા “દી”નું પારખું નીત આવે એમાન;
પાતા, દીને પારખો, આગણુ ન આવે યાન;

અર્થ:—આ જગતમાં જ્યારે ઇનમાનની ચડતી દશા અને દમ્ભામદાર દોર હોય છે. ત્યારે તેના આશ્રે અસંખ્ય લોકો ગરબાઉ બની આવે જાય છે, અસંખ્ય તેના આશ્રે પડી રહે છે. અને અસંખ્ય આશ્રી લેરાની અભિલાષા ધરે છે. મનવજ કે અધઘડી પણ મનુષ્યમંડળની ગેરહાજરી રહેતી નથી પણ જ્યારે ઇનમાનની ચડતી દશા આવે છે ત્યારે એજ અસંખ્ય લોકો મધ યુસી ઉડી જનાર

માખે! ખાલી જોખા રૂપ થયેલા મધન્ય પુડા તરફ જતી નથી એમ તે કદી સ્વપ્નામાં પણ દિલ્લર આપના નથી ને કદાચ તે લોકોનું કામ પડે ને પોતાને ત્યાં આવવા વીનવે, પગે લાગે તોપણ ને આવનાં નથી. મનલગ્ન કે પડના દિવસના સમયમાં ઇન્શાન તો નથી આવતું પણ કુતરું પણ નથી આવતું; સગાઈ કે કુનરું પણ પામી જાય છે કે પડતી દશાવાળાને ત્યાં રોટલાનું ઠેકાણું હોતું નથી. તો તે મને કટકો ક્યાંથી આપશે. માટે કોકરનો ધંદો ખાવા દોણ જાય.

* જગત સર્વ (પછસા) વાળાનેજ છ કહે છે ને પરાણે ખી-જમત કરે છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે જગત આપ સ્વાર્થો છે.

(૧૮૭)

એસી કરિ ન વાત, અરસ પરસ આનંદની.

રસણે વિતાવી રાત, ખાલી અણુ સમજમાં,

અર્થ:—પતિ સમાગમમાં આવેલી મુઝા શરમ અને હૃદય પ્રીતિથી પતિના આગ્રહ અને પટાવત છતાં પણ તે પ્રેમ રસ આખી શકી નહિ પરંતુ તે સમાગમ કેવળ અનાનપણે જેવોને તેવો બજન-સ પસાર કર્યો પ્રભાન થયે પતિ વિદેશ ગયો. મુઝાએ રાત્રીની ખીના સખી સનમુખ રજુ કરો અને પોતાની મુર્ખતા માટે મક્કાન બની હવે પુનઃ પ્રેમરસ પીવાના ધખારામાં પતી સમાગમ સત્વર થાય તેવું સનત મીવટથી ચાલવા લાગી.

આ ઉદગાર ઉપરથી આપણુ દરેકે એજ સમજવાનું છે કે પ્રાણીએ પતી (પ્રભુ-ખુદ્ધ-માલીક) પ્રત્યેનો પ્રેમરસ આખવો અને તેના નીકટના સહવાસમાં આવવું એજ શ્રેષ્ઠકાર છે એટલુંજ નહિ

પણ ખાસ તે અર્થેજ આ મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થયું છે છતાં પણ
 યેની મુઝાની અજ્ઞાન અર્થાત અણુ સુમજ અજ્ઞાન વરતી મીસાલે
 તે તકનો લાલ નહિ લેતા કેવળ માછક પદાર્થ મેળવવામા અને વ્ય
 વહાર ઉપાધિમા આ મનુષ્ય રૂપ સમર્થ પતિના સહવાસમા નહિ
 આવતા દુર દુર રહેનારમા વીનાવ થુ તેા પરિણામે અનહદ દ્વેદ થમે
 અને માલીકના પ્રેમરસ (લકિત) વગર અતિ ચોનાશીના અકાવામા
 પડથુ અધીષતીમા અદવાથુ એ નિર્વિવાદ છે

(૧૮૮)

પ્રીત પિછે પીળાં પડે, લોક વઢેકે દુઃખ;

માયબા વિના સેહજમાં, સુતા નાવે સુખ;

અર્થ—પતી વિયોગી પ્રેમદા પોતાના અનુભવ ઉદગારની વરેહ
 વરાળ દરા જણાવે છે કે, પ્રાણીમાત્રને પ્રીત કરવાનો ધખારો કુદ
 રતી રીતે થાય છે પ્રીતનુ સ્વરૂપએક લયકર અને ન કળી રામાય
 કે ન તજતની ઔપધીથી દુર થાય તેવું છે એટલે પ્રીત કર્યા પછી
 તે રોગ આલાનીક રીતે હલ્યમા ધર કરી રહે છે કે જે પીડાયે
 શરીર પીળું પડે છે એટલુજ નહિ પણ સમાગમમા રાત્રીએ સુતી
 વખતે સેજ—પનગમા જે અનુભવ લહાવો કે જેનુ વાણીથી અગર
 લેખથી વર્ણન ન નથઈ શકે તેવો સુખદમય મળે, તે વિયોગમા સુતા
 સેજ પનગ શુણી સમાન દુખ રૂપ જણાય છે

સન્નો! આ એક પ્રેમનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ કહો કે પરીણામ કહો
 તે એજ છે પણ તે બીજા સ્વાર્થ લેશપણુ સકા કર્યા રીતવા તને
 મન અને ધનથી ફેનિ રીત લાતથી પાળવામા આવે છે તે

તેજ પ્રેમ (પ્રીતિ) મોક્ષનું દ્વાર ઉઘાડવાને એક મહત્ત્વનું (દેવી-
ચાવી) સાધન થઈ પડે છે.

(૧૮૯)

પડતા દિનનું પારખું, નિત્ય આવે મેમાન;

પડતા દિનનું પારખું, આંગણ નાવે સ્વાન,

અર્થ:—પ્રતિદિન પોતાને ઘેર સગાં સ્નેહી અને દેશ વિદેશના
જાણ્યા અજાણ્યા અસંખ્ય મુસાફરો બેસપણ શંકા સિવાય આનંદ
પ્રસન્ન મુખે અતિથી થઈ (મિત્રમાન થઈ) આવે અને તેનું પુત્ર
વત કે આત્મવત પણ શુદ્ધ પ્રેમની લાગણીથી ઘટતું આત્મિક (આ-
શ્વસન) થતું હોય તે આવતા દિવસની નિશાની છે પણ પડતી દશાની
એજ નીશાની કે વિદેશી તો હીક પણ માનો જવો લાઈ ન ચાલનાં
આંગણે આવે છતાં તેને એક કુતરાને પણ ન જાણે તેવી રીતે તો-
છડાઈથી હક-કરી હાંકી કાઢવામાં આવે.

(૧૯૦)

કરેણુ મુખ્ય સુગંધ, ડાહ્યર કોઈ આહિ નહિ,

સાવકી આપે સુખ, ઓરમાન કોઈ કહિ નહિ.

અર્થ:—કરેણુના પુલની સુગંધ (ગાંધ) મુલાસ દેહેવાતી હોય
અર્થાત તે તન મન અને આનંદ કારક હોય તો પછી મોગસનાં
પુલને કોઈ હાથ પણ ન ધરન અર્થાત કે મોગસનાં પુલ મેળવવાની
સમજનો અપેક્ષા ન રાખતે તેવીજ રીતે અપર-ગ્રીજી (નવી) મા-
તાથી સંતાનોને દુઃખ થાય તો પછી તેનું નામ ઓરમાન સાવકી

(નવી) માતા પડતે નહિ કે તે ઝોરમાન તરીકે જગમાં ઝોળખાતે નહિ ને સગી માતા (જનેતા) ને યાદ સજવાનો કોઇ સંતાનને પ્રસંગ આવતો નહીં.

(૧૯૨)

ભાદરવે ભેંશ પુછે નહિ, પુછે તો મરે;

મરે વેણ બોલે નહિ, બોલે તો પગે.

અર્થ:—મર ઝોખાસાના ભાદરવા માસમાં ભેંશ કોઇ દી પુ-
છે નહિ પણ તે માસમાં તો અસહ્ય હોય છતાં તે પુર ભેંશમાં
આવે છે. સમજ કે, ભાદરવા માસમાં લીધું ધાસ પુછ્યું હોય છે
(વરસાદ સારો હોય તો) પરંતુ ધાસ પુછ્યાહોયછતાં તે અથડા
બનેનો નથી મરે છે તેવીજ રીતે મરે લાગ્યો માણસ કોઇ મનુષ્યને
કોઇ દઇ બંધાતો નથી ને બે કદાચ તે બંધાય તો તે આગમ પાછ-
લતા સર્વ સંજોગનો પુરવો વિચાર કરીનેજ બંધાય છે કે જે બોલ
પાલવા માટે પછી પોતે પોતાના સંસારી મુખની કે પ્રાણની પણ
દરકાર કર્યા સિવાય અને મુરોક્ષી ઉઠાવીને પણ બોલેલો પોતાનો
બોલ પાળવામાં પછાત રહેતો નથીજ પણ મરદના લીખાસમાં રાંડી
રાંડો (લીમાંવય) ટીસાળા પુરોને બોલની કિંમત હોતી
નથી કારણ કે જે લમોડગંજ દાકતરની પેડે દિવસમાં એક લાખ
બોલ આપે છે ને એક લાખ વખતે પોતાનાજ બોલનું ને પોતેજ
ખુન કરે છે કે જે તેમ કરવા મુદત શરમ કે દોષમણનો નથી
.....પ્રમુ એવા મરદથી સદાય અલગ રાખે.

(૧૯૨)

દિન ગણતાં માસ ગયા, વર્ષે આંતરીયાં;

મુરત ભુલી શાણ્યા, નામે વિસરીયાં.

અર્થ.—આ સસાન્ના સંસારીનો સંબંધ આપણી સાથે કેવો છે તે સમજ્યામાં ક્રોધ અનુભવીએ પોતાના ઉદગારો ઉપરના દોષમાં બતાવ્યા છે.

તે જણાવે છે કે ત્યારે આપણો પ્રાણ પીડથી અલગ થઇ આ ક્ષાની દુનીયાને ત્રાગી ચાલ્યો જાય છે ત્યારે જગ મીનીટ કલાક પહેલે દીવસ રાત્રી આવાડયું પખવાડયું માસ ત્રીમાસ છ માસ વરસ એક બે પાચ પચીસ પચાસ એમ ઉતરેનર અને હૃદયાતીમાં આપણાથી એક જગનો પણ વીગેગ નથી રાતન કરી શક્યાનાં એવો ડોળ બતાવી રહેનાર બ્રહ્મા—વાલેસરીઓ આપણું નામ આપણી મુરત વીગેરે ભુલી જાય છે.....વાહારે સંસારીઓ તમારો સંબંધ ! ધન્ય છે તમને તમારા સ્નેહનું આનું રૂપાંતર અમે અનેક રીતે અસંખ્ય વખતે અનુભવ્યું છતાં તે પરથી અમારા સ્નેહને અત્રે કાબુમાં રાખી શકતા નથી

(૧૯૩)

રાજ તાજ તારાજ, આજ ક્યાં અણોસરાં;

ધન્ય ગતી ગરીબનીવાજ, માસાળ વર્ષે મોંઘાતનો.

અર્થ.—ક્રોધ એક વીધવા રાણીનો પતી દુસ્મનની તલવારનો ભોગ થયો અને તે દુસ્મનોએ રાજસંગીત તાજ પોતાને સ્વાધીન કર્યાં. મરેલ જુદી લીધા અને વીધવા રાણીને દેશપાર કરી ત્યારે તે

રાણી પોતાના છ માસના ધાવણા (લગ્નીપ્યના રાજ્યવારસ) છોડીને તથા એક ત્રણ વરસની (કુંવરી) છોડીને લઈ નીર-દાપણે એટલે તદ્દન એકાએક પગે ચાલતી અને બીખારણપણે ગામે-ગામ કટકો રોટલો ખાગી ઉદર પુર્ણ કરી પોતાને પીયેર જતી હતી (આવી દશામાં તે મૃત્યુજ ત્રીય ગણે તે સ્વભારીક છે પરંતુ લગ્ની-પ્યના રાજ્ય વારસની જીવનદારી લંબાવાજ તેણી નબી રહી હતી) પીયેર ગયા પછી અબીમાની ભાઈ બોજાઈના આશ્રા નીચે રહી પણ લેશ પણ માણસાઈ અને સાલસાઈને હૃદયમાંથી તદ્દન ઉતરી નાખનારાં ભાઈ બોજાઈ તેને ઘણીજ તીરંગકાર રીતે તોડાદથી રાખનાં ખાવાને તથા પોષાકને માટે પેલા કુંવર-કુંવરી અને વીધવા રાણીને (પોતાની બેન તથા ભાણેજને) એક બીખારીને પણ ન ઘટે તેની વસ્તુઓ આપનાં ઉપરાંત તેના પ્રાગે હમેશના ધખારા કરતા તેને કુવચનથી મેણાં મારતા એ સંયગા સંજોગને અનુલસીને વીધવા રાણી પોતાના ઉદગાર ઉપરાંત દુહા મારકને કહે કે જે ઉપરથી આપણે એજ સમજવાનું છે કે આ બધો સંસાર સારો છે પણ તે કયા લગી? ન્યા મુધી કોઈનું કામ ન પડે ત્યાં મુધી જેના માટે તુલસીદાસે કંથુ છે કે,

“તુલસી સખ જગ સદસ હે, જખ લગ પડ્યો ન દામ”;

“હિમ હુતાસન પારખું, પીતળ નીકસે સ્યામ.

મતલબ કે ચડતી દશામાં વગર બોલાવે સહિ કોઈ ખમા ખમાં કરી ખીજમત ઉઠાવે છે પણ પડતી દશામાં એજ ખીજમતદાર સામુ પણ જોતા નથી વળી ગરીબીમાંથી વધતી ચલુ ઉત્તમ છે પણ વૈ-ભરીમાંથી ગરીબ ચલુ ઘણું નેષ્ટ છે પણ લાંબલાજ એ સંયગા શુભ

અશુભના પરીણામનું મુળ આપણા પુર્વ કર્મનું છે મોટેજ આ સંસારમાં પુર્વના ખરાબ અગર સારાં કર્મ અપાવવાં અને નવાં કોઈ પણ રીતે ન બાંધવાં દરેક વ્યક્તીએ ખસુમ લક્ષમાં રાખવાનું છે.

(૧૬૪)

કંઠા તું કુંજર ગઢયો, હોમ કટોરો હથ;

માગ્યાં મુક્તિા રૂળ મળે, (પણ) ભીખને માથે લઈ.

અર્થ:—ગધી ગલીમાં હાથમાં કાચકી લેઈ કાચકીવા-
પણું મળણુ કરી રાકદશાએ “અરે બાઈ કોઈ આલોને” એવા દયા-
હીન રાખ્દોના સાધનવડે ભીખ માગવામાં ઉતરેલું અને કોડાર્ધ
મળેલું અનાજ મળતુ હોય તેના કરતાં કદાચ લહેને હાથી પર એમી
કાચકીના બદલે હાથમાં રત્નજડીન કંચનનો કટોરો લઈ ભીખ માગતો
હોય અને તેવી પોત્રીચનપણાની ભીખની રીતમાં તેને મોતી મળતા
હોય તો પણ તે નેટ છે મનવખ કે ભીખ કરતાં કદાચ હેમકારી કરી
ઉદરપુર્ણા કર્ત્વી પણ નેટ રૂપ ગણાઈ ચુકેલી ભીખથી આ છત્રીકા
કોઈ પણ મનુષ્યે ન ઇચ્છવી.

૧ ૧ આવી નેટ ગણાતી ભીખને આપણા કેટલાક ભુદેવો
ક્યારે તણ દેશે ?

(૧૬૫)

જોખન પુછે જરાને, પ્રીત કેટલામાં હોય;

લાગે જખ લેખું નહીં, તુટે ટાંક ન હોય.

અર્થ:—જરા નામનો માણસ કે જે પ્રેમના કીડા તરીકે આ-
ગળ જોખાણો હોય મનવખ કે તે પ્રેમનો પ્રમુખ થઈ પડયો હોય

ત્યારે તેને યુવાની અવસ્થાએ એટલે કે પ્રીતના ઉમેદવાર યુવકે પુછ્યું કે હે જરા ! પ્રીતનું માપ (સ્વરૂપ) કેવું, કેટલું છે તે કહે ત્યારે જરા કહે છે કે જ્યારે પ્રીત લાગે છે તે વખતે તેનું માપ ન થઈ શકે તેવી તે અમાપ (અગાધ છે) પણ જ્યારે તે તરે છે (પનળ છે, પક્ષી બેઠે છે કે પ્રતીકુળ થાય છે.) તે વખતે તેનું વજન એક ટાંક કરતાં પણ ઓછું થાય છે.

“ * પ્રીત આવી બેરંગી છે.

(૧૬૬)

ગાસાં હુંદી ગાઠડી, ખાખર હુંદી વાડ;

ધીરે ધીરે છાંડીએ, સરોવર છાંડે પાળ.

અર્થ:—જાણ્યે અજાણ્યે નીચ માણસની સોખન થઈ હોય તે ક્રમે ક્રમે ઓછી કરી તેને જાણુક માટે છોડી દેરી, ખેતરની અંદાના પાકના રક્ષણ અર્થે ખાખરની વાડ કરી હોય તો તે વાડને પણ ધીરે ધીરે ઉમેરી તેના બદલે હાથના ધોરની વાડ કરવી કારણ કે નીચની સોખતથી મનુષ્યનું ક્રેમ થતું નથી તેમ ખાખરાની વાડથી પાકનું મરણ થતું નથી.

જામ છે ? ત્યારે સત્ગુણ જવાળા આપે છે કે મુલ્યવાન માણસ પોતાની ચતુરાઈ અમુક કાર્ય પ્રસંગે ત્યારેજ બુદ્ધિ છે કે જ્યારે તેની ચડતીની પડતી થવાની હોય છે.

(૧૬૮)

દી રેરવે દીકરા, કાં વહુને કાંક વરા;
કાં તો નાર :ભારજા, કાં અફીણ તો ખરા.

અર્થ:—ગમે તેવો બાહોશ અને ઉધમી નર હોય કે જેના મુકાનથી તે દર માસે લાખોની કમાણી થતી હોય ને અસંખ્ય મુખ વધલિવમાં સ્થિતી બાહોજ લાલી વાળી હોય તો પણ તે સર્વને દુક મુદનમાંજ ફનાં કરનાર અને બીખારી દયામાં લાવી મુકનાર આ જગતમાં પાંચ મજાનુ કારણો છે અને તે એકે (૧) કપુન એટલે વ્યસની લુગારી અને રંડીયાજ છોકરાઓ (૨) બીખીસ પોશાકની શોખીન ખોટાં લાડમાં ઉછરેલી સ્ત્રીઓ અને સ્વાચ્છંદપણે રૂંટનારી છોકરી કે છોકરાઓની સ્ત્રી (૩) કુલણસાધ ખર્ચાળુ રાવલી (૪) વ્યભીચારી સ્ત્રી (૫) અફીણ અર્થાત દુરવ્યસન.

(૧૬૯)

જે મારગ કશરી ગયો, રજ લાગી તરણાં;
એખાઁ ઉમાં મુકશે, નહિ ગાખે હરણાં

અર્થ:—જેની દાકથી પરવતના ગાળા ગાજી રહે છે એવો વનરાજ જે રસ્તો પસાર કરે છે ત્યારે તેના પગની ઝપટથી તે રસ્તાની ધુળ ઉડીને રસ્તાની નજીક ઉગેલા ધાસપર પડે છે તે ધાસને ખા-

વાની મૃગ હંમન કરી શક્તા નથી કારણકે પડેની ધુળમા વનરાજની શુભીરનાના રમકડા પ્રસાર્થ રહ્યા હોય છે અને તેથી ખાતી વખત મૃગને સિદ્ધનો-વનરાજનો ત્રાસ લાગે વાદ આવે છે જેથી આર્થ શકતા નથી-એટલે તે ધાસ લીધા સુકાર્થ જાય છે

(૨૦૭)

પ્રીત કરવી સહેલ છે, નીભાવની મુરકેલ;

ખાતાં કેફ પડે મગ, છવવો નહિ સહેલ.

અર્થ—કેફી વસ્તુને સ્વભામાં પણ ન જોઈ હોય તેના માણુઓ અનગને કેફી વસ્તુ ખાતા પીતા જોવે છે તો પોતે પણ તે પીતા આટલો લોભાય છે અને ખીચે છે પણ પીધા પછી તેને પચાની શક્તા નથી ને બેનકુશ જાતે છે તેમ આગમના શહેરીઓના દાનન દાખલા અવનોખી હાલના માણુઓ પ્રેમ કમ્બાને દોસ્તીના તો બને છે પણ તે છદ્મી સુધી નીભાવી શકતા નથી સમય કે એટલા સાથ વસાવી પરેશ બહુજ આકરી હોય છે એટલે તે પરેશ પાગી શકતા નથી સમય તે એકીની મત્રા આપી શકતા નથી એટલે તે સ્નેહ, સેતો સ્નેહી અને સ્નેહ જોડનાર એ સર્વની બદ્ધ સ્થિતિ થાય છે.

(૨૦૮)

ગાત્ર ગડવા ચતુર નર, નીશ દિનરહે ઉદાસ;

ખર ધુવડને મુરખ નર, સુબે સુવે નિગવાસ,

અર્થ—મોષ્ટઓ, ચક્રાર અને બુદ્ધિશાળી માણુસ એ ત્રણે વ્યક્તિ ગમાર જીવિથી બહિ રહેતા મદા સચેન રહે છે અને ગધેડો હિતુર અને મુરખ માણુસ ગમારની માફક ઉધ્યાજ કરે છે.

અર્થ:—સ્નેહ છે તે કાચા સુતરના તંતુ જેવો છે એટલે કે ને તુરનામાંજ તુટી જાય તેવો છે માટે તેનું લુકિત પુર્વક જાતન દેવું, નહિ તો તુટી જશે; જે તુટ્યા પછી તેને પાછો સાંધશે તો વચમાંજ ગાંઠ પડી જશે અને ખેતરના જેવી મળ નહિ આવે.

(૨૦૮)

ગાલવો ભલો ન ફેરાકો, દુહીતા ભલી ન એક;
માગવો ભલો ન સગા ભાપથી, બે પ્રભુ શખે ટેક.

અર્થ:—એકાદ કામ સુધી પચાદ્ય ચાલવું પડે તોપણ તે સારું નથી તેમ એકાદી પુત્રી પણ સારી નથી. અને શ્રીહરી બે ટેક નીલાવે તો પોતાના બાપની પાસે પણ યાચના કરી સારી નથી.

(૨૦૯)

કહુ નહીં પાવક બાળી શકે, કહુ નહી સીંધુ સમાય;
કહુ ન કરે અખત્તા પ્રખત્તા, કાળ કોને નવ ખાય?

અર્થ:—અમની કોને બાળી શકતો નથી? સમુદ્રમાં શું સમાઈ નથી સ્ત્રી જન યુ નવી કરી શકતી? અને કાળ આ જગતમાં કોને ખાઈ શકતો નથી? આ પ્રશ્નો પ્રતી ઉત્તર નીચે મુજબ છે:—

(૨૧૦)

પાવક કીર્તી ન બાળી શકે, સુયશ સમુદ્ર ન સમાય;
સ્ત્રી, પુત્ર ન પ્રસવી શકે, નામ કાળ નવ ખાય.

અર્થ:—અગની, કીર્તિ બાળી શકતો નથી. સુજસ સમુદ્રમાં

સમાતો નથી. સ્ત્રી પોતાની મેળે એકલી સંતાન ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી. અને કાળ જગતમાં નામને ખાઈ શકેલો નથી.

(૨૧૧)

ગધ સંપત્તી ફીર સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણ;

ગધ કીર્તી આવે નહીં, ગયાં ન આવે પ્રાણ.

અર્થ—એક વખત હાથમાયી ચાલી ગધ લક્ષ્મી કાગે કરીને પાછી આવે છે. ભરમસુદમાં લાધી ગયેલા વહાણ પુનઃ પ્રાપ્તિ પાતી વધાર્ધ મળે છે. પરંતુ આ જગતમાં ગુમાવેલી કીર્તી અને કાયામાયી નીકળી ગયેલો જીવ અનેક ઉપાય કર્યા છતાં પણ પાછાં આવતાં નથી.

(૨૧૨)

જેને જોલે બંધ નહીં, મર્મ નહીં મનમાંય;

તાકા સંગન કીજયે, છાડી તોલે વનમાંય.

અર્થ—જગતમાં જે માણસ જોલીથી બંધાતો નથી એટલે વારંવાર વચન આપીને ફરી એમે તથા જેના મનમાં મર્મ એટલે આરાસાગતો વીચાર નથી એવાની સોમન કરવામાં શક્ય નથી કારણ કે એના માણસ વનમાં સુકીને ચાંચા જાય છે એટલે આખરની વખતે ન-એડી તાપે છે.

(૨૧૩)

નહિ આદર નહિ આવકાર નહિ. નેણમાં ને

એ ઘેર કદી ન બાક્યે, બલે કંચન વરસે કે

અર્થ—જેને ઘેર જતાં આદરસત્કાર કે પુરો આવકાર

નથી જોતાં નેત્રમાં પ્રેમ નથી. એવાને ઘેર ભલે સુવર્ણનો વરસાદ
એટલે મનગમતું ધન મળતું હોય તોપણ સજન પુરોએ ત્યાં કોઈ
દિવસ પણ જવું નહિ કારણ એવા અભિમાની પાસે જ્વાળી પો-
તાનું વજન હમેશાં ઓછું થાય છે.

(૨૧૩)

જાજા આદર જાજા આવકાર જાજા નેંણમાં નેહ;
એ ઘેર તો નીત નીતજાયે, ભાસે ભલાના વરસે મેહ

અર્થ:—જેને ઘેર જતાં અધીકાધીક આદરસત્કાર થતા હોય
અને દેખી । જોતાં નેત્રમાં આનંદ ઉપજતો હોય એવાને ઘેર જતાં
ભલે અનેક દુઃખનાં આપરણાં સહન કરવાં પડે તોપણ સજન પુર-
ોએ હમેશાં જવું.

(૨૧૪)

હુળદી જરદી ના તલે, ખટસસ તલે ન આમ
ઉતમ ગુણને ના તલે, ગુણ તલે ગુલામ.

અર્થ:—હળદર પોતાની પીળપ કોઈ દિવસ છોડતી નથી.
તેમ આંખડી પણ પોતાની ખટાશ તજતી નથી અને ઉતમ એટલે
કુળવાન માણસ પણ પોતાની ખાનદાની મુકનો નથી. મનસખ કે
તેના ઉપર જે જે ગુણ કર્યા હોય તે ભુલતો નથી પરંતુ આ જગ-
તમાં ગુલામ એટલે નિચ કુળના બેવકુફ માણસને ગમે તેવો ગુણ
કરીએ તોપણ તે ભુલી જાય છે,

(૨૧૬)

નાના સાથે સ્નેહ-કાણાં કોઈ દી કરીએ નહિ;
... દીયે એ છે—સરવાળો સાંધે નહિ.

અર્થ:—નાના એટલે અજાન માણસ સાથે કોઈ દિવસ જીવ-
રની દોસ્તી કરવી નહિ, કારણકે એવાં અજાન માણસ આખર સુધી
નહિ નિભાવતાં વાત વાતમાં દોસ્તીના દોર ઉપર કાપ મુકી દે છે.

(૨૧૭)

કુળ ખાધાને પાન બગાડ્યાં બેઠાં શીતળ છાંય
આજ તમે બળો ને અમે ઉડીએ-એજ જીવનકે કુળ નાંહી

અર્થ:—વનમાં ઘા લાગેલો ક્ષેષ એક વૃક્ષ પોતાની ઉપર
બેઠેલાં પક્ષીનાં બેઠાને કહે છે કે હું પક્ષી ! ઘા બળનો આવે છે મા-
ટે તમે ઉડી જવ નહિ તો બળી મરશો. તેના જવાબમાં પક્ષીએ
કહ્યું કે-આજ દિવસ સુધી અમે તમારાં કુળ ખાધાં,
હુંગારથી તમારાં પાન બગાડ્યાં અને શીતળ સુખમય છાયા
લીધી. એવાં હે ઝાડ ! આજ તમે દવમાં બળી જવ
અને અમે જીવવાની આશાએ તમને મુકીને ઉડી જાયે તો અમારા
એ જીવનને ધીકાર છે, મતલબ કે 'જેના આધારે આપણે અનેક
વૈભવ ભોગવ્યા હોય તેની પડતી આવે ત્યારે તેને તજ દેવું નહિ પણ
તેને મદદગાર થવું.

(૨૧૮)

નારી કદી ન વંદવી-નારી નફની ખાંણ
નારીથી નર હિન થયા, ભક્ષા ભક્ષા જન બાણ.

અર્થ:—જગતમાં સ્ત્રીને કોઈ દિવસ માનવંતી કરવી એટલે
તેમાં આસક્ત થવું નહિ. કેમકે તે ખરે નરકની ખાણરૂપ છે, વળી
સ્ત્રીમાં આસક્ત રહેનારા બ્રહ્મભક્ષા નામાંકિત નરવરને પણ નીચું
બોલાવો વખત આવ્યો છે. એના જવાબમાં કોઈ એક કહે છે કે—

(૨૧૯)

નારી કદી ન નીંદીયે, નારી રત્નકી ખાણ;
નારીથી નર નીપજ્યા, કુવ મદહાદ સમાન.

અર્થ:—સ્નાને દ્રોષ દિવસ નિદ્રા એટલે તરછોડવી નહિ અથવા તેનું અપમાન કરવું નહિ, કારણ કે આ તો આ જગતમાં ખરેખર રત્નની ખાણુપ છે કે જે ખાણુમાંથી કુવ અને મદહાદ જેવા પ્રતાપી પુરોહિત રત્ન ઉત્પન્ન થયાં છે.

(૨૨૦)

મણીધર લડે તો ભલે લડે, પણ તું કાં લડે ધો,
પડી રહેને પાપણી, મુખ નીદરા કાં જો.

અર્થ:—મણીધર એટલે સર્પ લડે એટલે ગમે તેમ માણે તો ભલે માણે પણ હે ધો! નકામી શું કરવા લડે છે? કેમકે તારામાં અને સર્પમાં જાળીન અસમાનનો તફાવત છે માટે લડવાનું સુકી કે અને છાનીમાની સુધ જા.

(૨૨૧)

બાબા તારિ બકરી, કોઇ ન ઝાલે કાન,
ખરી સમેત ખાઇ ગયો, લાડલીવાળો લાણ.

અર્થ:—થોડા વરસ અગાઉ એક બાબા નામનો માણસ એવો તો જાણે હોતો કે તેની બકરીનો કાન પણ કોઇ ઝાલી શકતું નહિ. પણ લાડલી ગામમાં એક લાણુ એવો ઉત્પન્ન થયો કે એ બાબાની બકરીને આખીને આખી ખાઈ ગયો હતો કે જેની ખરીયતો મણુ પતો નહોતો લાગ્યો. મનલગ કે શેરને માથે સવારોર યાવ છે,

(૨૨૨)

‘ માનુ’ ને માન, (દલ કોઇ ભરીને દિધાં નહીં;
મેડી નહીં’ મસાણ, સાચું ચોરહીથો ભણ.

અર્થ—વ્યવહાર રીતીમાં ગ્રહસ્થાશ્રમને પર્વનારો સજ્જન બલે
ધનવાનની સંસારમાં ગણાતો હોય તે સાચ બાગ બગીચાવાળા બંગ
લામાં નીવૃત્તિથી વૈભવમાં વખત વીનાવતો હોય પણ પોતાને ત્યાં
ધંધા કરી આવેલ મીઠામાન (અતિથી) ને પ્રેમયુક્ત આદર સત્કાર
ન થાય તો તે સર્વ સાચી સંસારમાં સ્થાન નેરી ગણાય છે.
કારણ કે આશા કરી આશ્રે આવેલ અનિયમો યથા શક્તિ પ્રમાણે
સત્કાર કરવો એ ગ્રહસ્થાશ્રમનો ધર્મ છે ગ્રહસ્થાશ્રમનો ધર્મ કેવો છે
તેના માટે એક નીચેની ખીના છે કે—એક મુસાફર ફરતો ફરતો અ
ચોર જંગલમાં ગયો તેવામાં સુર્યાસ્ત થયો અને રાત પડી. હવે બર
શીઆળાની હતી. પેલા મુસાફરની પાસે કોઇ પણ જાતની વધારેની
વસ્તુ કે ઉંદર પુણાં માટે ભાતું પણ નહોતું. અચોર જંગલમાં રાત્રીના
વખતે મુસાફરની આંધુ રાંખવી એ તેને જોખમ ભરેલું જાણના એક
મુશળા વડનો અંધો લઈ બેઠો. અંધી રાત્રી થઈ ત્યારે તેને કંકડીને
જુખ લાગી. સાથે કંડીનું પણ જોર વધ્યું. વડ હાર પોતાનાં બે
બચ્ચાં સહીત એક પક્ષી બેઠું પોતાના માળામાં હતું તે પક્ષી જો-
ડાંએ વીચાર કર્યો કે આપણે ગ્રહસ્થાશ્રમ માડ્યા છે અને આપણે
આશ્રે આજ આ મુસાફર આવ્યો છે તે જુખથી અને કંડીથી પી
ડાતો જાણાય છે, જે જાણ્યા છતાં પણ જો તેનો આપણે યથાસ્થિત
રીતે આદરસત્કાર નહીં કરી શકીશું તો ગ્રહસ્થાશ્રમ ધર્મની વિરૂધ્ધ
કરશું એમ જાણી થોડા દૂર બળતા દલ આજળ જઈ સમગતા લાક-

ડાનો કટકો પોનાની માંચમાં ધાલો લાગ્યો અને વડ ઉપર રહી
 પેના મુસાફરની આગળ પડતો મુક્યો. ઠંડીને લીધે જિયાના મુસાફરે
 અગાનક અગ્નિનું આગમન જોઈ આમખાસમાં પડેલાં સુકા ઝાડનાં લા-
 કડાં ભેગાં કરી તેમાં અગ્ની મુગી તાપણી બનાવી ઠંડીના દુઃખથી
 મુક્ત થયો. તાપણીનો બડો, (દેવનાનો બાકો) બરાબર થયો એટલે
 તેની કુધા ટાળના માટે પોતાનાજ પીડનો ભક્ષ આપવો એવો વીચા
 ર કરી પેલો પક્ષી તે બકામાં પડ્યો. પક્ષીને પડ્યો જોઈ મુસા
 ફર તેને અગ્નિમાંથી બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ પક્ષી
 આપ જોરથી ઓળો બની જઈ બોરાક તરીકે ઉપયોગી થઈ પડે તેવા
 હેતુથી બકા અદર કુસી મરણુ પામ્યો. પનીને મરણ જોઈ પની
 પક્ષીણી પડી તેમ બની. માખાપને તેમ યતાં જોઈ બને બચ્યાંએ પણ
 તેમ ક્યુ. ચારના પીડના માસમાંથી પેલો મુસાફર કુધાને પણ
 ટાળી શક્યો.

ધન્ય છે, પક્ષીઓ જે કે અહસ્થાશ્રમ ધર્મ નીભાવવા માટે
 આતીથ્યનું આતીથ્ય કરવા પોતાનાં પ્રાણને સમર્પ્યાં તે નરગતી
 અહસ્થાશ્રમ ધર્મને પાળે તેમાં નવાઈ નથી માટે દરેકે યથારિયત રીતે
 અહસ્થાશ્રમના ધર્મ પાળવા એજ સુદૃઢતા છે.

એક ડોડી પણ નહીં વાવરમાં જો મખીચુસ અને અને તે ક્યથી
માત્ર પોતાનું જ પેટ ભરી જાણે તો તે ક્ય શું કામનું છે ?

(૨૧૪)

ન કરે કરથી કાજ, પાંચ યાંગળાં એકકાં;
તો લાખ દામની લાજ, રાખ બરાબર જાગવી.

અર્થ—કામચોરો યથા છતાં આગળ આવીને આશા કરનાર
અનિયતિ લાધે કરી ગળ પ્રમાણે જો કાંઈ ન આપી શકાય તો
તેની લખેગરી આગર જગનમાં રાખોની માફક ગણાય છે.

(૨૨૫)

પુજાને નિજ પામ, પોતે પુછ જાણે નહિ
નિમી ડોક ન કાચ, તે પથરનાં પુતળાં.

અર્થ—વક્ત્રીપત્રી યથા પત્રી અનેક માણસની સનામો મેળે
અને અગણીત કમાળ પાસે સેના કરારે પણ તેના બદનામા પોતે
કોઈની સેના કરી જાણે નહીં કે નીચી ડોક કરી સલામો ત્રીધી શકે
નહીં તે કેવળ મોટાઈના વળમાં તુંક મિજાજથી ગર્વિષ્ટપર્યામા મરન
શકે તો તે માણસ નહીં પણ વ્યવહારમા એક કાળમીઠ પથરના પુ-
તળા સમાન લેખાય છે

(૨૨૬)

ખટરસ ખાંતે ખાય, ખવડાવી જાણે નહીં;
દીઠે સીંહ ધરાય, તે દુર્જનશું કામનો.

અર્થ—વક્ત્રીપત્રી યથાથી પોતે કોઈ સગાંડુવા કે મનના ના
મેમાન તરીકે જાય છે તો તે બિચારાં જે લક્ષ્મીપતાની અગ્નવી પ-

રોજાગત ગળ ઉપરાંત કરે છે, અને તે લક્ષ્મીપતી પણ તેવાઓની પરાજાગત અનેક યાગલાઇ સ્વલાવે આખી ગનમાં સમજે છે કે આ લોકો હું લક્ષ્મીપતી છું તેથીજ ખીજમત ભરેલી મ્હારી પરાજાગત કરે છે. એમ સમજી તે સર્વ જ્યારે પોતાને ઘેર આવે છે, ત્યારે તેનો ભાવ પણ યુક્તો નથી તો તેવો લક્ષ્મીપતી લક્ષ્મીપતીના દરજાને બીજકુલ લાયક નથી.

(૨૨૭)

પહેરે પોતે હાર, દોરો દમ શક્તા નથી;

કહે કોણ અમીર, ? એ તેડા તાણુતને.

અર્થ—દ્રવ્ય સાધનથી શરીર ઉપર અવનવા ઘાટનાં અનેક

ધરેણા આભુપણે ધારણ કરી પોતાનાથી ગરીબ માણુમોના સમુદાયમાં ગેખી બનાવી કરે છે પણ બીજાને એક દોરો પણ આપી શકતો નથી. તો તેવા રોખી ખોરનું જીવન અને દ્રવ્ય જગતમાં કાંઈ પણ ઉપયોગી નથી.

(૨૨૮)

કરમાં પહેરે કાંઈ, કોડી કોઈને આલે નહિં;

એ માનવ નહિં પણ મગ, કામ ન આવે કોઈને;

અર્થ—દ્રવ્ય સાધનથી. હાથમાં નીલમ માણુક જડીન હેમની પહેંચી કે કડાં સાકળાં પહેરે છે, પણ કોઈ ગરીબને એક દમડી આપના મોત પડે છે, એવા દ્રવ્યવાન માણુમો તે માણુસ નહીં પણ આત્માવીહીન મુકદ્દમ સમાન છે.

(૨૨૯)

વેતાં એકજ પાંજુ, બેઠાં બીજુ કરે;

બીજક બીજુ જાણુ, સાચું સોરઠીયો લાણુ

અર્થ—તેતાં એટલે ચાલતાં અથવા જતાં એક વાત કરે અને એસતાં બીજી વાત કરે મતલબ કે બોલે કંઈ અને કરે કાંઈ, હૃદયમાં ઝેર રાખે અને મુખથી મીઠાં બોલે એવા માણસનું બી એક નહીં પણ બીજું ગણાય; એટલે કે એનું વર્તન ચલાવનાર માણસ તેના આપથી નહીં પણ અન્ય કોઈથી ઉત્પન્ન થયેલો હોય એમ સોરઠીયો કહે છે

(૨૩૦)

જે તે ભેળાં જાય, પોતાનીપ્રજ મેલીને

ધ ભેંસલા સણાય, સાચું સોરઠીયા કહે

અર્થ—પોતાનું કુટુંબ એટલે માથાપ, કાકા, બાઈ, ભાંડર આદિ અનેક સગાં બહાલાનો ત્યાગ કરી જે માણસ પારકું પ્યાર ગણી અવર સાથે બળવાને જાય છે તે મનુષ્ય જાતીમાં જનમેલો છે તોય તે પણ જાતીમાં ગણાય છે.

(૨૩૧)

બારે બળતર હોય, બોપડ ફરીઓલવીએ

કાળજ બળતર કોયડી ઓલાયે કાળીયા

અર્થ—શરીરના અન્ન કોઈ ઉપર જે કાષ્ટ રોગની વેદના હોય તો તેનું અઉશધ કરવાથી મટે છે પરંતુ જેને હૃદયની વેદના છે તે અઉશધથી પણ અવગી થતી નથી મતલબ કે જગત કુખના આવરણ આવે તેને નીવારવાના ઉપાય મેળવી શકાય પરંતુ ખાનગી આવરણના ઉપાય કેયે મળતા નથી કે તે શીઘ્રાવવા કોઈનો પુરપાથ

કામ આવતો નથી પણ ને મુશ્કેલી તો એક આહરી એટલે માલીક દુર દો કરે તોજ યાય, સીવાય તો વ્યર્થ છે.

(૨૩૨)

લાવરતે તરવાર હરકેહ હોકારા કરે
સાવજ ના શીકાર રમવા મુશ્કેલ રાજીયા

અર્થ—લાવર—લાવરીયાં કુતરાને તરવાર વતી મરદન મારવામાં સહિ કોઈ હોદ્દાકાર કરી ગુરવીરપણુ બતાવે છે એ નવાઈ નથી, તેમ મરદાનગી નથી પણ ખરેખરી મરદાનગી અને શુરવીરપણુ તો એજ કહેવાય કે સામે પગે સિંહનો શિકાર કરવો.

આધુનિક સમયમાં રાજ્ય મહારાજા અને અનેક શુરવીર શીકારીઓ પોતાની મરદાનગી જગજગહેર કરાવવા અર્થે સિંહના શીકાર કરે છે. પણ તે શીકાર કોઈ પણ રીતે સ્તુતિપાત્ર ગણાય તેવા નથી, તેનું કારણ એજ કે સિંહના રહેઠાણની આસપાસ બકરી અથવા તો પાટાને બાંધવામાં આવે છે અને ત્યાં ઉંચા ઝાડ ઉપર માંચડા (સીકાર કરનાર શુરવીરોને બેસવાની જગ્યા) ગોઠવવામાં આવે છે (આ માંચડા એટલા બધા ઉંચા હોય છે કે સિંહ કોઈ રીતે શિકારીને જોઈ શકે નહીં તેમ ત્યાં પડેલી પણ શકે નહીં પછી તે માંચડા ઉપર શિકારીઓ દારૂગોળાના જગ્યા સાથે એમે છે અને જો સિંહ પાડાયા બકરાને આવા બકાર આવે છે કે તુરંતજ માંચડા ઉપર છુપાઈ જોડેલા ગુરવીર શીકારી માંચડા પરથી બંદુકના બકારથી સિંહને ઘાયલ કરી પોતાની મરદાનગી બતાવે છે તે કોઈ રીતે સ્તુતિપાત્ર નથી. સગળ એટલુંજ કહેવાનું કે સિંહનો શિકાર કરી કોઈને મરદાનગીને આન્સ મેળવવો

હોય તો કોઈ પશુ જાનના સાધન વગર માત્ર એકાએકપણે હાથમાં
 દયાવાર તરીકે ફક્ત એક તવવાર રાખી સિંહના રોહણે જવું
 અને ત્યાં સિંહને સાવધ કરી સામે પગલે તરવારથી સિંહને કાર કરવો
 તોઈએ અને એ પ્રમાણેનો શિકાર મરદાનગી અપાવનારો નીવડે
 એમ જગતનું માનવું છે. માટે તેમ કરવું, પણ માચડા ઉપર
 લપાઈને મારવો એ દગબપાઈ જેવું ગણાય.

(૨૩૩)

ગાડું ભાગ્યું અને ગોરીવીયા, રણ આધર્યો સુર;
 તરુકર આઘ્યા હુંટવા, પથે ત્યાંયાં પુર.

અર્થ.—કોઈ એક મુસાફર પોતાના સ્ત્રી સાથે ગાડામાં બેસી
 મુસાફરી કરતો હતો. તેમાં એક દિવસે તેના ઉપર એકી વીટગણા
 આવી પડી કે—તેણે ગાડું રજુ વગડાની મધ્ય વચમાં આઘ્યું એટલે
 તે ગાડું ભાંગી ગયું. દિવસ અત્યંત થયો અને મેલથી મચી. એકા-
 એક વાદળ ધેમછ આવી અનરાધાર પાણી પાડવા માંડ્યા કે, પાટે
 માટે બાંધું જાળમય થઈ ગયું. આવે વખતે પોતાની સ્ત્રીએ બાળકને
 જન્મ આપ્યો અને ઓછામાં પુરું એ વખતે લુગન તેને હુંટવા
 આઘ્યા. આવળને સંજા કુખી સંભોળો જોઈ મુસાફર એક નજ-
 દના ગડડાપગ ચડી લાંબો હાથ કરી મોટીથી જીમ પાડી બોલવા
 લાગ્યો કે, હવે જોટલાં દુઃખ દોય તેટલાં બધા આવી પહોંચે જો બા-
 ડીમાં રહી જશો તો પસ્તાશો.

મતવચકે ઇનસાનની ન્યારે ચડતી દશા હોય છે, ત્યારે મનમાં
 ન ધરજેલ અનન્યાં સુખનો સુહૃદવ મળતો જાય છે. તે ન્યારે પ-

હતી દશા થાય છે ત્યારે વગર માગ્યાં અનેક દુઃખના સંગેગ કે જે સંગેગનું અવશ્ય કરતાં ઇતિહાસનાં હરદય રોવા લાગે એવાં દુઃખો આવી પડે છે પણ કર્તવ્ય એજ કે દુઃખમાં દયાઈ રહેવું નહિ, સુ-ખમાં પ્રસાદ જવું નહિ; પણ માલીક જે વખત આપે તેને શાંતીથી અને નીની પહે રહી પસાર કરવો.

(૨૩૪)

ખાવ પીવો સુવાસ લેવો, મનમાં રાખો હેતા;
મરી જાવું છે માનવી, છાતીએ હાથ દેતાં.

અર્થ.—આ સંસારમાં જન્મીને નીતિની રાહે વર્તતાં જે રો-જીતો માલીક આપે તેમાં સંતોષ માની સહકુટુંબની સાથે મુમપથી વર્તી સુખેથી ખાવું અને અન્યને ખવરાવી ખુશી ધાવું એજ સાર્થક છે. શિવાય તો પછી અધિક લાલની પ્રાંપ્તી માટે અનેક જાતનાં અનીષ્ટ કામો કરી લાલમાં તો મુન્ય ને નાહક પાપનાં પોટમાં ખાંધી છાતી કુટનાં મરી જવું પડે છે. માટે સહજે સર્વમાં સંતોષ માનવો એજ ઉત્તમ છે.

(૨૩૫)

રાત્રે મુઢરી રત્નહથ, નોકર ન જીવો મુલ;
ધરણીમાં ધારી જીવો, ધણીનેમુલે મુલ.

અર્થ —દયિયાર, સ્ત્રી, જ્વાહીર ઘોડો અને નોકર એ પાંચનું મુલ ઠેટવું છે એવું નહીં પ્રમાણ કહેવાતું નથી, કારણ કે. એ વસ્તુની ખરી કિંમત તેના ધણી ના મુખમાંજ રહી છે. મનસગ કે એ એ ચાંચ પૈકીની એક પણ ખીજ જેટલી કીમતના (સક્તિવાળા)

માલીક પાસે હશે તેટલીજ કિંમત તેની અંક
તેના માવીકના હાથમાંજ છે.

(૨૩૬)

વિદ્યા સાથે દ્રવ્ય મળી, રહે ન એકે કામ
સોનાની કિંમત ઘણી, નહિ સુગંધી નામ.

અર્થ—જેની પાસે વિદ્યા હશે તેની પાસે પૈસા નહિ હોય,
અને જેની પાસે પૈસા હશે તેની પાસે સદ્વિદ્યા નહી હોય એટલે
એક એકની ખામીથી એકબે અનુષ્ઠ વિસ્તાર પામતું નથી, પણ
જો સાધન જો એક સ્થળે ભેગા મને તો તે દૈવિ પ્રમાણે પ્રગટાવે
જો નીરીવાદ છે, પણ જેમ સોનું કિંમતી અને દેખારમા સુંદર છે
તેમ તેનામા સુગંધી નથી એ મોગી ખામી દેખાય છે. એની રીતે
એકબી વિદ્યા પૈસા વાના ખામીવાળા થાય છે.

(૨૩૭)

પકડ્યો પૃથ્વીરાજને સમરે સોંપ્યું રાસીર;
એક નારી નીમીત પણ, દિવસ તણી તકરીર,

અર્થ—જો બગીચામા એવું કહેવાય કે હિંદ દેશમા રજપુતા.
જાનુ નુર કમી થયુ અને તરકાલાનુ જોરે જામ્યુ એવું સંપત્તિ કા-
રણ રહી છે.

એ સ્ત્રી અન્ય દાષ નહિ પણ માત્ર એક સંયોગના છે એમ
જગન માને છે.

સંયોગનાને લાવ્યા પછી ય્યુરાજ મોજ વિનામા પડ્યો અને
રજપુતામા અંદર અંદર કનહ થયો અને એથી આખરે હિંદ દેશનો
લીરો અને રજપુતાનું કિંમત રત્ન ય્યુરાજ વાદ્યાકના હાથથી પ-

કડાયો અને સમરસિંહ જેવા શુભીરે શરીર સોંપ્યું એ સપનાનું
મુળ સંયોગતાજ હતી એમ નથી પણ ખરું કારણ અસ્ત ઉદયનુંજ છે.

(૨૩૮)

હરે કહ્યા વરેયે લખ્યા, છઠી રેનકા અંક;
તસ ઘટે ન જવ વધે, રે રે જવ નયંત.

અર્થ — કેટલાક માણસો હરાયાદોર માદક દુ.ખને ટાળવા અને
સુખને એકદું કરવાની હોશે એક સ્થાનોથી બીજા અને બીજેથી
ત્રીજા એમ હડીઓ કાઢે છે પણ તેને ખબર નથી કે માર્શિક, કશું
તેમ વિધાનાએ છડીને દિવસે બંદાના લલાટમાં રુખ દુઃખના ભેખ
અંતઃકગીના લખી દીધા છે અને તેમાં બંદો ગમે તેવી હુશીયારી
કે શીશીયારી કરે તોપણ તેમાં જવ બાર વધુ થવાનું નથી, કે તમ-
બાર ધડી જવાનું નથી. મારે કાણા માણસે દરેક સંજોગમાં શાંતિ
રાખી નીનિધી રહેવું.

(૨૩૯)

લાખ વિમાણસ કોડમત, કરે દેખો સખ કાય;
હોણી અણ હોણી નહિ, હોણી હોય સો હોય.

અર્થ.—ગમે તેવી ચતુરાઈ રાખીને લાખો બાતના મનમાં યિ-
ચાર કરે અથવા તો કરોટો રસને મનિને દોડાવે પણ જે બનાવ
બનવાનું નિર્માણ થયેલું છે તે કામ કાળે મટવાનું નથી.

(૨૪૦)

લણેલ તોપણ લામની, અજવાળી પણ રાત
કહ્યા પણ કાઢીઓ, અંતે જાત કજાત.

અર્થ:—ગમે તેટલી બણેલી ઓ, તે પોતાના મનમાં પોતે બણેલી છે એટલે નર જાતીથી સવાઈ રહી ચકવાનો કોઈ રાજે તો તે નકામું છે, કેમકે ઓની મતી હમેશ્યાં પાનીયે હોય એમ વિદાનો એ કહ્યું છે, વળી અજવાળી રાત ગમે તેવી ઉજાશ ધરશે તોપણ તે રાત કહેવાશે મનલખ કે તે સુર્યની ઉજાશમાં લેખાય નહિ. ગમે તેવો જાણો હોય અને તે દારૂડીયો હોય તો તે ડાણો નહિ, પણ મુર્ખ સમજવો અને નીચ જાતીનો માણસ ધુનીક કેળવણીથી અથવા તો વગવસીદાનાં સાધનથી ઉંચ બેસણે બેસવાને શક્તિવાન થયો હોય, તો પણ તે નીચ જાતી તે ઉંચ જાતીમાં ખપી શકે નહિ. ને જો ખપવા જાય તો ઉંચ જાતની કુદરતી ગૌરવતા અને નીમ્નજાતા તેનાથી જળવાશે નહિ અને કદાપી જળવાય એમ ધડીભર મનાય તો તે દીખાવાશે નહિ કે નજાવશે નહિ.

(૨૪૧)

દરેકોતો પણ બળધીયો, તોફાની પણ ગાય;

વકરેલો પણ વાણીયો, ફેટેલી પણ માથ

અર્થ:—બળદ ટલ થઇ ગયો હશે તો પણ તેએરાઇ ગયહું બો-જાવાળું ગાકું બહાર કાઢશે. ગમે તેટલી તોફાન કરતી 'હશે તોપણ તે ગામ કહેવાશે (તેનામાંથી પવિત્રતા ઓછી નહિ' માથ) વાણીઓ ગમે તેવો વકરી ગયો હશે એટલે મદમાં ખેડાઈ ગયો હશે તોપણ તે જાતે વાણીયો મતલબ કે વકરી ગયો હશે તોપણ વાણીયાથી મ-સકુર રીતે ડાકાયડી, હુન્ટ કે ધાડ પડશે નહિ અને માતા-જનેતા ગમે તેવી ચીડાઈ હશે તોપણ તે માતા કહેવાય; તલબ કે માતાથી મુત્તું માયું કપાવાતું નથી.

(૨૪૨.)

મોળે તોપણ મહીપતી, શકે પણ સનાધીય;
મુતેસો પણ કેશરી, જપતો તોય કુનીશ.

અર્થ—રાજા ગમે તેવો નમાવેો ગણાતો હશે તોપણ તે રાજા,
ધારે તો નમોદ કાઢી નાખે; અમનદાર ગમે તેવો મુખ ગણાતો હોય
તો પણ તે અમનદાર મનમાં ધારે તો પક્ષકારનું અથવા તો
અરજદારનું વા તાનેદારનું સત્વનાશ કાઢી નાખે. ગમે તેવી
નિદ્રાને પરવશ થયેલો સીંહ તોપણ તે સીંહ તેનાથી ૫૦
કદમ ડરીને આવવું પડે અને દરમાં છુપાઈ ગયો હોય તોપણ સરખ
તે મર્ખ. તેની ધાકે ૨૪ કલાકે સુધી નજરમાંથી જતી નથી.
પણ ના મરદ એટલે બેશકુરની મોહન કરવા કરતાં ઇન્સાને વગર
દોસ્તથી રહેવું એ વધારે ઉત્તમ છે.

(૨૪૩)

છેટથી લાગે સવાય, પાસે જાયે તો પાણકાં;
ગુણ જન મુખ ગવાય, પરિચયથી પરખાય ૭.

અર્થ—દુરથી નજર કરતાં કુંગરા ધણાજ રળિયામણા અને
નેત્રને આનંદ ઉપજાવનારા જણાય છે, પણ છેક તેની પાસે જઈને
બેઠાએ તો મેઠા મોટા કાળ મીઠા પાણાં અને ચોધારાં ખડકોથી
તે કુંગમ જાનેના છે. તેની રીતે કોઈ એક માણસના ગુણનાં અને
તેની ઉદારતાનાં અનેક માણસ મોઢેથી વખાણ કરે છે, ને તેથી આ-
પણે પણ તેનાં વખાણ કરી તેનામાં ગુણ અને ઉદાર રૂતિ છે. એમ
માની લેવું એ જુદા ભરેલું છે. પણ ખર્ચ માનવું તો ત્યારેજ કે જ્યારે

તેના પરિચયમાં આવીએ ત્યારે. પરિચયમાં આવ્યા વિના ઇન્સા-
નનો અનુભવ થતો નથી.

(૨૪૪)

ફીકર જગતનો પીર છે, ફીકર જગતને ખાય;
ફીકરની ફાકી કરે, ફીકર સહુજન ગાય.

અર્થ — આ ગ્રિયા જગત ફીકર તત્વથી ભરપૂર ભરું છે.
એટલુંજ નહિ પણ એ ફીકર (ચીંતા) જગતના પીર ૧૫ એટલે
આધાત ૧૫ છે અને તે દરેકના ઉપર કે, જેણે આ જગતમાં નિરાસ
કર્યો છે. તેના ઉપર તે શ્રદ્ધા કામુ ધસવે છે એની મધીન
ફીકરની જેણે કાળ કરી એટલે કે ચીંતાને જે નર ગમી જાય તે
ફીકર સમજવો ને એવાનેજ ફીકર કહેવા સમજાય છે પણ ખાલી ફીકરની
આદતનાર ફીકર નહિ, પણ ફીકર એટલે પોતાનો અને ફીકરપણનો
ખોનામ છે.

(૨૪૫)

ગાંધી નગર ન નિપજે, ગાંધીની ખાણ ન હોય;
હાંતો બોલીધી પારખો, નહિ તો બોલાવી બેય.

અર્થ — ગાંધી એટલે કમ જાન માણસ કાંઈ દેશાવર કે શહેર
પાટણમાં ઉત્પન્ન થાય છે એવું નથી તેમ તે ખનીજની માફક જ
મીનની અદતની કાંઈ પ્રદેશની ખાણોમાંથી નીપજે છે એવું પણ
નથી તેમ તે કમ જાન (ગાંધી છે) એની તેના ઉપર જાહેર નિરાસની
પણ નથી એટલે તે કની રીતે પરખાય એ સ્વાભાવિક સત્તા છે,
તો તેને પારખા માટે અન્ય કાંઈ કમોટી હોતી નથી, પણ

કતિ તેની વાણી સંલગ્નવાથીજ પરખાય છે અને તેમ નહિ તે તેને ચાહીને ખોલાવી જોવાથી તરત પરખાય છે.

(૨૪૬)

વેળા વળે ને વિત્ત વળે, વળે વિદેશે વહાણ;
બહેરી વહાણાં વધુ વળે, ન વળે વિખ્યાતિ જાણ.

અર્થ :—ઈ-સાનને આ સંસારમાં પોતાની હયાતી દરમ્યાન એક વખત જે સમય, વસ્તુ, અને સ્થિતિ બતાવે છે તે પાછી બીજી વખત જતી રહે છે ને પાછી કાળે કરીને પુનઃપ્રાપ્ત થાય છે. જેવાં કે રાત્રી, વૈભવ, લક્ષ્મી, માન, સગાં, મિત્ર, વસ્ત્ર લંકાર, સુખ વાહનો બાગ બગીચા અને રંગ બેરંગી લબ્ધ મહેલ મેલાતો એ હોય છે તે પ્રતાપ થાય છે અને પાછાં આવે છે, પરંતુ મહા મેહેનતે મેળવેલી વિખ્યાતી એટલે આખર વારંવાર સધળાં માઇક પદાર્થોની પેઠે મગતી નથી તેમ કરોડો કે અબજો રૂપિયા ખર્ચતાં વેપારીની દુકાનેથી વેચાતી મગતી વધી. માટે દરેક મનુષ્યનું એજ કર્તવ્ય છે કે વ્યવહાર નીતિની રાહે વર્તિ પ્રમાણિકપણે વિખ્યાતી મેળવવી અને તે મેળવ્યા પછી અણીને વખતે પોતાના પ્રાણને સાટે પલુ એ વિખ્યાતીને આપાદ રાખવી (નિભાવવી) એજ જીવન સાક્ષ્ય છે.

(૨૪૭)

મહીનાં મલશે માન, સુખ સંપત્ત પણ સામટી;
ભાઈ રાખોને ભાન, મોંઘી મુક્તિ ન મળે.

અર્થ :—આ જગતના રચનારે અનેક જાતની અભયજ્ઞ અને

બે મુલ વસ્તુ બનાવેલી સર્વ કોઈની દ્રષ્ટિયે દેખાઈ નેત્રને ચાન્તિ ઉત્પન્ન કરાવે છે, અક્રમનું જ્ઞાન જુલાવે છે, અને અભિમાનનું શુભાન ઉતારાવે છે. આવી વસ્તુથી સાચે માલિકે અમંજ્ય પ્રાણીઓની જાતી નિપજાવી છે, તેમાં મનુષ્ય જાતિ સધળી પ્રાણી જાતિમાં એટલે અને પ્રથમ દરજ્જે માન બધાં પદ ઉપર મુકી છે. વળી મનુષ્યમાં માલિકે એવી અગાધ શક્તિ આપી છે કે તે જો ધારે તો પોતાની શક્તિથી નહિ સાબરેલું બનાવી શકે છે, ન જોયેલું સન્મુખ ધરે છે અને કંપેલું તાદ્રશ્ય કરે છે પણ તે બધો અક્રમ ઉપર આધાર છે.

મનુષ્ય જાતિને માલિકે જ્યારે અક્રમ એનાયત કરવાનું ધાર્યું હશે ત્યારે અનુમાન પ્રમાણે દરેકને સરખે ભાગે વેંચી નહિ હોય પણ અક્રમ ભરેલું પાત્ર એકી વખત ફેંક્યું છે અને તેથી શક્તિ અને વય નેટલી જે લાઇ શક્યું તેટલી તેની પાસે આવી.

આ અક્રમથી મનુષ્ય સંસારમાં દરેક સરસાઈ બધાં સુખ ભોગની શકે છે. પૃથ્વી અંદરનાં પ્રમંથપાત્ર માન અકરાંમ જેવા કે જે. પી. સર કે જેરોનેટ આદિ લાગતગથી યાતો દ્રવ્ય સાધનથી મેળવી શકે છે પરંતુ હે બાઈ! (મનુષ્યો) તે બધું તમારા પોતાથી તેવું લક્ષ્મી સાધનથી કદાચ મેળવી શકશો પરંતુ ગોક્ષપદને આપનારને ચોરાશીનેા ફેરા નહિ કરનાર મુક્તિ નહિ મેળવી શકો માટેમાન ઇલકાળ કે ખોતાળ યાતો બાગ બગીચા કે લાડી ગાડી સધળાં સુખ સાચે મોધી મુક્તિ મળવા માટે માલિકનું નમ્રપણે નિશ દિન ધ્યાન ધરવા સુકશે નહિ કારણ કે મનુષ્ય અવતાર અન્ય અર્થે નહિ પણ ખાસ માલિકની બંદગી કરી મુક્તિ મળવા માટેજ મગ્સે છે.

(૨૪૮)

કર કંપે લેખણ ડો, રોમ રોમ થધરાય,
સુધ આવે છાતી ફરે, ચિહ્ની લખી ન જાય.

અર્થ — પતિ વિયોગે પ્રેમદા પોતાના પતિને એક દિવસ પત્ર લખવા બેઠી. લખતાં પતિની પવિત્ર પ્રતિમા અને તેનો અપુર્વ અ-
ગાધ શુદ્ધ સ્નેહ વીગેરે તેની દ્રષ્ટિઆગળ ઉભા થતા પ્રેમદાનો કાગળ લ-
ખતો હાથ ધુળવા લાગ્યો, ક્વચિત્ ડગ મગવા લાગી, અને શરીરના
રવાટાં સધળા ઉભાં થયા, કલેવર કંપવા લાગ્યું એટલુંજ નહિ પણ
સંયોગ વખતે પતિને આપેલું આર્પાગન, ચુંચન અને ચુરીલો અધર
અમૃત યાદ આવતાં તેના હૃદયના બધ વીખાવા લાગ્યા, છાતી ફાટવા
લાગી, અંતે મુઝાં આવી એટલે ચીકી લખતી બધ રહી.

હે આર્પ જીભિ ! તારી ઉપર ફરી ફરેક આર્પ મહિલાઓના
હૃદયમાં પતિપ્રત્યે આવો શુદ્ધ ભાવ રાખનાર સુદરિયોનો સધળો સ-
મુદાય ક્યારે ઉત્પન્ન થશે ? ખાત્રી છે આમ દેવિ સ્નેહ સાચવનાર
ફરેક સ્ત્રી નહિ થાય ત્યાં સુધી ફરી આયોનો ઉદ્ધાર નહિ થાય એમ
અનુમાની શકાય છે.

(૨૪૯)

લીખીત કલમ સુકત હરેક, એહી પ્રેમનું મુદ,
જે વીજુરત સુકત નહીં તેના મુખમાં ધુળ.

અર્થ:—એ પ્રેમીણી પોતાની મુઝાંમાંથી વિરક્ત થતાં પાછી
પતિને પત્ર લખવા બેઠી. લખતાં લખતાં લખાઈને આગળ ચાલતી
ક્યમ તરફ એક નજરે જે મિનિટ જોઈ ગઈ. જોતાં તેને જણાયું કે

એક અક્ષર લખી કલમ તે અક્ષરથી હુદી પડી' એમ જેમ આગળ
ચાલેતી ચાલ છે તેમ તેમ લખાયેલ અક્ષર કનમની જુદાઇ થતી
જાણી સુમધ કનય છે એમ સમજી શું ન તે સુહામા પડી, પડતા
થડતા બેભાનીમાં બોનવા લાગી કે

કલમ જેવું જડ પદાર્થ છે છતાં તેનો વિયોગ થતા અક્ષર
લીલો (રૂપ પુષ્ટ નહિ રહેતા તદન સુમધ જતો (સુસ્ક થતો)
આવંત પડે છે તો જડવતમા પણ આવે પ્રેમ છે તો મનુષ્ય કે જે
સ્વર્ગ જાતિમાં એક હિતમ તરીકે લેખાય છે તેમાં તેવો દૈવી પ્રેમ
કેટલેક સ્થળે નથી જોવાતો એ મનુષ્ય જાતિને કેટલું બધું હિંચુપન
લગાડનાર છે ?

દાખલા તરીકે એજ કેવેદ શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે જે સ્ત્રી જે
પુરુષ સાથે લગ્ન વિધિથી જોડાઈ હોય છતાં કર્મ યોગે એક બીજાને
જુદા પાડવાનો સમય આવે છે ત્યારે એક બીજાની ગેરહાજરીમાં
તેઓને જુદાઈ દુખની પીડ નહિ થતા મદો-મત થઇ ફરે હરે ઓઢે
ચેરે ને વૈભવ ભોગવે તો એ બધું ધિકારને પાત્ર છે ને મનુષ્યોને
ચરમ ઉપજાવનાર છે તેની તુંસના કરી દરેકે પોતાના પ્રેમીતા પ્રેમ
આજ પ્યાન રાખવું એ શ્રેષ્ઠ છે અને એનું નામ તે શુદ્ધ સ્નેહ,
બહાવ છે કે આ જગ નો બનાવનાર પણ એવાજ શુદ્ધ સ્નેહને
આધિન છે—

(૧૫૦)

હાથ કરું તો જગ બળે, જંગલ પણ બાળી જાય;
પાપી છવડો ન બળે, બેમા હાથ સમાય.

અર્થ—કરમ ગતિથી અને ઉદ્ય અસ્તના નિયમ પ્રમાણે બ્યારે

માણસના ઉપર વિપત્તિ આવે છે ત્યારે પાછું વળીને નહિ જોતાં
 સૃષ્ટિ ઉપરનાં સપનાં દુઃખ એક પછી એક વગર બોલાવે આવી
 પડે છે. આવાં દુઃખથી ઘેરાયેલો માણસ સહેવાય ત્યાં સુધી સહે છે પણ
 આખરે કાચર થાય છે ત્યારે હૃદય રૂપી બકીમાં બળતી દુઃખરૂપ જ્વા-
 ળાની વરાળ બહાર નીકળે છે, આ વરાળ સર્વે દુઃખોનું સત્ત્વ હો-
 વાથી તે જગતને અને લીલાં છમ જેવાં જંગલોને પણ બાળી શ-
 કવા જોડેલો ખાવર-સ્પીરીટ ધરાવે છે. પણ એ જ્વાળા જે હૃદયમાંથી
 ઉત્પન્ન થાય તેને તે બાળી શકતી નથી. એનું સખળ કારણ
 એટલું જ કે નીચ દિન દુઃખના વેગવાળા ઠેલા ખમીને હૃદય કાળગીંદ
 થય્યર જેવું કઠણ થાય છે.

(૨૫૧)

બેશી ગાદી ઉપરે, કરતાતા ધનસાક;

સાહેબ તેડાં માકલે, ઘડી ન કરશે માક.

એવા મદધોએ હમેશા કાળની ધાક રાખવી કે જે કાળે રાવણ અને માનધાતા જેવા મહાન મહીપતિયોને ખાધા, વિદુર અને પ્રહ્લ્દ દ્વાદ જેવા ભૂલકન ખાધા, અર્જુન અને પૃથ્વીરાજ જેવા બાણ્યાવળીને ખાધા, અનસુયા, દ્રૌપદી અને કુન્તા જેવી સતિઓને ખાધી, પચાસી ગયો છ તો મગતરાની ગેડે કુનાઈ મોટાઈ માનનાર કુલધુરતી માણસ તે શુ વિસાતમા છે? કાઈજ નહિ મોટું ઉત્તમ અને હિન્દુર એજ કે પ્રમાણિક ક્રમાણીથી મનની રોજ ઉપર ગુજરા કરી નીતિ જાનંદાર કુશળ બની નીર અલિમાન પ્રમાણે રહી સદાય શ્રી જગ નિયતાના ગુણુ જ્ઞાનમા ધ્યાન લગાવી જીવન વિનાવવુ એ પરિણામે શ્રેય છે

(૧૫૨)

સહુજન દેખે ચંદ્રને, હું દેખું મુખ તોય,
તુ હમારો ચંદ્ર છે, મુખ દેખું શુભ હોય.

અર્થ — અથાક મહિનાની શુદ્ધ ૨ બીજનો ચંદ્રમા જેવા સમી સાજે સઘળા નમ્ર નિનાસી લોકવૃદ્ધ અધીરા બની ચંદ્રમાના દર્શન કરે છે (આ ચંદ્ર જેવાથી બાર મહિના સુધી શુભ સમયમા દિન નિર્ગમન થાય છે એવુ ઋતુનાક મનુષ્યો માને છે) એ વખતે પ્રીતમ વિયોગી પ્રેમલ પોતાના આરડામા ટાંગેરી પતિની પ્રતિમા (હની દ્રોટા) જેવા લાગી ને અચ્ચગ સ્નેહ ઉર્મિથી અધામધીક આલ્સગન કરી વારવાર મુખપર ચુબીઓ લઈ પ્રતીમા પ્રત્યે કહેના લાગી કે, સઘળા મનુષ્યો શુભ મતાની ઈચ્છાએ આકાશના ચંદ્રને નીરખે છે તો હું પ્રેમ પાસમા બધાયેવ વિજેગી અજળા માન તારા કલ્યાણમરી

મુખનાંજ દર્શન કરે છું. (સતી સ્ત્રી સમજે છે કે પતિનાં દર્શન
એજ સ્ત્રીઓને કલ્યાણ કરનાર છે, અવર તો બધાં દવાઈ માળીયાં
યાતો હુમાડાના બાચકાં છે.) સખળ કે તુંજ મારો અમૃત ઝરતો.
અંદમા છે અને તારૂં મુખ જોવાથીજ મારૂં મુલ યશે.

આ ઉપરથી સમજી અને સદ્ગુણી મહિમાઓએ એટલોજ
ધડો લેવાનો છે કે, સ્ત્રીઓ તપ, ઉપવાસ, કે તિથિ ન કરે, દેવદેરાનાં
દર્શન ન કરે, મેલુ આરાધના કે ધર્મ દાન ન કરે છતાં શુદ્ધ મનથી
દેવળ એક પોતાના પતિની આજ્ઞામાં રહી તેની તનમનથી ગેવા કરે
છે તો તેનો સેજે મોક્ષ અને કલ્યાણ થાય છે માટે જેમ બને તેમ સર્વ
બહેનોએ મોક્ષ લેવા માટે હવેલી કે ડેર દેવળ હડીયું નહિ ઢાઢતાં
પતિ આજ્ઞા અને ખતી સેવામાં દ્રઢ મન કરવા કોશેષ કરવી એ પ-
રિણામ શ્રેષ્ઠ છે.

(૨૫૭)

પ્રીત ત્યાં પડદા નહી, પડદા ત્યાં નહી પ્રીત;

પડદા સહુ પ્રીતી કરે, એ વેરાની રીત;

અર્થ:—મનુષ્યોએ બનતાં સુધી કોઈ સાથે રનેહ ન કરવો એ
બધારે સારું છે છતાં પણ રનેહ કરવાને મન લોભાય તો જેની
સાથે રનેહ કર્યો હોય તેની સાથે પડદો (ગિવકા) રાખવો નહીં. અને
જો પડદો રાખવાની ટેવ રહેતી હોય તો પછી રનેહથી તુર્તજ મુક્ત-
પતું એ ઉત્તમ છે પણ અંતરમાં પડદો રાખવો ને ઉપરથી રનેહ
કરવો એ રનેહની સંજ્ઞા નથી પણ એક કટા દુશ્મનની સંજ્ઞા છે

તો એવા પડદા રાખનાર સ્નેહીઓનો ઘાત કરતાં પણ પાપ ન લાગે.
એમણાંએ કહી ગયાં છે.

(૨૫૪)

કહેલું, શું ફિરતારને, મોટી એમાં ભુલ;

મારે વક્ષ આંખે મુક્યો, શુભાષ કંઈકું ફેલ

અર્થ:—એક દુઃખી અને અનુભવિ માણસ પોતાના ઉદ્દેશ-
રથી કહે છે કે હું ! જગતના ખનાવર માલીક ! તારી રચના જોતાં
તારી કૃતિમાં ન રહેવી જોઈતી જખરી બુલો રહી ગઈ છે તો તે
ચીજો ખનાવતી વખત કાંતો તે બાંગ પીધી હોવી જોઈએ ને કાંતો
તું કામથી કંટાળી ગયો હોવો જોઈએ. તદી તો મનુષ્ય કૃતિમાં તો
ભુલ આવે પણ તું સર્વેશ્વરની કૃતિમાં ભુલ ન હોય પણ નકી કેદ
કરેલ. જો આંખા જેવું ક્ષુદ્ર વક્ષ તેને તે લગ્નમણી પુષ્પો લગાડ્યાં,
અને શુભાષ કે જોને ડાળીયે ડાળીયે તીક્ષ્ણ કાંટા તેને તે મનમો-
હક પુષ્પ આપ્યું કે જો ખરેખર તે પુષ્પ આંખાના વક્ષનેજ
લાગવું બાજખી હતું.

(૨૫૫)

રંજન સાજન ન મળ્યાં, હામ રહી ગઈ હૃદયમાં;

સાચાં મોતી મેરામણે, કંચન સાજણ કીયાં ?

અર્થ:—દુઃખમાં દીવાસો આપી, પ્રીતિ, દેનાર સુખમાં સુ-
ખતી આપી સનમર્ગે સ્વામી પ્રેમ, નીતિનું, સતત જ્ઞાન બતાવનાર
અને ઉદ્ધારતી ખતમ થયાં બાદ કુદુંજની આબાદી, અને કુળની
ગારવતા નભાવવા ખોતર તનથી મનથી કે ધનથી પણ સ્થાપક

રહે તેવા સમજનથી સ્નેહ બાંધવા ઇત્સુક બની જગતના ચારે ખુણા જોયા તોપણ સર્વ શુણ્ય સંપત્ત કે જોને સ્નેહીનું દેવિ વિશેષણ આપીએ તેવો સમજન કેયે પણ ન મળ્યો અને જે જે મળ્યા તે દગલ-બાજ, પ્રપંચી, આપ સ્વાર્થી, અને કાંઈ પણ જાતના આગાધ સહન કરવામાં બીલકુલ અસકત એટલુંજ નહીં પણ પ્રસંગ આવે અન્ય વ્યક્તિઓમાં પોતાનો લાભ દેખે તો તે લાલની આરામાં તે વ્યક્તિ ગમે તેવી ક્રમ આવડતની હોય છતાં પણ તેને ચાહવાને તથા તેનું મંડન કરવામાં અમારાં શુદ્ધ સ્નેહીના ભક્તિભાવનું ખુંત કરી તે બદલામાં અમારા કર્તવ્યને ઉતારી પાડી અમને એ-રની નગરે જોવાને વ્યવહાર રીતિની, સ્નેહીના ધર્મની કે ખુદ ખુદાની પણ હૃદયમાં ધાકે ધરતા નથી. આ ઉપરથી એમ તો ખુદ્દુ દેખાઈ આવે કે, સુવર્ણની માફક ખુદ્દુ ખમે અને સાચા મો-તીની માફક કિમતી એવા સ્નેહીએ લાખો બધકે કરોડોમાં જવલેજ ક્યાંઈ હશે. તો જો કે સ્નેહ શબ્દ પ્રત્યે હવે અમને સખતમાં સખત ધિભાર છે તો પણ તેવો સ્નેહી કે જેનું હૃદય સર્વદા સર્વશુણ્ય સં-પત્ત અને જ્વાહીરથી પણ જ્યાં કિમતી હોય તેનો સ્નેહ બાંધવાને અમે હજી પણ તૈયાર છીએ.

(૨૫૬)

સાચાં સ્નેહીને નોતપાડી, હું શેની મેમાની કરું;

કાળજ ખુકોને શ્રેષ્ઠાં, તેની આગળ ધરું.

અર્થ:—એવા સત્ય સ્નેહીને અમે અમારાં ગરીબ ખુપડે પધા-આમંત્રણ ક્યું કે જે આમંત્રણને સ્વિકારી પોતાનાં પનોતાં

પગલાં અમારે ગરીબ બ્રુપેડે દેવિ પ્રેમ આનંદની પ્રબળતાએ કર્યા
એટલે તેનો આદર સત્કાર તથા તેને મહેમાની આપવા માટે અમારી
પાસે સંસારી વસ્તુનો તો અભાવો હતો પણ અમારી છાંદગીનું
મેંધામાં મેંધું સાધન કે જે એકતો અમારું કલેજનું અને બીજું
શ્વાસને લેતું હતું દેશનું તે જાનેને કાઢી તેની સન્મુખ ધરવા એટલી
અમને હોશ વધી.

(૨૫૭)

વચન ન-પત અવિવેક, મુણી ત્યાગે શાણા મનુષ્ય;
અ-પત હુવાતર એક, રહે ન પક્ષી રાજ્યા.

અર્થ:—અપત એટલે કે પાન વગરનું ગાંડ જોઈ તેનો જેમ
પક્ષી ત્યાગ કરે છે તેમ વિશ્વાસ ન રાખી શકાય એટલે કે તદ્દન
અસત્યથી ભરેલાં પ્રજ્વળાં પુક અને વિવેક અર્થાત મર્યાદા વગરના વ-
ચનો કે જોને વાહીયાત અર્થાત સુખતા ચાતો ગાંડ (દીવાના) તરીકેજ
સમજી શકાય તેવું બોલનારનો સજન પુરૂષ પણ ત્યાગ કરે છે.

(૨૫૮)

તનનાં કરે ત્રાજવાં, મનની કરે બજાર;
હુકમન કરે હુદયી, વેચુ પ્રેમ વેપાર.

અર્થ:—પ્રેમી સજન કે જે દેવિ પ્રેમનું સ્વરૂપ અને તેના
શુભને પુરી રીતે ખીજણી ચુક્યો છે તે આ જગતમાં તેવા દેવિ
પ્રેમનો પ્રચાર કરવાની ઉમંગે પોતાની ઉમંગિયાથી કહે છે કે, મનરથી
બજારમાં હૃદયથી દુકાન માંડી શરીરરૂપ ત્રાજવાથી (જોખવાનું સા-

ધન) પ્રેમનો છુટે હાથે વેપાર કરે' પણ અમુકોર કે અસત્ય અર્થાત્ સ્વાર્થીલા પ્રેમની પ્રવળતામાં દૈવિ પ્રેમને ખરીદનાર આહક કદાચ બહોળા પ્રમાણમાં ન મળે તો નાહક ધધામાં ખોટ ખમવી પડે મતલબ કે મરકરીના ચકાવામાં ચડવું પડે એ લિની રહે છે અને તેથીજ શુધ પ્રેમનો વેપાર વધારવા મન હરે છે.

(૨૫૯)

હુંગર બળની લાચ, દેખે સઘળી જગત આ;
પરજળાતી નીજ પાચ, રતી ન દેખે રાહ્યા.

અર્થ:—પર્વત ઉપર લાગેલી લ્હાચ (દવ) ને જોવા સર્વ કોઈ તૈયાર થાય છે. પણ પોતાનાજ પગમાં બળની લાચને જોવા કોઈ દરકાર કરતુ નથી તે નથીજ.

પોતાનામા દગો, આપમતખખીપણું ધર્સી, અભિમાનીપણું, અને જગ પ્રપંચની ટેવ હોય તે જોવાની કે, તેને ત્યાગવાની દરકાર કાઢી દેજ કરે છે. પરંતુ તેવું અન્યમાં જોઈને તેની ચેષ્ટા યાતો નીંદા] કરવાને દરકને ટેવ હોય છે.

(૨૬૦)

ભુંડા માણસથી લાગીયે, ન દબ્યે દીલની વાત;
કાં, તે છેતરી જગ પાડે, કાં ઘરમાં આણે ઘાત.
ઘરમાં આણે ઘાત, તે નમેરી ભુંડા માણસની છાંડીયેશેરી;
કે તમાચી મુમરો, એને સુતેથી જાગીયે;
ન દબ્યે દીલની વાત, ભુંડા માણસથી લાગીયે;

અર્થ.—નીચ માણસથી હમેશાં સંગન પુરવોએ દુર રહેવું
એટલુંજ નહીં પણ તેના નીનાસ સ્થાનથી પણ રાદા આવે ચાલતું
પણ બુલે ચુકે જો તેનો સગ થશે અને જોજેલાવે આપ હૃદયની
મુલ વાત યાતો વ્યવહાર સર્ખ પડે તેના આગળ નીતજો કરશે
તો તે જાણીને મનમાં ઉતરી હાસી કરશે અને જાણેની બીના એક
દમ પમલીક કરી દેશે પ્રસંગે આપણા મીઠા સસારમાં હળાદળ એર
રેડશે તે લાગ જોઈ સ્વાર્થના માટે માથું પણ વાટી લેજે—માટે સંગન
પુરવોએ તેનું એટલે નીચ સ્વાર્થનું આગમન જાણીને ઉધર્માં હોય
સ્વાર્થી સાનધ થઈ તેને દુર રાખવો યા તો પોતેજ તેનાથી અનમ
થઈ જવું.

(૨૬૧)

સાચર લોકને પગલુથર, જેતા માથે વાળ;
સાજણ મનમાં સાંસરે, દીનમાં એટથીવાર

અર્થ.—સુધ્ધ સ્નેહને નીલાવનાર સ્નેહીતો વિયોગ થનાથી તેનો
એકી તેના વિયોગમાં પોતાની સ્નેહી લક્ષિતની જિર્મિયો કહી બનાવે
છે કે સમુદ્રના તરંગો આકાશમાંથી પડના વરસાદના બીડાઓ અને
માથાપર રહેના જેટના વાળ હોય છે તેટલી સંખ્યામાં એકજ દીનસે
એકી યાદ આવે છે

(૨૬૨)

સ્વજન હતાં તે વધતી થીયાં, લ'લેયાર'ઘણાં;
સાકશમાં વિખ લેણીયાં, કે માણસ જાજાં મળ્યાં.

અર્થ.—સ્નેહીની સાથેનો સ્નેહ હોડાવનામાં નહારા માણસે

આપી અમારા માટે સાચા ખોટી વાતો સ્નેહીના કાયા કાનમાં
 રેડી સ્નેહીને અમારા વિરુદ્ધ ભાંભેર્યો અને સ્નેહ રૂપ સાકરમાં હજી
 હજી એર બેળવ્યું કે જોના પરીબળે એક દિવસ મશુતો સ્નેહી તે
 આજ વધરીથી પણ અધિક વધરી થઈ બેઠો છે.

ધિકાર છે તેવા કાયા કાનના સ્નેહીને ધિકાર છે, સ્નેહ રૂપ
 સાકરમાં એર રેડનાર નીચ ધનસાનને ધિકાર છે એ સ્નેહને અને
 ધિકાર છે તેવા કાયા કાનના અને કોઈ આપ સ્વાયંદિષ્ટા નીચ ધન
 સાનના ભાંભેરવાથી ભમીજનાર સ્નેહીથી સ્નેહ કરનારને.

(૨૬૩)

ઓ ભવ આશ્યાં દાન, આ ભવમાં ભોગવે;
 સમજીને છે સાન, સાચું સોરઠીયો ભણે.

તેનું આ જન્મે વૃક્ષ તો અવશ્ય ઊગે છે પરંતુ તે વૃક્ષ આ જન્મની સારી કર્મોના લીધે હજારો દિન અને જન સમાજના આશિર્વાદ રૂપ નામળ જળથી સીંચાઈ અધીકાધીક વૃદ્ધી પામતું રહે છે અને કદાચ જો આ જન્મે સ્વચ્છ વર્તણૂક, નિર્દયતા, પ્રપચણ, આપ મતલબ વીગેરે વર્તન વાપરી જન સમાજ અને ધોનજનને સ્તાવણી કરવામાં આવે છે તો તેની કડુવા રૂપ તળ કીડા ઉધછ) તે વૃક્ષના મુળમાં લાગે છે કે જેના પ્રતાપે તે વૃક્ષની વૃદ્ધી નહીં થતાં પરીણામે તે વૃક્ષ મુગધને નીરમુળ થઈ જાય છે

× × આ દાખલા ઉપરથી સદ્ગુણો અને ધન્યાદય વે ભવિ પુરોણે સમજી રાખનાનું છે કે પુર્વની સારી કર્મોના લીધે જો કંઈ દ્રવ્ય અને વૈભવી વૃક્ષ ઉગ્યું છે તેને હમેશા જન સમાજના આશિર્વાદ રૂપ નિર્મળ પાણી વડે ઉઠરવાની ચિવટ રાખવી પશુ તેને કુનિયાની કડુવા રૂપ તળ કીડી ઉધછના મરજી વહેતું સ્પર્શ થાને નીરમુળ કરવાના પ્રયાસથી, સદાય દુર રહેતું

(૧૬૪)

આશા ઉડી જાય, પહાડથી પુરાઈ નહીં;
હૈમ મેરૂ સમ હોય, તહોયે મન માને નહીં.

અર્થ—આશા રૂપી ખાડ એટલી તો વીસ્તારમય હોય છે કે તે પુરવાને માટે કદાચ તેમાં પહાડના પહાડને ન ખાવો—હોમાવો તોપણ પુરાતી નથી એટલે કે જેના હૃદયમાં આશાનું આગલ્ય થયું છે તેને સ્વર્ણનો મેરૂ પર્વત કદાચ ખતાવવામાં કે બક્ષવામાં આવે તોપણ તેનું મન શાત થતું નથી તે નથીજ.

(૨૬૫)

પાણી પોથી ગાટો ક્યો, જાન ન પુગી કેઈ;

ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, (તે) બિજક બીજાનું હોય.

અર્થ—અવગુણથી તેની સુદરના જોઈને તે કાંઈ ખાનદાન કુદુબનો નથીરો હશે એવું અનુમાન કરી તેને વ્યાવથી પોતાને ત્યાં રાખી, સાત્તિજ સાધનોથી અને સનાતની વર્તિવડે તેને ઉઠેરવામાં આવે તોપણ અતે ઉઠેરનારનીજ આગર પર છીશી મુકનાં તે લેણ પણ વખત નહીં લગાડે અને તેથીજ તે ખાનદાનનું બાળક નહીં પણ જોને મા મુગો અને બાપ કદો કહેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે તે વર્ણમંદર ગણાય

(૨૬૬)

હસું તો હંત પારખે, રોષે કાજળ જાય;

મુંગાને સ્વપ્નું થયું, સમજ સમજ પડેનાય.

અર્થ—ત્રીશંકુના આવરણમાં આવી પડેલા માણુમની સ્થિતી આ બાધિ પ્રકૃત વિશ્વમાં ધણીજ દુઃખી અર્થાત્ દરા પાત્ર થઈ પડે છે તે એવી રીતે કે તેન થી નથી હવ થનો, નથી રદન થતું અને કેવળ મુગા માણુસને સ્વપ્નું લાધે અને તે સ્વપ્નાનું રસરસ સામા માણુસને વાણી વડે જેમ સમજાવી શકાતું નથી સગમ કે, જો તે હસે તો દુનિયા તેને હસે ઘેલો કહી નિદે છે. તે રોષે તો સિર અને બાયલો ગણી કાઢે છે. અરે વાહરે ચોધારી દુનિયા તારી પ્રકૃતિને ?

(૨૬૭)

નાનાં સાથે નેહ, કાઝા થઈ કરીયે નહીં,
ચાક્ર દીયે છેહ, શરવાળો સાંધે નહીં.

અર્થ—પોતાનું કલ્યાણ જોવાનેજ ને સતત ઈચ્છા રાખે છે એવા સજન પુરુષોએ કોઈ પણ સંજોગમાં નાનાં અર્થાત ગમ વિનાનાં કે વિદ્યામાં જની જોરવામાં અને નીતિની રીતીથી બીન-માલીનગાર તથા બ્યવહાર કુશળ ન હોય તેવાથી મનસખ કે મુરખને સંધાતી કર્યો નહીં કેમકે તે અત સુધી સંધાત નાવી શકતો નથી. સમજ કે તે સંધાત નિભાવી રાખવાના ઉપાય સમજતો નથી કે સમજવાની કળાજી ધરાવતો નથી જેથી તે અધ-વચેથી સંધાત પાડ્યો મુકી ખસી જાય છે અને તેથી એવાની તો નહીં પણ સામાની મરકરી થાય છે, નુકસાની ખમરી પડે છે એટલુંજ નહીં પણ નફામાં મુરખાઈની ગણનામાં ખવડું પડે છે માટે નાનાં મુખથી સદા દુર રહેવું એજ ઉત્તમ છે.

(૨૬૮) .

ન ગણે વાહો નવ રાખીયે, સગણાની પત જાય;
ચંદન પાટું ચોંકમાં, ઈંધણ મુત વેચાય.

અર્થ—જેને શુભ—શામદાની કિંમત અર્થાત પરિસા કે પીઠાણુ કરવાની શક્તિ નથી તેનાથી કંઈ પ્રસંગ પાડ્યો તે પોતાની કિંમત દલકી દરવા જેવું છે. જેમકે, ચંદનને ન જોળખી શકે એવા ગમાર ગામડીયાના ચકલામાં તમે ચંદનનો ઢગલો વેચવા માટે કરશો તો નહીં એ ચંદનની અન્ય કાંઈના ભાવથી પણ હલકી કિંમતે માગણી થશે.

(૨૬૯)

હું એ તો હારિયો, ખળનો બેડો ખોઇ,
કામણ ગાડું કોઇ, પાદર તમારું પોરહા.

અર્થ—મુખની એટલે જેને મર્મ ચીજની રચી અને પરિક્ષા કરવાની શક્તિ નથી તેવાની સાથે કોઇ પણ જાતની તકાસણી અર્થાત કસોટી કર્યા શિવાય મર્મથી બંધાયેલા અને તે પ્રેમના અંગે પ્રેમની ફરજ પ્રેમી પ્રત્યે અદા કરવાના કરતાં પ્રેમીના હીનાયે જુદી બળ ખાલી કર્યું ને હૃદય નિયોવી નાંખ્યું તોપણ મુરખ પ્રેમીને તેની કદર ન થઇ અને અમે અમારી જુદી બળ ત્યા હૃદયનું અસાધિક ધીર શુભાવી નિરંધન મતલબ કે કેવળ જડવત બની રહ્યા.

(૨૭૦)

નાગુ માયલો નાગ, ફણ માંડો પાછો ફરે;
જાય લાગ્યો જળ સાપ, નોળી વાટે નાઘડો.

અર્થ—નાગ નામના સરદારની સાથે કોઇ એક મુઝા આરાક પડી છે કે તે વખતે નાગ તેને અપુર્વ વ્યક્તિ ત્યાં છે પણ જ્યારે તે મુઝા વચને વિતાવી પ્રેમ રસમાં જીવવાને પુર શક્તિમાં આવી તે વખતે સરદાર નાગ કોણ જાણે શ્યા હેતુસર તેના પ્રત્યેના પોતાના પ્રેમને સકેશી લીધો જેથી તેણીને હૃદયમાં સજક જળમ થયો અને નાગના પ્રેમ અભાવે તે સદા ઝુરતીને ઝુરતીજ રહે છે ને કટાક્ષમાં સંદેશો દહેવરાવે છે કે હે સરદાર નાગ ! તને અત્યાર સુધી હું મહાધર સમજતી હતી અને તેથીજ હું મારા પ્રેમની મોરલી તારી દીશા તરફથી એક સુરે બળવી રહી હતી કે જે સુરમાં લીન બની

તુ સામેથી ફળ ચઢાની સુરતી મીઠાસથી ઘસડાઈ આવી મોરનીપર
ડાલતો રહીશ પણ તેમા તો હુ છતરાઈ સમગ્ર કે મારી મોરથી
ત્યારે સુરીલી થઈ ત્યારે તે સુર સાલજ્યા છતાં તુ નગરોન થઈ
હુર નાકો જેથી તુ મણીધર નહિ પણ જગનાસી જગસાપ, સા
પોનીયુ કે સરસીયુ છે

(૨૭૧)

• નિકળની નાગ, રાક્ષામાં કાં રૂંધાઈ રહ્યો;

માથે મોરલીયું ના માર, નાગ છેક નિભર થયો.

અર્થ — મુઝા વગર તેડી ચાહીને પ્રેમની પ્રમત્તાએ પોતાના
અવાસે આવી છે એવું દેખ્યા છતાં પણ તેને આદર આપ્યા વગર
અનાસના ખુદ્દા ખારણા બધ મરી સરદાર નાગ રૂમમા ભરાઈ હુ
પાછ ભેડો એવું બાણીને તે મુઝા નાગને કહે છે કે હે નાગ ! મારા
પ્રેમની મોરની તારા અનાસરૂપ રાક્ષી નજી આવીને વાગવા સાગી
ઠે અને તું તારો સ્વભાવ બદલી રાક્ષામા (અનાસમા) ભરાઈ
ભેરા છે, તે તને નથી મોલતુ મટિ બહાર આવ, ને આમ મરવાનો
ખુસારો જણાવ

(૨૭૨)

મુખે વગાડું મોરલી, કરું છત્રીસે રાગ;

હું ધમ જન્મની જોગણી, નિકળ વાળા નાગ.

અર્થ — હે સરદાર નાગ ! હુ તારા પ્રત્યે પ્રેમભિખારી (જોગણી)
બની હુ અને તેથીજ હુ તારા પ્રત્યે છત્રીસ કળાએ શ્રંગાર પુષ્પને
ખીનાવી તે સર્વની સુગંધ તારા મગજમા સિંચાને સતત સાવધ

રહું છું. ઉપરાંત મારી હૃદયરૂપ મીઠી મોરલીથી મધુર દસરવનાં
ગાન વગાડું છું; તો પણ તું બેઠરકાર રહે છે તે કેવળ બેઠમાની
પણાને ધારણ કરે છે. માટે છેક નમેરા નયા. અને અમારી ચાહનાનો
દેસાદ આપ.

(૨૭૩)

ઉજળી ચાલી હૃદયરૂપે, માથે મંડાણો મેહ;

વર મેલીને વરસરો, અંગ પસાળે ઉજળી.

અર્થ.—ઉજળી નામની નવયોવના (પણ તે કુમારી હતી)
એકાએક રસ્તે ચાલો જતી હતી તેવામા તે રસ્તેજ અચાનક “મે”
નામનો સરદાર અધારૂદ થઇ પસાર થયો. તે સંજોગે મુઠ્ઠી બાળા
ઉજળીને જોઇ તેનાંપર લોભાગે જોયી અશ્વનો વેગ મંદ કરી ઉજ-
ળીની સમીપે ઉજળીની સાથે વાણી વિદ્યાસ વધારી બહુમાર્ગ
તેની અમૃત લ્હાણીરૂપ વાણી સાંભળી શાંતિ મેળવવાની ઉમેદ સાથે
સાથે ચાલવા માંડ્યો જે જોઇને સામા મળનાં વટેમાગુઓ અનુ-
માન કરતાં કે અમુક વખત પછી “મે” સરદાર પોતાની
હૃદયરૂપ વાણી કે જે વાણી તદ્દન શુદ્ધ પ્રેમરૂપ પાણીથી ભરેલી
છે તેને વ્હાલ વૃષ્ટિથી વરસાવશે અને વૃષ્ટિમાં સૃષ્ટિપ્રદેશના અભાવે
ઉજળીનું કુમળું કલેવર રસગન્ધથી ભિન્નવશે, અર્થાત મેની પ્રેમ
નવાજેશ ઉજળીપર ઉતરશે.

(૨૭૪)

ધડો કડં ઢોલીયો, પાધડં પધારી પાંજર;

ઉરનાં આશીર્વાદ કડં, પોઢો પ્રેમી મેહ.

અર્થ—અમુક રસ્તો પસાર કર્યો છ છ માઈલના દુર શહેર
 નું સુધી મધ્યાને આગે અને ઉજળી તથા મેઝે બનેને તૃપા વ્યાપી,
 એટલું નહિ પણ ચામ્પી કાયર થયા એટલે પાણી પી બે ઘડી
 વિશ્રામ લેવા બનેની ઈચ્છા થઈ તેવામા રસ્તાને ખિનારે એક
 પાણીની વાવ આવી ને નજીકમા બે ચાર વૃક્ષો, જેની છાપડી શી
 ટળતા આપવાને બસ હતી તે સ્થાને તે બનેએ નિસામો લીધો જેનામા
 મેઝે ચામ્પી સુવા ઇચ્છા બનાવી પણ વિધીયુક્ત પાગરણ શીવાય
 શી રીતે સુધી શકાય એવી સમસ્યા દર્શાવી જેના ઉત્તરમા નાણીથી
 નહિ પણ માન અતર ઉર્મી પણ નેત્રદારાએ ઉજળાએ જણાવ્યું કે
 જો સુધી જણના હો ને સુરાને લાયક હો ને ઇચ્છા હોય તો મારા
 ઘડનો ઢોલોગો બનાવી કલેન્ડરની પથારી કર ને તે પર કુણા કા
 ણજનુ આશીકુ બનાવી દઉં અટલે તે પર આતમથી નિત્રા દરો
 પણ એક બીજાએ વાણીથી ખુનાસો ન કર્યો ને અમોલપણેજ સ
 મય થતા પોતપોતાને રસ્તે પડ્યા

(૨૭૫)

પાન પદાર્થ સુઘડનર વણુ તોળે વેચાય;
 જેમ જેમ ભુમી પાલટે, મુન ઘણેનું થાય

અર્થ—આ દુનિયામા, પાન (નાગરવેન) ઝવેરાત અને ઈ-
 ન્સાન એ ત્રણેની કીમત એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને રદન કરવા
 થીજ વધે છે અને તે અને સ્થાન ફરે છે તેમ તેના કીમતનો આંક
 વધે છે મતલબ કે પાનની જ્યા નીપજ છે ત્યા તે તે એક ત્રાળી
 ચાના ૫૦) મળતા હશે પરંતુ તે સ્થાનથી જ્યારે તે દુર દેશ કે

જ્યાં તેની નીપજ હોતી નથી ત્યાં જવાથી તે એક ત્રાંખીયાનાં પાંચ એટલે કે મોઢાં વેચાય છે, ઝવેરાત પણ એકજ ખાંણમાં પડી રહે છે ત્યાં પુરતી કીમતમાં ગણનાં નથી પણ ખાંણમાંથી નીકળી જમતાના પ્રખ્યાત વેપારીની પેઢીયો પકડે છે ત્યારેજ તેની કીમત વધે છે. અને તેજ રીતે જમે તેવો ડાહ્યો વિકાન કે કજા કુશળવાન માણસ હોય છે પણ તેનિજ નિવાસને તજી જ્યાં તેના ગુણની જરૂર હોય ત્યાં જવાથી તે માનવતો થઇ પડે છે.

(૨૭૬)

કંઠક રાવ રમી ગયા, કંઠક ગયા નિરાશ;
ધરતી રાજા રામની, કોની ન પુરી આશ.

અર્થ:—અત્યાર સુધીમાં આ પૃથ્વીને માટે ઘણા રાજા મહારાજાઓ અંદર અંદર ભયંકર લડાઇના સંભેગો ઉત્પન્ન કરી કપાઈ સુવા કે જેનાં અત્યારે નામ નિશાન પણ જણાતાં નથી તો પણ પૃથ્વી તો તેની સાથે નડી જતાં અગર તો તેની નહિ થતાં તે અહીંજ દ્રવ્યમાન વીરાજી રૂડી અને તેજ પોતાની કરવાને લક્ષ્યાય રહેલા મરજીને ધરણુ પડી આક્રાંતા તુરની માફક ઉડી ગયા. તો કોઇની નહીં થનારી અમરતો કોઇની સાથે નહિ જનારી પૃથ્વી સ્વાધીન કરવા માટે નાદક લડી મરવું અને લાખો માણસનાં લોડી અરણ્યમાં રેડવાં તે કેવળ મનામની માન્યતાજ છે અને પરીણામે પૃથ્વી તો જીવી છે. તેવોજ સ્થિતિમાં રહેવાની છે.

(૨૭૭)

આશાને અમૃતગણો, પણ હિ કડવી ઝેર;
છાંડા ચેતી સહુજનો, ધારો કાળો કેર.

અર્થ:—આ જગતમાં આશા માણસનું જેટલું ખરાબ કરે છે તેવું ખરાબ કરનાર બીજી કોઈપણ વ્યક્તી નથી અને તેનાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પણુ ઘણાને મળી ચુક્યાં છે છતાં પણ તેમાં પાછા પરાણે પરાણે પડવા જાય છે. અને આશામાને આશામાં અતે મનુષ્ય જન્મ નીષ્ફળ કરે છે તે ખસ્તાય છે.

જગતના મિથ્યા વૈભવ મેળવવાની આશા રાખી આવતાં માર્યા કરતાં ઈશ્વર ભક્તિનો સચુદ વધારવાની અને મુક્તિ મેળવવાની આશા રાખી તેમાં પ્રવર્તે ચલું એ ઈષ્ટ છે. મારે મિથ્યા વૈભવ મેળવવાની આશા કરતાં ભક્તિ મુક્તિની આશા રાખવી.

(૨૭૮)

• શરી મીત્રા સો મળે, તાળી મીત્ર અતેક;
જેમાં સુખ દુઃખ વાટીયે, તે લાગેમાં એક.

અર્થ:—વર્તમાન કાળમાં મીત્રતાનું પ્રમાણ એટલું બધું વધી પડ્યું છે કે તે ગણ્યું ગણાઈ તેમ નથી એટલે કે “મીત્ર” શબ્દની કીમત, અને ગૃહિતવધી તદ્દન અગ્નણ હોય છતાં સંસારમાં જેની સાથે વ્યવહાર કર્યોનો પ્રસંગ પડે તેને પણ મીત્રનું વીશેશણ આપવા કોઈ આંચકો ધરતું નથી એટલે “મીત્ર”તા આલણના મુખની સ્વસ્તીની માફક ટકે ટકે બેઝાવા લાગી છે. અને તેથીજ દોષ નાણાંના લોભે, સીના લોભે, વૈભવના ભાગીદાર જનવાના લોભે, કુટુંબમાં સારી ખેન ભાણેજના લોભે કે અન્ય જનના સ્વાર્થ સાધવાના લોભે ચોમાસાની છવાત માફક મીત્રનાં ટોભે ટોળાં મળી આવે છે ને સ્વાર્થ સાધી પાછાં લય ચાય છે, અર્થાત દુર જાય છે. પણ જેને

મીત્ર તરીકે માની શકાય તેવા મીત્ર તો લાખો મીત્રોમાંથી એકાદ વીરલાજ મળી આવે છે અને તેની પારખપણ કોઈ વીરલાજ કરી જાણે છે તથા મીત્ર શબ્દની મીઠાસ આપે છે.

(૨૭૬)

દીન ગુણતાં માસ ગયા, વરસે આંતરીયાં;
ગુસ્ત છુટી શાયબા, નામે વીસરીયા.

અર્થ.—આ સંસારમાં સંતોગમાં આવનારાં ગમે તેવાં વહાલાં વાલેશ્વરી ગણનાં હોય જેવાં કે માતા-પિતા, બાપા, ભગીનીઓ, મુન કે સુના સર્વે આપ મનઘણી છ અને તેની ગવાહી વેદ પુરાણ અને કુરાંન પણ આપે છે તે ફીક છે પણ તેની તરતમાં ખાત્રી એજ છે કે, અમુક વહાલી વ્યક્તિ કે જેના શીવાય આપણને એક પગ પણ જુગ જેવી જણાય છે તે વ્યક્તિનો સદાને માટે વીયોગ થાય છે ત્યારે આપણને તે એવું તો દુઃખમય લાગે છે કે તેની પાછળ આપણું જીવન પણ અકાઈ લાગે છે પરંતુ વખતના વહેવા પત્રી ધીરે ધીરે તે વ્યક્તિની જુદાઈ વીસારે પડે છે અને છેલ્લે છેલ્લે તો આપણે નાટકો, વીગેરે જેવી ગમતની જગ્યાએ જઈ પુર આનંદમાં મુગ્યાઈ પડીએ છીએ કે તે વખતે વ્યક્તિના નામસ્મરણું પણ આપણને ભાન રહેતું નથી.

હવે કહો કે જેવું તે વ્યક્તિનું આપ વીસરી ચુક્યા તેવીજ અન્યદયાતી ભોગવતી આપણી વહાલી વ્યક્તિ આપણને વીસારી નીતરે છે. માટે વ્યવહાર નીયમ પ્રમાણે સર્વની સાથે સમાન અને

નાબકપટથી વર્તણું પણ અતરમા સળધ તો એક માલીકથીજ (પણ)
ગખવો એજ પરીણામે ફળ મુખ

(૨૮૦)

વણ સગે વણ સાગવે, વણ નાતઝીએ નેહ;
વાણ માવતરે જીવશુ, તું વણ મરીએ મે.

અર્થ — ઉઝળા મે જોઠવાને કહેવરાવે છે કે, હે મે જોઠવા !

સગાના સ્નેહ અભાવે, નાતજનના અભાવે, અને સ્નેહી અભાવે
કદાચ અમે અમારૂં જીવન લખાની શકીશું પરંતુ તમારા પ્રેમ અભાવે
તો એક પન પણ અમારૂં જીવન લખાની શકવાને અમે બીન
કુન અશક્ત છીએ મનનજ કે, અન્ય બ્યમ્તીઓની મીઠી નજર
હશે અને તમારી કડવી નજર હશે તો તે અમને નહીં પોસાય પણ
તમારી મીઠી નજર હશે અને અન્ય સર્વની કડવી નજર હશે તોપણ
અમે આનંદ માની જીવનને મીઠું ગણી લેશું

× × × જગતમા સર્વની અપ્રીતી હોય તો તેની દરકાર
નહીં પણ પ્રાણી માનને પરમાત્માની પ્રીતીની અવશ્ય જરૂર છે માટે
સર્વની પ્રીતીની દરકાર નહીં ધરતા સતત એક પરમાત્માની પ્રીતી
મેળવવાનોજ સત પ્રયાસ અને અબીનાશ વધારી

(૨૮૧)

કણ દાણો હોય, કે તો હઉં ગાઝં ભરી;
હૃદયે લાલચ હોય, માંગી લે તું ઉઝળી.

અર્થ — ઉઝળીની અત્યંત આસ્ત વાણી સાલગી આખરે મે
જોડવે તેને કહ્યું કે હે ઉઝળી, તું જાતની આરણ છે અને હું જાતનો

સત્રી કુમાર હું એટલે સ્વાભાવીક રીતે ચારણ કોમ ક્ષત્રી કોમને પુન-
નીક અર્થાત આશ્રીત ગણાય છે તો પછી તેની પુત્રીનો પ્રેમ હું કોઈ
રીતે સ્વીકારી શકવાને અશક્ત છું. વળી અત્યાર સુધી મેં જે તારો
પ્રેમ કબુલવાનું મેં તને વચન આપ્યું હતું તે કેવળ હું તારી જાનથી
ખીનમાહીનગાર હતો પણ જ્યારે હું તે જાણીનો થયો એટલે હવે
હું તને દેવી કે, ભગીની તરફે માની તને પગે લાગું છું. અને કહું
છું કે પ્રેમના બદલે જોઈએ તો ગામ-ગીરાસ, ધન, દોલત, વૈભવ
અથવા તો મકારાં પ્રાણ જે જોઈએ તે માંગી લે-તારી ખુશમરતી
અને પ્રેમીપણીની નેક ટેકની જાળવણીના લીધે હું સર્વ આપવા
તક્યાર છું. પણ પ્રેમ આપી જાણ્યા છતાં પાપ ખાઈમાં પડવાને
અસમર્થ છું.

(૨૮૨)

આશા કરીને આવીયાં, નીશાશા તેને ન વાળીયે;
તખ્તકે હુકારા કરાવીયા, લોંઠપ ઘણી લાણુના.

અર્થ:—ઉજાગ્રાએ કહ્યું કે હે લાણુના સપુત્ર મેં જોવા, તેં
આપેલ વચનના આધારે તારી તરફથી મને ત્હારો પ્રેમ અવસ્થ
મજાશે એવી ખાત્રી રાખીનેજ આખરે મું ત્હારી હજુરમાં આવી
પ્રેમની લીખ માંગી છતાં પણ તેં નહીં આપતાં નફામાં અમને તો-
છડે નામે બોલાવ્યાં અર્થાત અપમાન આપ્યું તો તેવું કરતાં તમને
તો શરમ ન આવી પણ અમે લાજનાં લર્ષાં આપવાન કરીએ એવું
અમને અપમાન લાગ્યું છે.

(૨૮૩)

પડી ગરજ મન અહિર છે, સરી ગરજ મન અહિર;
હિંદય કહે માનવ મનો, એકે ન રહે ઠોર.

અર્થ — જ્યાં સુધી સ્વાર્થ ન હોય ત્યાં સુધી સ્વાર્થનાઓની વાણીને તર્તન કંઈક અહિર પ્રભાવના હોય પણ જ્યારે સ્વાર્થ સ્પર્ધા રહે છે ત્યાર પછી તેવાઓની વાણી વર્તન સેનાનીયન રૂપમાં વીણત પાવરથી ફેરવાઈ જતા વાર લાગતી નથી.

(૨૮૪)

કેનાં પાડે કેનાં પોઠીયે, કેનાં માણં ભરાય;
અમારા દુઃખનો પાળના, વીજર વાણુ ભરાય.

અર્થ — વીજરા નામના આશપ્તે તેની માશુક વીજરાના સીયોગમાં રીયાતી હોવાથી વીજરાને તેણુ મોકલે છે ? હો વીજરા! આ અમારે સંસારમાં અવતરેલા મનુષ્યને કોઈ પણ રીતે સુખ નથી અર્થાત્ સર્વેને કંઈ કંઈ દુઃખ તો રહેતુંજ છે મનનમ કે કોઈને પોટકા ન થાય તેણુ હોય કોઈનું પાડો-પોળીયો તાણી શકે તેટલું હોયને કોઈને વળી ગાકુ ભરાય તેટલું હોય પણ હે નીહિત વીજરા તારા સીયોગમાં ઝુરતી મરતી આ મદન જ્વાળામાં તરાતી નવનોવ નાનું દુઃખ તો એટલું ગહાન છે કે તેના તો વહાણુ યા આગમેટ બન્યા તોપણુ પાર આવે નહીં.

x x x હે પ્યારા પ્રભુ ! આ જગત પાપરૂપ છે અને તેમાં યાવી રમણુ ઠરનાર પ્રાણીને પોતાની બેખબરથી અવસ્થા પાપના

દેખાતો નથી મનન કે તે ચ ળ છે અર્થાત તેનો અમકારો ધડીક પૂર્વમા ધડીક પશ્ચિમમા ધડીક ઉત્તરમાં તો ધડીક દક્ષિણમા ફરતો ફરે છે તેવીજ રીતે આપ મતવજનેજ આહવારા નીચ પુરવતો મ્નેડ પશુ એક મ્નેજ કાયમ રહેતો નથી પણ તેનો મ્નેડ અને મનની વૃત્તિ પેનો વીજગીની માફક ધડી ધડીમા ફરતી ફરે જે એટલે કે, ધડીમા એક આથે સ્નેડ બાધી તેને મીન તરીકે વ્યુત કરે છે નો બીજી ધડીમે તેનાથી મિનના તોડી તેને દુસ્મન તરીકે વેખી બીજાની આથે મીનના બાધે છે

આવા વર્તનના ઇન્સાથી કોઇએ પોતાનો સબધ બાધરો નહિ. નહિ તો પરીજામે હાની અને ખેડ પામવા શિવાય કશો પણ ફાયદો નથી. ભોગ જોગે વદાય તેનાથી ભોજે બાવે મ્નેડ થઇ ગયો હોય તો તર્જન તે મ્નેડે સહેલી લેશે

(૨૮૭)

ધીંગાને દધે ધાન રાંકાને રાખજ નહી;

તુ પામે નહિ પ્રધાન, કોણુ મમજાવે ગામજા ?

અર્થ — મીંગા એટલે અચાનકામા મદમન મરેના અબીમા ની ને હે પ્રજા ! તે અસખ્ય નાણુ આપી દીડુ છે અને બીયારા સમજુ અને નષ્ટ ઇનિશનને રોટવીના પણ સામા પડે એવા રાખ્યા તો તે ઉપરથી અમે અદ્ય મલીને એમનો જલ્યાધ આવે છે કે, તે એડું બધારણુ ડ્યું તો ખરેખર તને વાજમી અને ન્યાય પૂરક બધારણુની કાર્ય કમના બતાવે અર્થાત સુચન કરે એવો કોઈ અમે-ક વૃત્તિનો લાયક પ્રધાન (સલાહ) કોઈ તહારી પાસે નથી

નહિતો તું એવી બચંકર જુલ ન કરે ને કદાચ તે જુલ ત્હારી નગર
આગે નહિ હોય તો તે જુલમાં પણ કંઈક ચાર દસે એવી ત્હારી
અગાધ શક્તીનો વીચાર કરતાં અમને પરીણામે તેમ કષ્ટ કરવું
પડે છે. મનમજ કે તારી પ્રતિ કુલ અને અનુકુળ એવા ક્ષીવ સ્વ-
ભાવતી અમે માની લીધેલી રચનામાં પણ અમને પરીણામ મળતું
નથી તે નથીજ.

(૨૮૮)

રાજા કોના ગાઠીયા ? જોગી કોના મીત્ર;
વેશ્યા કોની સ્ત્રી ? કોણ વેશ્યાનો ?

અર્થ:—નૃપતિનો કાઈ સંવાતી હોતો નથી, કારણકે
રાજાની મિત્રાઈ સંસારમાં અસ્થીર કહેવાય છે એટલે રાજા
કોના રાજા બંધનમાં થઈ બંધાય રહેતા નથી—જોગી કો-
ના ભાઈબંધ થતાજ નથી કારણકે જોગીનો નિવાસ પણે ભાગે
જંગલમાંજ હોય છે એટલે કે તેને સંસારીના સહવાસની ઉવા પણ
લાગતી નથી. તેમ તેને કાઈની મિત્રાઈ પોસાય નહિ. વેશ્યા કાઈની
સ્ત્રી પણે થઈ શક્તિ નથી કારણકે તે એક પુરુષની જોગી નથી પણ
તેને અનેક પુરુષ જોગવવાની કુટેવ પડેલી હોય છે અને વેશ્યાનો કા
ઈ પત્ની પણે હોય શકતો નથી કારણકે તે સ્વનંદ અને સ્વચ્છંદ
રહેવાનેજ પસંદ કરતી વેશ્યા પત્નીના અંકુશમાં વર્તવાને ખીલકુલ
ખુશી બતાવતી નથી.

(૨૮૯)

રાજા ગરજના ગાઠીયા, જોગી જતીના મિત્ર;
વેશ્યા દામની સ્ત્રી, દામ વેશ્યાનો કંથ.

અથ — રાજા કોના સ્નેહી થતા નથી એ ખરૂં પણ રાજા હમેશા ગરજના ચાર ચર્ચ રહે છે એમ અગાઉના અનુભવી પુરૂષો કહી ગયા છે મનવન કે ગરજના અગ્રાનપણામાંથી રાજા વીહિન મુક્ત નથી થયા તો પછી ગરજની ખાતર તેને કોઈની પણ સહાયની જરૂર પડે છે જ ને જ્યારે સહાયની અવશ્ય જરૂર પડે છે ત્યારે તે સહાયકને પોતાના સહાયતા—સ્નેહી કે મિત્ર તરીકે માને તોજ તે ગરજ સાધી શકે છે જોગી જગનમા રહે છે ને તેને કોઈ મિત્ર નથી હોતો તે ખરૂં પણ તેને જોગ સાધના શીખવા માટે જતીના સહવાસમા આવવું પડે છે અને જ્યારે તે જતીના સહવાસમા આવે છે ત્યારે જતીથી મિત્રના અર્થાત એકના વધારવી જ જોઈએ એ સ્વભાવિક છે વેશ્યા અન્ય કોઈની સ્ત્રી (ગ્રહણી) થઈ નવી પણ પૈસાની તે પત્ન્યારમાજ સ્ત્રી બને છે એટલે કે પૈસા આપનાર પુરૂષની આગળ પૈસાની આશામા તે સ્ત્રીની મિસાલે આજીવન તેની દરેક વૃત્તિને તાબે મળતેનું દુસ્માન ઉઠાવે છે, તેથી તે વેશ્યાનો સ્વામી અર્થાત પતિ થઈ શકે છે

ના નાના

છ લે અને

(૧૯૦)

માતા વસે મેરામણે પિતા વસે કે

ભુનાં જોજો તો મોકલુ નનાં તાળના (?)
તણે

અર્થ — તમે માઆ તે ફળ વી નથી મારણુ રાત અને દિ નવાં જોતા હોય તો તો આશો મરૂં રીતે હનામણુ હૈયામા પણ મા (માછરી) દરિયામાં વસે કે

પાસે જ મોટો મચ્છ (મત્સ્ય-માછડું) નેહને તેને ઉદ્દેશીને નીચેનો દુરો બોલ્યો.

મચ્છ (મત્સ્ય) તું મહાજળ દોષ કયે અવગણુ આવીઓ,

એવા સાયર (સાગર) ન દોષ લલ કેતા અવગણુ કરે.

અર્થ — હું મત્સ્ય । તે એવા (સાગરનો) શો અવગણુ કર્યો છે કે (તેના બદલામાં) તું આંખી આપ્યો છે તું તો મહાજળમાં દોષો નેહ્યો. (તે અવગણુ કર્યોજ દોષો નેહ્યો) કેમકે સાયર એ વા નથી હોતા કે લતુ કયુ દોષ છતાં પણ અવગણુ કરે.

(૨૬૮)

નાનાની સોખલે, હાલી મન હળવાં થયાં;

(વિરૂ ગયુ વળે)?, મછટો જલમાં ઢળે રહો.

અર્થ:—નાનાની મોગતે જવાથી મન હલકું થયું. વિરૂ ગયુ વળે?...હું માછડું જળમાં ઢગાઉં છડું. મનસખ કે હું કોઈ નાના માછલાની સાથે કહિ આપ્યો અને વેળ વળી ત્યારે તે નાનું માછડું પાછું ગાલું ગયું અને હું આંહી ખાગોચીઆમાં રહી ગયો).

(૨૬૯)

અરે કુંવર હાલિમણા, પડે દોશીતા પાત્ર;

તું દિછયો આલપગના, ધણી તો અમ મછ શું માત્ર

અર્થ:—હે હાલામણુ કુંવર તું આબપરાનો ધણી છે તેના આ દયા થઇ તો અમે માછલાં શુ માનમાં.

(૩૦૦)

રામ લક્ષ્મણ બે બાણાવળી, સીતા જેવાં મુપાત્ર;
એને વનમાં વસવું પડ્યું, તો માનવી શું માત્ર.

અર્થ:—રામ અને લક્ષ્મણ બે બાણાવળી હતા, સીતા જેવી મુપાત્ર સ્ત્રી હતા એ ત્રણેને પણ વનમાં વસવું પડ્યું તો સાધારણ માણસની તેવી સ્થિતિ થાય તેમાં શી નવાઈ.

(૩૦૧)

વીસલપરને વાસ અમને, વાસો વસાવ્યાં નહી;
નહી તો નીત રતનાકર નહાત દરશન કરત દેવનાં.

અર્થ:—અમને વીસલપર પણ રહેવા દીધાં નહીં. નહીંતર હમેશ સમુદ્રમાં સ્નાન કરત અને દેવનાં દરશન કરત.

(૩૦૨)

હટકયું મન હલામણુ તણું, મીઠાણીએ મન મોયું નહી;
કરણુ કોઈલા તણે, ગાંધવીએ મન ઘણું કર્યું.

અર્થ:—હલામણુનું ખસી ગયેલ મન મીઠાણી ઉપર મોહ પામ્યું નહીં.

(૩૦૩)

જાળીડા નાખને જાળ એક, હાલામણુના નામની;
કરમ છે લલાટ કે, બહુ તરે અરડે રહ્યાં.

અર્થ—હે જાળ નાંખવાવાળા ! એક વાર હવામણુના નામની જાળ નાખ (જેથી ખમર પડે કે) મારાં કર્મ (સારાં નમીન) માથે લસાટે છે કે બહુ તેરે (બધાંએ ?) ખરડામાંજ રહ્યાં.

તે માછીમારે જાળ નાંખી અને જાળમાં માછલાંને બદલે મોતી આવ્યાં તે ઉપરથી હલામણે નિશ્ચય કર્યો કે હજુ તેનું સુભાગ્ય ફરું નથી. ત્યાર બાદ તે ત્યાંથી ઉપડી કચ્છમાં ચંદને સિંધદેશ કે ત્યાંની શાણી પોતાની ફરિયાદી હતી, ત્યાં ગયો. દેશવટાના સિખાસમાં પોતાની ફરિયાદ મળવાનું દુરસ્ત ન જણાવાયી તે બજારમાં સારો પોશાક ખરીદવા માટે ગયો તે સમયે રાજકુંવરી દેવળદેરી ત્યાંથી રસાલા સહિત નીકળી અને તેની દામીએ હવામણુને જોઈને નીચેનાં ફૂટેા કહ્યાં.

(૩૦૪)

ધડપંખો ને ઉડ્યો, જેનાં ગીરમાં ગામ;

વર પહેલો તોરણ ચડે, એ કારીગરનાં કામ.

અર્થ.—ધડીખંધ જેની પાખો છે. જે ઉડે છે અને જેનું ગીર મા ગામ (રહેઠાણ) છે, જે વરની પહેલાં તોરણ ઉપર ચડે છે અને જેને (જેની પ્રતિકૃતિ) કારીગર બનાવી શકે તે શું. (૧)

(૩૦૫)

ધર ઉપર સરીયાં ઘો, ગગનાસર બાંધ્યું ગળે;

પવને પેખ્યું નહીં, મછલે જળ માણ્યું નહીં.

અર્થ:—ગહારના બાગ ઉપર ઘોના જેવાં જેને રહ્યાં છે અને જેનાં મળામાં (અંદર) એવું સ્વર્ગીય સરોવર બર્ફું છે જે

(ના ખણી)ને ખતને દીઠું નથી (હલાવ્યું નથી) અને જેને માછલાં-
ઓએ ભોગવ્યું નથી (અંદર રહીને); (એવી જે ચીજ હોય તે મને
મોકલી દે).

(૩૦૬)

અગ્નિ કીનારે નિપજે ગારલ રાતે દંત (?)

નારીએ નર બાંધીઓ તેની કર વિભાસણ કંથ

અર્થ:—જે અગ્નિમાં નીપજે છે..... ?, અને જેને
નર જાતિનાને નારીજાતિ પહેરે છે તેનો હે કંથ ! વિચાર કર અને
તે મોકલી દે.

(૩૦૭)

લંક લપેટણુ, સીતહર, નહિ લંકાપતિ રાઓ;

જે કારણ કૌરવ દસ હુણ્યા તે મોકલો મારા રાઓ.

અર્થ:—જે લંક (સામગ્રીનો ભાગ) ઉપર લપેટવામાં કામ આવે
છે, જે નસીતહર (કંઠી હરનાર—સીતાનું હૃદય કરનાર) છે છતાં હે
રાજા ! તે લંકાપતિ (રાવણ) નથી, જેને માટે કૌરવનું દળ હણાયું
તે હે મારા રાજા ! મને મોકલો.

(૩૦૮)

ઘડ ઘોડા ને પ્રગટ ઘણા, પાને પાને હુલંત (?)

સોનલ આવી સારવે (?) કાઢો વસાણું કંથ

અર્થ:—ઘડ એટલેશ્રેષ્ઠ વસ્તુના પ્રમાણમાં ઘોડા તેના (પ્રગટ) ફેલાવ
ઘણા વધારે છે (અંતર થોડું છતાં તેની ખુશખો ઘણા ભાગમાં પ્ર-

સરે છે) પાને પાને હલંત અને સોનલ આવી સારને એ એ વચ્ચાઈ
કંથ તમે મોકલો.

(૩૦૯)

અણીવાળાં ન ભમરમુખાં નારી વાલાં જેહ,
સમજી લે ગજકરણના અમને એ જનશું દે.

અર્થ—અણીવાળાં, શમરના જેવાં અને જે સ્ત્રીઓને વહાલાં
હોય છે તે શું તે હે ગજકરણના તુ સમજી લે અને તે અમને દે.

(૩૧૦)

કાળો ઘોડો કાંઠવો ભમર ભાહું હાથ;
બાધ મેં જોયો બજારમાં જાણે જેઠવાની જાત.

અર્થ—હે ! બાધ કાળો ઘોડો ઉપર બેઠેલો, હાથમાં બાહું
રાખેલું એવા કાંઠે મેં બજારમાં જોયો અને તે જેઠવાની જાતનો
હોય એમ મને લાગ્યું.

(૩૧૧)

અમુરો તિસો પદખણા, શું છે ત.રૂં નામ,
કયા રાજાનો બેઠો, કયાં તમારૂં ગામ.

અર્થ—મોડો બજારમાં માલ ખરીદવા ઉત્તરો છે, ત્હારૂં નામ
શું છે, તું કયા રાજાનો દીકરો છે અને ત્હારૂં ગામ કયું છે તે કહે.

(૩૧૨)

અમુરો ઉત્તરો પદખણા, હલમણ મારૂં નામ,
ગજકરણનો બેઠો, ધુમતી મારૂં ગામ.

અસુરો બળરમાં ખરીદવામાં ઉભો હતો, નામ હલામણુ છે,
ગજકરણુનો હું દીકરો હતો મહાર્ ગામ ધુમવી છે

રાજકુંવરીએ તે નામ સાંગાળીને પડેલો દૂર કરાવ્યો અને મર્યાદા
બાળવવાના હેતુથી અત્તરની શીથી વચમાં રાખીને તેને નીલાળીને
જોવા લાગી. તેની ખુબસુરતીથી મોહ પામીને પોતાના ગળામાનો
મોતીનો હાર હલામણુના ગળામાં નખાવ્યો અને નીચેનો ફુટો બોલી
ચાલી નીકળી.

(૩૧૩)

વાણીયાને હાટ, બે વસ્તુ વિસારિયું;

એક હૈયાનો હાર, બીજો હલામણુ જેઠવો.

અર્થ —વાણીયાના હાટ પામે મે બે વસ્તુ વીસારી (ખોઈ)
એક તો ગળામાનો મોતીનો હાર અને બીજો હલામણુ જેઠવો

રાજકુંવરીએ દરબારગદમા બંધને હલામણુ આવ્યાની વાત
પોતાની માને કહી, જે ઉપરથી બે ચાર અમીરોને મોકલીને હનામ-
ણુને દરબારમા તેડાવ્યો. રાણીએ હલામણુની આ સ્થિતિથી આશ્ચર્ય
પામીને તેની આ હુર્ફશાનું કારણ પુછ્યું હલામણે અથથી ધનિ
સુધી બધી આપતીતી આપતિ કદી બનાવી ખાનપાનથી માત્રન
આપીને તેને સુરા માટે પયગ લાળરાનો લુકમ આપ્યો,

(૩૧૪)

કુધ દોલીયો મ લગાવ, પત્રગ તન પોઢે નહિ,

લઇ સાજરડે સુવાર, હોયે રૂકું માને રાધીઆણી.

અર્થ—હે કુધ દોલીયો મ લગાવ માં. કારણ મારું તન પયગ

સરે છે) પાને પાને હલત અને સોનલ આવી સારવેએ એ વસાઈ
કંથ તમે મોકલો.

(૩૦૯)

અણીવાળાં ને ભમરમુખાં નારી વાલાં જેહ,
સમજી લે ગજકરણના અમને એ જનશુ' દે.

અર્થ—અણીવાળાં, ભમરના જેવાં અને જે સ્ત્રીઓને વહાલાં
હોય છે તે શું તે હે ગજકરણના તું સમજી લે અને તે અમને દે.

(૩૧૦)

કાળો ઘોડો કાંટવો ભમર ભાલું હાથ;
બાઈ મેં જોયો બજારમાં જાણે જેઠવાની જાત.

અર્થ.—હે ! બાઈ કાળા ઘોડા ઉપર બેઠેલો, હાથમાં ભાલું
રાખેલું એવા કાંટાને મેં બજારમાં જોયો અને તે જેઠવાની જાતનો
હોય એમ મને લાગ્યું.

(૩૧૧)

અમુરો ત્રિસો પરખણા, શું છે તારું નામ,
કયા રાજાનો બેઠો, કયાં તમારું ગામ.

અર્થ.—મોડો બજારમાં માલ ખરીદવા ઉત્તો છે, ત્હારું નામ
શું છે, તું કયા રાજાનો દીકરો છે અને ત્હારું ગામ કયું છે તે કહે.

(૩૧૨)

અમુરો ઉલો પરખણા, હુલામણુ મારું નામ,
ગજકરણનો બેઠો, ધુમંગી મારું ગામ.

અસુરો બળરમા ખરીદ્યામા હમો છઉં, નામ હલામણુ છે,
ગજકરણુનો હુ દીકરો છઉં મહાર ગામ ધુમલી છે

રાજકુવરીએ તે નામ સાગગાને પડેદો દૂર કરાવ્યો અને મર્યાદા
બાળવવાના હેતુથી અતરની શીશી વચ્ચે રાખીને તેને નીલાળાને
જોવા લાગી તેની ખુબસુરતીથી મોહ પામીને પોતાના ગળામાનો
મોતીનો હાર હલામણુના ગળામા નખાવ્યો અને નીચેનો ફુલો મોલી
ચાલી નીકળી

(૩૧૩)

વાણીયાને હાટ, બે વસ્તુ વિસારિયું;

એક હૈયાનો હાર, બીજો હલામણુ જેઠો.

અર્થ —વાણીયાના હાટ પાસે મે બે વસ્તુ વીસારી (ખોડી)
એક તો ગળામાનો મોતીનો હાર અને બીજો હલામણુ જેઠો.

રાજકુવરીએ દરમારગદમા જઈને હલામણુ આ પાની વાત
પોતાની માને કહી, જે ઉપદેશી બે ચાર અમીરોને મોકલીને હલામ-
ણુને દરમારમા તેડાવ્યો રાણીએ હલામણુની આ સ્થિતિથી આશ્ચર્ય
પામીને તેની આ હુર્ફશાનુ મારણુ પુણ્ય હલામણે અથથી ધનિ
મુધી બધી આપસીતી આપત્તિ કરી બનાની ખાનપાનથી સાત્વન
આપીને તેને સુના માટે પનગ હાજનાનો હુકમ આપ્યો,

(૩૧૪)

કુધ દોલીયો મ હળાવ, પનગે તન પોઢે નહિ,

લઇ સાથરડે મુવાર, છાંચે રૂકુ માને રાધીઆણી.

અર્થ —હે કુધ દોલીયો હળાવ મા કારણ મારું તન પનગ

ઉપર પોતાથી શાન્તિ થશે નહીં. જમીન ઉપર મને મુલાકાત તોયે રાધીઆણી (સોન-રાધસિંહજીની દીકરી) રૂંઠું માનશે (ખીજશે).

ફક્ત તેની આ વાણી ઉપરથી સ્પષ્ટ જણ્યું કે તેની સોન રાણી ઉપર અત્યાસક્તિ છે માટે તે નરમ પાડવા માટે એક સ્વરૂપ-વાન મુમરી તેને પરજાવવી.

રાજાઓએ એકજ રાણીથી સંતુષ્ટ રહેવું યોગ્ય નથી એમ હલામણુને સમજાવતે તેની ફક્ત ગામમાંથી સર્વોત્તમ મુમરીઓને હલામણુની પસંદગી માટે બેળા કમ્પાનું પુછવા ઉપરથી હલામણુ માત્ર જીજ્ઞાસાથી જ હા પાડી. તે પ્રમાણે બધી મુમરીઓને એકઠી રી અને હલામણુ તે બધાને જોઈ ત્યારે તે નીચે પ્રમાણે બોલ્યો. કે

(૩૫)

લાંબા પહેરે ઘાઘરા પેટે ડેફરીઉં (?)

હકડી સોનલ માથે ઘોળીઉં સંઘજી મુમરીઉં.

અર્થ:—એક સોનલની સાથે સરખાવતાં બધી સિંધની મુમરી-ઓ ઘોળા (કાઈ ગણત્રીમાં નથી). મુમરીઓ કે જે લાંબા ઘાઘરા પહેરે છે અને પેટે ડેફરીઉં છે.

હલામણુના આ વચનથી તેની ફક્ત એક સૌથી ચડીયાતી મુમરીને પાછળ રાખી હતી. તેને સારાં લુગડાં લતાં પહેવરાવીને હલામણુ પાસે લાવી તેને જોઈને હલામણુ બોલ્યો કે:—

(૩૬)

આવળ જેવી ઉજળી, દા કુલેળે ભાર,
જેડી તારી સંઘજી મુમરી, તેવી માંડપણની ગેઘવાળ.

અર્થ:—આવળ જેવી ઉજળી અને એ પુલના લારવાળી, જેવી તારી સિંધની સુમરી છે તેની તો મારે ત્યાં માંડપરા (મોડપુર)ની મેઘવાળની સીઓ હોય છે,

આ પ્રમાણે જ્યારે હવામણુને કાંઈ સ્ત્રી ગણતીમાં ન આવી ત્યારે પછી પોતાની કુંવરી દેવળદેવી તેને પરણાવવાનો નિશ્ચય કરી હવામણુ પામે તે દરખાસ્ત સુધી. આ મોંગણી પશુનામંજુર થઈ એક દિવસ હવામણુ સમુદ્રસ્નાન કરવા ગયો ત્યારે એક વાસ તણાતો તણાતો પોતા તરફ આવતો જોયો. તે વાંસ બરડાના કુંગરનોજ હોવો જોઈએ એમ કશ્પના આવનાંવારજ હવામણુને પોતાની જન્મભૂમિ અને સાથેસાથે મોનરાણી સાંભરી આવી.

(૩૧૭)

દેસાઈ દીઠે દેશ, વીધન હરાણાં વાંસડા;

લણુને તું લોભના, કાંઈ સંદેશો સોનનો.

અર્થ:—હે વાંસડા ! પોતાના દેશનો એવો તુંને જોઈને મારા વિદ્ય હયાઈ ગયાં છે. સોનરાણીનો કાઈ સંદેશો છે કે કેમ તે તું કહી દે.

(૩૧૮)

કાપ્યો મને કળાડીએ, અંદમાં દીધી ઝાક;

ત્યાંથી લોડે લેવાણા, શુધ રહી નહિ સોનાની.

અર્થ.—મને કળાડી (લાકડાં કાપવાવાળા) એ કાપ્યો અને પછી દરીઆમાં ઝુકાવ્યો (ફેંક્યો) ત્યાંથી લોડે (મોજાના હીલોળે) લેવાણો તેથી સોનની શુધ રહી નહિ.

હસામણે ખીજું પણ અનુમાન કર્યું કે આજ પર્યંત વાંસ કા-
પવાની જે મનાઈ હતી તે પણ બધે યધ લાગે છે અને તે બાબત
વાંસડાને પુછતાં જવાબ મળ્યો કે

(૩૧૯)

હસામણ હોતે કાવળી કપાતો નહીં,
તે જેઠી રાણ જાતે, વન વન દયા વાંસડા.

અર્થ.—હસામણ હોતો ત્યારે એક પાંદડું પણ તોડી રાકતુ
નહિ. હવે તે જેઠીરાણાને દેગવટો મળ્યો ત્યાંથી વાંસડા વન વન થયા
છે (રખડે છે).

(૩૨૦)

ઓદયા આવે અહુવાર, સરખે મોજિડે સાબના; ,
વન ગાળાનો અહુવાર, કરડી સાંઠે કાચબો.

અર્થ.—રાહમીરનું હસામણાનું એટલે લાડકું નામ કાચબો
હતો તેનું સગપણ એક સરખા રાજ્યકર્તાની ખુબસુરત કુંવરી સાથે
થયું હતું કાચબો પણ ઘણી ખુબસુરતી ધરાવતો હતો કુંવરી સખી
વૃંદ સાથે એક દિવસ મહેલ નહકની બાગના હોજમાં જગડિડા કર-
વા લાગી. જળહોજમાં કાચબા નામનું જળચર પ્રાણી હતુ તે સ-
ખીઓની દ્રાઈએ પડ્યું અને મરકરી અર્થે કુંવરીને કહેવા લાગી કે
બહેન, બહેન જુવો તો ખરાં આ કાચબો તમારા પતીનો પિત્રાઇ
આપણા હોજમાં બસાઈ બેઠો છે. અગ્નિ કુંવર એ કહ્યું કે શું આ
કાચબો મારા પતી કાચબાનો પિત્રાઇ એટલે મારો પતિ કાચબો
પણ આ કાચબાના જેવો અગ્નિ રંગે હશે. સખીઓએ મરકરીમાં

હા પાડી એટલે મનમા દીણુ બની આવા કાચખાથી જનમારો શી રીતે જશે એમ સમજી એ કાચખાથી ન પરણાવાને નિશ્ચય કરી બેઠી. વખત વહેતાં લગ્નનો સમય નજીક આવ્યો લગ્ન લખવાની તૈયારી થઇ પણ કુંવરીએ હડકરી કહ્યું કે એ કાચખાથી નહિ પરણું, ને પરણાવવીજ હોય તો કોઈ અન્ય કુમાર સાથે પરણાવો. ખીનાએ કુંવરીની હડકરી મંજુર રાખી કાચખાથી સગપણ તોડી કુંવરીનું અન્ય રાજ્યનો કુમાર સાથે સગપણ કર્યું.

• કુંવરીએ સગપણ તોડી નાખનાથી કુમાર કાચખો અન્ય રાજ-કર્તાની કુંવરી સાથે વધારે લગ્ન થયા પોતાના રાજમાંથી જન નેડી તે કુંવરીને પરણવા નીજ્યો રસ્તામાં આ છેડાયેલા કુંવરીનું શહેર આવે ત્યાં જનનાં માણ્યો વિશ્રાંતિ લેના બાગને છાયે બેઠા, માગમા રહેતી કુંવરીએ જાણ્યું કે કોઈ રાજ્યકુમારની જન છે એમ મમજી સખીઓ સાથે તે ત્યાં આવીને પૂછ્યું કે કોની જન? તો જવાબ મળ્યો કે કાચખાની એટલે કાચખો ક્યા એમ કાચખાને નજરે જોવા પ્રશ્ન કર્યો તો એક માણ્યે કહ્યું કે આમાં કાચખો નથી પણ પેલી તરફથી જે ઘોડેઆરતું ટોળું આવે છે તેમા સવાસખી સાંઠપર બેઠો છે તેજ વરરાજ કાચખો. કુંવરીએ જોયો જોતાજ કુંવરીનું કાળજું ખસી ગયું કેમકે જે દિનસ વિધી નવગે હોતો ત્યાં પ્રેમ થઈએ જુલેથી કાચખાનું ક્યેવર બતાવ્યું હતું. એવામા કાચખો નજીક આવ્યો એટલે લોકની લાજ અને દેહનું બાન જુલો કુંવરી એકદમ કાચખાના પગમા પડી અને કાચખ જેવા વર સાથે લગ્ન ન કરવાને વિચાર કર્યો તેમા હુ ઠગાણી એ બાબતનો પશ્ચાતાપ કરી હવે લગ્ન કરી પતિન તરીકે સ્વિકારવા કાલાવાલા કરના લાગી તે જોઇ

મરકરીમાં કાચબો બોલ્યો કે અમે તો જળના જીવ હોઈએ અમારી સાથે પરણીને તમે શું કરશો? ત્યારે દયામણી બની કુંવરી બોલી કે:—

(૩૨૧)

તમે જળના જીવ, અમે મુવે સરજશું માછલી;
શોધશું તમારું શરીર, કેન્દ્ર મુકું કાચબા.

અર્થ:—રીકર નહિ જો તમે જળના જીવ હોશો તો અમે માછલી થઈને પણ તમારી સાથેજ રહેશું; માટે મારો સ્વિકાર કરો નહિ તો આત્મઘાત કરી હત્યા આપીશ. આમ શુભભાવ જોવાથી કાચબે તેનો સ્વિકાર તો કર્યો, પણ પ્રથમ પેલીને પરણ્યો અને વળતાં તે કુંવરીને પરણ્યો.

(૩૨૨)

કાચબ કંકુની લોળ, પગમાં પીરોળ મોજડી;
ઝમક્યો કુંગરની કોર, કરણ્યું કરે કાગળો.

અર્થ:—કાચબાને જોઈ ઓળખવાની હોત. પેલી નવયોવનાં એ તેના માણસને પુછ્યું કે, મને કાચબો ઓળખાવ, ત્યારે તેણે તેણીને જણાવ્યું કે, કંકુ વરણો તો જેના શરિરનો ક્ષર (રંગ છે.) મોલિના શૃંગાર ધરી પગમાં પીરોળ મોજડી (આ જાનના જોડા અમિર લોકોમાં વપરાતા=પહેરાતા હતા) પહેરી છે અને પર્વતના અગ્ર ભાગમાંથી ઉગતો બાળ સ્વર્ગ જેમ પોતાની કિરણ પ્રભાને જગત પર પ્રસારે છે તેમ કાચબો પણ પોતાની સ્વરૂપ પ્રભા સાથે મંડળમાં પ્રસારતો દેખાવ તેજ કાચબો છે.

આવું કાચમાનું સ્વરૂપ સાબળીને તથા જન જોઈને તે નવ
ગોનના કાચમા પ્રત્યે લોભાણી અને કોઈની વાત ઉપગ્રીત આને
સુભાગી વર ત્રાગી દિધો તેને માટે પસ્તાવો કરના લાગી આખરે
તે ભુનને સુધારના હિમત લાવી કાચમા કને ગઈ અને ખુલા રાખ
ધી બોની કે હે મચમા મે તારૂં માણુ તોડયુ તેના માટે કમા માણુ છું
અને મારો હાથ જીવન પ્રમા આજીવ કરે છું, કાચમાએ તે સાબળી
મરકરીમાન ઉત્તર આપ્યો કે,

(૩૧૩)

અરે જળના જીવ, જળ વિણ હુમધી રહેવાય નહિ;

મહાડ નામ ન હમિર, કોડની પાડયું તું કાચબો.

અર્થ—હે નવગોનના] ૬ તો કાચબો જળમાં રહી વેગુનોજ
આ હાર કરનારો એને મ્હારી સાથેનો તમારો મમાર રીરી તે
નમે અને સુખી બને ? વિગેથર્મા હે બેખમર સુદરિ । મ્હાડ ખડ
નામ તો તા હમિર છે અો મારા વડિનો મને કાચમાના લાડ ।
નામધી બોલાવતા હતા

(૩૧૪)

ખીમન મોટી ખોટ, માણસને મન્યા તણી;

ખીજી લાખ કરેડ એના જેવી એકે નહી .

અર્થ—આ મોહમય સસારમા માણસને અને જાતના કુખ
આવે જાય અને લાખો કરોડોનું નુશ્ચાન યાય તોપણ તેનું દર શું
જર થઈ શકે છે કેમકે “ જીવતો નર લલ્લા પામે છે ” એ
વાક્ય મન ધાન્તી રનાને મજબુત સાધન છે પરન્તુ ધનમાથી માણુમ
જેવું માણુસ મરી જાય છે અને તેથી તેની જે ખોટ પડે છે તે

કાળે કરીને પણ પુરાતી નથી કે તેના વિયોગે પડેલો હૃદયમ.
અખમ અનેક ઉપચારે પણ રૂઝાતો નથી.

(૩૨૫)

ખીમરા ખારોદેશ, મિહાં બોલાં માનવી,
ઉડીદે જવાખ, બોધી મ કરો ખીમરા.

અર્થ:—હે ખોમરા ! તારા વગર અમને અમારો વેશ ના
આ દેશ સઘળું ખાડે યસુ અર્થાત શુન્યકાર છે અને તે ખારાશમાં
તારા મુખમાંથી નિકળતા કદ્દાર અમૃત મય મિઠાબોલો સંભળાવી.
અમને શાન્તકર. નકામાં અમને દુઃખની ધાણીમાં પીસ નહિ.

(૩૨૬)

વીશેદિના વદાડ અમે આઠે ઢિને આવશુ.

રોશોમાં રાવલના ધણી ખારે આંસુ'ડે ખીમરા,

અર્થ:—ખીમરાની હકીકત એની છે કે, ખંભાતના આહર
કુટુંબની પુત્રી લોડણી ખુબ સુરત અને કુવારિ હતી. તેણીને પો
તાની છંદગી કુવારાપણામાંજ પુરી કરવાનો નિશ્ચય હતો અને તેથી
પુરપતું મોઢુતો જોતી નહોતી પણ પુરપ નામે ચોખા, ધઉ, મગ,
આડદ કે બાજરા જેવા તર જાતી ગણાતા અનાજનો ખોરાક પણ
નખાતી. લોડણીનો પીના માતખર શ્રીમંત હતો. એટલે સાધન
અને સગવડતાને લઈ લોડણી જાત્રા અર્થે સંઘ લઈને નિકળી.
જાત્રામાં ફરતાં સંઘ સાથે પોતે છેવટ દારિકાં જવા માટે ચાલી.
દારકાં જતાં રસ્તામાં રાવલ નામનું નાનું ગામ આવ્યું (આ ગામ
હજુ બરડાની તલેટીમાં છે. તેમાં આહરની વસ્તિ ધણી છે. અને

ખીમરા લોડણીનું જીવન ચરિત્ર લખવા માટે મેં રાવલની મુલાકાત લીધી છે) આ ગામનો રાજા આહર હતો કે ને ખીમરાનો વડીલ બન્યું હતો ખીમરા પ્રીન્સ તરીકે રહેતો ખીમરા પ્રુષ્ઠ દરત અને ૧૬ વર્ષની વયનો હતો લોડણી પણ તેટલીજ વયની હતી અહીં કુદરત કૃતિના લિધે તે બંને વચ્ચે દૈવિ પ્રેમ બધાયો હતો (આ પ્રેમનું સવિસ્તર જ્ઞાન કાઠીયાવાડી—ઝેવાહીર ભાગ (૨) માં સર્વના જીવન ચરિત્ર સાથે આપવામાં આવશે) દારકા જવા અર્થે લોડણીએ ખીમરા પાસે રાજા માગી ત્યારે ખીમરા પ્રેમની પ્રજ્ઞતાએ બોલી ન શક્યો પણ વિયોગ દશા સી રીતે વેકાશે એનું અનુમાન કરતા ખીમરાનું હૃદય ભરાઈ ગયું અને આખમાથી આમું ખગવા લાગ્યા એ જોઈને લોડણીએ ઉપરના ફુલથી ખીમરાને જણાવ્યું કે,

ટે રાવલના રાજા ખીમરા ! તમે આમ તદન ના હિમત યદ્ય કેમ રડો છો ? દારકાની જગા પુરી કરી હું આપને પુનઃ નીશ દિવસે આવી મળીશ એવો ઠરઠ કરી જાઉં છું પણ ખાતરી રાખજો કે હું માત્ર એકજ ઝઘવાડીયામાં આપને અહીં અવશ્ય આવી મળીશ

(૩૨૭)

મારગ કાંઠે મસાણું, હિજાં દીસે આયરનાં,

મંગાવું આરસ પહાણ, ખાંલી ખેડાવું ખીમરા,

અર્થ—લોડણી દારકા તરફ ગઈ અને તેના વિયોગમાં ખીમરાએ હાં લીધી કે, લોડણી આવીને ખવરાવે ખીવરાવે તે

જ મારે ખાતું. પીતું નહિ તો હરામ છે. આવોં પ્રેમ હા લઈ બેસ-
 વાથી ખીપરો ત્રણ દિવસ પછી મરણ સરણ થયે અને તેની ઉાર
 ક્રિયા પુરી થઈ બાદ આઠમે દિવસે લોકણી દારીકાંથી પાંગી કરી
 અને સાંભળ્યું કે ત્હારા વિયોગમાં ખીપરે પ્રાણ ત્યાગ કર્યોં આતું
 બાણી જે ઠેકાણે ખીમરાને અતી સંસ્કાર કરવામાં આગેાં હતો તે
 ઠેકાણે જઈને લોકણીએ કેટલોક વિદ્યાપ કર્યો અને ખીમરાની નિઘા-
 ની તરીકે ત્યાં એક પથરની ખાંભી ઉભી કરાવી અને પછી પોતે
 તે ખાંભીમાં માથું પછાડી તરનં મરણ સરણ થઈ (હે આવોં પ્રેમ
 ચાલુ જમાનામાં સ્નેહી વર્ગ !)

ભાવે હવે જનતે દિવસે અમારા હૃદયની વાત અનુભવા કને ક્યા
અને આગાટે સલામવા જઈએ ?

(૩૬)

જાણું નાણું માણસો નાગ, ગદ્ગદને કંધી રહ્યા.

નીકળ્યો જાને જળ સાપ; મોખો ન રહ્યો નાગડા.

અર્થ—પ્રેમ વિભૂતિની અનહદ આજીવ યજ્ઞના પગ નાગ,
પોતાની ઉદ્ધતા બનાવી શક્યો નહિ કે પત્ની તે વ્યક્તિને પ્રેમ ભાવે
પ્રીય ગણેથી બોવાની શક્યો નહિ એટલે ઉભરે તે વ્યક્તિએ જુ
ક હે નાગા ! અમે જાણુ છું કે જેના પર મણિ રહે છે તેનો તું
જાનવત નાગ છે, અને પ્રતિકુળ સંજોગથી દુર રહ્યો છે પણ જ્યારે
તારા પગ ઝરેલા અને પ્રેમ કપ-મોગનીના રાગ વાર થયા
છતાં પણ તું મુઠ બની અદરજ બદલ રચો ત્યારે તે
ખાતી થાય છે કે તું શુષ્ક નાગ નહિ પણ જાગતો મગ ખા-
નાર માથા હું જળમાપ અર્થાત કમ તાકાતવાર છો (મોરનીનો નાદ
આભળના નાગ ગમે ત્યાં બરાબ બેસે હોય તોપણ તે બગાડ આવી
સામે ડોનના લાગે છે)

(૩૩૦)

કાળાં બચ્ચાં કોયલનાં, તેથી કાળો કાગ ?

કાળો ગોરીનો ચોટલો, કાળો મણીધર નાગ.

અર્થ—ચામુંવણી, સુકી કોઈલાના બચ્ચા, કહેવાય છે
તેનાથી અધીક ચામુંવણી કુવચની કાગડા કહેવાય છે; કાગડાથી

અધીક રયામ વર્ણ સુઘડ સુંદરીની વેણી કહેવાય છે અને વેણીથી
અધીક રયામતા હળાહળ ઝેરથી ભરેલા મણીધર નાગના રૂપમાં છે.

(૩૩૧)

ધરતીમાં ધુંધણુ દીયે, માથે મણુ મેલાયં,

હસે તો હાના ભરીયે, કાળો નાગ કહેવાય.

અર્થ—પૃથ્વીની અંદર પોતાના દગ્ધા ભરાઈ ગયા હોય,
ત્યારે પણ મણીધર નાગ પોતાના આસોઆસની પ્રબળતાએ નજીકનો
કોનો પ્રદેશ કુંદારાથી ગળાવી મુકે છે અને જ્યારે તે દોષથી હસે
છે ત્યારે તેનું હસેલું પ્રાણી એક પગલું પણ નહીં ભરતા તરતજ
રામ અરણ્ય પામી જાય છે.

(૩૩૨)

માણસ વગરનું મુલ, પર ઉર પારખ્યું નહીં,

મુકાય સઘળું તુર, દેયું કેને દખાડીએ.

અર્થ—અંતર અનેક વેદનાથી છવાઈ ગયું હોય અને તેથી
શરીર કાન્તી ઝાખી થાય તે સજ્જન વગર મુલ શું સમજી શકે કે
તેની કાન્તી શાથી ઝાખ થઈ ગઈ છે ?

(૩૩૩)

રત વિણ રાન ફળે નહી, માંડ્યા મળે ના મેં,

સમયે ખટક વિશે બધું, જુગતે જડશે તે.

અર્થ—આખ, જાંબ, લીંબુ, દ્રાક્ષ, નારંગી કે કાળ વીગેરે અનેક વનસ્પતિ પોતાની રત એટલે સમય આવ્યા વીના ફળ આપતી નથી ને વરસાદ પણ માણસની માંગણો પ્રમાણે વરસતો નથી, પણ તે બધું ધીમે ધીમે તેના કમ પ્રમાણે વગર માંગ્યું આવશે ને પાછું જશે.

મતલબકે દુઃખી દશા જોઈ કેટલાંક માણસો કાયર થઈ પોઠાર કરે છે, કે હે માલીક ! આ દુઃખથી મુક્ત કર; પણ તેમ ક્યાંથી કાંઈ વળતું નથી. એ તો જ્યાં સુધી દુઃખ ભોગવવાનું નીર્માણ થયું છે ત્યાં સુધી ભોગવતાં પાછું સુખ આવશે.

(૩૩૪)

ધીંગા વાગે ઢોલ, આવી મળે અનેક જન;

ધીંગા મચે ધમરોળ, કોઈ નાવે આંગણે.

અર્થ—ઇનસાનની ચહડતી દશા હોય ત્યારે વગર જોસાજ્યાં અનેક માણસો રાતને દિવસ આવે જાય છે અને વગર ચીંધ્યા ખિન્નમત કરી ખુશી રાખવા ઉત્સુક રહે છે, પણ ગ્રાસબંધની પ્રમળતાએ જ્યારે પડતી દશા થાય છે, ત્યારે એ સઘળા માણસો કે, જે પ્રતીદિન ખિન્નમત કરવામાં રહેતા તે દુર ખશી જાય છે એટલુંજ નહીં, પણ કાર્ય નીમીત્તે તેને આમંત્રણ કરવામાં આવે તોપણ તે ઘર આગળ આવતાં મોંમાં બને છે.

મતલબ કે સહુ વખતને માને છે માટે કોઈ પણ ઇનસાને હુપદ નહીં લાવનાં સદાય નમ્રપણે વર્તવું એજ જીવન સારલ્ય છે.

(૩૩૫)

ખીસે ખુદ્યા ખુદ્યા, વગે ખવાળો ઘેર;
નિરાધાર નર નિર્મળો, નહી માંગણને મેર.

અર્થ—નિરાધાર મ્હીની, ધરમા ખરચ પુરતું અને તેમા પણ વળી અવનના ઝાતી રીવાજમા કરવા જેવાં ખરચીવાં કાર્યતું આવા-ગમન, ધર ખાલી, વ્યવહારમાં આખરદાર, આવક દુકી, જવક વિશેષ કમાણી કરનાર એક, અને ખાનાર દસ, નીતિ વિરધના પેમાપર સદાય અભાવો, આવા સમયમાં માગનારની ઉતાવળ થાય તો તે નમ્ની મનોવૃત્તિ દેટલા પ્રમાણમાં ગુચ્ચવાઈ પડતી હશે ? એ ખીના દરેક માણસે વીચારમાં લાવવા જેની છે તે એવે વખતે માનવ ધર્મ પ્રમાણે જે કાર્ય મદદ કરવાનું સુજે તે મદદ કરવામાં માત્રીક રાશ રહે છે

(૩૩૬)

નેત્રમ આરિયાણી તથા ગોલણવાળાના હુલા.

આ પ્રેમ વ્યક્તિના જીવન ચરિત્રો ખીજ લાગમાં બધાંની સાથે સવિનંતર આપનામા આવજો પરંતુ વાંચકની સમજ અથે આ સ્થળે દુકમાજ જણાવવાનું કે

ભાવનગર તાળાના ગામ તળાજમાં અગાઉ ગોલણવાળા નામનો કાકી હતો. આ ગોલણવાળાને તવાજના રહીશ આરખ્યા જાતના રજપુતની કન્યા નેત્રમની સાથે પ્રીતી હતી. નેત્રમ ખુબ સુરત પણ કુંવારી હતી. ગોલણવાળા સાથેની નેત્રમની પ્રીતી ખાનગી હતી, અને

નેત્રમની ખુબ સુતી ઉપર ગોહીત થઇ દેશાવરોના રાજ ધિરાજના
 રાજ્યગેર સગપણ કરવા આવેતાં પણ ગોનણુવાળાની સાથે અથાગ
 પ્રીતી લાગવાથી નેત્રમ વગાનો મિચાર બનાવતી નહીં છે. નેત્ર
 મના મિચાર સિવાય તેના બાપે નેત્રમના કોઇ મારવાડી રાજ
 સાથે ઘડીયાં લગન કરી દેવાની ગોઠવણ કરી વરને તેડાવ્યો જન
 આવી ને નેત્રમને પરણી મારવાડી રાજ આવેલો થયો. આ વખતે
 ગોલણુવાળાની તલાજમાગેર હાજરી હતી નેત્રમ પોતાને સાસરે સિધાની
 તે પછી ગોલણુવાળો આવ્યો અને નેત્રમ પરણી મારવાડ ગઇ એવું
 સંભળી પોતે પોતાના પદરે સાથીને લઈ નેત્રમના સાસરે ગયો.
 અને નદી કાંઠેના કે જે કાનારે નેત્રમને રાણી તરીકે રહેવાનો મહેન
 હતો ત્યાં ગોલણુવાળો પોતાનો ઉતારો કર્યો અને નેત્રમ આવીને જમાડે
 તોજ જમવું એવી પ્રતીતિ કરી પોતે રાવટીમા સુતો. બે ત્રણ
 દિવસ બાદ નેત્રમ પોતાના મહેન નિચે નિગાહ કરે છે તો ગોનણુ
 વાળો નિવમ નામનો ઘોડો બાધેલો જોયો. એ ઉપરથી નેત્રમે
 અનુમાન કયું કે આ પદ્મા ગોલણુવાળો છે એમ ધારી રાતના
 ભોજનનો થાળ પીત્તી વખત મેળની પોતે દીરની ખાટલી વાટે મહે
 લમાથી નિચે ઉતરી ગોલણુવાળાની રાવટીમા આવી ગોનણુવાળો
 બે દિવસનો જુખ્યો હાથ જુખ્યા સાવજ માફક કાગા નીદરમા સુતો
 હતો. નેત્રમે તેને જગાડ્યો જગવાજ કુધાથી કોધામાન થયેન
 ગોલણુવાળો નેત્રમના ઉપર રાજ કરી તમચાથી હાગ કરના ઉપર
 આવ્યો અને કંચુ કે ત્રણ દિવસથી હું તારા ગામના પાદરમા આવી
 જુએ મરું છું છતાં પણ તું અને કેમ મળવા ન આવી આથી નેત્રમ
 પ્રીતીના પ્રાસવામા બધાથી દિનપણે બોલી કે

(૩૪૭)

પગ પાકયો પીઠ ઘસી, ટળવળીયે કાળા;

ગોલણ તમારાં ગોત્રીજને, વારજે તમે વાળા.

અર્થ:—હું તણુ દિવસથી આંક આવી છું. આવનાંજ મારા પગમાં વાળો નીકળ્યો છે. (વાળો એ એક જાનનું અત્યંત દુઃખદાયક દરદ છે) જેની વેદનામાં મુને કંઈ ભાન નથી. તો પણ ચક્રેરનો દેખાવ જોયા અગાથીમાં આવી એવામાં મેં તમારા નીચમ ઘોડાંને દેખ્યો. એ ઉપરથી આપનું આવાગમન થયું જણી હું હાજર થઈ છું. આ જવાબ ઉપરથી ગોલણવાળાને દયા આવી બનેએ પ્રેમથી ભોજન કર્યો. ગોલણવાળાએ જવાની રમ્મ માગી. નેત્રમે કહું કે, હું તમારાથી વીણુટી નહિ રહી શકું. માટે રાજ (તેનો હસ્થાર) ને કહી હું તમને મારા જનાનાની ડેખી ઉપર ચોકીદારના જમાદારની જગ્યો અપાવી અહિંજ રાખું. ગોલણવાળે હા પાડી, નેત્રમે તેને જમાદાર તરીકે રખાવ્યો. ગોલણવાળાનું પરિજન વધ્યું. જાતે ગોલણવાળો મરદ હતો ને નેત્રમનો ધણી તેનાથી દગાતો પણ આખરે નેત્રમ તથા ગોલણવાળાને આડો વ્યવહાર છે એવું નેત્રમના ધણીએ તણ્યું ત્યારે તે ગુસ્સે થયો અને તેને દુર કરવા સુક્તિ ગોનનાં નિ જણાવું કે ગોલણવાળાને તેનો નિઃશ્રમ ઘોડો એટલો અધો પ્રિય કે, પોતાના શિવાય તે કાંઈને સ્વારી કરવા આપતો નથી. માટે તે ઘોડાની માગણી કરવી એમ ધારી ઘોડો અમુક સુદન સુરી સારી કરવા આપો એવી માગણી કરી. આ માગણીથી કંટાળી ગોલણવાળાને રીસ ચડીને એનું કહાવ્યું કે,

(૩૩૮)

નીલમ નેત્રમની જોડ, આપણે સમતોલ સાટવીએ;
તમે વાળો રેવંતપર રાંગ અમે પદ્મશી લક્ષ્મી પધારિયે.

અર્થ.—હે રાજા ! તેં મારા નીલમ ઘોડા ઉપર સ્વારી કરવાની
માગણી કીધી તે વાસ્તવિક છે, અને તેથી હું ખુરી રીતે હવે મારા
વિચાર જણાવું છું કે મારી પાસે જેવો નીલમ ઘોડો છે તેનીજ
ત્હારે ત્યાં નેત્રમ નામની પદ્મશી સ્ત્રી છે. વળી તે નેત્રમ અને ની
લમ બંને સરખીજ કીમતના રત્ન છે. તારો મોહ નીલમ ઉપર છે
તો મારો મોહ નેત્રમ ઉપર છે, માટે આપણે બંને સીંગ સાટા
કરીએ મનવન કે હું તમને ઘોડો આપુ તો તમે મને તમારી સ્ત્રી
આપો સાર માત્ર એજ કે અગાહિના વખતમા આવા બેધડક સાચું
કહેનાર શુરવીર રત્નો આ ભારતભુમિના ઉપર પ્રગટ થતા અને
તેથી ભારતના માન અને મશાળે ખંરાબર દીપતા.

(૩૩૯)

ગોલણુ ગાની વાર, અથા વિશુ ગાણે નહિ,

+ + + + +

અર્થ.—મારવાડી રાજાનાજ પ્રયાસથી વગર હથીયારે કાળ
સ્વરૂપ સિંહ કે જે ગાય આદી પશુઓનું વારવાર નુકસાન કરતો
હતો તેને માગ્યાનું બિહું ગોલણુવાળે જડ્યું આ મિહુ
ગોલણુગાળાને અપાવવા રાજાની બે નેમ હતી એક એકે, જે ગો-
લણુવાને સિંહ કાર કરશે તો તેના જેવો શુરવિર કે જે નેત્રમના
ગ્રંથંધમાં બદનામી અપાવે છે તે જાડુના માટે નાખુદ થશે અને ખીજી

તો જો કદાચ તેના હાથથી સિંહ ઠાર થશે તો સિંહનો ત્રાસ લોકો
પરથી સદા નાબુદ થશે. ગોલણવાળાએ વગર હથિયારે સિંહને મારવા
નું પ્રિયું જડખુ તે જિના જાણી તેની વિસ્વટપર આક્રીન બની
નેત્રમે આ કુહો તેને સાહ્યાસીથી કહ્યો છે. પણ આ કુહો તથા
નિચેનો કુહો (૩૪૦) કુહા ખરેલાનો છે.

(૩૪૦)

તડિયા ઉતારે તડ, એને વણ તડ ઉતારીશ નહીં;

એની જાણથી કરજો જતન, ગોલણ મહારે ઘરેણું છે.

અર્થ—સિંહના રહેઠાણ તરફ ગોલણવાળાએ તડિયા (ખાત-
મિદાર) ને સાથે લઈ નિકળ્યો તે તકે નેત્રમે ગોલણવાળાના રક્ષ-
ણાર્થે એવી ચાલના મનમાં રાખતી હતી (આ વખતે નેત્રમ મહેલની
બારીમાંથી તે સર્વ દેખતી હતી) કે તડિયા ગોલણવાળાને લેઈ
પણ તકલીફ થા તો તેના જીવનને જોખો ન પહોંચે તેવા તડ (ઉચ્ચ
નીચી ટેકરીવાળી જમીન) ની સંભાળ રાખીનેજ લઈ જઈ અને
સિંહ સાથેનાં શુદ્ધ વખતે પણ નજીકમાં રહી તેનું - પુરૂ રક્ષણ
કરજો કારણ કે આ સંસારમાં ગોલણવાળાનું હમાત નામ
મને એક ધરેણા સમાન શેષવાણું અને કિમતી છે.

જુનાગઢના રાજા રાહમંડળિકે કાઠિયાવાડમાં આવેલા મોણીયા
ગામની રહેનાર નાગજાઈ નામની ચારણીવાણીની ખુબસરતિપર આક્ર-
ીન બની અયોગ્ય માગણી કરી અને તેથી તેણીના શ્રાપનો તે ભોગ
યઈ પડ્યો હતો અને તે શ્રાપ નિચે પ્રજાણે હતો.

(૩૪૧)

ગઢ ગરવાનાં ગજ, સતાધી ચારણ માણીશ નહીં;
કોઢ કાયાયે આજ, ખુબ સભારીશ માંડળીક.

અર્થ—હે નાના હુ ત્હારી પ્રેમની પુત્રી ગણાઉ અને હુ પ્ર-
ભનો પીતા ગણાય એ એણી અનન્ય હુ તો ત્હાગ પુત્રની પુત્રી
ગણાઉ છતાં તે વિચાર બાણુપગ મુકી હુ કામનાધ બની હુ પરનારીને
અતાપે છે તો હુ ત્હને આપ આપુ છુ કે જુનાગઢનુ રાજ્ય ત્હારા
હાથમાંથી ત્હારી હયાતિમાજ ખુચાઇ જશે, અને પરિણામે હુ બિ-
ખારીની દશામા રખડી મેઢના હુ ખી દરદમાજ અતરીયાળ મરણને
શરણ થઈશ કે જે વખતે ત્હારી ઉત્તર ક્રિયા કરનાર પણ ત્હારે સ્વ-
જનને એડિ ત્હારી સમિપ નહિ હોય આ આપ આપ્યા પડી ઉ-
ત્તરોત્તર વર્ષ અને વખત વિતતા નહમડગિજ પદબદ્ધ થયો શરિરે
કોઢ નિકળ્યો અને આપત્તિની વ્યાદિમા વેગણો ને આખરે ભટખ્તી
દશામા ભાયાણી બગસરાના પાદગમા શાન્ન નદિના કિનારાપર
મૃત્યુ વશ થયો અત્યારે પણ રાહના પાવળીયા તરિકે એક પથ્થરની
ખાલી તેની નિશાની તરિકે બગસરાના પાદગમા ભ્યાત ઉભી છે જેને
તપાસતા તે ખડન થયેલી છે અને તેમા કેઇ પણ શિના લેખનું
ચિન્ન જણાતુ નથી

.... (ખનેના જીવન ચરિત્રો ખીજા ભાગમા આવશે)

અર્થ:—ક્રોધએક અહસ્ય પદ્ધેશગયો અને તેના વિયોગનો વિસામો પાડવા તેની સ્ત્રી ખીન નામનું વાહન વગાડી પતિનો વિયોગ વિતાવે છે. રાત્રીના વખતે તે સ્ત્રી આંગણ આગળ એકલી બેસીને ખીન બળવના. કે જે ખીનનો સ્વર સાંભળી કસ્તુરિઓ મૃગ ચારો ચરવા જતાં ત્યાં આવી ચડ્યો. મૃગને ખીન વાળના નાદનો ઘણો શોખ હોય છે. અને તે દરરોજ તે પ્રમાણે ખીન સાંભળવા પેલી સ્ત્રી પાસે બેસતો. ખીન નાદની ધુનમાંમગ્ન પુરો આનંદ બની જતો ત્યારે તેની નાભિમાંથી કસ્તુરિનો દુટો (ગોડી) તેની મેજ પાડી જતો. ને સાંજે જ્યારે તે પોતાની જગ્યાએ ચાડ્યો જતો ત્યારે તે સ્ત્રી તે કસ્તુરિના દુટાને લઈ પેડીમાં ભરતી. આ પ્રમાણે ઘણી મુદત સુધી તે મૃગ સાંભળવા આવતો અને તેથી પેલી સ્ત્રીએ ઘણી કસ્તુરિના દુટા મૃગ પાસેથી મેળવ્યા. બાદ સ્ત્રીનો પતિ ઘેર આવ્યો પતિના પધારવાથી પહેલી સ્ત્રી દરરોજના ટાઇમ (વખત) સર ખીન બળવવાના કામમાં મોડી થઇ અને ખીનના અવાજનો વ્યસની મૃગ વખતસરઆવી અવાજની આશામાં ઉત્સાહી થઇ. રાત્રીને બેસી રહ્યો. મોડી રાત્રે પતિ નિદ્રાવશ થયા બાદ સ્ત્રીને મૃગ હાજરીની યાદ આવી જોનાં મૃગ બેઠેલો જોયો, આશા લઈ આત્માને (મૃગને) ના ઉમેદ નહીં કરવાની મશે. સ્ત્રી ખીન બળવા લાગી મૃગ અચાજ આનંદમાં ડોલવા લાગ્યો. વખત જતાં ખીનનો અવાજ કાને પડનાં પતિ ઉંઘમાંથી જાગ્રત થયો. જાગનાં પોતાની સ્ત્રીને ખીન બળવતાં અને સમીપે ક્રોધ ઝાળાને જતાં ઘણી મુદતથી વિખુટો થયેલ પતિ સ્ત્રીની ચાલ માટે બેઠાગયો. અને છુપી રીતે દારના ઓથે ચિકીત્સા જોવા ઉભો રહ્યો. પરિણામે કસ્તુરિ મૃગને ઝાળખી બેઠમને દુર કરી

તેની પાસેથી હિતમ કસ્તુરિ ખુચ્ચી લેવાની લાનચે મૃગનો શિકાર કરવાને મુક્ત બન્યો અને તેથી સ્ત્રી, તથા મૃગથી છાનો મકાનમાંથી તિરકામકુ લઈ મૃગને વિધી નાખ્યો મૃગે પ્રાણ છોડતા ચિસ નાખી ચિસની લપાનકતાથી સ્ત્રીના હાથમાંથી બીન પડી પુટી ગયું, તારે પુટી ગયા. આનંદી અને નિર્દોષ મૃગનો પતિનાજ હાથે ધાત થયો જાણી તેવું પાપી કામ શા માટે કર્યું ? તેવા સ્ત્રીના જવાબમાં પતિએ જણાવ્યું કે કેનય અમુચ્ચ કસ્તુરિનાજ માટે આથી સ્ત્રીએ મૃગ પાગથી મેળવેલ પેટી (બોક્ષ) ભરેલ કસ્તુરિ પતિને બતાવી મૃગ નેના જનનરના લાખી મુદ્દનના સહવાસના સ્નેહ પ્રભાવે ઉપરનો હુલો બોધી સ્ત્રીએ મૃગ પાછળે પોતાના પ્રાણ છોડ્યા (આના સ્નેહ સાત્રાજને ખરેખર ધન્યવાદ રહે છે.)

(૩૪૩)

કંઠક રાજ રમી ગયા, કંઠક ગયા નિરાશ;
ધનતિ રાજ નામની, કોઈની ન પુત્રી આગ.

અર્થ—આ દ્રષ્ટે દેખાતી દગબોર દુનિયાના હાકેમ બનના અને ખ્વગ સુરવિરોનાજ લોહી પીરાને પ્યાસી પૃથ્વીના, પતિ તરિકે થવાની આશામાં અને તેમ થનામાજ પોતાની પુરુષપણાની મહત્તા માની બેઠેના એકથી અનેક પુરુષોએ અસખ્ય વખત પોતાની હુલાઈ દેશના એક છોડાથી ફેરવી આખરે ઉધાડી સુરીમે ચાલ્યા ગયા. અને કોઈ તેવી આશાના અભાવે સુરી સુરીને ચાલ્યા ગયા મતનન કે ન્દેના મોડા સર્વને અતે કુચ્ચ કરી ધખ્ખા નહો હતી છતા પણ નિઃ ઉપાયે ચાલ્યા જવું પડ્યું, અને પૃથ્વી, અને

મહારાજપદ જેનું ને તેનુંજ પડી રહ્યું પણ તેની માથે તલવાર પણ તેમાંથી લઈ મથુ નહીં અને બલિદામા જે કોઈ તેનો દાવો કરી તેનો ભોજનો કળે તેની સાથે પણ પરિણામે જ વાનું નથી ને નફામાં તેની આદાના સાધનમાં અસખ્ય મનુષ્યોના લોહી ઝડારાનું વિગેળું લેવાયે એવી એ તલે વસ્તુ અન્યની નથી પણ (રામ રામેતી મનોરમે) એના શ્રી ગમ (ખનકના પેના કરનાર) નીજ છે તે કાદની નથી થવાની તે નથીજ થવાની

(૩૪૪)

માખી મોકોડો મુરખ નર, મધલાળે મરંત;

લમરો ભોગીજને મુઘડન, વાસના લઈ દુર ખસંત.

અર્થ — સમા, પૃંની, અને મહારાજપદ આદિ આ ભર મુન સાગરની માછલે પણ અજ્ઞાન દ્રષ્ટિમાં મહત્વામાનમાં ગણાતી અનેક એવી સુખ વૈભવની અખડ ધારા પ્રત્યે અજ્ઞાની પુતોળા મન સતત ચોટી રહે છે અને ન ધારેની નકે તે અજ્ઞાન- લાગના પત્તમાં સપડાય છે, મનમ કે મધની મીઠી વાળની આશામાં માખી અને મોકોડો વગળી રહે છે તો તે મરણને રાત્રી તેમાંજ થાય છે તેમ અજ્ઞાની પણ તેજ આશામાં પોતાનું કિમતી જીવન માછલે સુખ મેળવવાની કાગળ તુટ મહેનતમાંજ પૂર કરે છે પણ ભમરોને સર્પ જેમ અમુક ચીજ આખીને તુરત તેનાથી દુર થાય છે તેમ મુનડનર (સત પુરો) પણ માછલે પ્રત્યે લોલાઈ તેનું અર્પ અને ગુણ દાવ બણી જેમ તેનાથી દુર ખસે છે

(૩૪૫)

જુગતે જોયા જગતજુ, ખીચે ખુશી ચાર;
ખાર ઝર છે નહીં મગાં, કહેતાં નૃપે પાર.

અર્થ — આ મોહકમય જગતની કષ્ટ વ્યક્તિમાં સુખ છે એ જોયા માટે જગતની દરેક વસ્તુ ખુદ જાણે અને કેટલીએક અનુભવ ઉપરથી ધડા લઈ જોઈ જાયો. એવી એક વ્યક્તિ સુખ અને શાન્તિમાં ન દિધી પણ દરેક દરેક આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલી છે પણ મનુષ્ય જાનની ઝોલો કરના માટેજ માયાની પટના ગીટથી તે ઉપરથી મોહક દિમે છે મનુષ્ય કે આ મીટું મનાવું જગત તે માત્ર ઉપરથીજ મીટું છે પરંતુ તેના અદ્ભુત સ્વરૂપ કેવળ ખાર (દુઃખમય) છે એ અનુભવ સિદ્ધ થાય છે,

(૩૪૬)

બહાસા બહાસે ધા, વારમ કરવું વિઠસા;

ખોમા ને ઉંવા, અનહદ આવે દુઃખના.

અર્થ — આત્માની મની આ જગતના મિથ્યા પણ ઉપરથી મોહક દેખાતા સુખ જોવાની લાલચમાં રવરાયો જની અને જગતની પ્રવર્તિમાં આનંદ માર્ગને કાપર થઈ જોઈ જાય એ મિથ્યા મનાતા મોહક સુખ પણ અને મત્તા નહીં તે નરામોંભારી સર્વે શુદ્ધ સંકિતને ચાક લાગે છે એટલે હવે તે મિથ્યા મનાતા મોહક શુદ્ધિની પ્રવર્તિ ક્રવામાંથી પાકુ કરના જેટલી અને શુદ્ધ રહી નથી ને હ.

કેવળ મુંઝાઈ ગયો અને પરિણામે પન્તાયો કે જે પસ્તાવાનો આ-
ગાધ મારા અંતરમાં એવો તો ઉડા બેસી ગયો છે કે હું તે ત્રણ
કાળે પણ વિસરી શકું તેમ નથી માટે હે હરિ! હવે દયા કર અને હું
બુદ્ધા પડેલાને ત્હારી ભક્તિશીલ સિધા અને ભય રહિત માર્ગે ચક્રવાતી
પ્રેરણા કર.

(૩૪૭)

ખીમાને નહીં ધીર, માગે ત્હારી સહાયતા;
બેસપ આપો વિર, બહાલા વાર ન કર હવે.

અર્થ:—સંસારી દુઃખનાં આવરણના કપાટાના આગાધથી મારી
મતિ અને ગતિ તદ્દન વિદ્ય (ઘેરી) ચર્મ ગ્રસ્ત છે અને તેથીજ
શુદ્ધ સાન ભાન થવા માટે હે પ્રભુ ! હવે હું તારી મદદ માગું છું.
કારણ કે આ પ્રપંચી જગતમાં બુદ્ધાં પડેલાને સત્ય રાહ બનાવે તેવા
સગ્ગન (સંત) હોય છે એમ મનાય છે- પરન્તુ મેં તે હોંશી તેવા
ઘણા (સંત) નો આશ્રી લીધો તો તેમને એવાતો જણાયા કે
તેનાં હૃદય કેમ જાણે જગતનાં સર્વ પ્રપંચની મોટી ખાણ હોય. તેમ
જણાયાં માટે હવે તો તુંજ મ્હારી બહાર કરીતો માફ શ્રેય ધરી નહીં
તો અજ્ઞાનતાના પ્રભાવે મ્હાફ અત્યાર સુધીનું કિમતી જીવન તદ્દન
બરબાદ થયું છે અને હવે જે કંઈ અશ્વ પશુ છે તેને કાળરખી
સર્પ ગળેનો જાય છે.

(૩૪૮)

અરજ ઉરમાં ધાર, ગિરીજાના સ્વામિ હવે;
દુઃખ દરિયેથી તાર, બહાલા બહાણ થઈ મને.

અર્થ—હે ગિરીજા એવા પાવર્તિના પરમ આનંદમય પ્રાણુ-
પ્રતિ શ્રી “ મહાદેવ ” તમારે પાપ મોચનનામ બજવાની મને પ્રે-
રણા કરો એટલે તે નામ આ દુ ખરૂંપ દરિયાની પાસે જવાને મને
એક દોડીરૂપ દૈવિ સાધન બને અને બવાટવીનો ફેરો ટળે

(૩૪૯)

વ્યાધિ વાદળ જાણુ, વરસે અનરોધારે આ;
પ્રલય કરે મુજ પ્રાણુ, ગીરધર ઘઘ ઉગાર તું.

• અર્થ—અતાર સુધી અમાનતામાં જે જે વ્યક્તિઓને હું
સુખ રૂપ માનતો હતો તે સર્વ વ્યક્તિઓ ત્હારા શત્રુના સત્ય પ્રતાપે
કેવળ વ્યાધિથી જ બરેલી મને અતાર દેખાય છે અને તે કેમ જાણે
આઠાશના મેષ સમાન માથાપર કુહી મુરજધારથી વર્ણિ મને પ્રલય
(નાશ) કરવાને સાવધ બની હોય એમ દેખાય છે તો હે શત્રુ !
ગોકુળને ઈંદ્રના ઠાપથી બચાવા શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે જેમ ગૌવરધન પર્વત
તોળાને તેના આત્રા નિચે ગોકુળનો બચાવ કર્યો તેની રીતે તું
ત્હારા ઉદાર શત્રુના આત્રાએ એ વ્યાધિથી મ્હાર રક્ષણ કરી
મને બચાવ

(૩૫૦)

લાગી દુઃખની લાચ, આલાચે નહીં ઉરમાં;
સુખ કુ પળ લય થાય, બહાલા કયાં વદવું હવે.

અર્થ—હે કૃપાનિધિ શકર ! આ સસારની દુ ખરૂંપ દ્વાય
(અગન) મ્હારા અતરમાં એવા તો જોરમાં પ્રગટાઈ છે કે મ્હારું
સત્ય સુખ (ત્હારી ભક્તિ ઝોળખતું જાન) મમ નાશ્યક, અસુ-
લ્ય, હંધ્યતું કુમળું જાડ ભરમ (શુભાષ વિસરાવા આ દગાખોર

કુનિયામાં ક્યાંય પણ મદદ મળે તેમ નથી માટે નિરાધાર બન્યો તું
મીસી વ્હારે આવ અને મને બચાવ.

(૩૫૧)

ઉંઘ્યા વૈભવ આજ; ધન ઉંઘ્યું થયું દિનતા;
હવે ઉલ્લેશે લાજ, ખીમા કુળ મરજાઈની.

અર્થ.—હે ત્રીપુરાસી ! જગતે માનેલા વૈભવ તે પણ મહારી
પાસેથી તદ્દન નષ્ટ થઈ ગયા છે એટલે કે મહારી પાસેથી જગતના
વૈભવો પણ ખુંચવાઈ ગયા છે તેમજ વ્યવહારમાં મહત્તા રૂપ મનાયેલ
અને જેના વડીયેજ વ્યવહારની શોભા દેખાય છે તેવું દ્રવ્ય પણ
મહારી પાસેથી હરાઈ ગયું છે માત્રજ કે હું દ્રવ્યથી પણ ખે નસિત
રહ્યો છું તો ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવાને વ્યવહારમાં વૈભવ તથા દ્રવ્ય
રૂપી મજાકુન અને કિમતી ગણનાં જે સાધનોથી હું કેવળ
રહિત છું તો તેના અભાવે હવે મારા કુળગૌરવની લાજ પા-
ખાંડી અને ધર્શાળુ વ્યવહારમાં શી રીતે યશસ્વિ થશે એવો મને
સંતન ભય રહે છે.

(૩૫૨)

દ્રવ્ય ઉંઘ્યું ભલે ભાખીયે, વૈભવ ઉંઘ્યા ભલે;
ઉંઘ્યે લાજ ના રાખીયે, ખીમા ઘટમાં ખાણુ.

અર્થ.—ગૃહસ્થાશ્રમીને વ્યવહારની શ્રેષ્ઠતામાં પર્યાયાડવાના
સાધનમાં કિમતી ગણનાં વૈભવ, તથા દ્રવ્ય એ બંને વસ્તુનો મને
ભલે સદાને માટે વસવાટ રહે તેની શીકર કે પરવા નથી પણ
એ બંને સાધન વડીયેજ વ્યવહારમાં જે કુળની આજ્ઞા દર્શાવે રહેલી

હોય એ વાત ખાત્રી પુર્વક હોય તો પછી તે જાને વગર કુળની આખર બચ્ચનસ કોઈ રીતે રહેવાનીજ નથી અને આખર ગયા પછી જીવનની આ સંસારમાં શું જરૂર છે. મનઃકળ કે સર્વ કરતાં મને (પ્રાણીને=મનુષ્યને) આખર સાચવવાની ખુબ જરૂર છે. સખ્ય કે આ ચસિત જગતમાં પશુ જોણે આખર ન મેળવી તે કોઈ રીતે આખર નહીં મેળવે મતઃકળ કે આ જગતજેવા ક્ષુદ્ર સ્થાનમાં જો માન ન મેળવી શક્યો તો પછી પેલી દુનિયાં જેવા મહત્વના સ્થાનમાં તે શું મેળવી શકવાનો હતો?

(૩૫૩)

રાંકાધી પશુ રાંક, ખટક મહી ખીમો ધયો;

ઝોઢાશુ અંગે ઢાંક, ગંગાધર લોળા હુવે.

અર્થ:—પ્રાણીના પુર્વ અવતારની અનેક સત્ય ક્રમાઈના પ-
રિણામેજ મનુષ્યા જન્મ જેવો કૃતમ મહિમાવાળો અવતાર મળે છે અ-
ને તે મોક્ષ મેળવવાને અમુત્ય સાધન છે. એટલે તે મનુષ્ય જન્મ
પ્રાપ્ત થયા પછી જગતની માર્ગિક વસ્તુ મેળવવાના લોભે પુર્વના
સન ક્રમાઈ તમામ ધસડાઈ જાય છે. અને અંતે કેવળ તનદા (પા-
મર=સાધન રહિત), બીખારી મર્ધ જાય છે કે જેને
સાચું જુદું પારખવાની શક્તિના પશુ લોપ થાય છે તો
હે પ્રભુ ! હે રાંકર ! હે ખુદા ! તું વમારે દયા ન બતાવતો

(૩૫૪)

ભવ સિંધુને માનવી, માને મનમાં સારો;
પણ પરિણામે પેખતાં, ખીમાને મન ખારો.

અર્થ:—આ મોહક જગતાબ્ધિને અજ્ઞાન પ્રખળતાએ પ્રાણીઓ સુખાપ માને છે પણ અનુભવ થતાં તેનું સુખ સ્વરૂપ જોતાં તે કેવળ દુઃખરૂપ છે. (ના. ૩૪૭ થી ૩૫૫ સુધીના દુઃખ-ઓનો કર્તા 'ખીમો' ; 'હોઈ કવિ ખીમજી વસનજી ભટ્ટ બગસરા-વાળા છે કે જે આ "કાઠીયાવાડી જવાહીર"નું શોધન કરી તેને ભટ્ટાચાર્યના તખ્તપુસ્તકથી લખી જન સમાજની સેવામાં મુકવાની અભિલાષા પ્રભુએ સફળ કરી છે.)

(૩૫૫)

જેની જોડએ જોડ, જોતાં જેહ જડે નહીં;
કાંઈક ખાપજીને ખોડ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

અર્થ:—કુળવાન, શુણવાન, ધનવાન અને ખુબ સુરત ઉપરાંત યુવાન હોય, વૃત્તિ કેવળ પ્રભુ ભક્તિનીજ આસી હોય એવા વર્તનવાળાના જેવો ખીએ માણસ આ સંસારમાં શોધતાં જવલેજ મળે છે કેમકે તેમાં પેલાના જેવાં સર્વે વર્તન કે ખુબ સુરત હોતીજ નથી.

(૩૫૬)

પ્રેક્ષાં પાઘક થાય, જણ જણ પ્રત્યે જુજવાં;
નિશાય નાયક થાય, સાચું સોરઠીયો ભણે.

અર્થ:—કેવળ નોકરનીજ પદવિમાં રહી અસંખ્યની સેવા આસી કરતાં કરતાં આખરે તે ઘણાજ અનુભવિ થાય છે અને તેથી

ધણે ધડાધને તૈયાર થયેયો અનુભવિ માણસ ખરેખર ઇન્સાનના
પર નાયકપણું (કુકમ ચલાવનાર) મેળવે છે

(૩૫૭)

આવતણાં એધાંણુ, મળ્યામાં માઠી કરે;
એ શું પાથરે પ્રાણ, સાચું સોરણીયો ભણે.

અર્થ—પ્રથમ મુલાકાતમાં જ નું હેત, વૃત્તિ, અને, અભ્યાસ
આદિ રહેણી કહેણી વ્યગ્ર=મુર્ખના જેવી યા તો ઠગ ભરેલી જણાઈ
આવે તેવાઓ કાંઈ દિનસ અણિને વખતે આપણા પર આવતીજીવન
મુશ્કેલી ઉતારી શકે નહિ પણ તેવે વખતે સદા નિરાળાજ રહે છે તે અ
જાણ્યા માફક આનંદથી તમાસો ભેયા કરે છે માટે સજ્જનો એ
તેના નાદાનસક્ષણના ઇન્સાનથી કાંઈ પણ પરિચયમાં ઉતરવું નહિ,

(૩૫૮)

ખેતર ખાચે વાડ, રખોલાં કોણ કરે;
વાઈડું તેની ધાડ, સાચું સોરણીયો ભણે.

અર્થ—જે ક્ષેત્રમાં અનાજ ઉગતું હોય તેજ અનાજ ક્ષેત્ર
ખાઈ જતું હોય તો પછી તે અનાજના રક્ષણ અર્થે રખેનાળું કોણ
કરી શકે છે ? જે પક્ષ ખેલપ કરી શકે એવું પ્રમાણ મુક્ત મનાવે
તેજ પક્ષ જો જોર જીલમ વાપરી છુતી દેયે તો પછી બચાવ
આ જગતમાં કોણ કરી શકે છે ?

(૩૫૯)

બાંધવ દિધેલ બોલ, જે દી માંડવ મલપતો;
કરજે કાપડની કોર, જેહલને જીનાના ધણી.

અર્થ:—જુનાગઢનો રાજા રાનોધણુ બ્યારે બાળ રાજ હતો ત્યારે તેને મારી નાખવાની અનેક તજવીજ તેના પ્રતિ પક્ષિ તરફથી થઈ હતી. પરંતુ તેણે વખતે એક રાજ્ય ભક્ત ચારણ કે જે જંગલમાં રહી પોતાના કુટુંબ સાથે બેશું અને ગાયો ઉપરજ નિર્વાહ ચલાવતો હતો તેણે નવધણુને પોતાને ત્યાં છાનો રાખ્યો. પ્રતિપક્ષિને ખાતમી મળતાં તેઓ ત્યાં આવી નવધણુ સોંપી દેવા ચારણુને મંતાવવા માંડ્યા એટલે ચારણે કાયર થઈ નવધણુના બદલામાં નવધણુની ઉમરના અને નવધણુના જેવોજ પોતાનો દિકરો આપી દીધો કે જે દિકરાને પેલા સેતાનોએ નવધણુ બણી ચારણુની નજરેજ દાખી નાખ્યો ને ચાલતા થયા. વખત જતાં પેલા સેતાનોએ જાણ્યું કે ચારણે નવધણુના બદલે ખીજો છોકરો આપ્યો અને તેથી ચારણુ પર ક્રોધે ભરાઈ પાછા આવ્યા. પણ રાજભક્ત ચારણે બાળરાજ નવધણુના બચાવ અર્થે પોતાના બાકી રહેલા છ દોકરાઓ એક પછી એક સોંપ્યા અને તે સર્વેનો મેનાનોના હાથે ધાત થતો જોઈ રહ્યો. પણ અંતે નવધણુને નહીં સોંપ્યો. આ વખતે ચારણુની એકની એક દિકરી જેહલ (જહલ) ને ધણું લાગી આવ્યું અને પોતાને સાત બાઈ હતા છતાં નવધણુ ને બચાવવા ધાત કરાવ્યો તો પછી સંસારમાં સારે નરસે અવસરે બહેનને બાઈની જરૂર પડે ત્યારે બાઈ તરીકે મહારી ગરજ કાણુ સારરી એમ કહી પીતા (ચારણુ) પાસે રડી પડી. આ ચિતાર જોઈ નવધણુની આખમાં આંસુ આવ્યાં અને જેહલને વચન આપ્યું કે પ્રાણુના જોખમે પણ હું ત્હારા બાઈની ગરજ સારી ત્હને સગી બહેન સમાન તથા ત્હારા પિતાને મહારા પ્રાણુદાતા પિતા તરિકેજ સં-

સારમાં પાળવાને જોઈએ છું વખત જતા તે બાઈના લગ્ન સિંધ પ્રાપ્તિ વાસી ચારણ જોડે થયા અને તે બાઈ પોતાના ધણીના વતનમાં ગઈ વળાવતી વખતે નગરે તેણીને કમખો માગરા જણાવ્યું પણ છુદ્દીશાળી જોડેલે કમખામા વચન માગી વીધું સિંધ પ્રાપ્તિ હોયે સિંધ સુમરે જોડેલના રૂપ ગુણ પર મોહાન્ધ બન્યો અને તેના સસુર પક્ષને પાયમાલ કરી છેવટ જોડેલતુ શિવજી કુટુંબ બળાકારની તૈયારી કરી આ વખતે જોડેલે બાઈની ગરજ પુરી પાડવા અને કમખા બદલ આપેલું વચન પૂર્ણ પાડવાની તક આવી છે માટે તમારે અહીં આવી હાજરી આપવી એ મનલભે ઉપરનો કુટુંબ લખી નવધણને મોહલાવ્યો જેવાયતા રાજા નવધણ પોતાનો આરામ ત્યાગીને તુરત સિંધમા આવ્યો અને સુમરને હરાવી જોડેલતુ શિવજી બચાવ્યું (છે કોઈ ચારણના જેવો આ જમાનામા રાજ્ય બંધા ૧) જોડેલ નવધણનું સપુત્ર ચરિત્ર બીજા વાગમા આપનામાં આવશે)

(૩૬૦)

શરિ મિત્રો સો મળે, તાણિ મિત્ર અનેક;
લેમાં સુખ દુઃખ વાઘીયે, તે લાખોમાં એક.

અર્થ — મિત્ર સખ કેવળ બેજ અક્ષરનું નાનું નામ છે પણ તેની મહતાનો વિસ્તાર એટલો તો અધિક છે કે જે સાગરમા પણ સમાઈ શકે તેમ નથી પરંતુ આજકાલના જમાનામા તે સમ્બંધી મહતા સમજનાર અને તે પ્રમાણે વર્તનાર લાખો બંધે કરોડોમા બાંધેજ હશે.

(૩૬૧)

પાનિશ પત્રો પિપળા, નહીં તું ઘાલે નિરાશ;
મિત્ર જતાં મ્હારે ઘરો, ઝાઝ પાનખર માસ.

અર્થ:—હે પીપળાના વૃક્ષ ! પાનખર ઋતુના અભાવે તું અત્યારે જો કે પાન વગરનો ઘણ ગયો છે તે અફ પરન્તુ તેથી ત્હારે મનમાં શ્વેદ કરવાનો નથી કેમકે પાનખર ઋતુ થોડા દિવસમાં વ્યતિત થશે એટલે પાછાં તને ફળાં (નવાં) પાન જોવાને તેવાં પ્રાપ્ત થશે પરન્તુ પરમ સ્નેહી જતાં મ્હારે એવો તો પાનખર વખત આપ્યો કે પાછો ત્રણ કાળમાં પણ મને તેવો સ્નેહી પ્રાપ્ત થવાનોજ નથી.

(૩૬૨)

સાખો લડાવ્યાં લાક, સુખ તે તો સ્વપ્ને ગયાં;
જાજાં દુઃખનાં ઝાડ, મને ફળવા લાગ્યાં ફારખસ.

અર્થ:—હે ફારખસ ! ત્હોં અત્યાર સુધીમાં મને અવનવાં અનેક લાક લડાવી સુખ સુખ આપ્યું એનું તો મને ત્હારા રિપોગમાં હજી સ્વપ્નું થયું અને અત્યારે ઘણા પ્રકારનો દુઃખી સંગેષ ઉદ્ભવ્યો છે.

(૩૬૩)

નેલે વરસે નિર, જ્યારે સ્નેહી સાંભરે;
શી પેરે ધરિયે ધિર, ફરવું ઉઠાસી ફારખસ.

અર્થ:—હે ફારખસ ! તું જ્યારે જ્યારે મને યાદ આવે છે ત્યારે ભારે મારી આખોમાંથી ચોધાર ઉનાં આંસુ ખરે છે અને કે જે પણ શાન્તી વળતી નથી કે ધીરજ મરી જતી નથી.

(૩૬૪)

પુછો ચાહી ચોકારને, પુછો જળયર કાય;
કાંતો પુછો કમળને, રનેહી વિના શું થાય.

અર્થ:—હે જગન મહારા ઉપરના દુહાઓ વાંચી તમે મહારી કાયરતાની ધડી બર હાંસિ કરશો પરન્તુ તેથી હાંસિ કર્યા પહેલાં તમે બિન અનુભવિઓએ એજ કરવું કે સત્ય અને પરમ રનેહીના વિશેષે શું થાય છે તેની ખાત્રી માટે ચોકારને પુછવું કે ચંદ્ર વિના શું થાય છે, કમળને પુછવું કે સુર્ય વિના શું થાય છે. મચ્છને પુછવું કે પાણી વિનાં કેમ રહેવાય છે

(૩૬૫)

તહારા બોલ તણા, ભણકારા વાગે મને,
ઉપજે વાઠ થણા, ફરિ ન દેખું ફારખસ.

અર્થ:—હે ફારખસ ! સ્વખાત્રાં સુતાં કે ભગતાં વખતો વખત તહારી વાણીના ભણકારા મને સંભળ્યાજ કરે છે (યાદ આપ્યાજ કરે છે) પણ દ્રષ્ટિથી હું તને કાંઈ રીતે જોવા પામતોજ નથી.

રખમે અનહદ મદદ આપી છે એટલું જ નહિ પણ નામ. ખ્રીષ્ટીય ગવર્નમેન્ટના રેકૉર્ડ પર પણ તેઓ સાહેબે કવિશ્વરની ખ્યાતી જમાવવામાં એવી તો દિનજન મટેનત આપી હતી કે, કવિશ્વરને ગવર્નમેન્ટ તરફથી કે સી એમ આઈના માનવંત ઈલ્કાબની નવા જેશ ઘણ દત્તી વળી મુજરાતી સુલોમા શિખવવામાં આવતી બુકસના ૧ થી ના ૩૩ સુધીમાં કવિશ્વરની ઘણી કવિતાઓ દાખલ થઈ હતી કે જે કવિતાઓ અર્થ મુચક અને રચીને ઉપજાવનારી છે.

ઉપરે મી. ફારબસ હિ હુસ્તાનમાંથી વિમાયત ગયા અને ત્યાં તેઓનું મૃત્યુ થયું આવા માદા ખમર કવિશ્વરે આજુબાજુ ત્યારેજ તેને ઘણું લાગી આવ્યું અને તેથીજ તેના વિયોગમાં કવિશ્વરે એક ફારબસ વિરુદ્ધની બુક લખી છે કે જે સાચા રતેહીઓને અવશ્ય અ વસોડી સાર લેવા યોગ્ય છે.

મુળમાં કવિશ્વરની વિદ્યા સજીકિત હતી અને તેમાં તેને વિદ્યાની કદર કરનાર વિદ્યા વિવાસી મી. ફારબસનો ધુનિધર આશ્રો મળ્યો. એટલે તેની વિદ્યા જગ વિખ્યાત થઈ. મતલબ કે વિદ્યાને આગળ વધારનાર કોઈ મજબુત બોમિયાની જરૂર રહે છે તે આ દાખલાથીજ સાબિત થાય છે (આ ગિનાતું સવિસ્તર વર્ણન બીજા ભાગમાં આપવામાં આવશે).

(૩૬૬)

પડી ગરજ મન ઓર છે, સરી ગરજ મન ઓર;
ઉદરાજ મન માનવતું, એકે ન રહે ઠીર.

અર્થ — અગિર કુટુંબની એક સર્વાંગ સંદર નવયોવનાને ઉદ્ય રાજ નામના માણસની સાથે પ્રસંગ પડ્યો. પ્રસંગમાં તેણીને એક

કામ હતું અને તે કામ ઉદ્યરાજના હાથથીજ થાય એવું હતું એ-
ટલે તે સુંદરિ આવીને ઉદ્યરાજકને આવી કામનું રૂપાતર ખતાવી
ને કરી આપવા ઉદ્યરાજને કાલાવાલા દર્શા ઉપરાત પોતે એક
અમિર કુટુંબની છે એમ જણાવ્યું. ઉદ્યરાજ એક પતિન વૃત્ત પાળ-
નારો હતો છતાં પણ તેની અમિરીની પરિક્ષા લેવા માટેજ તેણે
કામના ખડવામાં તેણીના પ્યાગની માગણી કરી આ માગણી અપો-
ય. એવું પતિવૃત્ત પાળનારી સુદરી સમગ્ર ગદ્ગદ તોપણ ગરબઉ
માણસને જમતમાં શું શું નિટબણા પડે છે તે તકાસવા
તેણે તે શગત કણ્ણ કરી વખત જતા ઉદ્યરાજ તેનું કામ પુરું
કરી આપી બદલામાં પ્યાર આપવાની કબુલન પુરી કરવા આમલ
દયો વચનથી બધાઈ ગયેલ સુંદરીએ રાત્રીના ૧૨ બજે પોતાના
મહેલ પાછળની બારી નિચે આવવાનું જણાવ્યું. ઉદ્યરાજ બરાબર
વખતસર રાત્રીના બાર બજે બારી નિચે આવીને ઉભો રહ્યો. સ્ત્રીએ
જેયું તો ઉદ્યરાજની હાજરી બારી નિચે છે એટલે પોતે ધર્મ સદ
બ્રમા આવી. આપેલા વચનની ખાતર તેણી પથારીમાંથી ઉઠી જેવી
ઉદ્યરાજને મળવા તૈયાર થાય તેવીજ કુળની લાજ આડી કરી તેને
રાહી રાખે. એટલે પાછી તે પથારીમાં પડે, પણ ત્યાંથી પાછી આ-
પેલ વચનની પ્રજ્ઞતા તેને નિરાત કરી નહીં ખેસવા દેતા પાંત્રી
ઉઠાડે. આમ પથારી (પક્ષંગ) અને પ્રાણ (દસ્તાન)ની વચ્ચે આવ-
નાવ કરતાંજ પ્રભાત થયું અને ઉદ્યરાજને મળી રાકાયું નહીં. પ્ર-
ભાત થતાં ઉદ્યરાજ રાહ જોઈ ઘેર ગયો. સાંજે તેજ મકાન નિચે
ફરતા ફરતા આવી લાગ્યો. તો મહેલની બારીએ પેલી સુદરી તેને
દેખાઈ કે તુરતજ ઉદ્યરાજ તેને ઉપરનો દુહો કહી મેણે માયું કે
ત્યારે ગરજ હોય ત્યારે તો બોલી અને આવી કંઈક ભુદી હોય છે

અને ગરજ પુરી થાય છે ત્યારે તે બોલી અને ચાલી તુરત પથરી
 છે એ મેં હે સુંદરિ ! ગર્ભ રાત્રીના ત્હારાજ દાખલાથી ખુબ
 અતુંભયું. આ સાબળી સુંદરીએ ઉત્તર આપ્યો કે,

(૩૬૭)

બોલ વચન બેઠું ન દિયે, આડી ફરે કુળસાજ,
 (એમ) મોળ પક્ષંગ બિચ ભટકતાં, ઉદ્ભયો ઉદરાજ.

અર્થ:—હે ઉદયરાજ ! તને મળવાનું આગેલ વચનતો • મને
 પરાણે ત્હારો સામેપ આવવા દબાણ કરી ઉશ્કેરતું હતું અને તેથી
 આવવા તૈયાર થઈ ચાલતી હતી પણ તેવામાં તો કુળની આખર અ-
 ચાનકે આવી આડી ફરી મને ત્હમારી પાસે આવનાં અટકાવતી હતી
 આથી સ્થીતીમાં પક્ષંગ અને દરવાજાની વચે જતો આવ કરવામાંજ
 રાત વિતાવી તેવામાં પ્રભાત થયું એટલે લાચાર છું. ઉદયરાજે જાણ્યું
 કે ખરેખર આ સ્ત્રી ખાનદાન છે એટલે તેને જ્ઞેન શબ્દથી સંબોધી
 તેને કમખા બદલ અમુક રકમ આપી ચાલતી પટ્ટી (ધન્ય છે તે
 સુંદરીને અને શાહાબાસ છે ઉદયરાજને)

(૩૬૮)

અમે પરદેશી પાન, વાને વિટાળે આપીયાં;
 ન દિધાં અમને માન, પાદરથી પાછાં વળ્યાં.

અર્થ:—જ્યાં સ્નેહી નહીં, સમું નહીં, બહાતું બહાલેશ્વરિ નહીં
 અને નાત જાતનું માણસ નહીં એવા અજાણ્યા દેશમાં એકાએક
 અમે અજાણ દાણા પાણીના પ્રવાહના પરિભ્રમે ધસડાઈ આવ્યાં પણ
 અમને ત્યાં કોઈએ દિલોજાનથી આવકાર ન આપ્યો એટલે

તેની માણસાઇની કમ આવડત પ્રત્યે દ્વેદ પામી સાતુ કુળ સમય
યતા અમે અમારા વતનમા પાછા આવ્યાં

(અભણ્યો દેસ તે આ જગત, કર્મ તે વાયુ અને પાન
તે જીવ)

(૩૬૯)

તમે વણકરને અમે વણા, જાતેય નેડા નહીં;
ગણને રોડિ રેગણા, જાત ન પુછું જોગીયા.

‘અર્થ’—સ્વપ્ને પણ નહીં દિલેલા તેના અભણપા સ્ત્રી પુરુષને
અચાનક અતરિયાળ કાઢી એક ઠેકાણે અરસપરસ મળવાને! સમગ્ર
આલ્યો જેમ તે બંને એકએકથી ચડે તેવા ખુમ સુરત ગુણુચ, અને
સમાનવયના હોવાથી એક બીજાને પ્યાર મેળવવા એક બીજાનાં
મન આમન સામાન લોભાયા અને તેથી સામસામિ પ્યારની આપ
લે કરનાની માગણી જાહેર કરી તે કષ્ટની પ્યારની આપમે થયા
પહેનાજ કાળ પ્રમાની પ્રમળતાએ એકાદતુ મૃત્યુ થયુ અને તે
તુરતમા તેમ થયુ જાણી આત્માદ રહેતો પક્ષ મૃત્યુ પામેલ પર મરા ફી
ટવા તૈયાર થયો તે વખતે પ્રાણ છોડવાની છેલ્લી ધડીએ તેણે ઉપરના
ઉદ્ગાર કલા છે

(૩૭૦)

મેમાતું ને માન, દલ ભગીને દિધાં નહીં;
એ મેડી નહીં મસાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે.

અર્થ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તે તો હોય ધનવાન ગણાતો હોય,
અગસામા રહેતો હોય અને તેને ત્યાં ન્યારિકાઈ અનિયી (મીજમાન)

આવે ત્યારે તેની ગ્રહસ્થાત્રના ધર્મ પ્રમાણે પ્રેમપૂર્વક આગતા સ્વાગતા નહીં કરતાં ગિમ્મજમાં અને ધનમદમાં રહો “ આવ્યા શો! કે નાખો વખારે ” એવું કરે તો તેના જંગલા તે જંગલા નહીં પણ મહાંતે બાળવાનું મસાણું-સ્મશાન છે. એમ ગણવું.

(૩૭૧)

કરમાં પહેરે કડાં, કરપર કર કોઇ દિ કરે નહીં;
તે માનવ નહીં પણ મગ, સાચું સોરલીયો જાણે.

અર્થ:—દ્રવ્યવાન થયા પછી પોતે દ્રવ્યવાન છે એવું લોકોમાં જાણાવવા માટે કોટમાં સોનાની કંદી કેડે સોના રૂપાના કંદોરા અને હાથમાં વેદ વીંટી તથા કડાં પહેરે છે પરંતુ તે વેદ વીંટી કે કડાં પહેરેલો હાથ પોતાની આગળ માથાના અર્થે સ્વરતો ધરાતો હાથ જોઇ તેના ઉપર મુઠી જાણતો નથી અર્થાત્ દિનને કંઈ આપી શકતો નથી તો તે મનુષ્ય જીવતો છતાં મરેલોજ મનાય છે.

(૩૭૨)

✓ પીપળ પાન ખરતાં, હસતી કુપળીયાં;
અમ વિતી તમ વિતશે, ધિરો બાપડીયાં.

અર્થ:—પીપળાનાં પાનખર રતુમાં ખરતાં પાનની ખરાબ દશા થતી જોઈ પીપળાપર લાગેલાં તુરતનાં કુપળિયાં તેની હાંસી કરવા લાગ્યાં જે જોઈને ખરતાં પાન પોતાના અનુભવથી તેને કહે છે કે હે નવાં પાન ! તમે મલકાઇ અમારી મરફરી કરો માં અને શાન્ત રહો કેમ કે જે દશા અંત્યારે અમારી છે તેજ દશા કાંજે કરીને તમારી મણુ થવાની છે.

x x x આ દાખવાપટ્ટી જે વેભાવિ, પામર થતા ઇ-સા-
નને જોઈ યુગધરે છે તેણે પણ સમજવાનું છે અને સત્ત લક્ષમા
રાખવાનું છે કે, વેભાવિ છે તે વખત જના પામર ગનિમા આવે છે
મતલબ કે સસારમા વખતના ઉપર કોઈ માણુમનુ ક જુ નથી

(૩૭૩)

ફિન ગણતાં માસ ગયા, વરમે આંતરિયાં;
મુરત ભુક્ષી શાયઆ, તહારાં નામે વિસરીયાં,

અર્થ — આ અસાર સસારના સ્વાર્થી સગાઓને અજ્ઞાનપ
ણથી મ્હાગ મ્હાન કરી આપું જીવન તેના સુખાર્થે સુખાવી બેસ
વાની મહાન ભુન કળાર મનુષ્યને માટે આ દાખવો બસ થશે કે,
એક અમ્મના મૃત્યુ વખતે તેની સ્ત્રીને વિધવાપણું પ્રાપ્ત થતા તેને
ધણો શેદ થયો પરંતુ તે શેદ મરણના દિવસ કરતા ખીજે દિવસે
ઓઝો થાય છે અને એમ જેમ દિવસ ગત થતા જાય છે તેમ
શેદનું દગાણ તદ્દન ઓઝુ થાય છે ને દટલાક વખત પછી તો મર
નારનો ચહેરો પણ કેવો હતો તેનો ખ્યાન નિસારે પડે છે અને છે
વટ નામ પણ જાની જવાય છે. (વાહરે સસારના વ્હાલા વાહ ।)

(૩૭૪)

અમે કૃષ્ણ ને તમે કાગ, લેણીની લેજાપ નહીં;
ઘડીકને ઘરવાસ, દાજણું પડે દેગમશી,

અર્થ — (દેગમશીનો આ દુહો સ્વામાટે કહેવામા આવ્યો છે
તે દુકીકત સમજવા તેના જીવન ચરિત્રની ઘણી ગોઘ કરી છે પરંતુ
તે મળી શક્યુ નથી તોપણ ખીજા લાગમા તે ધણું કરીને ગોતી
ગોતાવી જની ચકરો તો રજુ કરીશુ તોપણ કોઈ વાચકદંદને તેની

માહેલી હોય તો મહેરબાની કરી અમને તે મોકલવાથી અમે તેનો ઉપકાર માની શું.)

(૩૭૫)

તરવર તુને પારખ્યું. પાન દેખીને પ્રકારા;
જ્યારથી ત્હારૂં મોં કાળું થયું, ત્યારથી મુકીતી આશ.

અર્થ:—આંખા વનનો નિવાસી શુક (પોપટ) કર્મગતિના પ્રભાવે કાંઈ વખત ભૂલો પડી ગયો અને આંખા વનના બદલે દુરના અરણ્યમાં ખાખરાના વનમાં આવી ચડ્યો. શુક ઊનાળાની હતી. અને તેથી ખાખરાનો રંગ ફેરારના જેવો બની રહ્યો હતો. મતલબ કે ઊનાળાની શુક હોવાથી ખાખરાનાં પાન ખરી જઈ તેના પર કેમુડાં પુલ્યાં હતાં. પોપટે વિચાર કર્યો કે, આંખાના આડને ૧૫ રંગ વગરનાં ફુલ (મોર, આવે છે છતાં તેનાં ફળ (કેરી) અમૃત સમાન સ્વાદિષ્ટ નિવડે છે તો પછી આ પુખ્તની ખુબ સુરતી ઘણી છે અને તેથી તેના ફળ તો ખરેખર કાંઈક અલોકિક સ્વાદિષ્ટમય ગુણુકારી હશે એમ ધારી આંખા વનની પુનઃ મોષ કરવાની ચિવટ વિસારી તેણે પોતાનું ત્યાંજ નિવાસ્યાન કર્યું અને ફળ પાકવાની રાહ જોતો રહ્યો. વખત જતાં કેમુડાં કરમાઈને ખરી પડવા લાગ્યાં અને તેના બદલે સ્યામ રંગનાં ગર્ભના ઢાળ વગરનાં ફળ એસવા લાગ્યાં અને તેમ કરતાં તો તે વધતાં વધતાં પરિપક્વ થયાં. પોપટ તો ફળનો આકાર અને રંગ જોઈને અગમ્ય થયો. તોપણ શાન્તી રાખી છેવટ સુધી ફળને પાકવા દષ્ટ પછી તેનું પ્રાસન કરવા તેમાં ચાંચ મારી કે છુરતજ હજાહજ ભરમય સ્વાદનો અનુભવ મળ્યો અને આખરે નિરાશ થઈ આંખાવન તરફ ઉડી ગયો. આ ફળ તે પીતપાપડો હતો. (વિચારતાં આ એક

જાતની અનુભવિએ ઉપગતી કાઢેલી સંજ્ઞા છે કેમ કે પોપટમા દુલો બનાવી બોલવાની ગતિ ન માની શકાય તેવી છે . પરંતુ લેખને સમજાવવા માટેજ તે અનુભવિએ જતાવી આળા અને ખાખરાનો મુકાબલો કરાવી જન પોપટને જતાવી આપ્યું છે કે એરી ફળમય ખાખરા કે જેનાં દેખાવમય પુષ્પપર મોહ પામી ઉત્તમમા ઉત્તમ આંધાનો આક્રો માણાન્તે પણ નહીં છોડવો છતાં કોઈ મુખપ્રતાપી છોડશે તો પતિષ્ઠામે તેને પેલા પોપટની માફક પસ્તાવુ થશે

(૩૭૬)

આન દ કહે પદમાનંદને, માણસે માણસે રેર;

એક લાખું દતાં ના જડે, બીજું તાંબીયાતું તેર.

અર્થ — માણસમાં શુણ્ણ હોય તે પ્રમાણેજ તેની ચાહના અને અસાવ થાય છે. મતલબ કે એક માણસને પોતાના સહવાસમા રાખવા સજન પુરપો પણ મનમા અધિરા બની કદાચ તેના માટે લાખ રૂપીયા ખર્ચવાને પણ તૈયાર થાય છે જ્યારે બીજાના નકારાસ્વભાવવર્તનના ક્ષીધે તેનો કોઈ ખડછાયો પણ નથી લેતું.

x x જન સમાજમાં પ્રીય થવું કે નિંદક થવું તે કેવળ પોતાનાજ હાથમા છે મતલબ કે જેને પ્રીય થવું હોય તેણે હમેશ્યાં સજનની સોજત કરવી અને નિંદક થવુ હોય તો તેણે હમેશ્યા દુર્જનની સોજત કરવી કારણ કે જેવી સોજત તેવી અસર અને તેનીજ પોતાની ડિર્તિ.

૨૨૬

(૩૬૭)

સોખત કરતાં સ્વાનખી, બે ખાનુનું દુઃખ
ખીન્યું કરડે પીડીયે, રિન્યું ચાટે મુખ.

અર્થ — દુર્જનની સોખત઼઼્ોસ્તિ તે કુતરા સાથેની સન્નિધ
જેવી દુઃખ રૂપજ છે એટલે કે કુતરા બે ખાંજે છે તો પગે કરડે
છે અને રીડે છે તો તેનું મલિન મુખ આપણા મોઢાને લગાડી ના
ટવાને વ્હાય કરે છે અને તે અપવિત્ર બનાવે છે.

(૩૭૮)

પાનપદારથ સુઘડનેર, વણતોળે વેચાય;
તેમ તેમ ભુમિ પાસડે, મુલ ઘણેરાં થાય.

અર્થ — નાગરવેલમાં પાન, ઝવેરાત, સજ્જાન અને ગુણીયથ
પુરપદ એ ત્રણે વીજે વગર જોખધીજ મળે છે મનનન કે તેનો
તોલ પ્રમાણે ભાવ નથી પણ એકથી બીજે ને બીજેથી ત્રીજે એમ
ધ્યાન બદલે થાય છે તેમ તેમ તેની કીમત કરનાર સજ્જાન પુરપો
વધારે પ્રમાણુમા મળે છે. અને તેથીજ તેની કીમત વધારે વધારે

રંરં

અર્થ:—સંજ્ઞાને અને અનુભવી માણસ પોતાના ઉદ્ગારથી જે કંઈ સુખને મોટું કહે છે તે કંઈ અકલ્પ માણસથી સંમગ્નતા નથી અને ત્યાં સંમગ્નતાથી તે સમગ્નતાની ફીકર કરતાં નથી પણ સામે તેની એકા કરવા વધારે ફીકર સંખી હોશીલાં બને છે.

(૩૮૦)

ચક્ર દીપ્તિ દીપ્તિ, ચક્ર ગુદાળી ધાર;

અંગત લેને ઉડાળો, વૈભવ દ પાછો વાળ.

અર્થ:—વૈભવ નામનો માણસ જંતર મામનું વાહન ધણું સરસ વગાડી જાણે મનન કે તેણે જંતર ઉપર એવો તો સરસ કાણુ મેળવ્યો હતો કે, તેના જંતરના સુર-આકાશ ઉપર પણ પક્ષિઓ પણ બે ધડી મોહ વધ થઈ જતાં તો પછી માણસની તે શી તાકાત કે તેના જંતર નાદથી વેગળા બધા એક વખતે વૈભવ જંતર હાથમાં લઈ કોઈક સહેરના મહોલાઓમાં જાગવનો નિકળ્યો આ મહોલામાં એક કુટુંબની મેણી નામની ગુણુ કુમારિ રહેતી હતી તે આ જંતરનો નાદ સાંભળી મહેનની ખારોએ આવી ઉભી. નાદનો સ્વાદ મધુરો પણ જાગવનાં બિખારી જોઈ મનમાં શ્રદ્ધ પામી તો ખુબ તેના બિખારીપણની સુગ દુર કરી તેના નાદ પર મોહ પામી તેને પોતાની હજુરમાં બોલાવી ખુબ તેનું જંતર સંભળી તેને નીચાની રક્ત આપી ખુશી કરી વૈભવ રંરં લઈ પોતાને ઉતારે ન્યામ મિલ્યો જેતાં પોતાને ત્યાં વગર હરકતે દરેક આવી શોધીએ આમલ ક્યો અને વૈભવ દ તે કંચુક ક્યો હમેશાં શોધીને ત્યાં કોઈ બિખારી વાહન બેઠવોના તખતમાં ધરી

જાન્ય છે અને શેણી ખાનગી રીતે તેના પ્યારમાં પડી છે. આવી વાત દુર્ગત લોકોએ દરેક સ્થળે ફેલાવી. અને છેવટે અંગત ખેસી-ઓના કાન સુધી આવી પહોંચી. આ વાતના અપવાદથી નિરાશ થવા માટે શેણીના ખેસીએ વૈજાલુંદનાપર સખનામ કરી અને જીવનની આશા હેતુ તે ગુર્તજ શહેર છોડી જવા ફરજ પાડી. ગરિબ બાપડો વૈજાલુંદ તે પ્રમાણે સુપ સુપ જીવ લઈને નાડો. પણ ઋતુ યોમા-સાની અને સમય અર્ધી રાત્રીનો હોવાથી શહેર બહાર નિકળતાં ભીંગવાયા તે અશક્ત થયો અને પાણીના પ્રવાહના તોરે લપસી તણાયો અને તે ઓજત નામની નજીકની નદિમાં મેળ થયો. આ વાતની ખબર જમારે શેણીને પડી ત્યારે તે વિકળ થઈ ગઈ અને વૈજાલુંદની શોધમાં આવી નિકળી અંતે પડતી આખડની ઓજત નદિ આગળ આવી તો ઓઝત પુર વેગમાં આવી જાય છે પણ વૈજાલુંદનો તે પતો લાગ્યો નહિ.

(૩૮૧)

મારગને કાઠે મઢી કરું, લઉં જોગલુંદો વેશ;

વાવડ દાહું વૈજાલુંદના, ગોતું દેશ વિદેશ.

અર્થ:—વૈજાલુંદનો પતો નહિ લાગવાથી તે નિરાશ થઈને ઘેર પાછી નહિ ફરતાં વૈજાલુંદનો પતો મેળવવા માટે ગમે ત્યાં જવું પણ તે જવાના મક્કમપર આવી અને તેમ કરતાં વિપતી વેઠવી પડે તો પણ વેઠવાને તૈયાર થઈ.

(૩૮૨)

જતર ભાંગ્યું જડ પડી, x x ■

વેદાની શેણી હલ ગઈ, x x x ,

(આ દુહો પુરો મળ્યો નથી) શેણી જાતની આહરાણી હતી પણ તેનો ખીતા માલધારી હોવાથી તે પૈગે ટકે સુખી હતો ને તે એક અમીરના જેવું સુખ ભોગવતો તેનો નિવાસ આગ્રત નદિ (આનદિ કાઠીયાડમાં છે) પરના આવેલા એક ગામમાં હતો.

x x x માણસો મીઠ્યા વસ્તુ પ્રત્યે લોભાઈ પોતાની નાતજાતની કે કુટુંબ ગૌરવતાની યાતો જીવનનો પણ દગ્ગાર રાખતા નથી તેથીજ રીને તે સર્વની દરકાર તજી ભક્તિને મેળવવાને આતુર રહે તેનું છેવટ કેવા સુખમાં આવે ?

(૩૮૩)

કુંગર ઉપર દવ બળે, ખન ખન ઝરે અંગાર;

જેની હેડી જલગાઈ, વાકો છુરો હવાલ.

અર્થ.—પર્વતની ઉપર આગ લાગે છે. અથવા તો જ્વાળામુખી ફાટે છે તેને જુઝાવવાની જેમ કોઈ ઉલટ યા પસવા રાખતું નથી તેમ જુઝાવવા દોરિસ કરતું નથી ને તે નિરાતે જોટયું બળવું દોય તે આપ મેજેજ ભસ્મ થઈ જાય છે તેમ આ બે દર્દિ દુનિયામાં જેતું સાથી સદાને માટે ચાલ્યું જાય છે અને તેના વિયોગે મિ-આરં બાપકુ હૃદય હસ્તીમાં રહે છે તેને શાન્ત કરવાની કોઈ દરકાર રાખતું નથી કે તેના દુખની ગણના પણ કોઈ કરતું નથી.

(૩૮૪)

આણે જાળુ લાગીયું સળગ્યાં આગી વન;

આણેને સાજણુ ઠારિયે, હરે અમારાં તન.

અર્થ:—તનથી અને મનથી જે દુઃખરૂપ દાવાનગ્રમાં દુઃખ થાય છે તેને પૃથ્વીથી તે આકાશ સુધીમાં તમામ અસીમયજ દેખાય છે અને તેની નવાળામાં તેનો આરામ અને શાન્તિ વૃદ્ધિ થાય છે. આવી અપ્રાપ્ત અસીના ભોગ યુક્ત દુઃસ્થાનની અસી જે સગન પુરષો પુનઃવવા કાળજી પુર્વક કોરેશ કરે છે. તેનો પેદા કરનાર માસિક તેનાપર બહુ કૃપા બતાવે છે અને તેના ઉપર હમેશાં સિત્તજ અને શાન્તિમય અમૃતની નવાળેશ કરે છે મતલબકે કોઈ (પારકા) નું જે ઠારે છે તેનું મજુ ઠારે છે.

(૩૮૫)

સાજણુ સુધાનાં વાદળાં, માંઝ્યા ઘરતી કારા;

જોઈએ ત્યારે ન જડે, એકા તેવાંની આરા.

અર્થ:—સાજણુ એટલે આ પ્રમંથે તેનો અર્થ પારકાઓનું વ્હાલ (સ્નેહ) કેવળ આવણુની જળે ભરેલી વાદળાઓના જેવું છે. મતલબ કે તેને વિખરાતાં (દ્યોદિતાં) લેશ ખજુ વખત નહીં લાગે અર્થાત તે અંત સુધી સારા નરસા પ્રસંગમાં સાથી નહીં રહે. વળી તેઓનું વ્હાલ કેવું કે ઉછીતી લાવેલ વસ્તુતા જેવું (ચક્ષિત) એટલે જ્યારે તે વ્હાલની જગર જણાય ત્યારે તેદુર નાસે-છે. માટે

સમજાવે પ્રેરે એ કોઈ દિવસ તેના પ્રેર વિશ્વાસ નાખવો નહીં નહિને
ચિંતિયારો ખસતાવાનો કોઈ પ્રેર નહીં રહેશે

(૩૬૬)

તિબ્બાને તમતમીયાં, ત્રાંબા વડણં તેહ;

પ્રીયુજાએ શેર પાટણે, લાવણે જિનાં એહ.

અર્થ:—એક શ્રીમતે પોતાની સજ્જત ગુણ સંપત્તિ મુખક અને
અર્જાએ સ્વંદર કામળ કુમારિકાને વિદ્યાવાત્ ગુણવાન વરની પરિક્ષાની
બાજુ દરકાર નહીં કરતા ઉંચા કુળપર મરી કીટવાના રિવાજના પ્ર-
વાહમાં તણાઈ કોઈ એક ઉંચા કુળના ગેમાર ગધેડા યુવાનીયા સાથે
પરણાવી જો કે, તે નવયોવનાંતું મન તે ગમાર સાથે ખીલકુલ પસંદ-
ગીમાં હિતરતું નહીં અને તે ગમાર તેણીથી તદન ઉલટી રહેણીને
હતો તે પશુ સી ધમને સાગોપાંગ જાણેલી નવયોવનાં પોતાતું મન
મારીને પશુ પતિવ્રત સંભાળવવામાં દ્રઢવાન જની પોતાને ઘેર આવી
ગુણ સી છે તેનું તો તે ગમારને આજુ બાન હતું પરંતુ પોતે
જાવળના કુંઠા જેવો છે અને સી હેમવલિકા જેવી છે જેથી પોતાતા
હાથનો સ્પર્શ તે કામળ મુંદરિના હાથને અટકતાં રખે તેનો હાથ
લાગકાર્થ જાય ? એવી જીતિ રાખી તેણીના પ્રત્યે તે બિચારો અંત-
રમાં ઘણી દયા ખાતો, આ દયાના પ્રભાવે પોતે એક દિવસ અન્ય
કોઈ સહેરમાં જવાનો હતો જેથી સી માટે કંઈક એવી વસ્તુ લાવ-
વાનો વિચાર થયો કે જે વસ્તુથી તેણી ખુશી થામ. પણ શું લાવવું
તે પોતાની કલ્પનામાં નહીં સજ્જતાં અર્થે તેણીની પસંદગી પ્રમાણે
તેણી જે મંગાવે તે લાવી આપવાનો હેંશીયો જની તેણીની પાસે

જઈ ચોખ્ખી જણાય તે વસ્તુ મંગાવવા ફરજ પાડી. રકબકના અંતે પતિની ઈચ્છાને ઉત્તેજન આપી ; સંતોષવા ખાતરજ તેને ઉપરના દુધાગા બતાવેલી વસ્તુ ઘાવવા લવામણુ કરી (વસ્તુનું નામ નહીં કહેતાં માત્ર એક દુહોજ મોટે કરાવી તે વસ્તુ લેની વખતે તે દુહો દુકાનરાખાને કહેવાથી દુકાનવાજો દુહો સમજી તે વસ્તુ તમને આપશે આમ કહેવાથી તે ખુશી થઈ શહેર તરફ જવા નિકળ્યો. ચોક્કસ કાર્યમાથી ફારગ થઈ પછી સ્ત્રીએ મંગાવેલ વસ્તુ ખરીદવા શહેરના એક છોડાથી તે બીજા એક મુખી દરેક દુકાને ૦-૧-૦ ધરી ઉપરનો દુહો બોલી દુકાના અર્થમાં રહેલી વસ્તુ આપવા માગણી કરી ફરી વળ્યો. પણ કોઈએ વસ્તુ આપી નહીં, આખર નિરાશ થઈ એક જગોએ વિશ્વાંતિ લેવા બેઠો. શહેરની અદર કોઈ ગરિમ કુર્કબનો પણ વિદ્યા વિદ્વાસી ત્યાં નિકળ્યો. તેણે આ ગમારને આમ ઉદાસીમા લેઈ તેનું કારણ પુછ્યું અને પેલાએ સર્વ કારણ વિદિન કર્યું. તે ઉપરથી તેની પાસેનો ૦-૧-૦ લઈ પોતાની સાથે તેને તેડી પ્લુતાં પાકાં અને સુંદર પાન (નાગરવેલનાં પાન) તંબોળાને ત્યાંથી અપાવી આસતો થયો. સ્ત્રીએ મંગાવેલી વસ્તુ ખરીદ કરવામાં અચાનક મદદ મળી ગયાથી ખુશી થયો તે પાનને એક બાટી પીઠાડીના છેડે ખુબ તાણીને ગાંઠ વાળી બાંધી દીધાં (કહેવાની જરૂર નથી કે પાકેલાં પાનને તાંણીને ગાંઠ વાળી બાંધતાં તરતજ જુકા થઈ જાય) રાત્રે સ્ત્રી સ્ત્રીપ જઈ ઘણાજ બહાવથી ખરિદેલી વસ્તુ આગળ ધરી. સ્ત્રીએ છોડીને જોતાં મંગાવ્યા પ્રમાણે પાકાં અને સુંદર પાન તો આવ્યાં પણ સ્થિતિ ફર આવ્યાં એટલે કે, આખાં રહેવાને બદલે તદન લુકો થઈને આવ્યાં એથી બિચારીએ પતિની અકલ પર એક

હાથ નાખી તે સાલગી ગમારે કંઈ કે તે હાથ કેમ નાખી ? મેં તો તે મ ગાલ્યુ તે લાવી આપ્યું. સ્ત્રીએ કંઈ કે અલમન લાવી આપ્યું પણ તે

(૩૮૭)

સમાણસનાં માટવેવ, ક માણસની ઉર પડયાં;
તાણી બાંધી ગાંઠી ભાંગી ભુકા કર્યો.

અર્થ — આ તમારી ખરીદીના નહીં પણ સુધક માણુમે ખરીદી તેમને સોંપ્યા તો પણ ખરીદના તો નથી આવડ્યા પણ તેનું જતન કરના પણ નથી આવડ્યું અને તેથીજ ખીચારા આ પાન ભુખ થઈ ગયા (કુળપર મરી શીટનારા માળાપોએ આ દુલો વાચના જરૂર તસ્તિ લેવી)

(૩૮૮)

હીચાહા આઠ દસમાં, બમણા કુલાણી રેર,
ઉગમતે તે નિરખીયો, આથમ તો તે કોણ.

અર્થ — કચ્છનો લાખો કુલાણી તેની રાણી, દાસી, અને રાજ્ય કન્યાની અદર થયેની વાતચીત સંબંધના ૩૮૮ થી ૩૯૦ ના દુહાઓ છે તેમા રાણીએ પ્રથમ કંઈ કે, માત્ર આપ દિનતની અતઃ માજ ધણો ફરફાર જોયો, મનવ કે, ઉમતી વખતે મારો દિનસ તો જોયો પણ હવે આથમે (અસ્ત) થાય તે દરમિયાનમા શું થાય તે કોણ જાણી શકે છે.

(૩૬૬)

લાખો બ્રહ્મો લખપૂતિ, ઉમાં શુભી એણ;

ઉસાસે વટાવડો, કો જાંખે લે કેણ.

અર્થ:—ઘસી કહે છે કે, રાજા અને રાણી તમે બેઉ જુલો છે. કેમકે, જે શાસન આંદર નામ છે તે પાછો બહાર નીકળતાં પહેલાં શું યશે એ કાણ જાણે છે ?

(૩૬૭)

લાખો, ઉમા કુમ્ભી, ત્રણે ભુલ્યાં નેણ;

આખા હુંદી ફરે કડે, કો જાણે લે કેણ.

અર્થ:—રાજ્યકન્યા કહે છે કે રાજા રાણીની મારફત હે ઘસી તું પણ ભુલી કેમકે આખના પત્રકારના ફરવામાંજ શું યશે તે કાણ જાણી શકે છે ?

(૩૬૮)

વહુ વધાવા જાય, થાળ ભરી સગ મોતિએ;

અવળે મોઢે ધાય, તેમ તેમ રાજા માંડળિક.

અર્થ — નામગામ પોતાની સાસુના હુકમ પ્રમાણે રાજા માંડળિકને સારાં મોતિનો થાળ ભરી આર્શિવાદ આપવા અર્થે વધાની આવારણાં લેવા સમિપે જાય તેમ તેમ મોહાન્ન જનેલો રાજા અવળું જુલે એટલે બીજી તરફ ફરે તો નામગામ પણ પુન્ય બાવે અને

પવિત્ર હૃદયથી તે તરફ વધાવા અર્થે 'ફરે છેવટે રાજા ચોતરફ ફર્યો
એટલે નાગબાઈએ ફર્યું કે સાસુજી' હું જુએમ વધાવા જાઉં છું તેમ
રાજા ફરે છે ? આ સાલણી રાજાની કામાધ દ્રષ્ટિને ઓળખી જનારી
સાસુ બોલી કે બેટા એ રાજા નથી ફરતો પણ રાજાનો દિવસ ફરે
છે મતલબકે તેની કમરસા બેસવાની તૈયારી થઇ છે અને તેથીજ
ત્હારી સુંદરતા તેના નેત્રમાં અમાધ છે.

(૩૬૨)

• મીઠી નજરની મીટ, કુડી જોઈ મોહળના ધણી,

મોહલું ત્યાં મસિદ, મું સંભાળીરા માંડળિક.

અર્થ — રાજાની પોતા પ્રત્યે કામાધ દ્રષ્ટી છે એવું ઓળખીને
નાગબાઈએ તેને આપ આપ્યો કે હે જુનાગઢ અને જીરનારના ધણી
હું અમારો રાજા છે અને અમે તારી પ્રભા છીએ એજ તે ન્યાય-
પુર્વક પ્રભા (અમે) તારા સંતાનો છીએ ને તું) રાજા) પ્રભાનો
પીતા સમાન છે, તો પીતાનીજ કુદ્રષ્ટિ સત્તા પ્રત્યે સાચ એ અ-
વશ્ય નાચનીજ નિશાની છે અને તેથી ત્હારી રંગબેરંગી મહેલાતો
છે ત્યાં નવાજખાના થશે અર્થાત તારું રાજ પવટાઈ પરિણામે મું-
સમમિનની ગાદી થશે

(૩૬૩)

પુખ્તાની પાઢમ માર, જેગારની પાધેલ નહી;

તેને મોળડીયું ના માર, નમેરા સિફરાજ રોપેલ નહી.

અર્થ — મુજરાત પાઢલુના રાજાએ જુનાગઢના રાજા રાખેગાર
ને મારી તેની સુંદર સ્ત્રી રાણિકેવીને ફરીજીવાતથી પોતાની છાત્રણી

સાથે પાટણ તરફ લઇ ચાલ્યો પરંતુ વડવાણ સુધી તો તે જગ-
જસ્તીથી ચાલી પણ તે દરમિયાન તેના પર સિદ્ધરાજ તરફથી ધણી
ધણા બુનમ ગુજરાવાયા આગળ ન ચાલવાને તે મક્કમ બની આ
તેણીની મક્કમતા જોઈ સિદ્ધરાજ ગુસ્સે થયો અને પાટણ આવવા
માટે એક લાતનો પ્રહાર કર્યો જે વખતે રાણકદેવિએ ક્યુ કે હે સિ-
દ્ધરાજ ! મ્હારો શિરછત્ર રાજા રાખેંગાર હોય તેની પણ મેં લાતો
ખાધી નથી અને તેનેજ તું નિરાધાર બાળી ચાલ્યો ત્રેડા પડેરેલા
પગથી લાતો મ્હારે છે તે તાગ વિરપણને ગોળતું નથી .

(૩૪)

બંધે હજાર બાંધિયા, ઘોડા ગડ ગીરનાર,

ખોલ્લુ દળ ખેંગાર, કેમ સાંખે સોરઠનો ધણી.

અર્થ.—મહાખેંગારને भारी રાણકદેવિને કબજ કરવાની આ
શાએ સિદ્ધરાજ બુનાગદની બહાર પોતાનું લશ્કર=બંધે હજાર ઘોડે
સ્વાગતું લઈ પડેલો અને ધણી માયાકુટ કરી છતાં દિલ્લે તુટ્યો
નહોં તો પણ પાછો નહિ જતાં તે ત્યાંજ ઊવણી નાખી પડેલો એ
વામા એક દિવસે પોતાના દિલાના મહેલની અગાશી ઉપર
સાંજના વખતે રાણકદેવિ દાસીની સાથે ફરતી હતી ક્રિયા નજીક પ-
ડેલી ઊવણી જોઈ દાસીને ક્યુ કે આ કોની ઊવણી છે ત્યારે દા-
સીએ ઉત્તર આપ્યો કે તે ઊવણી નથી પણ આપણો બળવાન શત્રુ
સિદ્ધરાજ દિલાને ઘેરો ઘાલી પડ્યો છે તે બાળી રાણકદેવિ ખોલી
કે, માત્ર બે હજાર સ્વારોનું લશ્કર લઈ પડ્યો છે તેમાં તેનું કશું
વળવાનું નથી કારણ કે જોને ત્યાં અગણિત સૈન્ય છે એવા સોરઠ

દેશના મહાગાળ સદ્ગુણોગારને તે ખમર પડે તો સિદ્ધગજની આવી.
તેવ કહી પણ સાખી ચક્રે નહીં.

(૩૬૫)

ઓગિયાળાં અમે આજ, યોગ જળ દહયાં નહીં.

હાને તરછોડયાં તમે, મેળીયાત મટયાં નહીં.

અર્થ — અંસારના તાર સુખથી બે નસિમ રહેલ અમે પામર
મનુષ્ય તમારે આથે આવી વરતના લાગ્યા પણ તમારી આસપાસનો
પ્રપંચી વર્ગ અમારી પ્રત્યે શુભ ચક્રારી તમારા આશ્રાથી
અમને દુઃખ આપના પીના કમ્બુરે અમારી વિરુદ્ધ તમાગ કાનમા હ
બાહ્ય જે ને છે અને તમે પણ અમારી ભક્તિની તુષના નહીં
વન્તા કેવળ તે ઝેરના મદમા મન્ત બની અમને તરછોડવા તત્પર
માવ છે તો બને જેવી તમારી મગ્જ પણ તેમ થતા જગનમા તમારા
સુખ્યાત પામેના નામને બટો બેસશે અમે નિશ્ચ અપરાધી તમારા
પ્રાય લેખાના પ્રપચીના પ્રપચના ભોગ મદ્ય પરિણામે અમાગ
દુખની જવાબદારી તમારા શિર આપમે

(૩૬૬)

હું મું સામુ બે, મે મિલ્યાંચ માંકુ નહીં,

હું રદામાં રે, માંરૂં મન માને નહીં.

અર્થ — કમ અકલ અને બે દર્દિ માણસનો આ ઉદ્ગાર છે
અને તેની મનનજ એવી જણાય છે કે તેના માણસને કોઇ શુભ
શ્રવ્ય માહતો હતો પણ તેની આહવા કેવળ સ્વાર્થભય છે એમ

પેલા કંમ અંકલ માણસમે તેના વિષ સંતોષી કૃપા મંડળે ઠસાથી દિધું અને તેના પ્રનાપેજ પેલાએ ગુણધને સંભળાની દીધું કે તું મને ભલે ચાહે પણ મહારા મનમાં તો લેની લેશપણ કિમન નથી [ધિમર તેવા કાચા કાનના ઇન્સાનને કે જે છવટ સુધી પણ સત્ય અસત્યને સમજી શકવા નેટલો ખ્યાલ પણ કુતો નથી

(૩૬૭)

બાળોતિથાંનાં બળેસ, અમે હાંડેયુંમાં ઠયાં નહીં;

પડયાં તમારે પલે, જીવન મુખ માન્યું નહીં.

અર્થ:—અચપણથી અમે તમારે આગ્રે પડયાં પણ તે આગ્રે અમને તો એવો કંટાળા ભર્યો નિવડયો કે જીવનના અંત સુધીમાં પણ તમારી પાંતીની અમને સુખની એક ઘડી પણ ન મળી.

(૩૬૮)

ખાખરનાં જોડ, બાવળનાં બળે નહીં

જોતાં તાંજોડ, મનગમતાં મળે નહીં.

અર્થ:—સર્વ ગુણ સંપન્ન ઇન્સાનની શોધ કરી કરીને કાપર ચયાં તો પણ કેથે અમને તેવું મળ્યું નહીં પણ જે મત્યાં તે બધાં કંઈ અને બહારનો ડાળ કંઈ.

અર્થ—એક સીએ પોતાના પતિને પુછ્યું કે, આ' નંગતમા કયો દેશ સારો અને' સુખ કરે હશે 7 પતિએ' ઉત્તર આપ્યો કે ને દરેક નગતની સંગત અને' સાધન હોય તેને તો પોતાનું ધર આપું છે પણ ને ને તેનું કંઈ ના' હોય તેમાંએને તો પરદેશજ ઉત્તમ છે.

(૪૦૦)

જે મારગ કેશરી ગયો, રજ લાગી તરણ,

એ ખડ ઉમાં ચુકશે, નહીં આજે હરણ.

અર્થ—જેની હાકથી પર્વતના ગાળા માથું રહે છે એનો વનરાજ જે રસ્તો પસાર કરે છે ત્યારે તેના પગની ઝપટથી રસ્તાની ધુળ ઉડીને રસ્તાની નજીક ઉગેલા ઘાસપર પડે છે તે ઘાસને ખાવાની શ્રદ્ધ હિમ્મત કરી શકતા નથી, ધરણ કે પડેલી ધુળમાં વનરાજની શુરવીરતાના અઠણ પ્રસાર્થ તથા હોષ છે અને તેથી તેને ખાતી વખત મૃગને મીઠનો—નનદાજનો ત્રાસ તાજો માદ આવે છે જેથી ખાધ શકતા નથી એટલે તે ઘાસ લીના ને લીના સુઝાર્થ છે. આ દુહો પ્રતાપ રાણાને સમોધી કહેનામા આવ્યો છે.

માટે લોભાય છે અને પીએ છે. પણ તેને પીધા પછી તેને પચાવી શક્તા નથી અને બેવકુફ બને છે. તેમ આગળનાં શરીરોના ઘ-સ્તાન દાખલા અવલોકી દાહનાં માણસો પ્રેમ કરવાને દોંશીમાં તો બને છે પણ તે છાંછી સુધી નીલાવી શક્તાં નથી. સખખ કે રનેદ સાચવવાની પરેશ બહુજ આશરી હોય છે એટલે તે પરેશ પાળી શક્તાં નથી. એટલે તે રનેદની મજા આપી શક્તાં નથી, જેથી તે રનેદ, તેનો રનેદો, અને રનેદ જોડનાર એ સર્વની બ્રહ્મ સ્થિતી થાય છે.

(૪૦૨)

આતક વ્યકવા ચતુર નર, નિરાદિન રહે ઉદાસ;

ખર ધુવક ને મુખ જન, મુખે મુખે નિજવાસ.

અર્થ.—અપદ્મજો, ચંપાર અને બુદ્ધિયાળી માણસ એ ત્રણે વ્યક્તિ ગમાર વૃત્તિથી નહીં રહેતાં સદા સચેત રહે છે અને ગધેડો, ઉશુક અને મુખ માણસ ગમારની માફક ઈંધતાંજ રહે છે.

(૪૦૩)

વાણી શુરા વાણીયા, રણશુરા રજપુત;

મુખ શુરા જનકાદિકો, દુઃખ શુરા અખધુત.

અર્થ.—ગોત્રવામાં વાણીયા શુરવીર ગણાય છે. લડાઈના મેદા નમાં દત્તરા શુરવીર ગણાય છે. મુખ ભોગવવામાં સકળ જગતનાં લોક શુરવીર ગણાય છે. જ્યારે અખધુત એટલે અરણ્યવાસી યોગી દુઃખને સહન કરવામાં શુરવીર ગણાય છે.

(૪૦૪)

મહીન મતીનાં માનવી, પરસુખે દુઃખાય;

ખર, જવાસો. આકડો. વધાઈ સમે સુકાય.

અર્થ:—દરેક રથને દોષ દેખવાનેજ જેની દ્રષ્ટિ ટેવાઈ રહી છે અને પારકું સુખ જોઈને જેને અશુભ યાચ છે તે કાંઈ રીતથી શાન્ત થતા નથી પણ મનમાં ને મનમાંજ બળ્યા કરે છે; જેમકે શિમાસાની રત્નમાં જ્યારે સર્વ વનસ્પતિ હરીયાળી બને છે અને પશુઓ લીલાં ધારને ખાઈ પુષ્ટ બને છે ત્યારે ગર્ધડો શરીરે સુકાય છે અને આકડો તથા જવાસો પાન વગરનાજ રહે છે.

(૪૦૫)

શામ દામને ભેદથી, સમાધાન બે ધાય;

ધરાધણી દે ઘર ધણી, કરો ન કલેશ ઉપાય.

અર્થ:—કાંઈની સાથે લેશ પણ કડવાશ પ્રસરી હોય તો તેને ગમે તે રીતે હરી લઈ બદલામાં અત્રત રેડવું. મતલબ કે કાંઈની સાથે કદી જાણે અજાણે કંકાસ કર્યો હોય તો પુનઃ સત્વર તેની સાથે સમાધાન કરી ભાઈચારો બતાવવો, નહીંતો ધરધણી દે પૃથ્વીપતિ રાજ માતો પછી ગમે તેવો હોય તોપણ કંકાસથી વિનાશ થશે.

(૪૦૬)

ધોળ્યું ગયું ઘી, આજના ઉતારડું

વળ્યો અમાણોદી, નજરે ભાળ્યો નાગને.

અર્થ:—નાગના પ્રેમમાં પરવસ થયેલી સુંદરિ ધી ભરેલું પાન લઈ રસ્તેથી જતી હતી તેમાં અચાનક કોઈએ કહ્યું કે, નાગ ઘોડે-સ્વાર થઈ આપ્યો જાય છે. આવા શબ્દો સાંભળતાં પેલી સુંદરિએ આતુરતાથી ચોતરફ નાગને નિરખવાની હોશ જોડી ને નાગનાં દર્શન કર્યાં પરંતુ તેમ કરતાં તેના માથાપરનું ધી ભરેલ વાસણ નિચે પડી ઢળી ગયું. નાગ ગયા પછી રાહદારીએ તેણીને પુછ્યું કે, હે સુંદરિ ? નાગ તો ગયો અને નફામાં ધી ઢોળાઈ તને નુકસાન થયું ? આશો ભરી સુંદરિએ ઉત્તર આપ્યો કે, પ્રેમી જનનાં દર્શન ધણીજ આમૂલ્ય છે અને તે દર્શન કરતાં મહારાજ એક દીવસના ઉનારનું ધી ઢોળાઈ ગયું તેની મને લેણ પણ દરકાર નથી.

x x x મનુષ્ય કે જોતું જીવન અદ્ય અને જો નો રતેહ પરિણામે નાશવંત છે તેની સાથે પ્રાણી આમ કલકંઠ ધરાવે છે ને વ્યગ્ર બને છે તો પછી ખુદ પરમાત્માની સાથે તેવો દૃઢ પ્રેમ બાંધવામાં આવે તો શું બોલું છે ?

(૪૦૭)

સામિયું સગા, મિથું કાં માંડાજ નહીં;

વિનવીયે વાળા, પાલવ પ્રસારી નાગા.

અર્થ:—ઘોડેસ્વાર થઈ નીજાના નાગનાં દર્શન કરવા પ્રેમીય સુંદરિએ ધીની દરકાર પણ ખેંચી કરતાં એકી દ્રષ્ટિએ તેના, તરફ આતુર થતી જોઈ રહી પણ નાગે ચોતરફ પોતાની લેણ પણ નજર ન કરી.

એટલે સુંદરિ એનું કારણ સમજ્યાં ઘણી આજીજી કરી તોપણ નાગ
આલ્સોજ ગયો. સુંદરિ આંધા ભરીજ રહી ગઈ.

(૪૦૮)

ખીજાને બાણે, લાગે, તોય લથડીયે નહીં;

નાગ તહારે નેણે, ઘટકું ધાયલ થયું.

અર્થ:—મનુષ્યનાં પત્યરથી પણ વધારે સખન હૃદય તે અન્ય
કાઇ હંથીયારથી વિંધાતાં નથી પણ આશુક આશુકનાં નેણરૂપી બા-
ણથી તે સંદેજવારમાં વિંધાઈ છે. તેવું પ્રમાણ થયું છે અને તે
પ્રમાણનેજ સીધે પેલી સુંદરિ કહે છે કે, હે નાગ ? ખીજાં મનુષ્યનાં
લોહાનાં ઝેરી બાણથી અમે લેશ પણ ધાયલ ન થઈએ તે તારા
નેણરૂપી બાણથી ધાયલ થઈ અમે પરવશ થયાં, છતાં તેને તરફડતાં
મુકી તું મસમપટો નહીં કરતાં છેક નમેરા થઈને આલ્સો ગયો ?

પ્રવાહમાં ધસડી જવાને ત્હારી નજર ખરેખર મ્હારા કરતાં વધારે
બળવાન છે માટે તેને તું ક્રેદ કરી રાખ એટલે મને ઠબકો
આપવાની ભૂલતને તરતમાં સમજાશે.

(૪૧૦)

ચૌદ ચૌસાતનો ફેર, એ પાલો કેમ પરચડે;

ના ચાલે રંગની રેલ, ગાતર જેનાં ધરધરે. .

અર્થ.—ચૌદ વર્ષની ઉમરની નવયોવનાં અને ચૌસકે વરસનો
પુરુષ એ બંને દંપતિ તરફે જોડાય તો તેમાં નવ યોવનાનાં શરવા-
તનાંજ આશા ભર્યાં જીવનમાં અતી દલ લગાડવા જેવો પ્રયોગ
બને છે.

(૪૧૧)

બુઢો પરણે બાળકી, અલણુ જેસે રાજ;

જોળે ઉપાડે બાળદીચો, તણે પરને કાજ.

અર્થ.—શરીર સિથળ થઇ ગયું હોય, આમડીની કરચલીયો
મડી રોય, વાળ સફેદ થઇ ગયા હોય, મોંદું દાંત વગરનું હોય અને
વય ૬૦ વર્ષનું હોય એવો પુરુષ યુવાન સ્ત્રીને પરણી લાવે છે;
અલણુ એટલે સંસાર ક્ષેત્રની અંદર બેળાયા વગરનો અને બ્યવહાર
કુશળથી અલણુ એવો રાજા ગાદીનશીન થાય છે અને બાળદ મેવાનો
જોળે ઉપાડે છે તે બધાં બીજનના ઉપયોગ માટે છે મતલબ કે તે
આ પોતે તેનો ઉપયોગ કરી શકતાં નથી.

(૪૧૨)

કવિ કેણુને સિદ્ધકળા, અતિ ચોડા અવધાસ;
એતા જાણ પરદેશમાં, ગાજે ત્યાં ગીરાસ.

અર્થ —સત્ય કહેનારો (તે પણ ગદ-પદના સાધનથી) કવિ,
ધધા ઉપર કાણુ મેળવનાર હૃન્નર આજ અને પુણ્ડળ ભાષા સમજ
નાર વિદ્વાન, એ ત્રણે વ્યક્તિઓ જ્યાં જાય ત્યાં તેને આનંદ, વૈભવ,
અને સ્વર્ગન મંડળ પુણ્ડળ મળી આવે છે.

(૪૧૩)

ખડખુટયાં ઢારાં મુવાં, બહાલાં ગીયાં વિદેશ;
અવસર ચુકયા મેહુલા, વરસી કાંઠે કરીશ.

અર્થ—આખુ ચોમાસું કોર વિતાવી પોસ માસમા ફક્ત એ-
કજ કપાક વરસી જતા વરસાદને એક પતિ વિયોગી અને આશા
ભરી નવયોવના મુંદરી કબકો આપે છે કે, ગઈ મોસનો ધાસ આ
રાનો ભરી રાખેલો સ્ટોર ખુલી જવાથી ભુખ વેડીને અમારી ગાયો
જેસો મરણુને શરણુ થઈ સૌભાગ્યના શ્રંગાર, શુવનનો આનંદ, અને
સંસારતું સુખધામ અમારા બહાલાઓ (સ્વામી) ગુજરાન મેળવવા
માટે પરદેશ ગયા આવી સ્થિતિ કરીને તું હવે નમાઓ જ
વરસી ગયો ?

(૪૧૪)

પર્વત મારા ગેડીયા, તરૂંપર પાલવીયાં
સૃષ્ટિ ખની સોહામણી, સજન સાંભરિ

અર્થ:—વરસાદ આવવાની તકે, કુગરાઓની ગાળીમાં મોરલા આકાષ કરે છે. જગલનાં વૃક્ષો નવાં કુંપળથી સોજી રહે છે અને સુષ્ટી સુંદર દેખાય છે એવે વખતે સુધક અને ધનવસો પુરુષ પરદેશ હોય છે ત્યારે તેને પોતાનું પતવું સી, અને બાલ્યવ્યયની યાદી આવતાં મન ઉદાસ થઈ જાય છે.

(૪૧૫)

ત્રી તો ધનથી સાંપડે, પુત્ર સંયોગ હોય;
માડી જીવો નહીં મળે, હાંખો ખર્ચે કોય.

અર્થ—ત્રી પૈસા ખર્ચવાથી ખીજ મળે છે. દિરિ પશુ ત્રાના સં-યોગથી ખીમ્મિ ધર્મ શેઠ છે પણ સંગા બાપનો દીકરો સગેદર બાઈ કરોડો દેતાં પણ કપાઈ મળતો નથી.

(૪૧૬)

જાંજીન બાજે કાણને, કહો ક્યાંની એ પ્રીત;
આપણું સિન્ધુ જાણીને, નવ જોળે એ રીત.

અર્થ:—પાણીમા એક રતીભાર માટી કે અન્યધાતુ પડે તો તરતજ તે પાણીને તળાવે જઈને ડુબે છે મતલબકે પાણી તેને તરતજ કુબાવી દેઈ છે છતાં સુકા થાક્યાં જઈ તે ભરે ને ગમે તે ટલા ભારે વજનનાં હોય તોપણ પાણી તેને કુબાવતું નથી. તેનું પ્રાધાન એજ કારણ છે કે, પોતા વડીયેજ તે પેદા થયું છે.

+ + + આ દાખલો શ્રીમતોએ અને આશ્રયદાતાઓએ
ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવો છે ને પોતાના આશ્રયજનો પ્રત્યે તેનો
અમલ કરવાનો છે

(૪૧૭.)

અગ્નીમાં બળવું લહુ, લહુજ વિખળું પાન,

શીળ ખંજિત દહના લહુ, ત્રવ કંઈ શીળ સમાન.

અર્થ:—શીયળ સમાન, સીઓને અન્ય કોઈ પણ જાતની
નેક ટક કે રેણી ફેણી ઉત્તમ નથી માટે શીયળ સાચવવા કદાચ
અસીમાં જ્વતાં મરવું પડે કે હળાહળ એર પીવું પડે તો પીવું પણ
શીયળ વણસાડી પતિવ્રતપણાનો ભંગ ન કરવો

(૪૧૮.)

રણુ મચતાં સાયખા, હું નવ જોલે વાટ,

તપ્પાં જોડી તણુ જણાં, હુધયું દ્યારીને હાથ.

અર્થ:—દાત્રિ વિરે રણુસંગ્રામમાં જવા અર્થે પોતાની સ્ત્રીની
છેલ્લી મુલાકાત લેવા આવે છે. ત્યારે તેની વિરામના નયયોવન
સુંદરિ કોઈ પણ જાતનું રૂદન કરી અપશુકન નહીં કરતા ખુશીથી
રબ આપી તેને લલામણુ કરે છે કે હેનાથ! સંગ્રામમાં દુસ્મન સામે
ઉતરતાં કોઈની મદદ આપ્યા રાખશો નહીં કેમ કે તેવે વખતે અન્યની
મદદ કરતા ખરી મદદ તમારા કલ્પ, હિમન, હથીયાર અને હાથની
તાકાત એજ લ્હમારી વાર (રક્ષા=વિજય) કરનાર છે.

૪ + + હે પ્રજુ ! ક્ષત્રિ વર્ગમાં ધરોધર આવી વિરાગ-
નાઓ પ્રગટ કરો.

(૪૧૯)

વડલા હેઠે વાવ, હાલેને હિલોળા કરે;

નાગમતિ સરખી નાર, ભેગની પાણી ભરે.

અર્થ;—વડ વૃક્ષની નીચે સુંદર વાવની અંદરનાં નિર્મળ પા-

ણીને સ્વચ્છ બેડાંને હીરની દોરીથી કામળ અને પવિત્ર હાથવનીથી
સનાંચે સુંદર મુઝા નાગમતિ ખેંચી બહાર લાવે છે, અને એ દેખાવ
પ્રથમ મિથનમાં તેના આચકને આનંદ કારક દેખાઇ અગ્નિ હોતો.

(૪૨૦)

આસણદે અઝણ, વણ પુછી વાતો કરે;

મીઠસીયું મતાંણ, નાગમતિ નાની છે.

અર્થ—આચકને નાગમતિની સાથેની પ્રોહાદસી દુકામાં
સમજાવે છે કે તમે વગર બોલાવ્યે વાતો કરવાની ઇચ્છા અને ન-
યનનાં બાણ મારવાની મોહક શૈલીને નિવારો કેમકે નાગમતિ મુઝા
અર્થાત પ્રેમ સીગૃહી તદન અઝણ છે,

(૪૨૧)

નાગુ માયસો નાગ, ફણ માંડી પાછો કરે;

જાય ભાગ્યો જગ સાપ, નાગી વાટે નાગમે.

અર્થ:—મુઝા નવોદા યદ ત્વારે આપવીજ આશકને રનેહ સાંધવા વિનવવા લાગી તેમ તેમ આશક દુર રહેવા લાગ્યો એટલે આખર નિરાશ થઈ આશક (નાગ) ને ઠહે છે કે જે જાતવંત (મણિધર) નાગ તે શ્વ માંડીને આશક બનતો આવે છે તે પાછો ફરતો નથી પણ પાછો ફરીને જાય એ ના.

ગણાપ.

(૪૨૨)

નહીં વસોણું વાસમાં, નહીં બાળેટાં રાંગ

નહીં નાગમતી નેહમાં, કાળા કળેળે કાગ.

અર્થ:—નાગમતિ આખર આશકના વિયોગે સંસારથી વેગળા થઈ નિજ અવાસ ત્યાગી મઈ ત્વાર પછી તે આશક તેણીના રહે-દાણે આગ્યો પણ તેણે તેણીને નહીં જોતાં તે સ્થાન કેવળ જુલ આનામય જણાયું.

(૪૨૩)

હજ દંદોળે કુપ્યાં, લુને નેખમ જાય,

ધોરક ખાવા ધાય, મનમાં વાળાનાગદિ,

અર્થ:—નાગમતી કેયે અંદર સુતી હશે એમ સમજીને તેણે તેણીનું મક્કન અને ખુણખુણા જોયા તોપણ તેણીને ન દીડી.

(૪૨૪)

ઝોઠણુ તેવાં પાગરણુ બેગપાણુ નેહ,

ઉંચા કુળી ઉજળી, એવો બેઠેવો મેહ.

અર્થ:—જેવું જોઈએ તેવું મળી જાયું અર્થાત—જેવું નરમ બિછાનું તેવુંજ મળેનું આદવાનું બન બેસતું લેખાય છે તેવીજ રીતે જેવી સર્વાંગે સુંદર નવયોવનાં ઉજળી તેવોજ ભરપુવાન “ મે ” જેઠવો સરખી જોડી છે.

(૪૨૫)

ઉજળી ચાલી હટારણે, માથે મંઠાણે મે;

વરા મેલીને વરસશે, અંગ પલાળે ઉજળીનું.

અર્થ:—ઉજળી એકાએક નિજ અવાસેથી અન્ય સ્થળે ઠંઈ જોઈતી વસ્તુ બ્હોરવાને નિઃશી એ તકનો લાભ લઈ મે જેઠવો તેણીની મુલાકાત લઈ એકાએક હૃદયે દેવા લેવાની ઇચ્છાએ તેણીની પાછળ ચાલ્યો એ જોઈ ઉજળીની સખી મશ્કરી કરે છે. ઉજળી જેવી સુંદર નવયોવનાં એકલી ચાલી છે પરન્તુ તેના ઉપર (પાછળ) મે (વરસાદ) જેઠવો ઝડપી રહ્યો છે તો અવશ્ય તે તેણીની ઉપર પ્રેમ ધારાથી વરસશે અને તેથી ઉજળીનાં નવલ અંગ રસબસ થશે. (બીજાંશે)

(૪૨૬)

મનાથ જાને મે, રાતુંના રિસાળવા;

જાશું આ જગશે, છુંડપ દધને સાણના.

અર્થ:—કેટલીક મુદત બાદ ઉજળીના મોહ પ્રત્યેથી નીનિની રીતીએ મે નું મન ફરી જાયું ત્યારે મેના સ્નેહમાં થેલી બનેલી ઉજળી ઉપર તેને વિનવે છે કે હે મે ! આખી રાત વિનવ્યો છતાં તું

રસણું તગતો નથી અને મારો સ્નેહ કચુલ કરતો નથી તો અર્થ
આપઘાત કરશુ અને તને સ્ત્રી હત્યાનું આળ આપીશું

(૪૨૭)

વાણ મદીને વાગ્ય થયાં, વેલેં જીવ્યાં જાય;
બાળપણનાં બોલ, અફળ હવે તે થાય.

અર્થ — મુઝાનાપર આશક થયેલાં એ, મુઝાના પ્રેમની મા-
ગણી કરી ત્યારે તેણીએ આશકને પ્રતિજ્ઞા પુર્વક કોલ આપી બંધાઈ
કે હું ત્યારે મુઝાનય વિતાવી નવોઢા બનીશ ત્યારે અવશ્ય તહારી
માગણી મંજુર કરી તમે મારો સ્નેહ આપીશ આ કોલપર ઇતબાર
રાખી આશક તે તકની રાહ જોઈ જોકો અને પેલી મુઝાતો નવોઢા
પણાને વિતાવી પ્રોઢાપણામા આવી તોખેશુ આશકને આપેલા કોલને
વિસરી ગઈ ત્યારે આખરે સસુરી તજ આશકે તેણીને ઉપલા દોહ-
રામા ટકાર મારી પ્રતિજ્ઞાની તેણીને યાદી આપે છે.

(૪૨૮)

હતાં પંથ પાડોશ, મોઢે ચઢી માગ્યું નહી,
હૈયું હાલકે લોળ, વેણ નીવારત વાઘડા.

અર્થ — વાઘડા નામનો આશક પોતાની માશુકત્યારે લગ્ન ગાંઠથી
બીજા કોઈની સાથે જોડાઈ ગઈ ત્યારે સખે ત્યાગી તેણીએ પોતાનો
પ્રેમ વાઘડાને ન આપ્યો તે જાણતેમા વાઘડે તેણીની ઠપકો આપ્યો
જેથી તેને તેણીએ કહ્યું કે હું વાઘડા ! તું મહાગપર આશક હતો

અને તું મ્હારો પ્રેમ ત્હને જો તેં માગણી કરી હને તો અવશ્ય આપને પરંતુ તું શરમમાં રહ્યો ને માગી ન શક્યો એટલે લાચાર

(૪૨૯)

આંખે કેરી ઉલીયું, રસ સુકાણા સાર;
વાંક બવારો તાહરો, દાંતો વાઘ ગમાર.

અર્થ:—ઉપરનો જ્વાળ સાંભળી વાઘડો પસ્તાઈ રહ્યો કરવા લાગ્યો એટલે માથુરે તેને કંથુ' કે વાંકડા વખત હનો ત્યારે તેં પ્રેમ માગ્યો નહીં એ ત્હારોજ દોષ છે તો હવે નકામો રહ્યો કરી મુશ્કેલી શ્યામદે હરે છે?

(૪૩૦)

આગે હુતી આગ, આઠે પહોર ઓલાતી નહિ;
બળતાં બાથ ભરે, વારી નાખી વાઘડા.

અર્થ:—પેલી સ્ત્રીને વિધવાપણું પ્રાપ્ત થનાં પુનઃ વાઘડો તેણીને મળ્યો અને તેને ટકાર મારી કે મ્હને પ્રેમ આપી તું મ્હારી સાથે અદ્વિત હોત તો તને આવું વૈધવ્ય દુખ પ્રાપ્ત ન થાત. આ ટકાર સાંભળી પેલીને ગુસ્સો આવ્યો અને ગુસ્તામાં તેણી બોલી કે શરૂથીજ તું મને મહેલું મ્હારતો એ રૂપી આમ પ્રતિદિન મ્હારા હૃદયમાંથી ઠરતી નહોતી. તેમાં આવી અધદીત અને સેતાનશાઈ ટકાર મારી તે રૂપીવારી (વધારે બળતણ) નાંખી જ્વાળાને મગટાવી છે.

(૪૩૧)

ગરમાં ઉઠે ઘરજાણુ, ગાકીરે ગજબ થયો;
હાલની હૈયા મેઝણુ, રણુ જોવા રાખાયતનું.

અર્થ.—રાખાયત નામનો માણસ વગર રખાએ ક્ષત્રિ ધર્મ સંકેતના લીધે અચાનક માણસને જાણ કર્યા વગર રણમાં (સત્રા-મની જગ્યાએ લડવા) ગયો તે જાણી માણસ તેની પાછળ તે કેવિ વિરતાથી લડે તે જોવાને માટે લોકારા પડકાર થતા હતા તે સાબળતી સાંભળતી આપ મેળે રજુ મેદાન તરફ જવા નીકળી.

(૪૩૨)

રાખાયતની રાખ, દાગવી દેકારા કરે;

અડધા હોત કંસારીના હાથ, ભણેણી ભેળાં થાત.

અર્થ.—રાખાયતલડાઈમાં મરાયો અને તેને ત્યાજ અડીદાહદે વામાં આવ્યો એટલે તેનું કલેવર બળી ભસ્મ થયું બાદ તેની માણસ સોન કંસારી આવીને પૂછનાં રાખાયતની રાખ ઠરેલી જોઈ પરતાવો કરવા લાગી કે જો રાખ જળતી હોતતો હું અવસ્ય તેમાં પડી બળી સતી થાત

(૪૩૩)

દિવો દેવગમાં, બેસીને બાળ્યો નહીં;

હામું હૈયામાં, રહી ગઈ રખાયત.

અર્થ;—આખરે રાખાયતની રાખ આગળ વિલાપ કરીને કંસારી બોલી કે, હે રખાયત તું મારો આસક અને હું તારી માણસ છનાં પ્રેમવાનકીની મીઠી લીજલ આમનસામન આપના લેવામાં બે થડી પણ રાત્રીના વખતે એકાંતમાં બેસવાની લેણ પશુ તક ન આવી મ-તલખ કે પ્રેમ ચીજ આખવા અખાડવાના વસવસાજ રહ્યા.

(૪૩૪)

કાંબળની કોર, છેડથી છુટી ગયું;
રતન ગયું રોળ, પાદર તમારે પોરહા.

અર્થ:—ઘાટડી (સૌભાગ્ય ચીઝ) ને પાત્રવડે બાંધેલું અમારું સૌભાગ્ય રતન તે હે પોરહા તમારા ગામની સમિતે છુટી ગયું અથાત્ ખોવાયું ગયું (આ દુહો વિધવા યયેલીના ઉદ્ગારનો છે.)

(૪૩૫)

પથરને પજામાં, વેળુને પાળ;
ઉપર સળાં છે એટલાં, ઉડાનો નહીં પાર.

અર્થ:—પથરપર પાણીનાં ટીપાં પડે તો તે ભિન્નતો નથી (પોચો થતો નથી) વેળુની દિવાલ આબાદ રહેતી નથી તેમ મહીન અને સાચા પ્રત્યે અભાવ ધરનાર માણુમનાં હજાર પણ સમજતાં નથી.

(૪૩૬)

ઝોદયા આવે અહવાર, સરખે મોળીડે સામટા;
વચગાળાનો અસવાર, કરડી આંઢે કાચખો.

અર્થ:—કાચખાની ઝોળખ માગતાં કાચખાના માધીએ એક સુંદરિને કહ્યું કે ઘોડેસ્વારોમાં જે વચે અને તે પણ જનવતે અને મોંઘા મુલી સાંઢપર ચડેલ છે તે પોતેજ કાચખો છે.

(૪૩૭)

મારું ચાલી મહિસમાં, છુટા મેલી કેરા;
જાણે છત્રપતિ ચાલીયો, કેક નમાવાં દેરા.

અર્થ:—કામ આતુર ઠકરાણું (રાત્રીની રાણી) ન્યારે પતિ સમાગમની સુખ આશાએ પતિને પોદવાના આવાસ ઉપર ચલી ત્યારે તેના કેશ અને પાલવ છુટા થઇ ગયા એ વખતનો તેનો દેખાવ એવો થાય કે કોઇ મહાન છત્ર ધારી કેમ જાણે દેશને તાબે કરવા જતો હોય.

(૪૩૮)

. ઢોલો ધારે વસ્ત્રને; માફા ધાન ન ખાય;
ખોડો ધાળે કરલીયા, ઢોલો ગામ ન જાય.

અર્થ:—પુરુષ શણગાર સજ્જા માંડ્યો તે જોઇ તેની સ્ત્રીએ, જાણ્યું કે તે પરદેશ જાય છે અને તેમ થતાં વિયોગ દશાનું દુઃખ આવશે એમ સમજી પુરુષને સ્વારી કરવાનો ઉંઠ નામે કરલીયો હતો તેને આજીજી કરે છે કે હે વિર કર્ત્વીયા ! તું મહેરબાની કરીને જીલો થઈ જ તો ધણી પરદેશ જતાં ચડે.

(૪૩૯)

ખોડો ધાઉં તો ડામ ખાઉં, બાંધ્યા લુખે મરું;
જાણું ઢોલાને સાસરે, લીલુડા મગ ચરું.

અર્થ:—ઉપસા જવાનના પ્રતિ ઉત્તરમાં કરલીયો પેલી સ્ત્રીને જણાવે છે કે, કદાચ જો હું ત્હારા દેહના પ્રમાણે (જીલો મગડો) ચાઉં તો તે મ્હારા પગમાં ડામ દેવાવે અને જો હું તનદુસ્ત રહું તો તે, મને પોતાનાં નવાં સાસરે લઇ જશે કે જ્યાં મહેમાન ગતીમા મને ખાવાને લીલા મગનો ચારો મળશે.

(૪૪૦)

સાગણ એવાં દિણ્યે, જેવા કુવાના કોશ;
આઘા પાછા પછાડીયે, રહે ન આણે રોશ.

અર્થ:—જેકુત લોકોને કુવામાં પાણી ખેંચવાનો જે કોશ હોય છે તે પાણી ખેંચતાં ગમે તેવી રીતે કુવાની દીવાલો સાથે અથડાય છે છતાં તે પાણી ખેંચવામાં બીલકુલ પછાત રહેતો નથી. કે રિસાળવો બનતો નથી તેવીજ રીતે આ સંસારમાં તે કુવા મિસાલે સંસારનાં આવરણરૂપ અછાડા પછાડા ખમીને પણ સદા મિત્રની દ્રવ્ય અદા કરવામાં અડગ રહે તેવા સજન પુરુષથીજ સ્નેહ બાંધી જીવન પર્યંત નભાવી રાખવો.

(૪૪૧)

શુર હિંજો સરદાર, મત હિંજો રાખે માનવી;
અંધ ઘોડોને અહુવાર, રામ રખોલાં રાજ્યા.

અર્થ:—વિરત્વ વિનાનો રાજા અને પાછો તે પોતાના સલાહકાર તરિકે અમલ વગરના પાસવાનો રાખે તો તેવા રાજ્યની અને આધળા ઘોડા ઉપર મુસાફરી કરનાર આધળા સ્વારની મુસાફરીની રક્ષા પ્રભુ કરે.

(૪૪૨)

કળા કરે હજાર, ડાપણ ને બહુ ચાતુરી;
કપટ-હોત વેવાર, રહે ન છનો રાજ્યા.

અર્થ:—ગમે તેવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ અને હઠાપણ ચતુરાઈ ભરી સાવધ પ્રપંચ રીત વાપરે તો પણ તમારું હૃદય કપટ છે કે શુદ્ધ સ્નેહમય છે. તે ઠાઈ રીતે જાણું રહેજ નથી.

(૪૪૩)

નાના જનને નહક, ઉમરાવ આજે આદર નહીં;
કોણ હીક અહીક, સમય આવે પારખું.

અર્થ.—પ્રપચી અને પાખડી વૃત્તિના પ્રભાવે મોટાઇનો ડોળ બતાવી આપ સ્વાર્થ સાધવા અર્થે, હૈયાકુટા કમળોર અધિકારીને મ-સકાપાલીસ લગાવી તેની આગળ સરસાઇ માન લેવામા તથા પોતે સરદારના વફાદારના વફાદાર છે તથા કોઇ પ્રસંગે મદદરૂપ થઈ પડવાને શક્તિવાન છે એવો આભાસ બતાવે છે એટલે તેની ગીલટ મય રહેણીમાં અજાણ જલા અને બોળા (બેવકુફ) સરદાર, તેને નિહટ રાખે છે. અને સત્યાગ્રહી પાણીદાર, નજરપોચ, અને સરદારના કદમ પરમરી શીટવાનેજ તથા નિમક હક કરવાનેજ સદા સાવધ રહેનારા નાના એટલે વગર ડોળ ધાણુ માણુસને કમળોર ગણી, તેને તિરસ્કારથી બેઈ દુર રાખે છે પણ તે બે વ્યક્તિની પરિક્ષાની ન કરે નારાગણુ અને સરદાર ઉપર ભારે અવનવી આદત આવશે ત્યારેજ તકાસણી થશે ત્યા સુધી તો પાપાત્મા પુનઃ, પ્ર-પાત્મા અ-પમાન ખમગે

(૪૪૪)

મોપટ કોયલ બોલ, ઘોડા પણ લાગે ભલે,
વૃથા ગુમાવે તોલ, બહુ બોલીને મેઝાં.

અર્થ.—મોપટ અને કોયલ ભલે ચોકુ બોલે છે તો પણ તેનો અવાજ પ્રીય લાગે છે અને કાલ્પવાથી દેઝકા જળરા ઘોર અવાજથી બોલે છે, તો પણ તે અપ્રીય થઇ પડે છે.

(૪૪૫)

ગુણ અવગુણને ગાય, તોય ન મુણે ગમારકો;
મચ્છ ગણાગણમાંથી, રેવું મુરકેલ રાજ્યા.

અર્થ — એક રાજદંસ (રાજ) ની આસપાસ વિદ્યા ખાઉ
કાગડાનું ટોળું (આપ સ્વાર્થી અને તદન બેલેકસાઈડથી ભરેલા વર્તન-
વાળા ધરાર પરો) આસપાસ વિંટાઈને જોર જમારી રહ્યા. ને
પોતાના મપંચી પ્રવાત્મા અકલ શુ-ચ થઈ બે ધડી ધુડપણુને ધારણ
કરેલા હંસને ધસડી આવી તેના હાથે સત્યાગ્રહીની રેવડી કરવા
લાગ્યા. જે જોઈ હસ (રાજ) નો ખરો સુભેચ્છક પશુકેવળ સત્યા-
ગ્રહી શુકે હંસને સારાસારનું જ્ઞાન આપી કાગડાના ટોળાથી દુર
થવા. વીનવે તો તે ધુડવત બનેલો. હંસ તે કહેવાનો અમલ નહીં
કરતા શુકે કરેલી જિના સર્વ કાગડાઓને રજેરજ દહી સંભળાવે
અને તેથી શુક ખરાબ છે. નિસ્કારને પાત્ર છે એવું સમજાવીને
ધુડવત હંસનો પાસેથી શુકને દુર કરાવવા કાગડાઓ પુરતો પ્રયાસ કરે
અને તે વ્યાજબી લેખીને તે ધુડવત હંસ પશુ તેમ કરવાને તૈયાર
થાય (હે પ્રભુ હંસને ધુડવતિ છોડાવી કાગડાના સહવાસથી દુર
રહેવાનું અને સત્યાગ્રહી શુકની ભક્તિની દદર કરવાનું તે હંસને
સત્ત્વર જ્ઞાન આપી પોતાની બુધનું જ્ઞાન કરાવ.) અને તેથી
તે શુકનું રહેવું ગવના સહવાસમાં જેમ મચ્છ રહે છે તેવું છે.
(પાંડકારી)

(૪૪૬)

વહીયાતિનાં બહાણ, ભાંખ્યાં ભાવકમાં ચીં;
મધ દરિયે મેલાણ, નાંગળ તુટ્યાં નાગાજણ.

અર્થ — ભવસાગરમાં મુસાફરી કરનારની બેમાવધપણાથી
 'તિલુ' નાવડું જરજર ચલુ' અને મધ્ય સમુદ્રની આધી વ્યાધી
 ને ઉપાધીરૂપ તોફાનની પ્રગળતાએ ગામડું પડ્યું, હોડી કુંભી
 આની તૈયારીમાં છે તો હે પ્રભુ હવે તું મદદ આપ

(૬૮૭)

સોરઠ મિટી રાગણી, રણમિટી તલધાન;
 મેળું મિટી મુંદરી, મિટો રાગ મસાન

અર્થ — ગગણીમાં સોરઠ રાગણી પ્રીય લાગે છે, રણસપ્તમામમાં
 રતરને તલધાર નીચ લાગે છે મિછાનામાં રાત્રીના વખતે આરામ
 ના મર્યાદે મુદ્દ નયચોવનાનો આય પ્રિય બે છે અને નગમાં
 રાગ રાગ મિટો લાગે છે

(૫૪૮)

ધુતા હોય મલક્ષણા, વેન્ધા હોય સલજ;
 ખારાં પાણી નિર્મળાં; ત્રણે વાત અખજ.

અર્થ — મારા આચરણનાલો પણ ધુતારો હોય (લાગે ફાવે
 રે ઉમાની જન્ય) તેનો પ્રશ્ન લાજ શરમને જાણનારી પણ પમ્પીક
 નના લક્ષણ હોય તેની સ્ત્રી અને સુદર પણ સ્વાદમાં ખારા હોય
 પાણી) તેના નિઃ તો એ ત્રણે શુ કામના છે?

(૪૪૯)

હંસા સાચર સેવીએ, જેની શિતળ છાંય;
 ઝાછે વામ ન કિછયે; અધવચ ઉચાસાય.

અર્થ:—હે હંસ (સજન પુરુષ) હમેશ્વ્યાં આશ્રય લેવે
સરોવરનો (ગુણસર સરદારનો) જ લેવો કારણ કે તેનો આશ્રે
ખદ અને નિર્ભય છે પણ જુલે ચુકે પણ ક્ષુદ્ર તળાવડાંનો (
વગરના યાતો જોનો જીવ પ્રપંચી પાસવાનોના હાથમાં હોય
સરદારનો) આશ્રય સ્વપ્ને પણ ઈચ્છવો નહીં કારણ કે, તે અ
સદા દુઃખમય અને પરિણામે પસ્તાવો કરાવનાર છે.

(૪૫૦)

વાવરવામાં વિર, પણ વિવેકમાં વામણા;
એવા હોય અભિર, તે પણ દુર્જન જાણવા.

અર્થ:—દ્રવ્ય ખર્ચવામાં તો ઉદાર હોય પણ તે વિગતે
એટલે પાત્ર કુપાત્રને પીછાણી ન ખર્ચે તો એવાઓ પણ
સમજવા.

(૪૫૧)

બળદનો ગુણુતો ગયો, જોડ કળોડાં જુતાં;
મરદનો ગુણુ તો ગયો, સોડ કળોડાં ચુતાં.

અર્થ:—પાણીદાર તાકાતદાર અને જાતવંત બળદ હોય પણ
જો બાગરીયા ખુંટીયા સાથે ગાડામાં જોડવામાં આવે તો તેડું પ
તેની તાકાત અને તેની જાતવંતાઈ એ સર્વનો ક્ષય થાય છે તેવ
રીતે ગમે તેવો સુધક અને ગુણુવાન પુરુષ હોય છતાં પણ તેને
કુવડ સ્ત્રીથી પંનાઈ પડ્યું હોય તો તેની મહત્તા દબાઈ જાય છે.

(૪૫૨)

બાપેયો પીગપીચ લવે, કોચડ સરવે સાદ;
એ રતમાં ઢોલા વીણાં, જીયાનો ગુરુ રવાદ.

અર્થ:—પ્રેમયેથી પણ પતિ વિયોગે ખીડાતી પ્રેમદા અશાડ
 ાસની એલીની રાત્રીમાં ટળવળતી પોતાના હૃદય ઉદગાર જણાવે
 કે, બાપૈયા, (ચાતક) અને કાયલ બોલે એ સમે પતિનો
 હવાસ ન હોય તો પછી તે છબ્યા કરતાં સીને મરવું બહેનર છે.

(૪૫૩)

લોભિ હોસા આવ ઘર, કાંઈ ફીરે વિદરા;
 દિન દિન જોખન જાયતન, લાસ કે દિને લેશ.

અર્થ:—હે દ્રવ્ય લોભિ સ્વામિ ! તું દ્રવ્યના લોભે નવયોવનાં
 દરિને એકલી તજી દુર દેશાવર જઈ બેડા છો તે ત્હારી કેટલી બે
 ત્પર છે કેમ કે વખતના જવા સાથે નવયોવનાંની મુવાની અને
 રીયેલુ નવઅંગ શુરક થયે અને તે માણવાની સ્વર્ગથી પણ અધિક
 કે વિતી જગે પછીથી તેના બોદતા નહીં થવાનો તને સદા પસ્તા-
 નજ રહેશે.

(૪૫૪)

મ જાણો જે વિસર્ધી, હૈડથીજ લગાર;
 સાસ પહેલાં સાંભરો, દિનમાં તો દસવાર.

અર્થ:—દોલો મ્હારને દિવાસો કહેવરાવે છે કે હે મ્હાર (મ્ત્રી)
 મુચવે છે તે ખર છે પરન્તુ લાચાર છુ કે દૈવની ઇચ્છા, અંજ-
 નું પ્રાપ્ત્ય, અને લખેલુ વિયોગ દુઃખ બોગવવું તેમાં મીન મેખ
 થી અને તેથીજ અહીંથી મુક્ત મધ્દ હું તને આવી મળી રાકનો
 થી તોપણ ખાત્રી રાખજે કે હું તને સ્વપ્નામાં પણ શુલ્કતો નથી,

(૪૫૫)

મુવર્ણ કાન્તિ ઝળકતી, રોજ રસમાં લુબ્ધ;
એ માત્ર મુજ સદ્ગુણી, મેળવ વિધાતા મુજ.

અર્થ:—હે સ્ત્રી, હમેશ્યાં પ્રભુ પાસે એજ માયું છું કે, રૂપમાં કંચન વર્ણિ ગુણીયક્ષ, મુવદ અને સેજ સમયે પ્રેમ રસ પ્રાપ્ત પીવામાં અને ધીવરાવવામાં પરિપુરણ સમજદાર એવી સ્ત્રી તુ તેનાથી મ્હારો મેળાપ સત્વર થાવ.

(૪૫૬)

હાકણ મંત્ર અને અમલ, તસ્કરને વળી જુવા;
કાછ બગડી જે દામની, તે લક્ષણ જાયે મુવા.

અર્થ:—મેલાં શિખેલાં મંત્રકે કામણ દુમણપણ, મનુષ્યપણાનું વૃત્તિને એજ લગાડનારું અશીષુનું બંધાણ, (વ્યસન) ચોરી કરવાનું જુગાર રમવાનું, અને પરનર સાથે રમવાને દેવાઈગયેલી સ્ત્રી તથા પરસ્ત્રીની પાછળ ઓખરીયા દોર માફક લટકવાને દેવાઈ રહેમે પુરુષ એ સર્વની તે આદત મરણની સાથેજ જશે.

(૪૫૭)

કંઘડો હાથે કું, લક્ષણે, જાગે ત્યારે જાય;
સંઘરી સાકરને તણ, ગોળ હારોડો ખાધ.

અર્થ:—પરસ્ત્રી લંપટ પુરુષની કુળવાન સ્ત્રીના આ ઉદગાર છે. તેણી અને કહે છે કે, ઘરની કિંમતી સાકર જેવી સ્ત્રીને તણ માખી મકોડા અને કચરાથી ભરેલો હાટનો ગોળ (પગ્ગલીક વુમન) ની સુખ આશામાં રાતને દિવસ પતિ અથડાતો રહે છે.

(૪૫૮)

કામિ કુળન ઝોળખે, લોભી ગણે ન લાજ;
અર્ધી સગું ગણે નહીં, ભરખે ભુખ અખાજ.

અર્થ—છીનાળવી સ્ત્રી કે પુરુષને જનન કળન પારખવાની દરકાર હોતી નથી. લોભી માણસને ચરમ મર્યાદાનું ભાન નથી. સ્વાર્થના પુનરીને પોતાનું યા પારકાનું ભાન નથી અને ભુખ્યાને ભુખ્યાં સુકાં ભોજનનું ભાન નથી.

(૪૫૯)

ઘેલી માથે બેઠું, વાંદર કોટે હાથે
જર ભુગારી ગુજાલે, ટકે કેટલીવાર

અર્થ—ગાદીના માથે પાણીનું બેઠું, મકંડની ડાઙ હીરાને હાર અને ભુગારીની પાસે પૈસો એ તદ્દજ નથી.

(૪૬૦)

મરણેને કાં મારજો, પુઠ ન દેજો લગાર,
સહિયર મેંણાં મારશે, કહી કાચરની નાર.

અર્થ—વિર કાચરણી, પોતાના વિર સ્વામીને રજુસગ્રામમાં જતા છેલ્લી મુલાકાતમાં બવામણ કરે છે કે હે પતિ ! રજુમા કતિ દુરમનને મારજો અને કાતો મરજો પણ નાશીને ઘેર આવગોમા કારણ કે નાશી આવશે તો સાહેલીઓ મને નપુસક' (બાયવા)ની સ્ત્રી કહીને ખીજવશે.

(૪૬૧)

લાખ વિભાસણ કોઠ બુદ્ધિ, કરી બુવો સહુ કોય,
હોણી અણ હોણી નહિ, હોણી હોય સો હોય.

અર્થ:—અનેક ચાતુરી અને બુદ્ધિ બળ વડે વિચારી વિચારીને કામ કરે. તો પણ તેનું જે પરિણામ મળવાનું છે તે અવશ્ય આવશેજ તેમાં કહાપણ કે ચતુરાઈ કશું કામ નથી આવતું.

(૪૬૨)

ખુશામતિયા ખુશી રહે, ભલા કરે બે હાલ;
પતિવ્રતા ભુખે મરે, એવો કળયુગ ચાલ.

અર્થ:—મસકો લગાડી હાજી હા કરનાર તાગડધીનાં કરે છે અને સત્યામહી બિચારા નિરસ્કાર પામે છે, શિષ્યગવતી સગડાઇ છે અને કુલદાઓ વૈલવ માણે છે એ ખરેખર કળીનોજ પ્રભાવ છે.

(૪૬૩)

રાણોકે, રણું નહી, મનકું ટેક ધરી;
હાથે કનીને હળવાં થયાં, કફરા નેહુ કરી.

અર્થ:—આપ અનુભવથી નહિ પણ અન્ય મનુષ્યોના મુખ-થીજ એક ઇન્સાનની સુકિર્તી સાંભળી તેવાથી નિકટ સંબંધ બાંધવા તથા તેના સ્નેહી ગણાવવાની અમને અનહદ ઉત્કંઠાવધી અને તેથીજ અમે અમારા આનંદની, અમારા વૈલવની અને સ્વતંત્રતાની દરકાર નહિ કરતાં ફક્ત તેના સ્નેહી બની તેના આનંદની વૈલવની, અને સ્વતંત્રતાનીજ ફોકર રાખી. તે બજનસ રહેવા ખાતર જીવતોડ પ્રયાસ કરવામાં તથા પ્રાણુથી પણ તેને વધારે

પ્રીય ચાહવા માં અમે લેશપણ અમારું હૃદય ફેરવ્યું નહિ પરંતુ
લાચાર કે, તેની સાંભળેલી સુકિર્તી શ્રેણ બનાવટી અને મીઠ્યા
બલુગાં કુકનારી ચાતો ગીટ મય હતી. મનઘળ કે તે ઇ-સાનકેવળ
નિર્ગળ, પ્રપંચને ત્રીય ગણનાર સત્ય અસત્ય પારખવામાં મુખ્ય અને
સ્નેહીનીલકિતું ખુનકરવાને લેશપણ પ્રભુની કેળગતી ધાક નહિ ધરનાર
એવો બે વક્ષાપી છાણી તેની સાથે સ્નેહ બાંધવાની અમે ઉતાવળા
બની જે હિમાયતી કરી તે અમે ક્ષણ જખમારી છે. એટલુંજ નહિ
પણ તેવા નાદાનના સ્નેહી તરીકે અમોને જગતમાં અમે પોતેજ
એળખાવી અમારા સત્યામકી પણાની અને છવનની વ્હાઇટ સાઇડને
ખરેખર હિણું લગાડ્યું છે. એટલે એ ભુવમાં પરનાઇ અન્યને પો-
ઠાર પાડી સુચનીયે છીએ કે હે સજનો ! યા સ્નેહના શોખીનો ! જેની
સાથે તમારે સ્નેહના સંબંધમાં ઉતરવું હોય તેનાં પરમુખથીજ બ-
લુગાં કુકનાં સાંભળીને લોભાવું નહિ પણ ખાસ જાનિ અનુભવ
કરીનેજ પત્રી તેના પરિચયમાં ઉતરવું એજ શ્રેય છે સગમ કે હુ-
રથી રળિયામણા દેખાના કુગરાઓની પાસે જતાં તે ખરેખર કાળ
મીઠ અને જગલી પવનના કપાટાઓ સરીને બચ ઉપજાવનારા પ-
થર હોય છે.

(૪૬૪)

કુવા ઠાંકણું ઠાંકણું, ખેતર ઠાંકણું વાડ;
બાપતું ઠાંકણું બેટડો, ઘરતું ઠાંકણું નાર.

અર્થ:—કુવા અંદરનાં નિર્મળ પાણીની નિર્મળતા જાળવવાના
સાધનમાં ઠાંકણું છે. ખેતર અંદર પાકેલા અનાજના છેડ જાળ-
વવાના સાધનમાં વાડ (આડચ છે) પીનાતું નામ તેની દયાતી

ખતમ થયાબાદ આલમમાં હસ્તી ધરાવાના સાધનમાં તેમનો પુત્ર છે અને ગ્રહસ્થાત્રમને શોભાવવાના સાધનમાં સારા કુળની અને સત્ય વર્તનની સુધઃ સ્ત્રી છે.

(૪૬૫)

નિર્ધનીયાંને બહુરણાં, જેને ખટકે વેર ઘણાં;
નિદ્રા નવતે ત્રણ જણાં, સાંભળ સજન સાનધી.

અર્થ:—આ સંસારમાં, જે કેવળ પૈસાદારથી રહીત હોય, જેને છતાં દુશ્મનો હોય, અને માયાના વાળ જેટલું રાક્ષસી સ્વભાવ વ્યાજ ખાઉં કરજ હોય, એ ઇન્સાનને લેશ પણ શાન્તિ મળતી નથી.

(૪૬૬)

પાણીમાં પાપાણ, લિંબે પણ સિંબે નહીં;
મુરખ કંઈ વખાણ, રીંબે પણ બુએનહીં,

અર્થ:—ગમે તેટલા ઉંડા પાણીમાં કાળભિદ પથ્થરને વરસો સુધી ડુબાવી રાખો તો તે ઉપરથી પાણીવાળો થશે પણ અંદરમાં એક તસુના પ્રમાણમાં પણ પોચો થશે નહિ. અર્થાત્ પોતાની કહોરતા તજશે નહીં એવીજ રીતે મુખ્ અટલે કાઈ પણ જાનની સત્ય અસત્ય તપાસવાની શક્તિ ના હોય તેવા ઇન્સાન પ્રત્યે તમે ગમે તેટલું બ્રાહ્મ એને વશાધરી બતાવશો તો તે ક્ષતકાની પેડે દાંત કાઢી (હસીને) ખુશી થશે પણ તમોને દ્રવ્ય કે અન્ય કંઈ કિંમતી વસ્તુની (તેનું ગળું હોય છતાં પણ) નવાજેશ બીલકુલ નહિ કરશે.

પ્રીત કરોતો પુછ્યો, કેટલા અવગણ હોય;
હાડે હેડો ના રહે, રંગમાં રંગત ન હોય.

અર્થ:—પ્રેમ કરવાનાં અધીરાં થયેલ મનુષ્યોએ અનુભવિને પુછીને પછી પ્રેમ રસ્તે ઉતરવું કેમકે પ્રેમનો હેતુ સંયવાધને મુખ્ય બિંદુનું સતત બાન રહે તો તે ઉત્તમ છે નહિ તો તે આધિ વ્યાધિને ઉપાધીની ખાણ છે.

(૪૬૮)

ભલાં સજન ભલે મળે, કરે હૃદયની વાત;
મનની આધે મુડીયું, ભુલ્યાં ચડાવે વાટ.

અર્થ:—સજન માણસનો સહવાસ આ સંસારનાં મનુષ્ય માનને સ્વર્ગ સુખથી પણ અધિક આનંદ મળે છે સમજાવે જે સજન છે તે હૃદયમાં કપટ રહિત પણે સત્યવાત કરે છે એટલુંજ નહિ પણ નીતિનો રસ્તો વિસરી જઈએ તો શમ દમથી સમજાવી પાછો તરત નીતિને રમ્મે હોશ અને ચિયટ થી ચલાવે છે. (ધન્ય છે તે મનુષ્યને કે જે ને સજનથી સહવાસ મળે છે.)

(૪૬૯)

દાડે ખટકે કાંકરો, કણું ખટકે નેણ; ✓
વચન ખટકે ઉરમાં, ગયાં કટકે ચોણ.

અર્થ:—ખોરાક આવતાં ખોરાકની સાથે ચવાતો કાંકરો દાડમાં ખટકે અને તેની વેદના થાય; આંખમાં પડેલાં કણાંની વેદના

અપમાનની વેદના થાય, તે સર્વ વેદના કરતાં સજ્જનના સ્નેહ વિચો-
ગની અધિક વેદના છે કે જે પ્રાચીન રીતે સદન થતી નથી.

(૪)

સસક્ષાં અને શિયાળ, એક દિ શિંગાળાં હતાં;
મરતાં રાહખેંગાર, લખનાં લિલાં થઈ રહ્યાં.

અર્થ:—રાણકદેવિના સ્વરૂપમાં મોહાન્ધ અને સો પાટણનો રાગ
સિદ્ધરાજ રાણકદેવિના સ્વામિ અને જુનાગઢના રાગ રાખેંગાર પર
ચડી આવ્યો. પરંતુ તે રાગના સૈન્યની રચના, કિલાનું બંધારણ
અને વિસ્તવનાની વ્યવસાધના પરિણામે સિદ્ધરાજ મહાત થયો
(કંટાળી ગયો) પણ છેવટે રાહખેંગારના ભાણેજ દેશના વિરાળ
કિંચીત માત્ર કડવારાના લીધે નિમકદસ્ત્રમ બની સિદ્ધરાજને મળ્યા
અને પ્રપંચથી લશ્કરને કિલામાં ધાલ્યું. તેથી એ લડાઈના
અંતે ખેંગાર મરાયો એટલે રાણકદેવિને લઈ સિદ્ધરાજ પાટણ તરફ
વળ્યો. ત્યારે જુનાગઢની સમસ્ત રિયાસતને સસક્ષાં શિયાળને મંજોબી
તેણી કહે છે કે. હે સસક્ષાં=શિયાળ તમારા માથાપર કુદરતે શિંગ
બનાવ્યાં નથી તો પણ ખેંગાર જેવો ધણી તમારા ઉપર હતો ત્યારે
તમે શિંગાળાં (પારકાને સાલરૂપ) હતાં પણ તે ધણી મરતાં તમે
જીવન પર્યન્ત લિલાં=શીંગ વગરના (નિર્મોલ) થઈ ગયાં.

(૪૭૧)

સ્વામિ ઉઠો સૈન્ય લખ, ખડ ધારો ખેંગાર;
રાહ સિધરાજે ઘેરીયો, ગઢ જુનો ગિરનાર.

અર્થ:—દેશજી . . . હંરમી પ્રપંચથી સિદ્ધરાજનું
લશ્કર કિલામાં ધસી આવ્યું આ વખતે વૈભવિ રાજ્ય ખેંગાર નિ-
શંકથી રાણકદેવિની સોડે સુતો હતો. તેને રાણકદેવેએ જગાડી ક્ષ-
ત્રિવટ સાચવવા માટે જ્ઞાન આપ્યું કે. જાગો અને હાથમાં અણત
શમશેર ધરી દુરમનો ધ-સાફ આપી વિરતા બતાવો. (ધન્ય છે
આવી વિરખાળાને.)

(૪૭૨)

તાટાં માણસનો તોલ, પરિચયથી તો પારખીયો;
જાણી માયાને બોલ, ટાટાં રાંટાં ઘડગયા.

અર્થ:—કાળમિંઢ પત્થરના કિલા જેવા મજબુત નહીં પણ
સાડીની ગંઠોને કચેલી દિવાલ (દિવાલને બદલે ટેમપરરી કામ ચખાડી
સાડીયોની દિવાલ કરવામા આવે છે તેને ગામડીયા લોકો તાટાં કહે
છે) જેવા તકવાદી (ખનાવટ) સ્નેહવાળાઓએ અમારી સાથે સ્નેહ
બાધી અમેને માયાળુપણે સાચવી રાખવાના બડાઇ ભરેલા અનેક
વચન=કોલ કરારો આપી પોતાનો પનો વધાર્યો હતો. કાળે કરીને
તેની માયાળુ વૃત્તિ અને કોલ કરારો પીછાણવાની અમને જાતે તક
મળી અમે તેને આગ્રે જઈ રહ્યા અને ત્યારેજ અમેને તેનું ૨
પોચણુપણું અને ગીંટ ભરેલો સ્નેહ તર્તજ પરખાઇ આવ્યો.

(૪૭૩)

અલસાણું અમે, નમેરી કીસેં ધાધ;
છાંટ નાખોને તમે, માનીશ ધન મન લેઠવા.

અર્થ:—અંગનું દાન તો નહીં પણ માત્ર આરાધના હાથમાં રતેલ નિભાવવાનો કાચ આપતી વખતે માર્શુકે પોતાના હાથથી તાળી આપી (હાથ મુક્યો) અને તેથી તે નવલ અંગનો સ્પર્શ આરાધકને થયો અને તેમ યનાં તે શરિરનો માલિક થયો. તેથી તે આરાધના શિવાય અન્ય પુરુષ ભાઈ બાપ મમાન છે એવું માર્શુકે નિશ્ચય કયું પરંતુ આશંકિ તો છાંદગી સુધી પણ પાછું તેની સામું ન જોયું. એટલેજ માર્શુક બિચારી પોતાના હૃદય ઉદ્દગારથી ફુલામાં આરાધકને માર્મિક ઠબકો આપે છે.

(૪૭૪)

સાકરીયે સાદે, બોલાવતો બડો ધણી;

કુળા કાટે કાઉં, જાતાં કિધાં જોડ્યે.

અર્થ:—નવલ અંગમાં રસ ભર્યું જોખન ઝરતું હતું ત્યારે જે કોયે પરાણે બોલાવી પ્રીતની બીખ માગતો હતો પણ અંગ શુશ્ક થયું અને રમ ઉલી ગયો ત્યારે સામું પણ જોનો નથી (ઉજળા)

+ + +ગજગજ માણસ પંજી તે બચેને શ્રીમંત કે મરદાર હોય છતાં પણ ગરજના લીધે તે રાંક પ્રાણીને વ્હાલથી બોલાવી પરાણે તેની ખીજ મન કરવામાં મોટાછતી શરમ બાબુએ મુકશે. પણ જેવી ગરજ સરી રહેશે કે તુર્જખાછો તે પેલા રાંકની પાપમાત્રી કરવાનાં કોઠાં ગોઠવશે. આવી આ જાલીમ અને ગેરી જમાનાની ખુબી છે (હવ તારીનો જમાનો?)

(૪૭૫)

તહારા મનમાં હતું મે, માં કારો કાં ન મોકડ્યો;
લાળું અમારી લે, શોભે ન ખડાં ધણી.

અર્થ:—હિજળી કહે છે કે, જાણીયા ! હડ કુવ છતારીનેજ વરત વાદવાની તમારી નગેરી ટેર હોય તો અમારા જેવાં વિદ્યાર્થી અને માયાળુને તે તારો ગીઠમય હેનાળુ હૃદય ભાવ સા માટે બતાવ્યો ? અને જાણ્યો તો પાછો તે ભાવ ધર્મમાં ફેરવી દુનિયાની નજરમાં હવે અમને નકારાં સા માટે બનાવે છે ? આ વાક્યો દરેક મોટાઈની પદની લેનારે યાદ રાખના જેવું છે.

(૪૭૬)

વળ વળતી કાઢી આજ, હૈંશ ભરી આવી હતી;
જાગે તહાઈ રાજ, આ શિષ્ય છેડી એટલી.

અર્થ.—પોતાના શુદ્ધ અને અપુર્વ સ્નેહનું જોકવા “મે” ની નમેરાઈથી ખુન થતું પીઠાની હિજળી આખરે આશા ભરે હૃદયે તેને શ્રાપ આપે છે કે હે જોકવા ! તહાઈ હેન જેવું ને તેવુંજ છે એવું અમજી હું વિશ્વાસુ, ઉમેદ રાખી તારી પાસે આવી તો તે તારી નિષ્કર વૃત્તિથી મ્હાઈ અપમાન કર્યું તો તારા જેવા ખેવશા સ્નેહિને હું શ્રાપ આપુ છું કે, તહાઈ રાજ તારા હાથમાંથી છીનવાઈ જશે મનમન કે સ્નેહનો ધાતી એવો જે તું “મે” તે અંતે પુરો દુખી થશે.

+ + + ગરિજની હાથ બહુ જુરી છે કદાચ કોઈ મોટા માણસને ગરિજની ગરજ હોય ત્યારે અને તેને પોતાનો ગચ્ચા વખત આવે તો ગરજ અર્થા પછી પચુ તેને નહીં તરછોકતાં સદાય “બાલ્યહેડી લાજ” પ્રમાણે પોતાનો કરી રાખવો પ્રજુ તેને દગો દ્ય હડસેવી ન કાઢવો. વખતે તેની કમસમજથી તે કડવી હવા આપે તો

હોંદે આશરે બિડીયા, સળેખાના કાકયા બહાર,
ચુગનેની ખોળા પાશરે, ઘેર શિયાળો ગાળ.

અર્થ:—સ્વામિ દરેક રીતે વિનવ્યા છતાં પણ રોક્યો નહીં
રહેતાં પરદેશ જવા તૈયાર થયો ત્યારે ખોળા પાચરીને તે સુધક સુંદરી
ખોશી કે હે સ્વામી વધારે તો નહીં પણ શિયાળાના ચાર મહીના
મહારી સળેડે વિનાશીને ફજી ત્હમે પરદેશ પધારો.

(૪૮૪)

સાધીલા સાબદા દયા, હાસોના હોકારા થાય,
પારકા પટા લખાવીયા, ઘેર રહ્યું ના જાય.

અર્થ:--હે સ્ત્રી તારી માગણીને તરછોડતાં મહારું હૃદય રાત્રે
છે પણ લાચાર કે તે હું સ્વીકારી શકતો નથી કારણ કે મહારી
સાથે આવનાર માણસો મહારી રાઉ જોવે છે, વળી મેં એગ્રીમેન્ટ
લખી નોકરી બધાવી છે એટલે લાચાર છું.

+ + + મુન વાંચક આ શબ્દો જો કે વિહ્વતા બર્ધા
નથી. તોપણ તે કેવા બેદક છે તેનો હું વિચાર કરીશ તો સમ-
જનો (અનુભવી વીનાં કેમ જણાશે ?)

તો પશુ-છેવટમાં લગ્નામણુ આપે છેજે દે વ્હાલા ! પરંતુ માથી
 જેમ જાને તેમ જોલા ઘેર પધારી દાસીને આવી મળજે પણ વિવંધ
 રહેશે તો દાસીનું મોઢું-જોનાનો વખત નહીં આવે વિચાર વ્યાધી
 થી કદાચ પીડાથી પ્રાણ જુદાં થઈ જશે ને સદાય અમેળા રહેશે,
 (મનની મનમા સમાજે.)

(૪૮૬)

જટીયા જુવાની ગણ, ગણ અટકતી ચાલ,
 જોડે અ ઘોડો વાળતાં તેહો પડી ગઈ ટાલ.

અર્થ:—જુવાની જાત રક્ષાય પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પ્રાપ્ત
 થતા શરીરનાં મુંદરના, અક્રાન્તા અને કામળતા સર્વે ઉડી જાય છે
 એટલુંજ નહીં પણ કાયાપરના લાગા લાગા કાગા વાગ મરેત થઈ
 આપ મજે ખરી પડે છે ને માથુ ખરાબ દેખાય છે.

(૪૮૭)

ધન ભેખનને દાકરી, તે ઉપર અવિવેક;
 એ ગાડે ભેગાં હુવાં, અનરથ કરે અનેક.

અર્થ:—અન્યા યુવાન હોય, પાસે દ્રવ્ય હોય અને અધિક
 ર મજે તે સાથે વળી અન્ય અપિનેકથી ભરેલી હોય એ સર્વ સા
 ધનનાળો, આ જગતમાં સહવાસમા આવનાર ઉપર કેવો મુદ્દમ વાપ,
 ગમે એ દાઈનાથી નહીંકરી શકાતું નથી. પ્રભુ એ ચારે સાધન વા-
 જાથી ચોનીસ માઈત દુર રાખે.

(૪૮૮)

હુએ તેને દાડે, દુન્યા વણ દાડે નહીં;
 કવણ કિયાને કાજ, મરવા આવે મિયાઉવત.

અર્થ:—ધણાં બહાણાં સગાં અને સ્નેહી મંડળને ધરાવનારો. મીઠાઉત નામનો માણસ દુષ્કર્મથી દુષ્કારો ત્યારે તેમાંથી વિમુખ થવા પોતે પોતાના સ્નેહી મંડળ તથા બહાણાં સગાંને મદદ આપવા વિનવ્યાં પરંતુ લાચારી, તે બહોળી સખ્યામાંથી કાઢવે પશુ આવીને તેની બેસપત કરી, કારણકે તે સગાથી દુષ્કર્મની દાઝકેવી તિવ્ર દશે તે તેમનાથી સમજાય તેમ નહીં હતું (પ્રશ્નનીની પીડા વાંઝણી શું સમજે ?)

(૪૮૯)

ગાડાં માઢે ગણુ કરો, ભવ બહુ ભેગાં વસો;
ઓઝો, નાતો ને ઓરતો, કમાણુસને કરો.

અર્થ.—કમાણુસ એટલે કમળા હોય તેને તમે ગમે તેટલા ઉપકાર કરી બતાવો યા તેના હિત, માઢે તમે લઢમારાં પ્રાણુની પશુ દરકાર નહીં ગખાં તેનું હિત કરી બતાવો, અને લાખી મુદત તેવાના સાથે બેઠાઈ તમારાં સદ્વર્તનની તેને ખાત્રી આપો તો પશુ કમળા અને આપ સ્વાર્થમા સાવધ રહેનાર ઇન્સાન પ્રસંગ આવે લઢમારા કરેલા ઉપકાર ઘોષ નાખશે ને બદલામા લઢમારા એક કટા હુશમનની ગરજ સારશે.

(૪૯૦)

સોનું બેઝ સંગત કરી, નિવડયું સાવ કથીર;
કાયા વટાણી પત ખોધ, શોભ પડ્યો શરિર.

અર્થ.—ગીલ્ટમય હૃદયભાવના ઇન્સાન સાથે શુદ્ધ હૃદયથી સ્નેહ સાંધી પશ્ચીકમાં નિદાયા તોપણ આખરે તેણે અમારા સ્નેહની કિમત નહીં કરતાં અમને તરેઓડી વેમળાં કર્યાં.

(૪૯૧)

હુંસા સાથર સેવિયે, જેની શિતળ છાંય;
ઝોછો વાસન કિજીયે, અધવચ ક્રિયાળાય.

અર્થ—કોઇ અનુભવી, લેકિને મુચવે છે કે હુંસ ! (સખન !)

તમે ખાખોચીયાનો (હલકા પેટવાળાં અને ગ્વાથીલાં કમળતથી
એહ ન સાધળે) કિનારે નિવાસનહી કરતા મદા આવર કિનારેજ (સ-
ખનને આશ્રય રહળે) ગેરો સખન કે આવરનો આઝો કિર્તીમાં
વધારો કરાવો શાન્તિનો આપનારો છે.

— + + આઝો લેનાર ખાસ ઉપગુનું સુત્ર લક્ષમાં
ગખનાનું છે

(૪૯૨)

હાથે યુડી હેમની. હેમ સરીખા હાથ,
મા રૂઢને તે દિ ઘડી, નવરો દિને નાથ

અર્થ—સર્નાગે સુદર બાળા કે જેની કાયાનો વગર કંચન
પોર્ણ હોવાથી કરમા પહેરેલ કંચન યુડી અને કાયા કલર એકએકથી
મળી ગયેલા જોઇ તેનો આશરુ રહે છે કે જ્યારે વિધી છેક નરરો
હશે ત્યારેજ આવી સ્વરૂપાને વિચાર પુર્વક બનાવી છે

(૪૯૩)

પંથી એક સંદેશડો, ઢોલાને કહી જાય;
જોખન હસ્તી જાગીયા, અંકુશ લઇ ઘર આવ.

અર્થ—વાલમ વિયોગે નિરહાકુળ વનિના વાટ મારુને કહે છે
કે હે મુસાફર ! કદાચ તને મ્હારો વલભ મગે તો ખબર આપજે
કે ત્હારી પત્નીને મદન હાથીયો બહુ પળવે છે તો તેને પરવશ ના-
ખવામાં ત્હારા સહવાસરથી અંકુશની પુરી જરૂર છે માટે ચેર જા.

(૪૬૪)

ખુશામતિ ખુશી રહે, શલા ફરે, બેહાલ;
પતિવ્રતા તનહા ફરે, વેસ્યા ઓઢે સાલ.

અર્થ:—મસકા ચોપડી હાથ હા કરનારા મનંગમતા મોજ માને છે. સત્યાગ્રહી હેરાન થાય છે. વેસ્યાઓ કિમતી વસ્ત્રો પહેરે છે. પતિવ્રતા સાડીને થીંગડાં આપે છે વાહરે જમાના ! ત્હારી બક્ષીહારી છે.

(૪૬૫)

બેવડ મીઠાળ બાંધીયાં, હુલામણુને હાથ;
સોનલ દેનો સાથ, બળશે કુમ બરડાનો ધણી.

અર્થ:—મીઠાળ બાંધ હુલામણુ જેવાને તેના નોકાકા શિયા તરફથી દેશવટો મળ્યો અને તેથી તે પોતાની સુધડ સ્ત્રીના પરિચય વગરનો રહ્યો. થોડી મુદતે હુલામણુ બિમાર પડ્યો અને તે વખતે તેને સોનની ખુબ સુરતી અને પ્રેમ ઉર્મિ યાદ આવી અને તેથીજ તેણે ઉપરના ઉદગાર કાઢ્યા છે.

(૪૬૬)

આવડીયું અમે, જેઠવા જાણેલ નહીં;
પીયશીયે પગ હાંકી, બેહુત અમે બરડાના ધણી;

અર્થ:—સોન પોતાના પસંદ કરેલા સ્વામિ હુલામણુના વિયોગમાં રિખાતી અંતર ઉર્મિ જણાવે છે કે, હે જેઠવા ! મ્હારી ખાતરજ જો તને ત્હારા કાકા તરફથી દેશવટો મળશે અને તેથી દેશવટાને અંગે તું સદાય મ્હારાથી વિખુટો રહીશ. એવું પ્રથમથીજ જો અનુમાન જોઈતું હોત તો હું સદાય કુંવારીજ રહેત.

(૪૬૭)

મુખની મેઘા નાથ, સેધાએ મુવાન;
હલામણુ ને હોય, મોન વિયોગે સાધે.

અર્થ — હલામણુ દેશવદામા રતના રતના અગ્નિનક પોતાની ક્ષતે ત્યા જઈ ચડ્યો, તેણીએ હલામણુની કુખી દયા જોઈ જાણી, તેની બહાનથી આગના સ્વાગના ઠરી અને આગમ લેરા અર્થે મખ મલનુ ખીજાનુ પાથરી આપ્યું, પણ તે મિજાનામા નહી સુતા અ હવાણી જમીનપર સુતો ત્યારે તેની ક્ષતે પુછ્યુ કે મિજાનુ છત જમીનપર કેમ સુતો ? ત્યારે હલામણે કહ્યુ કે પતિવ્રતા અને શુદ્ધ વ્રમને સમજનાર મોન સનીના વિયોગે હું જમીનપર સુવાનુજ ગોચ્ર ગાથું છું.

(૪૬૮)

બેઠા બાગાધાર, બાણ્યું મનામણું આગરી;
દેશવદો ધરાજ, સાચા દીધો શિયે જોડે.

અર્થ — સર સલામા ત્યારે દેશવદે જવા શિયાજોડેને હુકમ આપ્યો તે હુકમ ધડીકનોજ છે એમ જાણી હલામણુ તે હુકમ શિર ચડાવી ગુપચુપ શહેર નજીકની બગાધાર પાસે આની બેઠા ને અમુક વખત પત્રી કોઈ મનાવી તેડી જાય તેવી આશા રાખી થણુ તે આશા નદ થઈ અને તેને સદાય દેશવદોજ જોગવો પડ્યો,

(૪૬૯)

જળ પ્રમાણે પોયણું, કર્મ પ્રમાણે મત;
જેવા નરને શેવીયે, તેવી રૂ પ્રણપત.

અર્થ — જેવા અને જેટલા વિચાળ સોવર હોય છે તેવા તેમા નાના મોટા કર્મગ પુણ્ય હોય છે જેવા કૃત્ય તેવીમનિધાય છે, અને

જેવો આશ્રી લાઈએ તેવાં કૃણ મળે છે. અર્થાત કે સજ્જનને શેવીયે
તો મુખ શાન્તિ મળે છે દુર્જનને શેવીયે તો દુઃખના હુંગર વધે છે.

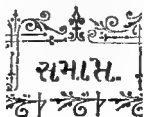
(૫૦૦)

મન દીધી આવે નહીં, કમતે મત કોળાય;

અવળે અક્ષર આવીયાં, સવળા કેમ સહેવાય,

અર્થ:—જે ઇન્સાનનાં ભાગ્ય ખરાબ હોય તેને ગમે તેટલી શીખા-
મણુ સલાહ આપો તે તેને રચિતર થતી નથી પણ તેને જેમ અવળી
સલાહ મળે તેમ તે ખુશી માય છે કારણ કે તે સારી સલાહને માટે
નિર્માયિલોજ નથી.

x x x મહારાં બ્રહ્માનાં વાંચકૃદ ! આ “ કાઠીયાવાડી
જવાહીર ” ના લેખમાં અર્થ કરી મેં મહારી આપ મનિ અનુસાર
તીતિ ધર્મના ઉદ્ગાર પિરસ્યા છે અક્ષયન કાષ્ટ વેળા કલમ અવળા
પ્રવાહમાં પ્રણુ ઉતરી તમે પરન્તુ તમેએ તો હંસટનિ વાપરી નરસોને
ત્યાગી સારાંતેજ મહણુ કરવું, વિશેષમાં તેવા ઉદ્ગારને સજ્જન હશે
તે પ્રાય ગણશે બાકીનાંને કેવું જણાશે તે તેઓ જાણે. કહેનાર કહી
છુટે વર્તવું ન વર્તવું એ જન સમાજની મરજી પર આધાર છે. અસ્તુ
ઈશ્વર ઇચ્છા તો પુનઃ અન્ય લેખ દ્વારા મળીશું.

અગાઉ ગ્રાહક થઈઆશ્રય આપનાર સદ્ગ્રસ્થનાં નામ.

- ૫૦) બગસરાના માનવંતા દરબાર શ્રી અને પોરબંદર સ્ટેટના એક મિનીએટર નામ. વાગસુરવાળા સાહેબ,
- ૨૫) શ્રીયુત શેઠ ખીમજી આસર વીરજી મુંબઈ.
- ૧૦) મે. નકુભાઈ કાળુભાઈ શાહ. શ્રી આર્યનીતિ દર્શક નાટક સમાજના માલીક મુંબઈ.
- ૫૦) મેસર્સ ફર્લંજી લુકાભાઈ બુલેશ્વર મુંબઈ.
- ૧૦૦) ભાઈ હરજીવન વસનજી મુંબઈ.
- ૫) નામ. લાડી ઠાકોર સાહેબ લાડી.
- ૫) નામ. રામભાઈ મુગુભાઈ બગસરાના દરબાર સાહેબ.
- ૫) નામ. રામભાઈ હરસુરભાઈ બગસરાના દરબાર સાહેબ.
- ૫) નામ. માત્રાભાઈ ગોડદભાઈ બગસરાના દરબાર સાહેબ.
- ૫) ડી. વાડીલાલ કંપની મુંબઈ.
- ૫) શેઠ ચંદુલાલ ઈશ્વરભાઈ મહેતા અમદાવાદ.
- ૫) શેઠ પરશોભ ઈશ્વરભાઈ અમીન નડીયાદ
- ૫) મે. જટારાંકર પ્રાણજીવન ભાઈ ઠાકર; સોનગઢ ધાણાદાર સા.
- ૫) મે. શેઠ એસમાણુ અર્જુન કરીમ બેગ દિવાવર બગસરા.
- ૫) ભાઈ ગુલાબચંદ મોતીચંદ શાહ મુંબઈ.
- ૫) શેઠ ગની લુસબ ધોરાજી વાળા. મુંબઈ
- ૫) મે. બેચરલાલ વી. બાપુભાઈ ઝાલા કારભારી સાહેબ જેતપુર,
- ૨) મે. મોતીરામભાઈ બેચરભાઈ નંદલાણા શ્રી. આ. ની. ૬૦ ના. સમાજના માલીક મુંબઈ.
- ૨) શેઠ જીવરાજ ગોકળદાસ નેણધી. માડુંગા.

- ૨) મે. મોહનલાલભાઈ પોપટલાઈ મોરઠ ચીફ કો. સાહેબ બગસરા.
 ૨) મે. લીલાધરભાઈ માણેકલાલભાઈ મહેતા. બજમુ ન્યા. સા. બગસરા.

૨) રા. રા. શાન્તિલાલ ગીરધરલાલ માધવરાય દેશાઈ. જુનાગઢ.

૨) શેઠ ચત્રબુજ નરસીલાઈ દોગી, બગસરા.

૨) શેઠ દયાળ દેવચંદભાઈ શાહ, બગસરા.

૧) મે. શેઠ કચુભલાઈ આ. ની. દ. નાટક સમાજના મા-લીક, મુંબઈ.

૧) મે. હરજીવનભાઈ લવાનભાઈ કોટક રાજકોટ દીવાન (રાજકોટ)

૧) રા. બા. સુદરદાસભાઈ નારણદાસભાઈ સોલીસીટર (મુંબઈ)

૧) શ્રીમત્ સાક્ષર દેશવલાલભાઈ હર્ષદરાયભાઈ દુવ (અમદાવાદ)

૧) કે. એફ. ચાનકર (ચાન્ના કુંઝ)

૧) ઠા. દમારામ લાલજી (મુંબઈ)

૧) મી. વીરજી સ્વામજી દેજરીવાળા (મુંબઈ)

૧) ડોક્ટર ડી. એન. જસાણી (બગસરાવાળા) મુંબઈ.

૧) મી. મહેરવાનજી ખુરશેદજીબહેરામ કામદીજ દસ્તુરના (કલકત્તા)

૧) મી. રસ્તમજી બ. કોહલા (વાંદરા)

૧) ડી. ચીમનલાલની કુા. (મુંબઈ)

૧) મી. જોહાલાલ લાલજી વ્યાસ ડી. કંપમાઉન્ડર મુળી.

૧) ધી યાજ્ઞા ઈસમાઈસ ખોળ ફી લાઈબ્રેરી (યાજ્ઞા)

૧) ઠા. ધરમશી લધાલાઈ (મુંબઈ)

૧) મીસીસ જલભાઈ દોરાબજી (મુંબઈ)

૧) મી. ગામદ હિમર ધડીયાળી (દાંડા)

૧) પટેલ ત્રીકમજી દયાળ (ભાવનગર)

- ૧) રા. રા. દેવચંદ હેમચંદ બગસરા.
- ૧) રા. રા. ભાદ્રાગીયાં ગુલાબગીયાં વકીવટદાર (તલસાણા)
- ૧) રાણાશ્રી ગચુલા કાળુલા (તલસાણા)
- ૧) રાણાશ્રી સરદારસંગ નારણસંગ „
- ૧) પરમાર દાદુજી ભોળજી વહીવટી કારકુન „
- ૧) શાહ વૃન્દલાલ બેચરદાસ (પરનાળા)
- ૧) શેઠ રામભાઈ શ્રીપાળ બગસરા
- ૧) શેઠ કપુરચંદ કરસનજીભાઈ „
- ૧) શેઠ ઝવેરીલાલ ન્યાલચંદ પટણી „
- ૧) શેઠ જીવંદ ગોપાળજી દેશાઈ „
- ૧) શેઠ જીવંદ બાબા દોશી „
- ૧) શેઠ જીવંદલાલ ખુખચંદ પટણી „
- ૧) શા. હાથા ઓધવજી „
- ૧) કા. ગોપાળજી જીઠાભાઈ „
- ૧) શેઠ હરજીવન નરશી દોશી „
- ૧) શા. બાવાભાઈ પુખ્તભાઈ „
- ૧) કાગદી વશરામ માવજી „
- ૧) સપાડીયા મહેનદાસ દવારમંદાસ „
- ૧) રા. જીનાભાઈ સીરસ્તેદાર હે ન્યાયાધીશ કોર્ટ (બગસરા)
- ૧) મી. સુધાનચંદ મુળજી વખારીયા બગસરા.
- ૧) મી. ગીરધરલાલ કાળીદાસ દેશાઈ „
- ૧) મી. દેવચંદ રતનશી માસ્તર „
- ૧) રા. રા. ગીરધરલાલ સંતોકરામ સુકપ „
- ૧) શાહ મનસુખભાઈ અમુલખ મુળી.

૧) પરમાર દાનસંગ્રહ હરિલાલ

૧) મી. "આનંદી"

"
સંગ્રહ

૧) ગ. રા. ગોરધનલાલ (મુખ્ય)

૧) લાલ પરગાનમ. શાહાલાલ મણિયાર (મુખ્ય)

૧) મી. સુદરશ મુળશ બગસરાવાળા (મુખ્ય)

૧) રા. રા. મણિલાલ ગુંદરીયા (મુખ્ય)

૧) ગે. સુખલાલલાલ (મુખ્ય)

૧) નાયક મુળચંદ વલ્લભરામ. અમદાવાદ

૧) નાયક પ્રાણસુખ હરિચંદ ત્રી. આ. ની ૬ ના સમાજ, મુખ્ય

૧) રા. સાલમખીન મુખારક વહીવટદાર

૧) ખત્રી બાધા ડાહ્યાલાલ કામદાર ચંપા

૧) રા. રા. ગોવીંદશ મેધશ ચારેયા

૧) ડો. ડાહ્યાલાલ આણંદશ

૧) માધવદાસ મયરાંદાસ સાણવાલા

૧) વેલશ લખમણ નયુ.

૧) નારણદાસ પરશોતમ

૧) કરસનદાસ ભીમશ વેદ

૧) ખેતસી લખમીદાસ

૧) કુંવરશ દામોદર

૧) પીરશ લાલશ

૧) ત્રીભોવન મંગલદાસ ડમણિયા

૧) રા. રા. લખમીદાસ લવાનશ

૧) પદમસી નરસિંહ

૧) જગમોહનદાસ કરસનદાસ.

બાકીનાં નામો મોડાં આવવાથી લીખટમાં દાખલ થઈ શક્યાં નથી.

અમુલ્ય ચીજોનું

સંપ્રદરશાન.

વિસાચતના મુંઢર આસ્વીસટીક ફોટો કાર્ડ ફોટો કાર્ડ, ફાઇપણુ ફોટોગ્રાફ ઉપરથી બનાવવાના ૨૫ નંગના, રૂ ૩—૦—૦ પી. એ. પી. ચપકના પોષ્ટ કાર્ડ ૨૫ નંગના રૂ ૪—૦—૦ આર્ટીસ્ટીક બ્રામાઇડ પોસ્ટ કાર્ડ. આ ભાવ તમે કદી પણ સાંભળ્યા નહિ હશે:—
તમારો ફોટોગ્રાફ નીચેના સરનામે પોસ્ટ કરજો.

ધી જ્યોર્જ ફોટો પોસ્ટ કાર્ડ કંપની.

હેડ ઓફીસ માટુંગા-G. I. P. RY.

મુંબઈ-નં. ૧૪.

પડસ! પડસ! પડસ!

ખાસ ફરમાશયી ઈસિંડથી મંગાવેલો પડસ.

નાટકના દ્રેસોની ખુબમુરતી વધારનાર પડસ.

માલ ઇન્લીશ, ખુશા કલરો, ત્રીસથી પાત્રીસ જોયેથી
વધારે ખાત્રી યશે.

ભાવ ઘણાજ કીકાયત, માલ ભારે ને હલકો મલશે.

ટેટના હીરાના હાગ, ટેટના હીગના છડા, ટેટના હીરાના મા-
થાના તાજ, ફેન્સી કટના દ્રેસો તથા હીરા મોતીના દાગીના તથા
ફેંટા, રજવાડી પાધડીઓ તથા દરેક જાનની જાણની વીગો ને
નાટકને લગતી દરેક ચીજો મોટા જથ્થામાં મળશે દરેક કંપનીના
માલોકોએ આપીને અમારી દુકાને જોયેથી વધારે ખાત્રી યશે.

થોડે ખર્ચે નવો ખેલ ટુક મુદતમાં પુર ભભકાથી
કરવો હોય તો અમોને મળો.

લગનમાં વપગતી કેશમી તથા જરીની છત્રીઓ ભાડે
તથા વેચાતી મલશે.

બહાર ગામના ઝોગડો વી પી થી મોકલવામાં આવશે.

ઠા. દુલ્લખજી જુઠાભાઈની કુંપની.

લગનના ને નાટકના ફેન્સી દ્રેસો, સેંટ, સાજુ, સુગંધી
તેલો તથા કેન્ગી ચીજોના વેપારી.

ભુલેશ્વર, મુંબઈ.

અમોઝ સરીર તથા કપડાં જેવેજી રાખવા શું કરશો ?

ઠકરના ઉત્તમ ધોવાના તથા નહાવાના સાબુ વાપરો.

ઠકરનો બ્રાઉન વીન્ડસર

સાબુ

• હિન્દી કુટુંબોમાં આશીરવાદ સમાન છે.

ઠકરનો કપુરનો સાબુ ઉત્તમ જતું નાસક છે તેથી તે દરેક કુટુંબમાં વપરાય છે. તે શીવાય ઠકરના ધોવાના સાબુઓ ઘણાજ સ્વસ્થ તેમજ સારા હોવાથી એક વખત વાપરી ખાતરી કરવાની અશક્ય કરીએ છીએ.

અમારે ત્યાંથી કીટસન લાઇટના મેન્ટલ ઘણાજ સારા અને સ્વસ્થ ભાવે મળશે—નમુના મંગાવો.

“મલવાનું ટેકાણું.”

દુકાન
ચડગાદી માંડવી
સુ'બધ.

કારખાનું.
ધી. ઇન્ડિયન સોપ એન્ડ મેન્ટલ
વર્કસ લીમીટેડ.

માંડગા—સુ'બધ.

હપાય છે !

હપાય છે !!

હપાય છે!!

સને ૧૯૧૩ ના “ મુ'બત્ત સમાચાર ” માં હર શનિવારના
અંકમાં લખાઈ લોકપ્રીય થયેલાં

તથા

ધર્મ, નીતિ, અને વ્યવહાર કુશળપણું પ્રેરનાર, દરેક કોમ-
જ્ઞી પુરૂષને અવશ્ય વાંચવા લાયક.

“પંચામૃત.”

ડેમી ૮ પેજ સુંદર કાગળનાં મોટાં આશરે રૂપ૦) પૃ
સોનેરી અક્ષરે પાકું બાઇડીંગ.

અગાઉ ગ્રાહક થઇ નામ નોંધાવનાર પાસેથી કીં. ૧-૮-
પાછળથી ૨-૦-
૬૦ બ૦ જુદું

કવિ ખીમજી વસનજી ભટ્ટ બગસરાવાળા
મું. બગસરા—[કાઠીઆવાડ].